

Dr. Vytautas Tininis

**SOVIETŲ SAJUNGOS POLITINIŲ STRUKTŪRŲ, VIETINIŲ JŲ
PADALINIŲ BEI KOLABORANTŲ VAIDMUO VYKDANT NUSIKALTIMUS
1944 - 1953 M.**

TURINYS

Įvadas 4

Pirma dalis

SOVIETŲ SAJUNGOS POLITINĖS STRUKTŪROS LIETUVOJE

1. LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJA (BOLŠEVIKŲ)

1.1. LKP(b) - stalininės politikos vykdytoja Lietuvoje 19

1.2. Lietuvos komunistų auklėjimas ir priežiūra 1944-1946 m. 23

1.3. Partinės nomenklatūra ir kadru valymai 25

1.4. LKP(b) CK biuro veikla 29

1.5. LKP(b) CK I sekretorius A.Sniečkus 31

1.6. LKP(b) ir represinių struktūrų santykių specifika 32

1.7. Kolaboravimas 38

2. VKP(B) CK LIETUVOS BIURAS 46

3. LIETUVOS KOMJAUNIMAS 52

Antra dalis

**OKUPTUOTOS LIETUVOS POLITINIŲ STRUKTŪRŲ VAIDMUO
STIPRINANT SOVIETINĮ REŽIMĄ IR VYKDANT NUSIKALTIMUS**

4. PASIPRIEŠINIMO SOVIETINEI OKUPACIJAI SLOPINIMAS 60

5. TRĖMIMAI 70

6. PRIEVARTINIAI RINKIMAI 76

7. RUSINIMAS 81

8. ANTISEMITIZMAS 87

9. SOVIETINĖ TEISINGUMO SISTEMA 92

10. DVASINĖ PRIEVARTA 99

**11. PRIEVARTINĖ LAIŠKO STALINUI PASIRAŠYMO KAMPANIJA
1945 M. 108**

12. REPRESIJOS PRIEŠ KATALIKŲ BAŽNYČIĄ 111

Bendrosios išvados 117

Dokumentų pavadinimai 118

Santrumpos

Ap. - apyrašas
apskr. – apskritis
AT - Aukščiausioji taryba
B. – byla
CK - Centro komitetas
Dok. – dokumentas
F. - -fondas
Gen. - generolas
KGB (Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti - rus.) - Valstybės saugumo komitetas
L. - lapas
LCVA - Lietuvos centrinis valstybinis archyvas
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LLKJS - Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga
LKP(b) - Lietuvos komunistų partija (bolševikų)
LKT - Liaudies komisarų taryba
LSSR – Lietuvos sovietų socialistinė respublika
Ltn. - leitenantas
LTSR - Lietuvos tarybų socialistinė respublika
Mjr. - majoras
MGB - (Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti) Valstybės saugumo ministerija
MT - Ministrų taryba
MVD (Ministerstvo vnutrennich del) - Vidaus reikalų ministerija
NKGB (Narodnyj komisariat gosudarstvennoj bezopasnosti) - Valstybės saugumo liaudies komisariatas
NKVD (Narodnyj komisariat vnutrennich del) - Vidaus reikalų liaudies komisariatas
p/k – partijos komitetas
Plk. – pulkininkas
Pplk. – papulkininkas
RFVA – Rusijos federacijos valstybinis archyvas
RNIDSTC – Rusijos naujausiosios istorijos dokumentavimo ir saugojimo tyrimų centras
RKRT - Religinių kultūrų reikalų taryba
RKP(b) - Rusijos komunistų partija (bolševikų)
Sk. – skyrius
Spec. - specialusis
SSKP - Sovietų Sąjungos komunistų partija
SSRS - Sovietinių socialistinių respublikų sąjunga
TSKP – Tarybų Sąjungos komunistų partija
VKP(b) - Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)
Žr. - žiūrėti

Dažniausiai tekste pasikartojančių žmonių pareigos

J.Bartašiūnas - LSSR NKVD (MVD) komisaras (ministras) (1944-1953)
J.Blieka - LSSR teisingumo ministras (1946-1951)
K.Didžiulis - LSSR Aukščiausiojo teismo pirmininkas (1947-1958)
M.Gedvilas - LSSR LKT (MT) pirmininkas (1940-1956)
A.Guzevičius - LSSR NKGB komisaras (1944-1945)
D.Jefimovas - LSSR NKGB (MGB) komisaras (ministras) (1945-1949)
P.Kapralovas - LSSR MGB ministras (1949-1952)
B.Kobulovas - SSRS NKGB komisaro pavaduotojas
P.Kondakovas – LSSR MGB (MVD) ministras (1952-1953)
V.Niunka - LSSR LKT (MT) pirmininko pavaduotojas (1944-1948), LKP(b) CK sekretorius (1948-1961)
J. Paleckis - LSSR AT Prezidiumo pirmininkas (1940-1966)
K.Preikšas - LKP(b) CK sekretorius (1940-1948), LSSR MT pirmininko pavaduotojas (1948-1960)
A.Raguotis - LLKJS CK I sekretorius (1946-1952)
D.Rodionovas - SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje
A.Sniečkus - LKP(b) CK I sekretorius (1936-1974)
M.Suslovas - VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas (1944-1946)
V.Ščerbakovas - VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas (1946-1947)
D.Šupikovas - LKP(b) CK organizacinio skyriaus vedėjas (1940-19447), kadru sekretorius (1947-1950), LKP(b) Vilniaus srities komiteto sekretorius (1950-1952)
I.Tkačenka - SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje, VKP(b) CK Lietuvos biuro narys
P.Vetrovas – SSRS NKVD (MVD) kariuomenės 4 šaulių divizijos vadas
G.Zimanas - LKP(b) CK laikraščio "Tiesa" atsakingasis redaktorius (1945-1970)
J.Žiugžda - LDDR Švietimo ministras (1943-1948), Istorijos instituto direktorius (1948-1970), LSSR Mokslų akademijos viceprezidentas (1946-1966)

IVADAS

1944 m. prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, Lietuva buvo inkorporuota į Sovietų Sąjungą prievarta, iš pradžių panaudojus Raudonosios armijos dalinius kovai prieš hitlerinę kariuomenę, o vėliau - represinius NKVD karinius dalinius. Jie visoje Lietuvos teritorijoje, ypač kaimo vietovėse, įkūrė savo įgulas - sovietų valdžios struktūroms saugoti ir kur kas didesnėmis ginkluotosiomis pajėgomis slopino lietuvių tautos ginkluotą pasipriešinimą. 1944 m. Lietuvoje ir užsienyje nebuvo realios ir teisėtos nepriklausomą Lietuvą atstovaujančios politinės valdžios (išskyrus keletą diplomatinių atstovybių), todėl Maskvai neberekėjo naudoti klastingų politinių kombinacijų, kaip 1940 m., juo labiau kad po II pasaulinio karo tarptautinė bendrija ir galingiausios Vakarų pasaulio demokratinės šalys, išskyrus nedideles išimtis, neprieštaravo SSRS vykdomai politikai Baltijos šalyse.

Sovietinį režimą Lietuvoje lydėjusį terorą ir represijas lėmė nusikalstama komunistinės valstybės totalitarinė prigimtis. Visa SSRS politika Lietuvos atžvilgiu buvo prievartinė ir nusikalstama savo tikslais ir uždaviniais, turiniu ir pobūdžiu, įgyvendinimo būdais ir priemonėmis. Siekdamas prievarta išlaikyti Lietuvą Sovietų Sąjungoje, okupacinis režimas nuo pat pirmųjų antrosios okupacijos dienų naudojo terorą, represijas ir lietuvių tautos genocidą. Ir nors tai buvo grindžiama bolševikų “aštrėjančios klasių kovos”, “proletariato diktatūros” teorijomis, tačiau Lietuvoje jos turėjo ryškų antilietuvišką pobūdį. Faktiškai žmonės buvo baudžiami už tai, kad jie yra lietuviai ir nori turėti nepriklausomą valstybę. Prievarta tapo kasdieniniu sovietinio režimo palydovu, ir tai baigėsi tik 1991 m., žlugus komunistinei santvarkai Sovietų Sąjungoje.

Po karo Lietuvoje buvo sparčiai atkuriamas dar 1940-1941 m. veikusi SSRS vienpartinė totalitarinės valstybės politinė sistema. Ją sudarė politinės ir valstybinės struktūros bei komunistinis režimas, siekiantis prievarta Sovietų Sąjungoje sukurti komunistinę visuomenę, o Lietuvą pasukti komunistinės raidos keliu, kad per trumpą laiką taptų neatskiriama SSRS dalimi.

Sovietų Sąjungos politinės ir valstybinės struktūros Lietuvoje (okupacinė administracija sudaryta iš iš SSRS piliečių ir vietos kolaborantų) stengėsi drastiškomis priemonėmis sunaikinti viską, kas priminė nepriklausomą Lietuvą, tautos savimonę, jos tradicijas ir dvasines vertybes, sugriauti socialinę struktūrą ir ekonominę sanklodą (daugiausia kaime), fiziškai sunaikinti politiškai aktyviausią ir sąmoningiausią tautos dalį. Kadangi lietuvių tauta su tuo nesutiko ir priešinosi, Sovietų Sąjunga 1944-1953 metais tęsė prieškariu pradėtą represijų politiką, kuri pasireiškė įvairiomis valstybinio teroro ir organizuoto genocido formomis. Lietuvai vėl buvo primestas sąjunginis sovietinės respublikos statusas, neturintis jokių savarankiškumo požymių.

Formaliai sovietų valdžios sandarą sudarė valstybinės įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisinės valdžios šakos. Tačiau totalitarinio režimo sąlygomis toks valdžių padalijimo principas buvo fiktyvus: absoliučią valdžią turėjo komunistų partija, kuri diktavo visoms valstybinėms ir visuomeninėms institucijoms. Aukščiausioji SSRS valstybinės valdžios

struktūra Lietuvoje – Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba, pagal savo konstitucinę paskirtį turėjusi būti aukščiausia politinės valdžios institucija (LSSR 1940 m. konstitucijos 2 str. skelbė, kad “politinių Lietuvos TSR pagrindą sudaro darbo žmonių atstovų Tarybos”), jokios politinės veiklos nevykdė. LSSR Aukščiausioji Taryba - “aukščiausias Lietuvos TSR valstybinės valdžios organas (str.20), “renkamas Lietuvos TSR piliečių ketveriems metams” (str. 21) ir “vienintelis Lietuvos TSR įstatymų leidimo organas” (str. 23) tik dubliavo SSRS AT įsakus ir formaliai tvirtino metinius biudžetus. Atitinkamai jokios politinės veiklos nevykdė ir politinės valdžios neturėjo vietos darbo žmonių atstovų Tarybos, nors LSSR konstitucijos 3 str. skelbė, kad visa valdžia LSSR priklauso miesto ir kaimo darbo žmonėms, “darbo žmonių atstovų Tarybų asmenyje”(LSSR Konstitucija, K., 1940). Plačiau prasme, LSSR Aukščiausioji Taryba, vietos Tarybos, kaip ir LSSR Liaudies komisarų taryba ir vietos vykdomieji komitetai, vykdė komunistų partijos politiką.

Svarbiausia ir vienintelė Sovietų Sąjungos politinė jėga buvo komunistų partija - vienintelė SSRS politinė struktūra, neteisėtu būdu atėjusi į valdžią dar 1917 m. Tokį jos politinį statusą nustatė SSRS konstitucija ir totalitarinės valstybės sandara, kurioje negalėjo būti kelių partijų politinė konkurencija. Komunistų partija - Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų) ir jos sudedamosios dalys - respublikų komunistų partijos - buvo sudarytos griežto centralizmo, besąlygiško paklusnumo ir pavaldumo principais. Jos struktūra buvo daugiapakopė: nuo VKP(b) CK Politinio biuro (aukščiausiosios SSRS valdžios institucijos) iki vietos keleto komunistų partinės kuopelės (organizacijos). Partija buvo padalyta į respublikines partijas, faktiškai į komunistų teritorines organizacijas, kurios buvo besąlygiškai pavaldžios centrui - VKP(b) centro komitetui, VKP(b) CK Politiniam biurui ir asmeniškai I.Stalinui. Tačiau Sovietų Sąjungoje nebuvo Rusijos komunistų partijos, ji Kremlui buvo nereikalinga - rusiškoji VKP(b) turėjo aprėpti visą SSRS.

Lietuvoje tokia politinė struktūra, sovietinės politinės sistemos šerdis bei okupacinio režimo branduolys buvo Lietuvos komunistų partija (bolševikų) - teritorinė VKP(b) organizacija, turinti srities organizacijos statusą. Pokario metais LKP(b) savo organizacine struktūra ir priklausymu nuo VKP(b) CK niekada nebuvo nei nacionalinė organizacija, nei politinė partija tikraja šio žodžio prasme. Ji buvo svarbiausia okupacinės administracijos institucija Lietuvoje, kontroliavo ir nukreipė visų valstybinių ir visuomeninių struktūrų veiklą.

Be Lietuvos komunistų partinės organizacijos pokario metais Lietuvoje veikė dar kitos SSRS politinės struktūros: VKP(b) CK Lietuvos biuras ir Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga (komjaunimas). Šios organizacijos aktyviai prisidėjo prie sovietizacijos proceso, kovojo su rezistencija, organizavo ir dalyvavo represijose ir genocido akcijose.

Komunistinį terorą Lietuvoje vykdė represinės žinybos - NKVD (MVD) ir NKGB (MGB). Šios institucijos formaliai priklausė Lietuvos vykdomajai valdžiai, sąjunginių-respublikinių komisariatų (ministerijų) grupei, bet faktiškai veikė kaip atitinkamų SSRS liaudies komisariatų padaliniai ir buvo tiesiogiai pavaldūs Maskvai. Analogiškai veikė įstatymų priežiūros institucija –

prokuratūra. Pavaldi sąjunginei prokuratūrai, ji sankcionavo daugelį represijų ir genocido akcijų. Antra vertus, LSSR represinių struktūrų vadovai užėmė aukštas pareigas Lietuvos partinės valdžios viršūnėje: J.Bartašiūnas, A.Guzevičius, D.Jefimovas, N.Gorlinskis, P.Kapralovas. P.Kondakovas buvo LKP(b) CK biuro nariai. Visi jų nusikalstami darbai buvo daromi komunistų partijos nurodymų vykdymo ir komunizmo kūrimo vardu.

Visose sovietų valdžios institucijose, įskaitant ir Lietuvos komunistų partinę organizaciją, dirbantys buvusios nepriklausomos Lietuvos piliečiai ir verčiantys savo tėvynainius prievarta paklusti bei vykdyti okupantų valią tapo kolaborantais - okupantų talkininkais. Kaip geriau pažįstantys kraštą ir gyventojus, jie siūlė savas priemones ir būdus kaip greičiau sovietizuoti Lietuvą ir palaužti ginkluotą pasipriešinimą. Kad pateisintų savo kolaboravimą, jie niekino Lietuvos nepriklausomybę, bandė pateisinti lietuvių tautos naikinimą, stengėsi įtraukti kuo platesnius Lietuvos visuomenės sluoksnius į bendradarbiavimą su okupantais.

Šio tyrinėjimo ir mokslinių išvadų tikslas - atskleisti Sovietų Sąjungos politinių struktūrų Lietuvoje - LKP(b), VKP(b) CK Lietuvos biuro, Lietuvos komjaunimo bei kolaborantų vaidmenį darant nusikaltimus 1944 - 1953 metais: išnagrinėti šių struktūrų funkcijas, tarpusavio santykius ir pagrindinius veiklos uždavinius, parodyti jų indėlį ir vaidmenį padarytuose nusikaltimuose, apibūdinti kolaboranto sąvoką, jo valdžios įgaliojimus ir funkcijas.

Išvadose stengtasi daugiau analizuoti Lietuvos sovietizacijos politinį aspektą, todėl nenagrinėta komunistų partijos ekonominė politika Lietuvoje, kuri buvo irgi aiškiai nusikalstamo pobūdžio: kaimo ekonominis teroras – mokesčiai, prievolės, “išbuožinimas”, prievartinė kolektyvizacija, prievartiniai darbai – miško paruošų ir kt., privataus sektoriaus likučių panaikinimas pramonėje ir prekyboje ir kiti klausimai.

Istoriografija

Užsienio ir Lietuvos istoriografija skyrė daug dėmesio Sovietų Sąjungos politinių struktūrų nusikalstamai veiklai tirti. Autoriai analizavo šios valstybės sandarą ir jos sistemos elementų funkcijas, politinių struktūrų formavimąsi ir jų veiklą po II pasaulinio karo SSRS ir Lietuvoje.

Užsienio literatūra

Užsienio šalių tyrinėtojai išsamiai nagrinėjo komunizmo politinę doktriną ir praktiką. Daugiausia dėmesio buvo skirta sovietinio režimo brutalumui ir komunistų partijos įvykdytiems nusikaltimams: žmogaus teisių ir laisvių pažeidimams, politinėms represijoms, įvairių socialinių sluoksnių ir tautų politinei diskriminacijai, terorui, genocidui (tautų žudynės, trėmimai), dvasinei prievartai, rusinimui, antisemitizmui.¹

Užsienio istoriografijoje vyrauja koncepcija, kad Sovietų Sąjunga antrą kartą (1944-1945 m.) neteisėtai okupavo Lietuvą, nes pažeidė 1941 m. Atlantos chartijos pagrindinį principą: "Atkurti suverenias teises ir savarankiškumą tų tautų, kurios jų neteko per prievartą". Tačiau Sovietų Sąjungai JAV ir Vakarų valstybės didesnių pretenzijų nekėlė, nors nepripažino Baltijos šalių inkorporavimo į SSRS. 1944 m. JAV valstybės departamento priimtas specialus memorandumas ir 1945 m. Jaltos konferencija nepareikalavo Baltijos

valstybėms suteikti nepriklausomybę.² SSRS tuo pasinaudojo ir čia perkėlė savo politinę sistemą, kuri buvo vienoda visiems į SSRS inkorporuotiems kraštams. Lietuvą reikėjo antrą kartą sovietizuoti, todėl Sovietų Sąjungos politinėms struktūroms buvo iškelti papildomi uždaviniai: likviduoti pasipriešinimą, apvalyti visuomenę nuo "socialiai priešišku elementų", įdiegti komunistinę ideologiją ir pertvarkyti komunistiniais pagrindais ekonomiką.

Kad įtvirtintų savo valdžią Lietuvoje, komunistai įvedė totalitarinį režimą. Svarbiausi tokio politinio režimo bruožai buvo politizuoti ir ideologizuoti visuomenę, kontroliuoti visas visuomeninio gyvenimo sritis, sukurti komunistinio režimo socialinę atramą. Tam buvo panaudotos politinės, ideologinės ir represinės priemonės. Palyginę Rusijos komunistų ir Vokietijos nacionalsocialistų politines doktrinas ir jų įgyvendinimą, užsienio tyrinėtojai pastebėjo tam tikrą bendrumą ir konstatavo, kad komunistinis genocidas suartėjo su nacionalsocialistų rasiniu genocidu. Lietuvoje ir kitose SSRS okupuotose valstybėse genocidas pirmiausiai buvo nukreiptas prieš jų tautas.³ Genocidui ir kitiems nusikaltimams Sovietų Sąjungoje ir jos aneksuotose valstybėse politiškai vadovavo ir juos organizavo Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų) su savo vietos struktūromis.

Užsienio lietuvių istoriografijoje svarbiausias dėmesys buvo skirtas lietuvių tautos ginkluotam pasipriešinimui ir SSRS prievartos politikai Lietuvoje, demografiniams jos nuostoliams.⁴ Šiuose darbuose konstatuota, kad reokupavus Lietuvą, SSRS įdiegė joje unifikuotą sovietinę politinę sistemą, 1944 m. iš Maskvos perkėlė marionetinę LSSR administraciją, kuri Lietuvoje per trumpą laiką sudarė vietos valdžios struktūras. LSSR administracijai vadovavo VKP(b) CK ir SSRS centrinės žinybos. Lietuvos komunistų partija atliko tarpininko vaidmenį, organizavo VKP(b) CK nutarimų įgyvendinimą, nors pati politinių sprendimų teisės neturėjo. Sovietų Lietuvos valdymo struktūroms prižiūrėti okupantai siuntė savo rusakalbius atstovus, buvo įdiegta "antrųjų asmenų" sistema. Suformuotas politiškai patikimas LSSR valdymo aparatas buvo panaudotas sovietizacijai, rusinimui ir genocidui įgyvendinti. J. Brazaitis, A. Damušis, K. Girnius, R. Misiūnas ir kiti, būdami vieningos nuomonės dėl LKP(b) vadovų nusikalstamo ir kolaborantinio vaidmens, pažymi, kad net ir pačiais vadovais buvo nepasitikima. Istoriko K. Girniaus teigimu, "... nei Lietuvos komunistų partijos viršūnės, nei vietos kadrai neturėjo lemiamo vaidmens svarbiausiuose klausimuose. Juos darė Kremlius..."⁵. Lietuvai, kaip ir kitoms SSRS respublikoms, V. Daugirdaitės-Sruogienės nuomone, buvo "leista tik tam tikra kultūrinė autonomija".⁶ Tad visa atsakomybė už terorą ir represijas teko SSRS bei vietos kolaborantams.

Nusikalstamai politikai realizuoti VKP(b) panaudojo savo respublikinę struktūrą - Lietuvos komunistų partiją. Jos veikėjai priskirti kolaborantų kategorijai. Istorikai aptarė LKP(b) sudėtį. Buvo pažymėta, kad LKP(b) buvo daug nelietuvių tautybės asmenų. Visa okupantų politika pokario metais, sovietų valdžios politiniai, ekonominiai, socialiniai, kultūriniai ir kiti pertvarkymai Lietuvoje buvo nusikalstamo pobūdžio, jie buvo radikalesni nei 1940-1941 metais. Lietuvių tautos genocidas buvo sunkiausias okupacinio

režimo nusikaltimas, kuri suplanavo VKP(b) vadovybė, o organizavo ir vykdė LKP(b) bei jai pavaldi LSSR administracija.

Visų išeivijos istorikų darbų trūkumas - originalios archyvinės medžiagos stoka. Daugelis jų parašytų darbų remiasi emigracijoje gyvenusių žmonių atsiminimais ir sovietine istoriografija. Rašydami apie Sovietų Sąjungos politines struktūras, jie visiškai nenagrinėjo VKP(b) CK Lietuvos biuro veiklos, nepakankamai atskleidė LKP(b) satelito - komjaunimo vaidmenį nusikaltimuose, neaptarė LKP(b) ir represinių struktūrų santykių specifikos ir kt.

Šiuolaikinė Lietuvos istoriografija

Šiuolaikinė Lietuvos istoriografija per pastarąjį dešimtmetį, remdamasi plačia pirminių istorijos šaltinių baze, nauja Lietuvos bei užsienio istorine moksline ir memuarine literatūra, įvairiais aspektais nagrinėjo Sovietų Sąjungos politinių struktūrų, pirmiausia LKP(b), vaidmenį vykdant lietuvių tautos genocidą ir kitus okupacinio režimo nusikaltimus.

Šiuolaikinė Lietuvos istoriografija vieningai pripažįsta, kad 1944 m. Lietuvoje prasidėjo antroji sovietų okupacija (reokupacija). Per trumpą laiką buvo atkurta SSRS politinė sistema, kurioje vadovaujančią padėtį užėmė komunistų partija. Lietuvos komunistų partija, sudedamoji VKP(b) dalis, buvo aukščiausia LSSR okupacinės administracijos institucija, išskyrus 1944-1947 m., kai Lietuvos sovietizaciją ir pačios LKP(b) veiklą prižiūrėjo VKP(b) CK Lietuvos biuras. LKP(b) sugebėjo būti valdžioje tik remiama SSRS karinių ir represinių struktūrų.

Lietuvių tauta nepripažino sovietinės okupacijos ir visais būdais priešinosi. LKP(b) nusikaltamomis priemonėmis organizavo pasipriešinimo slopinimą (žudynėmis, įkalinimais, trėmimais, turto konfiskavimu). Didžioji Lietuvos gyventojų dalis rėmė rezistentus, todėl sovietų valdžios represijos įgijo masinį pobūdį ir buvo nukreiptos ne tik prieš kitaminčius, bet ir prieš pačią lietuvių tautą. Beveik pusė milijono žmonių tapo komunistinio genocido ir sovietinio teroro aukomis, patyrė vienokią ar kitokią prievartą.

Pirmieji bandymai istoriškai įvertinti LKP praeitį pasirodė 1988 metais. Istorikai L.Truska, G.Rudis, V.Kašauskienė, Č.Bauža ir kt. pradėjo ieškoti atsakymų į daugelį okupacijos metais draudžiamų klausimų (dėl pokario rezistencijos, trėmimų, sribų veiklos, demografinių pakitimų ir kt.). LKP CK užsakymu 1989 m. autorių kolektyvas paskelbė straipsnių rinkinį "Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią". Istorikai gana drąsiai ir atvirai rašė apie LKP antitautinę veiklą ir pokario sovietinio režimo įvykdytus nusikaltimus (V.Kašauskienė apie trėmimus, V.Pšibilskis apie kultūros niokojimą), tačiau beveik visą kaltę priskyrė VKP(b) CK ir SSRS imperinei politikai, o ne kartu ir LKP(b). 1990 m. suburta istorikų grupė (J.Bagušauskas, Č.Bauža, D.Blažytė, V.Kašauskienė, V.Kancevičius, V.Pšibilskis, V.Tininis, R.Zizas), remdamasi to meto žinomais istoriniais faktais ir naujausiais archyviniais duomenimis, parengė 48 psl. istorinę pažymą "Komunizmo idėja ir praktika Lietuvoje". Istorikai priėjo prie išvados, kad pokario Lietuvoje buvo vykdoma "stalininio genocido, teroro ir represijų politika, kurioje didesnę ar mažesnę vaidmenį atliko ir komunistų partijos nariai". LKP vadovybė nesutiko pripažinti, jog

pokario metais LKP buvo nusikalstama organizacija ir nepritarė istorikų išvadoms. Darbas nebuvo paskelbtas. LKP viešai neįvertino savo praeities, pripažindama tik kai kurias politinio pobūdžio savo klaidas ir kai kurių komunistų padarytus nusikaltimus.

Vėlesni istorikų tyrinėjimai tik dar kartą patvirtino, kad komunistų partija buvo politinių nusikaltėlių organizacija, slapta nuo visuomenės planavusi ir vykdžiusi nusikaltimus žmoniškumui, savo tautai ir valstybingumui. Apie VKP(b) ir LKP(b) vaidmenį vykdant nusikaltimus Lietuvoje specialios studijos parašyta nėra. Daugiausia komunistų partijos veikla atsispindi įvairiose istorikų aprašytose publikacijose, skirtose konkrečiai istorinei temai.

LKP(b) ir represinių struktūrų sąveiką organizuojant ir vykdant lietuvių tautos genocidą analizavo A. Anušauskas, E. Grunskis, I. Petravičiūtė, J. Starkauskas, L. Truska.⁷ A. Anušauskas ir E. Grunskis atskleidė okupacinio režimo represinės politikos tikslus, teroro ir masinių trėmimų priežastis ir paskirtį, pabrėžė komunistų doktrinos teiginius, kuriais buvo ideologiškai paremta lietuvių tautos naikinimo politika, išnagrinėjo partinių ir sovietų valdžios bei valdymo institucijų ir represinių struktūrų veiklą organizuojant ir vykdant genocidą. A. Anušauskas padarė svarbią išvadą, kad sovietų valstybės funkcija nuslopinti vadinamą nuverstųjų klasių pasipriešinimą ir oficiali komunistų ideologija, pirmiausia klasių kovos teorija, buvo priedanga siekiant sunaikinti tautos dalį. Net 332 tūkst. Lietuvos gyventojų buvo įkalinta ir ištremta, dar 26,5 tūkst. nužudyta.⁸ Teisininkė Z. Šličytė teisiniu aspektu įvertino nusikalstamą sovietinio režimo politiką Lietuvoje ir apibūdino LKP(b) ir represinių struktūrų vaidmenį organizuojant ir vykdant genocidą Lietuvoje.⁹

Lietuvos komunistų partijos veikla pokario laikotarpiu nagrinėta L. Truskos¹⁰ ir V. Tininio¹¹ apžvalginio pobūdžio istorijos vadovėliuose. 2001 m. pasirodė kolektyvinė monografija "Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988-1991 metais".^{11a} Beveik ketvirtadalis knygos skirtas sovietinės okupacijos laikotarpiui. Darbe akcentuojama Lietuvos valstybės tęstinumo idėja ir komunistinės politikos degradavimas. LKP sandara ir jos veiklos bruožai aptarti K. Antanaičio studijoje "Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra".¹²

Apie komunistų partijos vaidmenį darant nusikaltimus prieš pasipriešinimo dalyvius bei civilius gyventojus rašė L. Truska¹³, N. Gaškaitė¹⁴, K. Kasparas¹⁵ ir kiti. 1999 m. pasirodė straipsnių rinkinys Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940-1998".¹⁶ VKP(b) CK padalinio Lietuvoje - VKP(b) CK Lietuvos biuro veiklą iš Lietuvos istorikų daugiausia analizavo H. Šadžius¹⁷, taip pat E. Grunskis¹⁸, A. Anušauskas¹⁹ ir V. Tininis.²⁰ Istorikas J. Bagušauskas nagrinėjo Lietuvos komjaunimo veiklą siekiant sovietizuoti jaunimą, kontroliuoti jo politinį ir dvasinį gyvenimą bei įtraukti jį į nusikalstamą okupacinio režimo politiką.²¹

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos periodinėje spaudoje, moksliniuose tęstiniuose leidiniuose pasirodė dešimtys straipsnių įvairiomis pokario istorijos temomis, kuriose atsispindi komunistų partijos ir komjaunimo veikla sovietizuojant Lietuvą ir nusikalstamomis priemonėmis organizuojant kovą su kitaminčiais. Istorikas A. Streikus²² ir R. Laukaitytė²³ nagrinėjo komunistinės valdžios ir Katalikų bažnyčios priešpriešą, M. Pocius²⁴ – 1945 m. LKP(b) CK

suorganizuotą prievartinę laiško J.Stalinui pasirašymo prievartinę kampaniją, D.Blažytė²⁵ – sovietinę kampaniją prieš Lietuvos muzikus. S.Atamukas²⁶ – VKP(b) antisemitinę politiką Sovietų Sąjungoje 5 dešimtmečio pabaigoje – 6 dešimtmečio pradžioje, V.Pšibilskis²⁷, S.Gečas²⁸ – komunistų vykdomą kultūros niokojimo politiką, L.Truska²⁹ – LKP(b) CK ir Glavlito veiklą, V.Kašauskienė³⁰ – sovietų valdžios mokytojų ir moksleivių terorizavimą ir kt.

Sovietinė istoriografija

Totalitarinio režimo sąlygomis komunistų partija buvo suinteresuota ta istorijos traktuote, kuri turėjo formuoti palankią visuomenės nuomonę apie vadovaujantį ir neklystamą komunistų partijos vaidmenį kuriant komunizmą, apie ypatingą ir nesavanaudišką Sovietų Sąjungos, ypač rusų tautos, misiją Lietuvoje. Tuo tikslu Lietuvoje veikė valstybės remiamos specialios "mokslinės" institucijos - Partijos istorijos institutas prie LKP CK, LSSR MA Istorijos instituto socializmo skyrius, visų Lietuvos aukštųjų mokyklų visuomenės mokslų katedros (SSKP istorijos, marksizmo-leninizmo, mokslinio komunizmo), Vilniaus aukštoji partinė mokykla (buvo leidžiamas specialus "mokslinis" žurnalas "LKP istorijos klausimai"). Jų dėstytojai ir mokslo darbuotojai apie pokario istoriją išleido dešimtis monografijų, vadovėlių, kolektyvinių ir pavienių autorių darbų, statistikos ir tendencingai atrinktų archyvinių dokumentų rinkinių, įrodinėjančių sovietinio režimo ("socialistinės santvarkos") Lietuvoje pozityvumą. Remiantis "Trumpojo VKP(b) istorijos kurso" tradicija, sovietiniai autoriai visiškai nutylėjo Lietuvos okupaciją ir aneksiją, lietuvių tautos genocidą ir kitus okupacinio režimo nusikaltimus. Tokia stalininė sovietinės istorijos interpretacija, atvira SSRS valstybės ir komunistų partijos politikos apologetika vyravo iki pat M.Gorbačiovo pertvarkos (Sovietų Sąjungoje - 1985 m., Lietuvoje - 1988 m. pavasario). Ypač tokio pobūdžio akademinė leidinių padaugėjo 8-e dešimtmetyje ir 9-to dešimtmečio pradžioje.⁴⁰

Siekiant ideologiškai užmaskuoti antrąją Lietuvos okupaciją ir jos tragiškus padarinius, LSSR istoriografijoje buvo suformuluotos vadinamosios "socializmo pagrindų sukūrimo" ir "klasių kovos" koncepcijos. Užbaigus prievartinę kolektyvizaciją ir beveik sutriuškinus pagrindines partizanų jėgas, 1951 m. buvo paskelbta, kad Lietuvoje sukurti socializmo pagrindai. Sovietiniai istorikai įrodinėjo, kad lietuvių tauta teigiamai sutiko komunistų partijos vykdomus socialinius bei ekonominius pertvarkymus, ypač kolektyvizaciją, tačiau maža dalis visuomenės - "buržuaziniai nacionalistai, buožės ir reakcingoji katalikų dvasininkija" tam priešinosi. Dėl to Lietuvoje pokario metais kilo "klasių kova", nusinešusi apie 25 tūkst. žmonių gyvybių.⁴¹ Apie kitas šimtą tūkstantines nuo sovietinio genocido nukentėjusias aukas buvo neužsiminama.

Atsižvelgiant į komunistų partijos dominuojančią padėtį valstybėje ir visuomenėje, daugiausia dėmsio istorikai skyrė Lietuvos komunistų partinės organizacijos veiklai nagrinėti. Vienas svarbiausių darbų apie pokario LKP(b) yra kolektyvinis darbas "Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža", 3 tomas, išleistas 1985 m. Knyga turėjo tapti pagrindiniu orientyru visiems Lietuvos naujausiųjų laikų istorijos tyrinėtojams. Joje melagingai teigiama, kad

"Tarybų valdžios pozicijų įtvirtinimą LKP(b) siejo pirmiausia su tarybinės demokratijos plėtimu, plačiųjų liaudies masių sluoksnių įtraukimu į valstybės reikalų tvarkymą".⁴² Tokios pat nuomonės buvo ir kitų darbų autoriai, pabrėždami ne tik LKP(b), bet ir VKP(b) "išmintingą ekonominę ir nacionalinę politiką" pokario Lietuvoje.⁴³ Apie pokario komunistų partiją iš daugelio istorikų darbų pažymėtina E.Treininės knyga, nagrinėjanti LKP(b) organizacinės raidos klausimus, komunistų socialinės ir nacionalinės sudėties kitimą.⁴⁴

Ypač daug darbų buvo skirta komunistų partijos vykdomai "proletarinio internacionalizmo" politikai. Prieštaraujant akivaizdiems Lietuvos beteisiškumo ir rusinimo faktams, stengtasi įrodyti, kad "Tarybų Lietuva suklestėjo tarybinių respublikų šeimoje". Apie tai rašė K.Navickas, J.Paleckis, K.Strumskis, G.Zimanas.⁴⁵ Sovietiniai istorikai, norėdami pabrėžti, jog LKP atstovavo Lietuvos interesams, visada stengdavosi atrasti tariamo LKP(b) savarankiškumo pavyzdžių. M.Burokevičius ir J.Jermalavičius 1991 m. savo straipsniuose apie pokarį bandė ne tik pateisinti antihumanišką, antitautinę ir nusikalstamą LKP(b) veiklą, bet ir surasti joje savarankiškų politinės veiklos aspektų, nors ir jie pripažino, kad "asmenybės kulto sąlygomis VKP(b) CK ne visada atsižvelgdavo į respublikos interesus".⁴⁶ LKP(b) savarankiškumo nuostata dažniausiai buvo siejama su A.Sniečkaus asmenybe.

Apie partinę nomenklatūrą rašė S.Atamukas.⁴⁷ Nomenklatūrai priklausančių žmonių sluoksnis užimdavo vadovaujančius postus, turėjo privilegijų, todėl šios temos nagrinėjimas sovietmečiu nebuvo skatinamas. Vengiant nomenklatūros termino oficialiuose raštuose ir dokumentuose nusistovėjo "partijos kadru" terminas. S.Atamuko darbai dėl gausios ir vertingos statistinės bei faktologinės medžiagos turi išliekamąją vertę.

Komunistiniam režimui tarnavo sovietinė teisingumo sistema. Sovietinės teisės istorijos tyrinėtojai⁴⁸ tvirtino, kad teisingumo institucijos (teismai, prokuratūra) daug prisidėjo prie socialistinės santvarkos įtvirtinimo Lietuvoje, pabrėžė teisinių aktų ir visos stalininės teisėsaugos sistemos funkcionavimo pagrįstumą ir reikalingumą, įrodinėjo, kad socialistinis teisėtumas įmanomas tik vadovaujant komunistų partijai ir pan. R.Stanislovaičio nuomone, tokia sovietų valdžios politika buvo "objektyvi būtinybė", ir ji buvo įgyvendinama trimis būdais: kariniu, ekonominiu ir politiniu teisiniu.⁴⁹ Taip pat keliais sakiniais buvo pažymima, kad pokario Lietuvoje būta socialistinio teisingumo pažeidimų (per didelės teismų skiriamos bausmės, kartu su "buožėmis" persekiojami "vidutiniai valstiečiai" ir pan.). Visi šie pažeidimai buvo pateikiami kaip atskiri atvejai, tuo bandant nuslėpti komunistų partijos nusikalstamą vaidmenį ir paneigti masinį gyventojų žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų pobūdį, lietuvių tautos genocido politiką. Apskritai šią temą (trėmimų, neteisėtų areštų, žudynių) sovietiniai istorikai dažniausiai apeidavo ar tiesiog nutylėdavo. Iškilus būtinumui paaiškinti genocido ir represinių struktūrų antihumaniškos veiklos priežastis, buvo apsiribojama formuluote "apie atskirus socialistinio teisėtumo" pažeidimų faktus arba tvirtinama, kad vidaus reikalų ir valstybės saugumo organų veiksmus inspiravo "buržuazinių nacionalistų ir buožių" teroras. Minėtame

"LKP istorijos apybraižos" 3 tome rašoma, kad "buožijos kaip klasės likvidavimą ir laikiną ginkluoto pogrindžio dalyvių šeimų iškėlimą už respublikos ribų rėmė darbo valstiečiai ir kolūkiečiai. (...) Partijos ir Tarybinės vyriausybės ypatingosios priemonės, pavartotos prieš buožiją, teigiamai paveikė politinį ir gamybinį darbo valstiečių aktyvumą".⁵⁰ Tačiau kiek žmonių buvo išstremta - nenurodyta. Istoriko A.Augaus nuomone, "buržuaziniai nacionalistai išprovokavo stalinines represijas Lietuvoje".⁵¹ 1988 m. J.Jermalavičius "Tiesoje" rašė, kad deportacijų tikslas buvo "susilpninti buržuazinio teroro socialinę bazę". Jis įrodinėjo, kad "nekaltai nukentėję žmonės sudarė nežymią perkeltųjų dalį". Apie A.Sniečkaus ir kitų lietuvių komunistų vaidmenį šiuose nusikaltimuose buvo nutylėta.⁵²

Sovietinė istoriografija ne tik tylomis apėjo komunistų partijos vaidmenį organizuojant masinius trėmimus, bet ir išleistuose archyvinėse dokumentų rinkiniuose (serija "Faktai kaltina") tendencingai parinktais dokumentais siekė rezistenciją pavaizduoti kaip "klasių kovą" ir įrodyti partizanų žiaurumą. Žymiausi darbai, nagrinėjantys "klasių kovą", buvo A.Augaus disertacija⁵³ ir A.Rakūno monografija.⁵⁴ Autoriai pagal oficialiąją traktuotę partizanus vadino "banditais", o gyventojus, dalyvaujančius neginkluotoje rezistencijoje ar remiančius partizanus, - "suklaidintais" žmonėmis. Jie stengėsi kiek įmanoma sumenkinti pasipriešinimą, parodyti jį kaip "banditizmo" reiškinį. Istorikai visiškai nenagrinėjo VKP(b) CK Lietuvos biure ir LKP(b) CK biure priimtų antipartizaninių dokumentų, kurie įpareigodavo partines ir represines struktūras organizuoti ir vykdyti ne tik partizanų slopinimo, bet ir civilių gyventojų represavimo politiką (matyt, dėl visiško jų slaptumo ar dėl to, kad sovietų valdžia būtų diskredituota, jie negalėjo jų komentuoti - V.T.).

Visiškai nutylėtos NKVD-NKGB, MVD-MGB kariuomenės baudžiamosios antipartizaninės akcijos. Išskirtine derėtų laikyti minėto teisininko R.Stanislovaičio disertaciją, kurioje parodoma glaudi karinių, administracinių ir baudžiamųjų teisinių priemonių sąsaja su valstietijos tradicinių ekonominių sąlygų likvidavimu. Tai būtų bene vienintelis sovietinių laikų darbas, kuriame kalbama apie partizanų likvidavimą pasitelkus karinius dalinius ir nenutylimas trėmimų (kaip "slopinimo" būdo) vykdymas. Su tokiais veiksmais, anot R.Stanislovaičio, Lietuvoje buvo susiję visi valdžios organai - nuo pačių žemiausių (vietos vykdomieji komitetai, pripažinę valstiečių ūkius "buožiniais") iki pačių aukščiausių (LKP CK, LSSR MT, LSSR AT prezidiumas, MVD, MGB), kurių priimtais aktais, nutarimais, įsakymais ar direktyvomis buvo įgyvendinta "slopinimo" funkcija.⁵⁵ Matyt, dėl tokio atvirumo R.Stanislovaičio disertacija liko nepaskelbta.⁵⁶

Sovietinė istoriografija didžiausią dėmesį skyrė represinių struktūrų talkininkams ir komunistų partijos koviniams būriams - naikintojų batalionams (stribams, liaudies gynėjams) ir partinio-sovietinio aktyvo ginkluotoms grupėms. Šia tema rašyta beveik visuose leidiniuose apie pokarį. Visuomenei, ypač jaunesniajai kartai, buvo siekiama įrodyti, kad jokio pasipriešinimo sovietinei okupacijai nebuvo, o vyko klasių kova tarp pačių lietuvių - sovietų valdžios šalininkų (darbo valstiečių, darbininkų) ir buržuazinių nacionalistų

(buožių, dvarininkų, kapitalistų, Smetonos valdžios šalininkų). Išsamiai strībų sovietinę ir šiuolaikinę istoriografiją aptarė E.Grunskis.⁵⁷

Pokario metais dėl komunistinio režimo brutalumo skaudžiai nukentėjo Lietuvos kultūra, inteligentija. Sovietinė istoriografija stengėsi apeiti arba kiek įmanoma sumenkinti komunistų įvykdytą dvasinę priespaudą (dvasinį genocidą). Apie pokario inteligentiją, kultūros, švietimo ir mokslo įstaigų bei kūrybinių organizacijų veiklą "kultūrinės revoliucijos" sąlygomis rašė M. Burokevičius, A.Bendžius. 1982 m. išleista kolektyvinė monografija "Tarybų Lietuvos kultūra"⁵⁸ ir kitos knygos. Remdamiesi bolševizmo dogmomis, autoriai tikino, jog LKP agitacinio ir propagandinio darbo dėka Lietuvos inteligentija pasuko "socializmo kūrimo keliu" ir po trumpalaikių svyravimų parėmė visus valdžios vykdomus pertvarkymus, nors archyviniai dokumentai rodė priešingą vaizdą. Istorikai "nepastebėjo" Lietuvos rusifikavimo, tautinės kultūros niokojimo, inteligentijos politinio persekiojimo, ideologinio šantažo ir tiesioginio represavimo padarinių.

Sovietų Sąjungoje po karo vis labiau stiprėjo antisemitizmo tendencijos, ypač Stalino mirties išvakarėse. Sovietinėje istoriografijoje ši problema iš viso nenagrinėta.

Sovietinis režimas skaudžiai palietė Lietuvos tikinčiuosius ir Katalikų ašnyčią, kaip labai svarbią to meto visuomenės dvasinės, dorovinės ir tautinės saviraiškos jėgą. Komunistų partijos požiūris į religiją visada buvo neigiamas, ir tai lėmė išleistos literatūros ateistinių ir antireliginių pobūdį. Ji yra gausi, nors išskirti galima būtų J.Aničo, J.Mačiulio, J.Jermalavičiaus darbus, prieš Bažnyčią specialiai parengtus dokumentų rinkinius.⁵⁹ Visose knygose ir straipsniuose autoriai niekino Bažnyčią, stengėsi pagrįsti Bažnyčios represavimo reikalingumą, nors niekur nepateikė duomenų, kiek buvo uždaryta bažnyčių ir įkalinta bei ištremta kunigų - visuomenė to neturėjo žinoti. Komunistų partijos ir komjaunimo vaidmuo represuojant Bažnyčią buvo slepiamas.

Pokario Lietuvos gyventojų tragiška padėtis priklausė ne tik nuo centrinių komunistų partijos, represinių ir kitų žinybų Maskvoje, bet ir nuo LSSR vadovų lietuvių kolaborantų, jų idėjinių įsitikinimų radikalumo ir asmeninių savybių. Apie Lietuvos partinius veikėjus sovietmečiu rašyta nedaug. Ši tema nebuvo skatinama, o rašantys apie tai apsiribodavo biografiniais anketiniais duomenimis bei tariamai pozityvios šių žmonių politinės veiklos faktų išdėstymu. Iš tokių darbų pažymėtina istoriko R.Šarmaičio biografijų rinkinys "Lietuvos revoliucionieriai".⁶⁰ Autorius aprašė žymiausius sovietinės Lietuvos komunistų veikėjus pagal vienspalvį trafaretą - iš pradžių visi komunistai kovojo su "fašistiniu" Smetonos režimu, 1940 m. jie "socialistinės revoliucijos" Lietuvoje organizatoriai, pokario metais - aktyvūs socializmo kūrėjai. Apie tai, kad jie organizavo represijas ir vykdė nusikaltimus žmoniškumui, žinoma, nebuvo užsiminta.

Sovietinių istorikų darbuose bet koks iš Maskvos ateinantis nurodymas buvo pateikiamas Lietuvos visuomenei kaip Sovietų Sąjungos draugiška parama ar pagalba. Rašydami apie 1944-1947 m. Lietuvoje veikusį VKP(b) CK Lietuvos biurą, jie teigė, jog šis Biuras padėjo LKP(b), nes ši

parama buvo ne tik labai reikalinga, bet ir būtina. Priežastis - "pirminės partinės organizacijos buvo jaunos, dar nepakankamai stiprios ir gausios, o keliami joms uždaviniai - nepaprastai dideli ir sudėtingi", - rašė istorikas Z.Zalėpūga.⁶¹ Tačiau specialiai VKP(b) CK Lietuvos biuro veikla nebuvo tyrinėta.

Sovietinėje historiografijoje svarbią vietą užėmė komjaunimo istorijos tyrimai. Šia tema 1955-1990 m. Lietuvoje buvo apginta 15 kandidatinių disertacijų, parašyta dešimtys straipsnių (vien žurnalas "LKP istorijos problemos" atspausdino 21 straipsnį).⁶² Tyrimų išvados buvo pateikiamos kaip visuotinis jaunimo pritarimas komunistinei ideologijai ir sovietinei valdžiai, pateisinamas vykdytas teroras ir represijos, pabrėžiama komjaunimo ištikimybė komunistų partijai. Komjaunimo istorijos klausimais daugiausia rašė O.Pakėnienė, J.Bagušauskas, A.Lukoševičienė, K.Volčkova-Barzdaitienė ir kiti.⁶³ Išėjo kelios autorių kolektyvinių darbų knygos: "Lietuvos komjaunimas" (1962 m.), "Lietuvos komjaunimui 50 metų" (1969 m.), "Lietuvos komjaunimas skaičiais" (1980 m.) ir kt.

Apie įvairias pokario politinės raidos problemas, kuriose buvo paliesti Sovietų Sąjungos politinių struktūrų veikla Lietuvoje rašė nemažai sovietinės istorijos tyrinėtojų. Vienas žymiausių pokario istorikų - H.Šadžius. Savo gausiose publikacijose autorius nagrinėjo conceptualius "pereinamojo iš kapitalizmo į socializmą laikotarpio" klausimus: etapus, ypatybes, procesą, historiografiją, taip pat "socialinės-klasinės" struktūros raidą ir kt.⁶⁴ M.Gregorauskas, G.Butkus, A.Jefremenka, R.Krutulytė, P.Oleka, J.Tamošiūnas analizavo sovietų valdžios pastangas paversti Lietuvos žemės ūkį socialistiniu, J.Bacevičius, V.Germanas, K.Meškauskas, V.Ragaišienė, K.Surblys nagrinėjo industrializaciją, L.Truska - gyventojų socialinę struktūrą, jos kaitą, K.Surblys - profsąjungų veiklą, K.Strumskis - SSRS ir Lietuvos ekonominių ryšių problemas, Z.Zalėpūga, S.Juonienė, A.Cirtautas nagrinėjo sovietinių vietos valdžios struktūrų įsteigimą ir raidą. Visuose darbuose buvo akcentuojamas pozityvus VKP(b) ir LKP(b) vadovaujantis vaidmuo. Autoriai tvirtino, kad tik nesavanaudiškai padedant kitoms SSRS respublikoms Lietuvai pavyko įveikti visus pokario sunkumus.

Šaltiniai

Sovietų Sąjungos politinių struktūrų nusikaltimams tirti pirminiai šaltiniai yra Lietuvos ir Rusijos Federacijos archyvuose. Lietuvoje daugiausia dokumentinės medžiagos apie komunistų partiją ir komjaunimą yra Lietuvos ypatingajame archyve (centriniame) ir jo filiale, LKP dokumentų skyriuje. Čia saugomi centrinių ir jų žemutinių struktūrų veiklos dokumentai (LKP CK fondas - 1771, komjaunimo fondas - 4421). LKP dokumentai yra labai svarbus pirminis šaltinis, padedantis atskleisti Lietuvos komunistų partijos vaidmenį organizuojant ir vykdamas lietuvių tautos genocidą ir kitus okupacinio režimo nusikaltimus.

Labiausiai informatyvūs yra LKP(b) suvažiavimų, LKP(b) CK plenumų ir biuro posėdžių protokolai, LKP(b) CK direktyvos, LKP(b) CK skyrių pažymos, susirašinėjimas su VKP(b) CK ir LSSR administracijos institucijomis, ataskaitos ir kt. dokumentai, kurie atspindi komunistų partijos

veiklą įgyvendinant okupantų politiką. VKP(b) CK, SSRS LKT (MT), SSRS prokuratūros ir kitų centrinių žinybų raštai, direktyvos, kiti dokumentai, atsiųsti į LKP(b) centro komitetą, atskleidžia Maskvoje suplanuotus nusikalstamos politikos tikslus ir uždavinius Lietuvoje. Dokumentai rodo, kad LKP(b) CK atliko tarpininko ir organizatoriaus vaidmenį: gautus Maskvos nurodymus iš karto peradresuodavo savo žemesnėms struktūroms, reikalavė, kad jos laiku atsiskaitytų, vėliau apibendrintus rezultatus pranešdavo VKP(b) CK.

LKP dokumentai liudija, kad ši organizacija besąlygiškai pakluso visiems Maskvos reikalavimams, buvo ištikima okupantų talkininkė ir nuosekli nusikalstamos politikos organizatorė ir vykdytoja. Iš kai kurių LKP(b) CK biuro nutarimų matyti, kad Lietuvos komunistų partija priėmė politinius sprendimus dėl lietuvių tautos genocido, organizavo pasipriešinimo slopinimą bei gyventojų trėmimus ir politiškai vadovavo jiems, vykdė kitus nusikaltimus.

Ypač vertingi buvusio KGB, dabar Lietuvos ypatingojo archyvo (centrinio) archyvinių dokumentų saugyklų baudžiamųjų, žvalgybos (1-ojo skyriaus) ir operatyvinių bylų fondai. Pastarajame fonde (K-1, apyrašai 3, 10) yra saugomi įvairių NKVD-NKGB, MGB skyrių, vidaus kariuomenės dalinių, operatyvinių sektorių ataskaitos ne tik savo žinybų vadovams Lietuvoje ir Maskvoje, bet ir LKP(b) CK svarbiausiems vadams - A.Sniečkui, M.Gedvilui, J.Paleckiui, V.Niunkai, LKP(b) CK II sekretoriams, taip pat VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkams - M.Suslovui ir V.Ščerbakovui. Šie dokumentai, nors juose ir yra statistinių netikslumų geriausiai atspindi komunistų partijos nusikalstamos politikos įgyvendinimo eigą ir padarinius. Šiuose dokumentuose faktai ir išvados dažniausiai pateikti realia, neretai ciniška kalba, be ideologinių pagražinimų, kurių gausu LKP dokumentuose. Pavyzdžiui, valstybės saugumo visiškai slaptuose dokumentuose atvirai nurodomas įkalintų, nužudytų ar ištremtų žmonių skaičius, nušviečiama saugumiečių operatyvinė veikla, žymių Lietuvos žmonių sekimas, kompromituojančios medžiagos rinkimas apie aukštus LSSR administracijos pareigūnus ir pan.

1994 m. išslaptinus kai kuriuos Rusijos Federacijos valstybinio archyvo fondus, jais pasinaudojo lietuvių istorikai A.Anušauskas⁶⁵, M. Pocius⁶⁶, H.Šadžius⁶⁷ ir kiti. Remdamiesi šiais archyvais, jie ne tik atskleidė naujų istorijos faktų, bet ir pateikė skaitytojams šių dokumentų, išverstų į lietuvių kalbą, kopijas. Tai labai pravertė rašant šį darbą, ypač apie VKP(b) CK Lietuvos biurą, kurio visi dokumentai 1947 m. buvo išvežti į Maskvą. Be to, per pastarąjį dešimtmetį pasirodė nemaža dokumentų rinkinių, kuriuose įvairiais aspektais atsispindi Sovietų Sąjungos politinių struktūrų veikla Lietuvoje.⁶⁸

Šio darbo dokumentų prieduose kai kurie archyviniai dokumentai dėl didelės apimties pateikti kaip ištraukos.

Memuaristika

Svarbus šaltinis komunistų nusikaltimams tirti yra pokario metus išgyvenusių žmonių atsiminimai, ypač tų, kurie dalyvavo Lietuvos politiniame gyvenime. Rezistentų ir tremtinių atsiminimai atskleidžia realų stalininio režimo nusikaltimų vaizdą, tačiau jie mažai ką gali pasakyti apie SSRS politinių struktūrų planuojamas teroro ir represijų akcijas. Tokių atsiminimų

beveik nėra, nes sovietų valdžios veikėjai sąmoningai slėpė savo praeitį, o žemesnio rango nusikaltimų vykdytojai – sribai, partiniai aktyvistai žinojo, kaip tauta jų nekenčia, todėl nelabai stengėsi prisiminti pokario metus. Padedant žurnalistui A.Čalnariui buvo išleistos tik dvi sribų atsiminimų knygos⁶⁹ ir sribų atsiminimų rinkinys⁷⁰. Buvę sribai daugiausia pasakojo apie laimėtas kovas su partizanais, užsiminė apie savo tarnybą smogikų, apsimetusių partizanais, būriuose.⁷¹ Atgimimo metais pasirodė buvusių žinomų partijos veikėjų – LKP(b) Kauno miesto komiteto I sekretoriaus J.Grigalavičiaus ir LLKJS CK I sekretoriaus J.Macevičiaus atsiminimai⁷², kuriuose aprašyti tuo metu buvę vidiniai prieštaravimai tarp vietos ir atvykėlių komunistų. Radikalių stalininių jėgų pašalinti iš pareigų, jie kaltino SSRS politinį diktatą, o ne Lietuvos SSR administracijos vadovybę. Gana objektyvūs yra A.Sniečkaus įsūnio A.Štromo atsiminimai apie Sniečką. Jis teigė, kad Sniečkus pokario metais visomis išgalėmis stengėsi sunaikinti pasipriešinimą ir klasinius priešus⁷³.

Literatūra

1. Problems of Communism, 1975, Nr. 5, p. 38–449; Juodoji komunizmo knyga. Nusikaltimai, teroras, represijos. – V.: Vaga, 2000.– 1078 p.; Н. Верг. История Советского государства. 1900-1991. – М.: Весь мир, 2000. – 544 с.; В. Зотов. Национальный вопрос: деформации прошлого // Суровая драма народа: Ученые и публицисты о природе сталинизма. – М.: Политиздат, 1989. с. 258–269; О. Волубуев, С. Кулешов. История по-сталински // Суровая драма народа: Ученые и публицисты о природе сталинизма, с. 312–333; Голубев А. В. Запад глазами советского общества // Отечественная история, 1996, No. 1, с. 105–106; Komunizmo nusikaltimų įvertinimas. Tarptautinis kongresas. 2000 m. birželio 12 – 14 d. Pranešimų tezės. – Vilnius: Seimo leidykla “Valstybės žinios”, 2000.
2. Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais. V., 1996. P.209-210 (toliau Anušauskas A. Lietuvių tautos naikinimas)
3. Juodoji komunizmo knyga. Nusikaltimai, teroras, represijos. P.20, 29-30, 362-363.
4. Girmius K. Partizanų kovos Lietuvoje. V., 1990; Brazaitis J. Vieni vieni. V., 1990; V.Vardys. Lithuania under the soviet: portrait of a nation (1940-1965). New York. 1965; Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940-1980. V., 1992. Damušis A. Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1957 metais. Chicago, 1988. Lietuvių enciklopedija. T. 15. V., 1990. Remeikis T. Opposition to Soviet rule in Lithuania 1945 – 1980. Chicago, 1980. Kedys J.P. Terorizuojama ir naikinama Lietuva. 1938-1991. Klaipėda, 1994. Pajaujįs-Javis J. Soviet genocide in Lithuania. New York, 1980.
5. Girmius K. Partizanų kovos Lietuvoje. V., 1990. P.123.
6. Daugirdaitė-Sruogienė V. Lietuvos istorija. V., 1990.P.393.
7. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais. V., 1996.; Truska L., Anušauskas A., Petravičiūtė I. Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940-1953 metais. V., 1999; Grunskis E. Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais. V., 1996; Starkauskas J. Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944-1953 metais. V., 1998; Starkauskas J. Sribai. V., 2001.
8. Anušauskas A. Lietuvių tautos...P.6.Komunizmo nusikaltimų įvertinimas. Tarptautinis kongresas. 2000 m. birželio 12-14 d. Pranešimų tezės. P.51. Anušauskas A. Lietuvių tautos naikinimas. P.402.
9. Šličytė Z. Lietuvių tauta - komunistinio genocido auka // Komunistinis genocidas Lietuvoje. 1997 m. lapkričio 29 d. konferencija. V., 1997. P.13-24.
10. Truska L. Lietuva 1938 - 1953 metais. K., 1995.
11. Tininis V. Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai. V., 1994.
- 11a. Lietuvos valstybės atkūrimas 1988-1991 metais. V., 2000. P.9-95.
12. Antanaitis K. Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra // Darbai ir dienos, 1998, Nr.7. P.161-256.
13. Truska L. Antipartizaninė 1946 m. gruodžio 7 d. Sniečkaus ir gen. Tkačenkos direktyva // LGGRTI, Darbai Nr.2. P.117-120, Truska L. Lietuvos komunistų partijos pastangos likviduoti partizanų sąjūdį // Genocidas ir rezistencija. 1998, Nr.1. P.107-114.
14. Gaškaitė N. Pasipriešinimo istorija. 1944-1953 metai. V., 1997.
15. Kasparas K. Lietuvos karas. K., 1999.
16. Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940-1998. V., 1999.
17. Šadžius H. VKP(b) CK Lietuvos biuro veikla organizuojant tautinio pasipriešinimo slopinimą // Lietuvos istorijos metraštis 1997. V., 1998. P.240-270 (toliau Šadžius H.).
18. Grunskis E. Lietuvos "vicegubernatoriaus" karjeros žlugimas. // Gimtasis kraštas, 1991 10 31.
19. Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m. V., 1996.

20. Tininis V. Grėsmingas Maskvos įrankis. Politika, 1990, Nr.22-24; Tininis V. Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai. V., 1994.
21. Bagušauskas J. R. Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas. V., 1999 (toliau Bagušauskas J.).
22. Streikus A. SSRS – Vatikano santykiai ir sovietų valdžios politika Bažnyčios atžvolgiu Lietuvoje 1945-1978 m. // Genocidas ir rezistencija, 1999, Nr.2. P.66-80.
23. Laukaitytė R. Mėginimai sovietizuoti Lietuvos Bažnyčią 1944-1949 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1997. V., 1998. P.178-197.
24. Pocius M. Vieningas lietuvių tautos atsakas J.Stalinui // Genocidas ir rezistencija. 1998, Nr.1. P.115-120.
25. Blažytė D. Sovietinė kampanija prieš Lietuvos muzikus 1947-1948 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1997 m. V., 1998.P.223-239.
26. Atamukas S. Lietuvos žydų kelias. V., 1998. P. 292-310.
27. Pšibilskis V. Bibliocidas Lietuvoje // Kultūros barai, 1989, Nr.12. P. 33-37; Pšibilskis V. M.K.Čiurlionio palikimo vertinimas. Keletas mažiau žinomų faktų // Kultūros barai, 1992, Nr. 9-10. P.100-101.
28. Gečas S. Nuosprendžiai eksponatams. // Kultūros barai, 1993, Nr.12. P.49-53.
29. Truska L. Glavlito veikla Lietuvoje 1940-1947 metais. // Lietuvos istorijos metraštis 1997. V., 1998. P.216-241.
30. Kašauskienė V. 1944-1946 metų dokumentai apie Lietuvos mokytojų ir moksleivių antisovietinę elgseną // Lietuvos istorijos metraštis 1997 m. V., 1998. P.352-361; Kašauskienė V. Represinių įstaigų medžiaga apie Lietuvos moksleivių antisovietinę raišką 1952-1953 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1997. V., 1998. P.374-383.
40. Lietuvos TSR istorija. T.4. (1940-1958). V., 1975. Lietuvos TSR istorija (rusų kalba). V., 1978. Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940-1980). V., 1981.
41. Rakūnas A.
- 42 Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. T.3. V., 1985. P.10.
43. Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940-1980). V., 1980. P.72.
44. Treinienė E. LKP gretų augimas ir stiprėjimas. V., 1977.
45. Navickas K. Lietuvių tauta broliškoje Tarybų Sąjungos tautų šeimoje. V., 1958; Paleckis J. Lietuvos KP veikla ugdant internacionalistinę respublikos darbo žmonių sutelktumą 1940-1953 metais. Dis. ist. m. kand. laipsniui įgyti. V., 1980 (rusų k.); Strumskis K. Per bendradarbiavimą į suklestėjimą (Tarybų Lietuvos bendradarbiavimas su kitomis tarybinėmis respublikomis, kuriant ir vystant socializmą 1940-1965 m. V., 1977; Žimanas G. Lietuvių socialistinės nacijos susiformavimo prielaidos ir sąlygos. V., 1963. Lietuvos komunistų partijos kova su nacionalizmu. V., 1987.
46. Burokevičius M. Nereikia kitokio likimo // Kn.: Tarybų Lietuvos 50-metis. V., 1990. P.149-172. Jermalavičius J. Pokario barikados // Valtiečių laikraštis, 1989 07 13.
47. Atamukas S. Nauja Lietuva - nauji kadrai (LKP darbas, ugdant respinlikos kadrus). V., 1974; Atamukas S. Lietuvos KP veikla vykdam TSKP kadrų politiką (1940-1975 m.): Disertacija istorijos mokslo daktaro laipsniui įgyti. V., 1977. (rusų k.).
48. Liakas A. Tarybinio teismo Lietuvoje istorijos pagrindiniai bruožai. Dis. teisės m. kand. laipsniui įgyti. VU., 1962; Domaševičius K. Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje. V., 1966; Stanislovaitis R. Nuverstųjų klasių pasipriešinimo funkcijų slopinimas Tarybų Lietuvoje 1940-1950 m. Dis. teis. m. kand. laipsniui įgyti. Tartu. 1970 (toliau Stanislovaitis R.); Tarybų Lietuvos valstybės ir teisės dvidešimtmetis. V., 1960; Lietuvos TSR valstybės ir teisės istorija. V., 1979.
49. Stanislovaitis R. P.3,7; Anušauskas A. Lietuvių tautos... P.6.
50. LKP istorijos apybraiža. T.3. P. 342.
51. Augus A. Iliuzijų kvaitulys // Komjaunimo tiesa, 1988 04 14.
52. Jermalavičius J. Vienpusiškai, be atsakomybės // Tiesa, 1988 04 30.
53. Augus A. Lietuvos Komunistų partijos kova prieš buržuazinį nacionalizmą socializmo statybos metais respublikoje. Dis. ist. m. kand. laipsniui įgyti. VU. 1972.
54. Rakūnas A. Klasių kova Lietuvoje 1940-1951 m. V., 1976.
55. Stanislovaitis R. P.10,17.
56. Anušauskas. Lietuvių tautos...P.10-11.
57. Grunskis E. Sovietinių "Liaudies gybėjų" ("stribų") Lietuvoje istoriografija // Lietuvos istorijos metraštis. V., 1997. P.271-288.
58. Burokevičius M. LKP ideologinis darbas su inteligentija 1940-1965. V., 1972; Bendžius A. Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Tarybų Lietuvoje 1940-1970 m. V., 1973; Tarybų Lietuvos kultūra (1940-1980). V., 1982.
59. Aničas J. Socialinis politinis katalikų bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1945-1952 m. V., 1971; Mačiulis J., Aničas J. Katalikybės evoliucija socializmo sąlygomis. V., 1979; Jermalavičius J. Ateistinis auklėjimas Tarybų Lietuvoje. V., 1977; Žudikai bažnyčios prieglobstyje. Dokumentų rinkinys. V., 1963; Bažnyčios prieglobstyje. Dokumentų rinkinys. V., 1980.
60. Šarmaitis R. Lietuvos revoliucionieriai. V., 1988.
61. Zalepūga Z. LKP vadovavimas tarybinių organų atkūrimui ir veiklai respublikoje 1944-1951 m. Dis. ist. m. kand. laipsniui įgyti. VU.1975. L.86. (toliau Zalepūga Z.).
62. Bagušauskas P.10-11.
63. Pakėnienė O. LLKJS organizacinis stiprėjimas ir politinė idėjinė veikla 1944-1951 m. Ist. m. kand. disert. VU. 1974 (rusų k.); Lukoševičienė A. Tarybų Lietuvos komjaunimas socialistinės pramonės statybose 1944-1957 m. Ist. M. kand. disert. V., 1976.

64. Šadžius H. Socialistinės visuomenės susiformavimas Lietuvoje // Kn.: Didysis Spalis ir Lietuva. V., 1977.P.174-194.
65. Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais. V., 1996.
66. Pocius M. Vieningas lietuvių tautos atsakas J.Stalinui // Genocidas ir rezistencija. 1998. Nr.1. P.115-120.
67. Šadžius H. VKP(b) CK Lietuvos biuro veikla organizuojant tautinio pasipriešinimo slopinimą // Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai. P.240-270.
68. Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945-1952 m. Dokumentų rinkinys. V., 1994; Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1944-1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose. K., 1996; Hilda Sabbo. Невозможно молчать. Т. 1-2, 1996, Т. 3 1998, Т. 4 1999. Tallinn.
69. Banevičius L. Tėviškė šaukė į kovą. Buvusio liaudies gynėjo atsiminimai. V., 1987; Jevseičikas K. Giltinės sutramdymas. Pokario kovų atsiminimai. V., 1989.
70. Liaudies gynėjų žodis. V., 1987.
71. Grunskis E. Sovietinių "liaudies gynėjų" ("stribų") Lietuvoje istoriografija // Lietuvos istorijos metraštis 1997. V., 1998. P.285.
72. Grigalavičius J. Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai. V., 1991.
73. Macevičius J. Kas dar slypi archyvuose. // Komjaunimo tiesa, 1988 08 8-9.
74. Ženklys T. (Štromas A.). Su Sniečkaus mirtimi pasibaigusi Lietuvos gyvenimo epocha // Gimtasis kraštas, 1990, Nr.37-39.

Pirma dalis

SOVIETŲ SAJUNGOS POLITINĖS STRUKTŪROS LIETUVOJE

1. Lietuvos komunistų partija (bolševikų)

1.1. LKP(b) - stalininės politikos vykdytoja Lietuvoje

Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, svarbiausia ir vienintelė oficiali politinė struktūra bei politinio režimo ramstis Lietuvoje vėl tapo Lietuvos komunistų partija (bolševikų), įkurta 1918 m. kaip sudedamoji RKP(b) dalis. 1945 m. joje buvo 3 536, o 1953 m. - 36 178 komunistai, jų ypač mažai buvo kaimo vietovėse. LKP(b) CK, siekdamas čia įsitvirtinti, nuolatiniam darbui siuntė komunistus ir komjaunuolius (dok. Nr. 1.25)*. Ten kur civilių komunistų

*** **Dok. Nr.1.25.** 1945 m. liepos 23 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl kaimo sustiprinimo partiniais, komjaunimo ir tarybiniais kadrais". LYA. F.1771. Ap.8. B.83. L.18-19.

Dok. Nr.1.1. 1945 m. vasario 2 d. LKP(b) CK orginstruktorių skyriaus instruktoriaus Jacko paaiškinamasis raštas LKP(b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjui D.Šupikovui. LYA. F.1771.Ap.8.B.265.L.30

vis dėlto trūkdavo, partinės organizacijos būdavo sudaromos iš NKVD-NKGB darbuotojų. 1945 m. net 40 proc. jos narių buvo iš represinių struktūrų.¹ LKP(b) sudarė daugiausia iš SSRS atvykę žmonės ar vietos rusakalbiai: 1947 m. joje buvo 18 proc. lietuvių, 1953 m. - 38 proc.², LKP(b) lietuviai turėjo “nacionalinės mažumos” teises: beveik visi partiniai renginiai vykdavo rusų kalba, raštvedyba, dokumentacija, didžioji dalis partinės literatūros buvo rengiama rusų kalba. LKP(b) tapo Lietuvos rusinimo šerdimi.

Pradiniu sovietinio režimo įtvirtinimo laikotarpiu LKP(b) nariai sudarė menkai išsilavinusių žmonių socialinę grupę (1945 m. iš 3 536 komunistų su aukštesniu išsilavinimu buvo 300, o su pradiniu - 1 344). Vėliau išsilavinimo lygis pakilo, tačiau 1953 m. su aukštesniu išsilavinimu buvo 6,3 proc. visų komunistų, su pradiniu - 35 proc.³ Menkas išsilavinimas, bendrųjų krikščioniškosios visuomenės moralinių vertybių ignoravimas ir net jų niekinimas turėjo įtakos komunistų amoraliam elgesiui ir beprasmiam žiaurumui. Daug dokumentų liudija, kad komunistai ir apskritai atvykėliai, daugiausia karinių ar represinių struktūrų kariai, buvo linkę girtuokliauti, stokojo elementarios elgesio kultūros. (dok. Nr.1.1, dok. Nr.1.2)*.

Visa reali komunistų partijos politika įtvirtinant sovietinį režimą Lietuvoje buvo vykdoma visiškoje paslapyje. Nuo visuomenės buvo slepiamos ne tik planuojamos represijos ar teroro akcijos, bet ir elementarūs kasdieninio gyvenimo klausimai. Visų lygių partijos komitetų priimti nutarimai buvo užslaptinti, apie juos negalėjo žinoti ir eiliniai partijos nariai. Priimtiems dokumentams buvo suteikiamas grifas “Slaptai”, “Visiškai slaptai”, o labiausiai kompromituojantys LKP(b) patekdavo į specialųjį “Ypatingąjį aplanką”. Visi šie partijos komitetų nutarimai tapdavo valstybine paslaptimi. Antra vertus, komunistų partijos vadovai represinių struktūrų slaptos veiklos dėka žinojo daugumos gyventojų tikrąsias nuotaikas. Buvo stebimas ne tik viešas, bet ir privatus žmogaus gyvenimas. LSSR NKGB kiekvieną mėnesį LSSR administracijos vadovybei siųsdavo ataskaitas apie cenzūruojamus civilių gyventojų ir karių laiškus, kurių, be karinės korespondencijos, patikrindavo apie pusę milijono, pvz., 1945 m. birželio mėn. – 458 064 (dok. Nr. 1.27)*.

LKP(b) neturėjo visuomenėje jokio autoriteto ir politinės galios be NKVD kariuomenės pagalbos išlaikyti valdžią. 1945 m. lapkričio 6 d. NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. I.Rudyka pranešė I.Tkačenkai ir J.Bartašiūnui, kad “savo antisovietinėje veikloje lietuviai nacionalistai visai nepaiso vietinių partinių ir sovietinių organų autoriteto vietos gyventojams. Atsišaukimuose tiesiai sako, kad kai tik išeis NKVD kariuomenė, jie vėl taps padėties šeimininkais apylinkėse ir valsčiuose”.⁴

Pagrindinė LKP(b) funkcija buvo besąlygiškas VKP(b) Centro komiteto ir VKP(b) CK Politbiuro ir J.Stalino direktyvų įgyvendinimas, svarbiausi

---

Dok. Nr. 1.2. 1951 m. birželio 21 d. LSSR MGB sekretoriato viršininko Jermakovo raštas visiems LSSR MGB skyrių viršininkams. LYA. K-1. Ap.3.B.390.L.16.

* **Dok. Nr.1.27.** Ištrauka iš 1945 m. liepos 31 d. LSSR NKGB komisaro pav. plk. Kolotuškino ir “V” skyriaus viršininko pplk. Makarovo mėnesio ataskaitos (už 1945 m. birželį) SSRS NKGB “V” skyriaus viršininkui gen. mjr. Smorodinskiui apie cenzūros rezultatus Lietuvoje. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.159-166.

tiksiai ir uždaviniai - Lietuvos sovietizacija ir komunistinio režimo stiprinimas, kovos su tautiniu pagrindžiu organizavimas ir stalininės kadru politikos vykdymas. Tam tarnavo griežtai centralizuota ir uždara Lietuvos komunistų partijos struktūra: LKP(b) Centro komiteto aparatas ir LKP(b) CK biuras - aukščiausiosios nuolatinės LSSR administracijos politinės institucijos, taip pat vietinės struktūros - miestų, jų rajonų, apskričių, valsčių partijos komitetai, partinės organizacijos darbovietėse, partorgai.

Svarbiausias šių partinių struktūrų uždavinys buvo kasdieninė “liaudies ar klasinių priešų” paieška ir jų represavimo organizavimas. Galima išskirti 4 kategorijas žmonių ar socialinių grupių, kurios tapo VKP(b) – LKP(b) represijų politikos aukomis Lietuvoje: 1. - partizanai ir pagrindžio organizacijų nariai, jų rėmėjai (buržuaziniai nacionalistai), 2. - ūkininkai (buožės), 3. - įstaigų tarnautojai, mokytojai, inteligentai ir kt. (politiškai ir socialiai nepatikimi elementai), 4. - katalikų dvasininkai (reakcingoji katalikų dvasininkija). Visi šie žmonės buvo suiminėjami, įkalinami, tremiami ir žudomi. Tai buvo didžiausioji ir svarbiausioji LKP(b) nusikalstamos veiklos sritis. Kitose sferose (pvz., prievartiniuose rinkimuose, rusinimo, dvasinės prievaertos, karingojo ateizmo (tikinčiųjų ir Bažnyčios persekiojimo) tendencingo teisingumo vykdymo, antisemitizmo, ekonominio teroro ir kt.) LKP(b) veiklai buvo būdinga žmonių politinio diskriminavimo požymiai, turintys tam tikrą nusikalstamą pobūdį.

Negausi LKP(b) 1944-1945 m., t.y. per gana trumpą laiką, remiama ir saugoma represinių struktūrų, išplėtė savo partinį tinklą pagrindiniuose Lietuvos centruose – didmiesčiuose, apskričių ir valsčių pavaldumo miestuose ir miesteliuose. Daugiau kaip 90 proc. komunistų buvo paskirta dirbti partiniuose ir sovietiniuose organuose, 1600 jų ėmė vadovauti įmonėms ir organizacijoms.⁵ Toks komunistų paskirstymas įgalino LKP(b) vadovauti svarbiausioms Lietuvos žinyboms ir organizacijoms. Tačiau kaimo vietovėse sekėsi sunkiai. Čia beveik nebuvo komunistų ir sovietinės santvarkos šalininkų, todėl LKP(b) CK į kaimą siuntė partinius organizatorius – partorgus. Jie tapdavo aukščiausią vietos politinę valdžią. 1945 m. partorgų arba partsekretorių buvo 308 (320 etatų). M.Suslovo žodžiais, “Valsčių partorgai – tai partijos akis kaime...” (LKP(b) CK VI plenumas, 1945 m.).⁶ Archyvinuose dokumentuose ir tautos atmintyje šie žmonės, kaip ir sribai, paliko bene slogiausią atminimą. Jie buvo vietos represijų iniciatoriai ir organizatoriai, pasižymėjo brutaliu elgesiu, antihumaniškais veiksmais ir amoraliu gyvenimo būdu (pvz., dok. Nr.1.17)*. 1944 m. gruodžio I d. LKP(b) CK biuras konstatavo, kad Panevėžio apskr. valsčių partorgai daugiausia vykdo administracinių (represinių – V.T.) organų funkcijas (dok. Nr.1.28)*. 1947 m. vasario 7 d. LSSR prokuroras D.Salinas rašte A.Sniečkui ir V.Ščerbakovui

* **Dok. Nr.1.17.** 1945 m. lapkričio 16 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas D.Jefimovo paaiškinamasis raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui, LSSR LKT pirmininkui M.Gedvilui ir LSSR NKGB sekretariatui “Dėl sovietinio teisingumo pažeidimų vykdant grūdų paruošas Panevėžio ir Biržų apskrityse. LYA. F.K-1. Ap.10. B.23. L.1401-41.

* **Dok. Nr.1.28.** Ištrauka iš 1944 m. gruodžio I d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Panevėžio apskrities pirmųjų partorganizacijų ir valsčių partorgų darbo”. LYA.F.1771.Ap.7.B.64.L.64.

prašė “pamerkti ir uždrausti egzistuojančią praktiką, kai valsčių partorgai ir kai kurie partijos organizacijų atstovai, pakeisdami atitinkamus vykdomuosius organus, asmeniškai iš piliečių atima turta ir atlieka krata” (dok. Nr.1.50)*.

Susikūrus partinėms organizacijoms, 1948 m. partorgų funkcijos pasibaigė. Juos pakeitė partinių organizacijų ar komitetų sekretoriai. 1947 m. kovo 29 d. VKP(b) CK priėmė nutarimą įsteigti LKP(b) valsčių komitetus. Šios žemutinės partijos struktūros (1949 01 01 buvo 209 komitetai, vieniję 4 443 komunistus)⁷ kartu su vykdomaisiais komitetais ir represiniais organais tapo svarbiausia komunistinio režimo atrama - vietos okupacinės valdžios institucijomis. Gerai žinodamos gyventojų nuotaikas, partijos valsčių komitetai (“volkomai”) tapo ne tik svarbiu represinių struktūrų informacijos šaltiniu. Volkomai aktyviai dalyvavo visose prievartos ir teroro akcijose, buvo jų iniciatoriai, ypač partizanų šeimų trėmimo ir jų turto konfiskavimo.

Iš negausių išlikusių archyvinių dokumentų galima spręsti, kad dar egzistavo mišrios partinės-represinės struktūros “trejetai” (troiki) ir “penketai” (petiorki), skirtos kovai su ginkluotu pogrindžiu. Joms vadovavo apskrities partijos komitetų sekretoriai. Plačiau apie tai išvadų skyrelyje “Ginkluotojo pasipriešinimo slopinimas”.

LKP(b) santykiai su centriniais partijos organais Maskvoje buvo vienpusiški - VKP(b) CK sprendimai buvo besąlygiškai privalomi ir nesvarstytini. Į LKP(b) siūlymus buvo atsižvelgiama tais atvejais, jeigu jie atitikdavo Kremliaus interesus (pvz., LKP(b) CK prašymai išstremti partizanų šeimas, iš SSRS atsiųsti specialistų ir pan.). Analogiški santykiai buvo įtvirtinti ir pačioje LKP(b) struktūroje: apskričių ir miestų partijos komitetai, atlikdami tarpininko ir prižiūrėtojo vaidmenį, gautus CK nurodymus direktyvų pavidalu perduodavo valsčių ir miestų rajonų komitetams, kuriuos pastarieji siūsdavo pirminėms partinėms organizacijoms, partorgams. Šių pareiga buvo tik vykdyti gautus nurodymus, bet ne juos komentuoti. Tačiau jeigu vietos partijos komitetai prašydavo sugriežtinti represijų politiką (pvz., išstremti apskrities ar valsčiaus partizanų šeimas), LKP(b) CK vadovybė imdavosi priemonių padėti savo pavaldiniams. Pirminės partinės organizacijos politinio savarankiškumo neturėjo ir negalėjo daryti jokios įtakos aukštesniosioms partinėms struktūroms. Toks komunistų partijos vidaus gyvenimas buvo grindžiamas “demokratinio centralizmo” - totalinio paklusnumo principu.

VKP(b) CK vietininkai ne tik prižiūrėjo lietuvius komunistus, bet ir juos kontroliavo, neretai einančiusivairias pareigas pakeisdavo kitais, kur kas radikalesniais žmonėmis (pvz., 1945 m. vietoj LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus buvo paskirtas D.Jefimovas). Sprendžiant iš archyvinių dokumentų ir atsiminimų, lietuviškoji LKP(b) dalis, karo metais tikėjosi nuosaikesnės VKP(b) politikos Lietuvoje. Tačiau Raudonosios armijos užimtoje Lietuvos teritorijoje pirmieji 1944 m. mėnesiai parodė, kad Kremlius siekė dar labiau sustiprinti represijų mastą. VKP(b) CK vietininkai ėmė net grasinti LKP(b) CK vadovybei dėl neva neryžtingos ir susitaikėliškos pozicijos

* **Dok. Nr.1.50.** 1947 m. vasario 7 d. LSSR prokuroso D.Salino raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui ir VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui “Dėl socialistinio teisingumo pažeidimų Lietuvos SSR”. 1 egz. LYA. F.1771. Ap.190. B.5. L.37-46.

“nacionalistų”, o tiksliau inteligentų atžvilgiu. 1944 m. liepos 15 d. LKP(b) CK organizacinio skyriaus vedėjas D.Šupikovas (karo metais buvo A.Sniečkaus pavaduotojas) savo pranešimuose VKP(b) CK reiškė nepasitenkinimą LKP(b) lietuvių vadovų veikla, nes jie nepritarė visų Lietuvos gyventojų trėmimams Raudonosios armijos užnugaryje (dok. Nr.1.3)*. Rugsėjo 6 d. jis rašė, kad “CK vadovybė nėra atsikračiusi buržuazinių nacionalistinių tendencijų, todėl daugeliu atvejų CK trukdo įgyvendinti priemones, turinčias labai svarbią politinę reikšmę”.⁸ Panašios nuomonės buvo SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje gen I.Tkačenka, 1945 m. liepos 12 d. informavęs Kremliaus vadovybę apie LKP CK aparato blogai organizuotą laiško Stalinui pasirašymo kampaniją (dok. Nr.11.4)*. Norėdami įsiteikti atvykėliams, bijodami jų ar iš idėjinių paskatų, dauguma lietuvių komunistų neretai demonstravo nihilistinį požiūrį į savo tautą, tradicijas, bendrąsias tautos vertybes. Jie pritarė antihumaniškoms priemonėms prieš savo tautą (trėmimams, teroro akcijoms ir politinėms represijoms). Todėl dalyvavimas stalinizmo nusikaltimuose jiems tapo gyvenimo norma, jie neįtūrė jokių sąžinės skrupulų. Vėliau niekas iš jų dėl savo nusikalstamos veiklos neapgailestavo, daugelis jų tik kaltino laiką, kuriuo gyveno - stalininę epochą.

Pokario metais LKP(b), kaip SSRS okupacinio režimo įrankis, daugumos Lietuvos visuomenės buvo vertinama kaip lietuvių tautai svetima ir priešiška organizacija. Komunisto vardas dažniausiai buvo siejamas su lietuvių tautos siekių išdavimu, todėl komunistai, pakliuvę į partizanų rankas, dažniausiai buvo sušaudomi vietoje. Tiesa, buvo ir lietuvių komunistų, ypač inteligentų, kurie stengėsi švelninti stalininių jėgų puolimą, padėjo artimiesiems, gelbėjo pažįstamus, bet tai - retos išimtys (SSRS paruošų liaudies komisariato įgaliotinis Lietuvoje K.Banys (dok. Nr.1.4)*; LSSR LKT pirmininko pavaduotojas ir Plano komisijos pirmininkas J.Vaišnoras (kalintas 1945-1955 m.) (dok. Nr.1.5-1.8),* LSSR LKT pirmininko pavaduotojas M.Gregorauskas (dok. Nr.1.9)*, LSSR AT Prezidiumo pirmininkas J.Paleckis (dok. Nr.1.10)*, LSSR žemdirbystės liaudies komisaras J.Laurinaitis (dok. Nr.1.29)* taip pat J.Bulavas, V.Vazalinskas, A. Mickis ir kt.

---

* **Dok. Nr.1.3.** 1944 m. liepos 15 d. LKP(b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjo D.Šupikovo pranešimas VKP(b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjui Šambergui. LYA. F.3377. Ap.58. B.854. L.1-2.

* **Dok. Nr. 11.4.** 1945 m. liepos 12 d. L.Berijos laiškas J.Stalinui, V.Molotovui ir G.Malenkovui. RFVA. F.R-9401. Ap.2. B.97. L.337-341.

* **Dok. Nr.1.4.** Ištrauka iš 1945 m. rugsėjo 12 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas gen. mjr. D.Jefimovo pažymos LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie Paruošų liaudies komisariato įgaliotinį K.Banj. LYA. F.1771.Ap.8. B.118. L.64-67.

* **Dok. Nr.1.5 - 1.6.** 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Juozo Vaišnoro, Tomo byla”. LYA. F.1771. Ap.8. B.118. L.40; ten pat. B.116. L.10-11.

* **Dok. Nr. 1.9.** 1945 m. spalio 31 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko pav. Kovaliovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie LSSR MT pirmininko pav. M.Gregorausko politinį netinkamumą užimti esamas pareigas.LYA.F.K-1.Ap.10.B.23.L.106.

* **Dok. Nr.1.10.** 1951 m. sausio 5 d. LKP(b) CK biuro nutarimas, smerkiantis LSSR AT Prezidiumo pirmininką J.Paleckį, LSSR AT Prezidiumo sekretorių S.Pupeikį ir kt. už ryšius su “antisovietine masonų organizacija”. LYA. F.1771. Ap.190. B.8. L.84.

* **Dok. Nr.1.29.** 1945 m. rugsėjo 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Jono Laurinaičio nepartinio elgesio”. LYA. F.1771. Ap.8. B.100. L.47.

1.2. Lietuvos komunistų auklėjimas ir priežiūra 1944-1946 metais

Iš LKP(b) Maskva pirmaisiais pokario metais reikalavo spartinti sovietizaciją ir sugriežtinti sovietų valdžios priešų represavimo politiką. Siekdama įbauginti Lietuvos komunistus, ypač lietuvius, VKP(b) CK 1944 - 1946 m. priėmė tris nutarimus: 1944 m. spalio 30 d. "Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos darbo trūkumų ir uždavinių politinio darbo srityje", 1945 m. rugpjūčio 15 d. "Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos partinio politinio darbo trūkumų ir klaidų" ir 1946 m. spalio 5 d. "Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo". Juose buvo griežtai kritikuojama LKP(b) vadovybė dėl nepakankamų veiksmų prieš "buržuazinius nacionalistus", reikalaujama greitai likviduoti ginkluotą pogrindį - "banditizmą", partines, sovietines, ūkinėse ir kitas įstaigas apvalyti nuo "politiškai nepatikimų elementų" ir "nacionalistų", aktyviau kovoti su "buožėmis", "privačiasavininkiška psichologija", "buržuazine ir nacionalistine ideologija". Šių nutarimų įgyvendinimą kontroliavo VKP(b) CK Lietuvos biuras ir LKP(b) CK vadovybė. Iš jų 1944-1953 m. išsirutuliojo LKP(b) CK biuro ir LKP(b) CK plenumų nutarimai ir rezoliucijos, kuriuose apstu šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų. Šiuose dokumentuose atkreipiamas dėmesys į įvairias sovietų valdžiai priešiškas žmonių grupes ar sluoksnius: "socialiai svetimus elementus", "buržuazinius nacionalistus", "buožes", "reakcingąją dvasininkiją", "liaudies priešus" ir pan. Šių žmonių atžvilgiu nutarimai numatė represines priemones arba jie buvo įtraukti į politiškai nepatikimų žmonių ratą. Patikrinti, kaip vykdomi VKP(b) CK nutarimai, į Lietuvą buvo siunčiamos įvairios komisijos, inspekcinės brigados. Viena iš tokių - VKP(b) CK V.Žavoronkovo vadovaujama inspekcinė brigada, 1946 m. birželio mėn atvykusi į Lietuvą, buvo pasirengusi nušalinti A.Sniečkus ir ir kitus LKP(b) vadovus (tam pritarė V.Ščerbakovas, I.Tkačenka, D.Šupikovas). Tačiau užtarus V.Molotovui ir M.Suslovui, Sniečkus išliko. "Už nuolaidžavimą nacionalizmui" buvo pašalinta Kauno miesto vadovybė (J.Grigalavičius, F.Krastinis ir kt.).⁹

Tokios baudimo arba stalininio komunistų auklėjimo priemonės padėjo VKP(b) CK visiškai kontroliuoti LKP(b) vadovybę ir ją nukreipti sau norima linkme. Lietuvos komunistai dėjo visas pastangas, kad pateisintų Maskvos lūkesčius. Kartu su represinėmis karinėmis struktūromis LKP (b) įtvirtino Lietuvoje komunistinį režimą, vykdė visuomenėje prievartos ir valstybinio teroro politiką, sukūrė įtarumo, nepasitikėjimo ir baimės atmosferą, dalyvavo ir organizavo trėmimus, kadrų valymus, siekė vadovauti kovai prieš rezistenciją (ne visai pavyko, nes tai buvo SSRS represinių struktūrų prerogatyva), pritarė rusinimui ir tautinės kultūros niokojimui.

Nors pasipriešinimas sovietų valdžiai vyko iki pat 1953 m., tačiau VKP(b) CK po 1946 m. daugiau specialiai nesvarstė LKP(b) darbo. Tai rodė, kad Kremlių tenkino Lietuvos komunistų pastangos paversti Lietuvą sovietine respublika. 1945 m. LKP(b) CK rugpjūčio plenumo M.Suslovas po įprastinės lietuvių komunistų kritikos konstatavo, kad "drg. Sniečkus, Gedvilas, Paleckis

ir kiti suprato VKP(b) CK kritiką, pripažįsta savo darbo klaidas ir trūkumus...” (dok. Nr.2.3. L. 185)*.

Tiesa, 1952 m. pabaigoje – 1953 m. pradžioje Sovietų Sąjungoje bręstant naujam Stalino inspiruotam masiniam kadru valymui, LKP pakliuvo į SSKP CK akiratį. 1953 m. vasario 16 d. laikraštyje “Pravda” buvo atkreiptas dėmesys, kad kai kuriose LKP organizacijose parenkant kadrus ignoruojamos darbuotojų politinės savybės. Atsižvelgdamas į šią kritiką, 1953 m. vasario 25 d. LKP CK priėmė nutarimą “Dėl politinio budrumo stokos parenkant kadrus kai kuriuose Lietuvos KP organuose” ir pripažino, kad laikraštyje paskelbta kritika yra teisinga. Biuras pažymėjo, kad per 1952 m. dėl politinių motyvų buvo represuoti 65 kolūkių vadovaujantys darbuotojai (dok. Nr.1.49)*.

Stengiantis sustiprinti VKP(b) CK nurodymų realizavimo kontrolę, nuo 1944 m. gruodžio mėn. beveik visose LKP(b) grandyse partijos komitetų II sekretoriais turėjo būti VKP(b) CK atsiųsti ne lietuvių tautybės žmonės. 1952 m. sausio 1 d. LKP(b) miestų ir rajonų I sekretoriais dirbo 82,8 proc. lietuvių (tai atitiko Lietuvos demografinę sudėtį), o antraisiais - 2 proc.^{9a} LKP(b) CK II sekretoriais nuo 1944 m. buvo A.Isačenka (1944-1946), A.Trofimovas (1946-1952), A.Aronovas (1952-1953). Jie turėjo prižiūrėti I sekretoriaus darbą, stebėti kontroliuojamoje teritorijoje bendrą politinę padėtį, formuoti kadru politiką. Antrųjų sekretorių institucija visose LKP(b) grandyse buvo viena iš ryškesnių VKP(b) CK politinės kontrolės ir vietos komunistų priežiūros ypatybių pokario Lietuvoje.

1.3. Partinė nomenklatūra ir kadru valymai

Kartu su visa sovietine politine sistema į Lietuvą buvo perkelta stalininė kadru politika - partinės nomenklatūros formavimo praktika, padėjusi komunistų partijai per trumpą laiką išplėsti savo įtaką visoms valstybinėms, ūkinėms, kultūrinėms ir kitoms įstaigoms. Nomenklatūrai priklausantys žmonės - dažniausiai LSSR partinių ir sovietinių administracinių įstaigų vadovaujantys darbuotojai bei specialistai sudarė privilegijuotą Lietuvos valdininkų sluoksnį, kurio sudėtį ir kiekį neviešai reguliavo VKP(b) ir LKP(b) vadovaujančios struktūros. Skiriant nomenklatūrinius darbuotojus buvo laikomasi “stalininio kadru parinkimo principo” - svarbiausia neleisti, kad į postus patektų priešišku klasių atstovai ir politiškai nepatikimų asmenų.¹⁰ Partinė nomenklatūra, arba SSRS “valdančioji klasė”, buvo neatskiriama komunistinės totalitarinės valstybės dalis.

Kadru politika, grindžiama darbuotojų “politinių ir dalykinių” savybių patikimumu, buvo antidemokratinio, antitautinio, diskriminacinio ir nusikalstamo (jeigu darbuotojai dėl politinio nepasitikėjimo būdavo įkalinami) pobūdžio. Nomenklatūrininkai partiniuose komitetuose buvo skiriami į

* **Dok. Nr.2.3.** Ištrauka iš VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo kalbos, pasakytos 1945 m. rugpjūčio mėn. LKP CK plenumė. LYA. F.1771. Ap.8. B. 14. L.185.

* **Dok. Nr. 1.49.** Ištrauka iš 1953 m. vasario 25 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl politinio budrumo stokos parenkant kadrus kai kuriuose Lietuvos KP organuose”. LYA.F.1771.Ap.131.B.238.L.9-10.

pareigas ar šalinami iš jų slapta, visuomenei nieko nežinant. Nebuvo jokio konkurso. Žmogus, užėmęs nomenklatūrinį postą, buvo priverstas vykdyti visus partijos nurodymus. Pokario metais beveik pusė nomenklatūrinių darbuotojų buvo ne vietinės tautybės žmonės, daugiausia rusakalbiai, atsiųsti VKP(b) CK. 1951 m. sausio 1 d. iš 2 577 LKP(b) CK nomenklatūrai priklausiusių darbuotojų lietuvių buvo 1 398 (54 proc.) (dok. Nr. 1.30)*. Plečiantis partiniam ir valstybiniam aparatui, jų skaičius kasmet didėjo. Dėl politinio nepatikimumo atleistas darbuotojas tapdavo realiausiu pretendentu į kalėjimą ar tremtį. Suformuota partinė nomenklatūra kartu su represinėmis struktūromis tapo svarbiausia sovietinio režimo atrama Lietuvoje.

Nomenklatūra turėjo hierarchinę, iki mažiausių smulkmenų apgalvotą kadru sistemą. Aukščiausios LSSR pareigybės (1952 m. jų buvo 275 - LKP(b) CK ir kitų struktūrų sekretoriai, AT Prezidiumo, Ministrų Tarybos, komjaunimo, profsajungų aukščiausi vadovai) buvo VKP(b) CK prerogatyva. LKP(b) CK nomenklatūrai priklausė apie 2 tūkst. vadovaujančių LSSR darbuotojų. Savo nomenklatūrą turėjo taip pat sričių (1952 m. 4,9 tūkst. pareigybių), miestų ir rajonų partijos komitetai (1952 m. - 35,2 tūkst. nomenklatūrinių pareigybių): visų vietinių įstaigų vadovai, mokyklų direktoriai ir kt. (dok. Nr. 1.31)*. Iš viso Lietuvoje 1952 m. buvo daugiau kaip 42 tūkst. nomenklatūrinių pareigybių.¹¹ Nomenklatūros sistemos veikimą kontroliavo ir kuravo LKP(b) CK kadru skyrius (vadovai M.Junčas-Kučinskas, D.Šupikovas ir kt.).

LKP(b) CK biuras, Sekretoriatas ir CK skyriai turėjo savo nomenklatūras. LKP(b) CK biuro nomenklatūros kontrolė buvo suskirstyta pagal veiklos sritis. Pvz., 1950 m. LKP(b) CK skyrių nomenklatūrose buvo 956 nomenklatūriniai darbuotojai iš partinių organų, 166 - iš valstybinės valdžios institucijų, 65 - iš komjaunimo, 94 - iš leidyklų, 82 - iš meno, 61 - iš švietimo sistemos.¹² SSRS pavyzdžiu plečiantis Lietuvos gamybinei bazei buvo formuojami nauji LKP(b) CK skyriai su sava nomenklatūra (dok. Nr.1.32)*.

1950 11 01 LKP(b) CK biuras patvirtino naują savo struktūrą su 8 skyriais, kurie apėmė visas LSSR administracijos kuruojamas sritis: 1.partinių, profsajungos ir komjaunimo organų, 2.propagandos ir agitacijos, 3.žemės ūkio, 4. administracinių organų, 5. plano, finansų ir prekybos, 6. mašinų statybos, 7. lengvosios pramonės, 8. transporto (dok. Nr.1.33,1.14)*. Pagal savo politinės veiklos galią šie skyriai buvo aukščiau už ministerijų ir jų padalinių valdžios kompetenciją. Visos valstybinės, ūkinės ar kooperatinės įstaigos ir organizacijos turėdavo gauti LKP(b) CK kuruojamo skyriaus sutikimą sprendžiant vieną ar kitą klausimą, išskyrus administracinio skyriaus kuruojamą MGB ministeriją, kuri dėl savo veiklos slaptumo agentūrinės,

* **Dok. Nr. 1.30.** 1951 m. sausio 1 d. LSSR vadovaujančių nomenklatūrinių darbuotojų suvestinė. LYA. F.1771. Ap.130. B.67. L.33.

* **Dok. Nr.1.131.** 1952 m. sausio 1 d. LKP(b) CK kadru skyriaus pažyma apie nomenklatūrines pareigybes Lietuvoje. LYA. F.1771. Ap.130. B.124. L.4.

* **Dok. Nr.1.32.** Ištrauka iš 1945 m. vasario 6 d. LKP(b) CK biuro nutarimo dėl naujų LKP(b) CK skyrių įsteigimo. LYA. F.1771. Ap.8. B.35. L.6.

* **Dok. Nr.1.33.** L.14. Ištrauka iš 1950 m. sausio 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimo, patvirtinančio LKP(b) CK aparato skyrius ir nomenklatūrinius etatų sąrašus. LYA.F.1771.Ap.90.B.121.L.14.

operatyvines ir karines operacijas planuodavo savarankiškai ir buvo tiesiogiai atskaitinga SSRS MGB, o Lietuvoje tik - Sniečkui, LKP(b) CK II sekretoriui (ir tai ne visada), retsykais M.Gedvilui, V.Niunkai.

1946 m. kovo 14 d. nutarimu LKP(b) CK biuras nustatė nomenklatūrinių darbuotojų tvirtinimo tvarką. Pateikiant tvirtinamo darbuotojo kandidatūrą, turėjo būti partijos komiteto ar įstaigos nutarimas dėl priėmimo į darbą, kadru apskaitos lapelis su nuotrauka, ranka rašyta autobiografija ir išsami politinės veiklos bei darbo charakteristika.¹³

1946 m. spalio 5 d. VKP(b) CK nutarimu LKP(b) CK biuro nomenklatūros sąrašai buvo pateikti patvirtinti Maskvai. Pagal nustatytą tvarką kandidatus į nomenklatūrinius postus pateikdavo visų žinybų vadovai ar pavaduotojai kadru reikalams, suderinę su suinteresuotais miestų ir apskričių partijos komitetais, kurie LKP(b) CK turėjo dar ir informuoti apie darbuotojų privalumus ir trūkumus. 1946 m. lapkričio 15 d. LKP(b) CK biuras įvedė įskaitinę-rezervinę nomenklatūrą, kuri rengė nomenklatūrinių kadru pamainą.

Nomenklatūrai priklausantys žmonės, t.y. vadovaujančių darbuotojų sluoksni, turėjo nemažai privilegijų: jie greitai gaudavo gerus butus, didesnius atlyginimus (prie algų gaudavo įvairias pinigines priemokas, kurios net būdavo 2-3 kartus didesnės už atlyginimą), turėjo tarnybines mašinas, gaudavo deficitinių pramonės ir maisto prekių, geriau maitindavosi spec. valgyklose ir kt. Iki 1948 m. aukščiausiojo lygio nomenklatūrininkai naudojosi nemokamo maisto produktų ir pramonės prekių prekių (“prodlimito”) teise (dok. Nr. 1.51)*. 1947 12 27 ši tvarka buvo pakeista (dok. Nr. 1.34* ir Nr.1.35*). Svarbiausioms LSSR administracijos pareigybėms buvo nustatyti dideli atlyginimai: LKP(b) CK I sekretorius, LSSR MT ir LSSR AT Prezidiumo pirmininkai gaudavo per mėnesį 6 000 rb, ministrai – 5 000-4250 rb, LKP(b) miestų ir apskričių sekretoriai – 2 800 rb, CK darbuotojai – ne mažiau kaip 2 000 rb algos (1950 m. vidutinė alga buvo apie 500 rb).

Nomenklatūros formavimąsi lydėjo šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai. VKP(b) CK ir LKP(b) CK organizavo masines, daugiausia lietuvių darbuotojų šalinimo iš darbo dėl politinių motyvų kampanijas. Šie žmonės neteisėtai buvo atleidžiami iš pareigų, specialiai trukdoma jiems įsidarbinti kitur, suimami, tardomi ir neretai įkalinami. Politiniai sprendimai dėl “nepatikimų kadru valymo” buvo priimti 1944-1946 m. VKP(b) CK nutarimuose dėl nepatenkinamo LKP(b) darbo ir LKP(b) CK plenumų rezoliucijose (1944 m. IV, 1945 m. V - VII, 1946 m. X-XI) bei LKP(b) CK biuro nutarimuose.

1945 m. rugpjūčio 23 d. LKP(b) CK VII plenumė Suslovas paskelbė šūkį: “Išvalyti sovietinį-ūkinį aparatą nuo priešišku ir abejotinu elementu”.¹⁴

---

* **Dok. Nr. 1.51.** 1945 m. spalio 26 d. LSSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl 1945 m. IV ketvirčio papildomo maitinimo limitu patvirtinimo Lietuvos SSR sovietiniam-partiniam ir rajoniniam aktyvui”. LYA. F.1771. Ap.8. B.121. L.18-19, 21.

* **Dok. Nr. 1.34.** 1947 m. gruodžio 27 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl galiojančios socialinio buitinio aptarnavimo fondo naudojimo tvarkos panaikinimo ir aprūpinimo pinigais skyrimo vadovaujantiems sovietiniams ir partiniams darbuotojams. LYA. F.1771. Ap.190. B.5. L.190, 191, 195, 196.

* **Dok. Nr. 1.35.** 1948 m. vasario 24 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl laikino aprūpinimo pinigais dydžio nustatymo vadovaujantiems partiniams ir sovietiniams darbuotojams. LYA. F.1771. Ap. 190. B.6. L.14-15.

1944 m. gruodžio 30 d. LKP(b) CK IV plenumo rezoliucija skelbė: “CK ir respublikos partinės organizacijos buvo pakančios tiems vadovaujantiems darbuotojams, kurie nacionalistų ir jų ideologijos atžvilgiu elgėsi susitaikėliškai. (...) ...priešai įsiskverbė į sovietinį aparatą ir pradėjo ardomąją veiklą (dok. Nr.1.36)*. 1945 08 24 LKP(b) CK VII plenumas nutarė: “...imtis priemonių išvalant valstybinį, kooperatinį ir ūkinį aparatą nuo ten prasiskverbusių lietuviškų-vokiškų nacionalistų...” (dok. Nr.1.37)*. 1946 lapkričio 24 d. LKP(b) CK XI plenumo rezoliucija vėl kartojė: “Lietuvos KP(b) CK, apskričių ir miestų komitetai iki šio laiko dar neišvalė valstybinio ir kooperatinio aparato nuo buržuazinių nacionalistų ir kitų antisovietinių elementų...” (dok. Nr.1.38)*.

Po šių plenumų prasidėjo kadrų valymo kampanijos. Visų lygių partijos komitetai priimdavo analogiškus nutarimus ir pradėdavo veikti. LKP(b) CK sudarydavo specialias CK įgaliotinių grupes, kurios vietose tikrindavo visus darbuotojus, daugiausia tarnautojus. Kadrų valymui vadovavo LKP(b) CK biuras, o organizavo CK kadrų (vadovas M.Kučinskas) (dok. Nr. 1.40)* ir orginstruktorių (D.Šupikovas) skyriai. Kadangi trūko specialistų ir valymas vyko vangiai, LKP(b) CK biuras priėmė dešimtis nutarimų, kuriuose buvo griežtai kritikuojami partijos komitetai, ministerijų vadovai ir kt. 1945 03 09 Biuro nutarime, kurį rengė M.Suslovas, jo pavaduotojas Kovaliovas, LKP(b) CK II sekretorius A.Isačėnka, Sniečkus, LKP(b) CK sekretorius K.Preikšas, M.Gedvilas, įpareigojo M.Kučinską ir D.Šupikovą “parengti konkretų priemonių planą ir organizuoti sovietinio bei ūkinio aparato valymą nuo svetimų ir nepatikimų žmonių, įtraukiant į darbą visus LKP(b) CK skyrius, taip pat NKGB, NKVD ir Valstybės kontrolės liaudies komisariatą (dok. Nr. 1.43)*. Planas buvo parengtas (dok. Nr. 1.44)*.

1945 08 17 Biuras priėmė nutarimą “Dėl valsčių ir apylinkių vykdomųjų komitetų darbo pagerinimo ir jų stiprinimo kadrais” (dok. Nr.1.39)*. 1945 10 03 naujas nutarimas dėl komisariatų ir vyriausiųjų valdybų prie LSSR LKT taip pat numatė išvalyti aparatą nuo “svetimų ir politiškai nepatikimų elementų”

---

* **Dok. Nr.1.36.** Ištrauka iš 1944 m. gruodžio 30 d. LKP(b) CK IV plenumo rezoliucijos. LYA. F.1771. Ap.7. B.9. L.5.

* **Dok. Nr. 1.37.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 24 d. LKP(b) CK VII plenumo nutarimo. LYA. F.1771. Ap.8. B.12. L.8.

* **Dok. Nr. 1.38.** Ištrauka iš 1946 m. lapkričio 24 d. LKP(b) CK XI plenumo nutarimo. LYA. F.1771. Ap.9. B.15. L.5.

* **Dok. Nr. 1.40.** 1944 m. lapkričio 9 d. LKP(b) CK kadrų sekretoriaus M.Kučinsko raštas LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams dėl tarybinių ūkių ir MTS vadovaujančių darbuotojų patikimumo užimti pareigas. LYA. F.1771. Ap.7. B.81. L.37.

* **Dok. Nr.1.43.** 1945 m. kovo 9 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl nepatenkinamo darbo su kadrais vykdant VKP(b) CK nutarimą “Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos partinio politinio darbo trūkumų ir klaidų”. LYA. F.1771. Ap.8. B.49. L.100-101.

* **Dok. Nr.1.44.** 1945 m. kovo mėn. LKP(b) CK kadrų skyriaus planas dėl Lietuvos partinio-sovietinio aparato valymo. LYA. F.1771. Ap.8. B.265. L.1.

* **Dok. Nr.1.39.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 17 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl valsčių ir apylinkių vykdomųjų komitetų darbo pagerinimo ir jų stiprinimo kadrais”. LYA.F.1771. Ap.8. B.92.L.13.

(1.41)*. Šis klausimas lietė ir konkrečius komisariatus. Pavyzdžiui, 1945 m. spalio mėn. Biuras svarstė Maisto pramonės komisariato kadru valymą (dok. Nr.1.42)*. Kaip vykdomi LKP(b) CK biuro nutarimai, ataskaitose pranešdavo vietos partijos komiteto sekretoriai ar CK įgaliotiniai (dok. Nr.1.45)*.

1945 m. iš įvairių įstaigų buvo atleisti 7 128 darbuotojai, iš jų dėl politinių priežasčių daugiau kaip 4 tūkst., 1946 m. buvo atleista atitinkamai 6 639 ir 2 535 žmonės.¹⁵ “Paskutiniu metu pas mus išaiškinta dar nemažai žmonių, kuriuos reikia izoliuoti, - kalbėjo Gamybinės kooperacijos valdybos viršininkas N.Kaluginas 1945 m. LKP(b) CK V plenumė. - Apie šiuos žmones aš pranešiau valstybės saugumo organams, konkrečiai mums paskirtam drg. Ščerbakovui. Praėjo pusantro mėnesio, tačiau jokių priemonių nesiimama, kad būtų izoliuoti tie žmonės, kurių vieta ne laisvėje, o kalėjime”.¹⁶ Tai tipinė to meto vadovaujančių komunistų kalba. Būta ir lietuvių komunistų nusiskundimų šia politika. “Po ministerijų valymo į buvusias vietas lietuvių nepriiminėjo, o apsidraudimui buvo kviečiami iš kitur”, - kalbėjo LSSRS MT pirmininkas M.Gedvilas 1946 m. LKP(b) CK XI plenumė.¹⁷

1945 02 25 M.Kučinskas ataskaitoje Maskvai rašė, kad sovietinis “aparatas buvo stiprinimas buvo daugiausia ne keičiant vakantines pareigas, o šalinant priešiškus ir politiškai nepatikimus elementus ir jų vietą iškeliant patikrintus ir gabius darbuotojus”. Jis nurodė, kad negalutiniais duomenimis, iki 1945 spalio 15 d. iš “valstybinio aparato buvo išvyti” 6 127 žmonės, iš jų dėl politinių priežasčių 4 045, suimta 757 (dok. Nr.1.46)*.

Nomenklatūros formavimąsi lydėjo šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai. VKP(b) CK ir LKP(b) CK organizavo masines, daugiausia lietuvių darbuotojų šalinimo iš darbo dėl politinių motyvų kampanijas. Šie žmonės neteisėtai buvo atleidžiami iš pareigų, specialiai trukdoma jiems įsidarbinti kitur, suimami, tardomi ir neretai įkalinami. 1945 m. iš įvairių įstaigų buvo atleisti 7 128 darbuotojai, iš jų dėl politinių priežasčių daugiau kaip 4 tūkst., 1946 m. buvo atleista atitinkamai 6 639 ir 2 535 žmonės.¹⁵ Represinių struktūrų duomenimis, per visus pokario metus (1944-1953) buvo suimti 6 267 tarnautojai, nors daugiausia areštuota buvo kadru valymo metu: 1945-1947 m. – 5 190 žmonių (dok. Nr.1.47)*.

---

* **Dok. Nr.1.41.** 1945 m. spalio 3 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl komisariatų ir vyr. valdybų prie LSSR MT išvalymo nuo svetimų ir politiškai nepatikimų elementų vykdamt Lietuvos KP(b) CK VII plenumo nutarimą dėl sovietinio ir ūkinio aparato išvalymo”. LYA. F.1771. Ap.8.B.112. L.24-25.

* **Dok. Nr.1.42.** Ištraukos iš 1945 m. spalio mėn. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl LKP(b) CK V ir VII plenumų nutarimų vykdymo valant aparatą nuo svetimų ir politiškai nepatikimų elementų ir dėl darbo su kadrais Maisto pramonės komisariato sistemoje. LYA. F.1771.Ap.8. B.118. L.110-113.

* **Dok. Nr.1.45.** 1946 m. gegužės 4 d.LKP(b) CK atsakingojo organizatoriaus Zolino ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl Tauragės, Pagėgių ir Šilutės apskričių sovietinio ir ūkinio aparato valymo”. LYA. F.1771.Ap.9. B.241. L.30.

* **Dok. Nr.1.46.** Ištrauka iš 1946 m. vasario 25 d. LKP(b) CK kadru sekretoriaus M.Junčo-Kučinsko ataskaitos VKP(b) CK kadru valdybos atsakingajam organizatoriui Romanovičiui apie 1945 m. LKP(b) CK darbą su kadrais. LYA. F.1771. Ap.8. B.266. L.16-18.

* **Dok. Nr. 1.47.** 1953 m. gegužės 7 d. l.e. LSSR MVD I spec. skyriaus viršininko pareigas pplk. Jefimovo ir 2 poskyriaus viršininko mjr. Vasevo pažyma apie 1944 – 1953 m. areštuotus inteligentus ir tarnautojus. LYA. F.k-1. Ap.6. B.161. L.59.

Apginti teisme savo darbo teises ir patį save nuo politinio persekiojimo buvo neįmanoma, nes teisėjai taip pat buvo nomenklatūros sąrašuose ir vykdė vietos partijos komiteto valią.

Faktiškai 1946 m. pabaigoje nomenklatūros formavimosi procesas Lietuvoje, paremtas VKP(b) CK ir LKP(b) CK nutarimais, buvo užbaigtas. Kai kuriuos vėlesnių metų nomenklatūros pakeitimus sąlygojo administracinės reformos ar politinės permainos. Be komunistų partijos žinios savanoriškas ir nepriklausomas įsidarbinimas bet kurioje valdiškoje įstaigoje ar organizacijoje tapo neįmanomas. LKP(b) CK su visais savo struktūriniais padaliniais kontroliavo visą kadrų paskirstymą, priverstinį ar savanorišką jų atleidimą iš darbo, kadrų planavimą.

1.4. LKP(b) CK biuro veikla

1919 m. RKP(b) VII suvažiavime sukurti Politinis ir Organizacinis biurai tapo svarbiausiomis Sovietų Sąjungos politinės valdžios struktūromis. Vėliau stiprėjant centralizacijos tendencijoms, visi šalies valdymo reikalai atsidūrė VKP(b) CK Politbiuro ir respublikinių partinių biurų rankose. Po karo LKP(b) CK biuras tapo svarbiausia LSSR okupacinės administracijos partine institucija, nors 1944-1947 m. svarbiausiais politiniais klausimais jį pakeitė VKP(b) CK Lietuvos biuras, vadovaujamas M.Suslovo ir V.Ščerbakovo. Pastarieji ir kiti VKP(b) CK atstovai, nuolatos dalyvaudami Biuro posėdžiuose, pakreipdavo jo darbą Maskvai reikalinga kryptimi.

LKP(b) CK biuras sprendė ne tik politinio pobūdžio (pvz., kaip sutriuškinti rezistenciją ar ištremti žmones), bet ir daugelio LSSR administracijos valstybinių, ūkinių, socialinių klausimų. Biuro posėdžiuose priimti nutarimai buvo direktyviniai visoms LSSR partinėms ir valstybinėms struktūroms. Tačiau daugiausia dėmesio LKP(b) CK skyrė jai pavaldžių visų partinių struktūrų darbui. Beveik visuose Biuro posėdžiuose buvo nagrinėjami kokio nors partijos komiteto veiklos rezultatai, kontroliuojama, kad nebūtų savaip interpretuojami Biuro nurodymai. Pvz., 1945 m. pradžioje LKP(b) Zarasų apskrities partinė organizacija, užuot iš “liaudies priešų” konfiskavusi visą turtą, nusprendė jiems palikti po 5 ha žemės. 1945 m. vasario 16 d. Biuras atšaukė šį sprendimą (dok. Nr. 1.24)*.

1947 m. pavasarį, panaikinus VKP(b) CK Lietuvos biurą, išaugo LKP(b) CK biuro politinis vaidmuo toliau sovietizuojant Lietuvą ir represuojant jos žmones. Dėl to pakito LKP(b) CK biuro sudėtis. 1945 m. tarp Biuro 11 narių iš SSRS atsiųstų buvo du (D.Šupikovas ir A.Isačenka) žmonės, o 1949 m. iš 13 Biuro narių 5 buvo VKP(b) CK atsiųsti žmonės. Jie turėjo realią valdžią: valstybės saugumo ministras (N.Gorlinskis, vėliau P.Kapralovas, P.Kondakovas), vadovavo kovai su ginkluotu pogrindžiu ir trėmimams, LKP(b) CK II sekretorius A.Trofimovas (vėliau Aronovas), kontroliavo A.Sniečkaus veiklą ir bendrą politinę padėtį Lietuvoje, LSSR MT pirmininko

---

* **Dok. Nr. 1.24.** 1945 m. vasario 16 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Zarasų apskrities partinės organizacijos neteisingo nutarimo liaudies priešų ūkininkų atžvilgiu”. LYA. F.1771. Ap.8.B.40.L.92.

pirmasis pavaduotojas V.Pisarevas, “globojo” M.Gedvilą ir prižiūrėjo ekonomiką, LKP(b) CK kadru sekretorius D.Šupikovas, vadovavo kadru politikai, jų rusinimui, LKP(b) Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius A.Čistiakovas, “rūpinosi” politiniu-visuomeniniu sostinės gyvenimu.

Biure buvo daug stalinistinių pažiūrų lietuvių komunistų: A.Sniečkus, V.Niunka, K.Preikšas, G.Zimanas, J.Bartašiūnas, M.Šumauskas ir kt. Šiek tiek nuosaikesnės linijos laikėsi J.Paleckis ir M.Gedvilas, nors pastarasis tiesiogiai organizavo ir dalyvavo represijose. Biuro nariai buvo ypač nepakantūs kitaminčiams. Net užuominas apie Lietuvos socialinio ar kultūrinio gyvenimo specifiką, praeitį (istoriją) jie vertino kaip “buržuazinio nacionalizmo” pasireiškimą. Šiems žmonėms tenka didžiausia (kartu su visa VKP(b) CK vadovybe) politinė atsakomybė ir kaltė dėl sovietinės okupacijos padarinių ir prievartinės Lietuvos sovietizacijos, įvykdytų antitautinių ir antihumaniškų genocido akcijų. Tokią LKP(b) vadovų poziciją nulėmė ne tik fanatiškas tikėjimas Stalinu ir komunizmu, bet ir tai, jog be Rusijos globos jie nematė lietuvių tautos egzistavimo perspektyvos. Toks nihilistinis požiūris į savo tautą, jos nepriklausomybę, valstybingumą, kultūrą ir istoriją buvo būdingas daugeliui pokario lietuvių komunistų.

Pokario metais LKP(b) CK biure pasitaikė ir nuomonių įvairovės. Asmeninį požiūrį, nepritarimą oficialiajai partijos “linijai” kai kuriais principiniais Lietuvos gyvenimo klausimais (vadinamųjų vidutiniųjų valstiečių trėmimo, lietuvių specialistų panaudojimo, rusinimo, tautinės kultūros griovimo, inteligentijos persekiojimo, prievartinės kolektyvizacijos, Vilniaus krašto polonizacijos ir kt.) reiškė J.Paleckis, o nuo 1950 m. - M.Gedvilas. 1950 m. LKP(b) CK plenumo A.Sniečkus faktiškai atsiribojo nuo jų: “...šie žmonės niekadoms nemato partinių organizacijų didelio didvyriško darbo, o kuria tik prievartos ir teisėtumo pažeidimų paveikslą, ypač kolūkinės statybos srityje”⁵(pabraukta autoriaus - V.T.). Pabrėžtina, kad net pats Sniečkus pripažino, jog partija vykdo prievartą ir nusikaltimus (“prievartos ir teisėtumo pažeidimus”) (dok. Nr.1.48)*.

1.5. LKP(b) CK I sekretorius Antanas Sniečkus

A.Sniečkus - stalininės epochos žmogus, sovietinės santvarkos kūrėjas Lietuvoje, svarbiausias lietuvių kolaborantas. Įtikėjęs komunizmo idealais ir bolševikų partijoje išauklėtas žmogus, jis visą gyvenimą išliko ištikimas marksistinio dogmatizmo, paklusnumo, nepakantumo priešingai nuomonei, tradicijoms. Visais pokario metais Sniečkus buvo VKP(b) CK politinės veiklos įrankis, ištikimas Maskvos vietininkas Lietuvoje. Kaip tik su jo vardu sietinas prievartinis Lietuvos sovietizavimas ir rusifikavimas, kovos su tautiniu pagrindžiu organizavimas, masiniai nekaltų žmonių trėmimai, įkalinimai, kitaminčių ir Katalikų bažnyčios persekiojimas, tautinės kultūros žlugdymas.

* **Dok. Nr.1.48.** Ištrauka iš 1950 m. lapkričio 16 d. LKP(b) CK VIII plenumo LKP(b) CK I sekretoriaus pasakytos kalbos. LYA. F.1771. Ap.90. B.21. L.61.

Politinės (partinės) karjeros metais Sniečkus išsiugdė sovietiniam politikui būdingas savybes: atsargumą, lojalumą ir paklusnumą. Nepretenduojantis į aukštesnius partijos postus Maskvoje, niekad nepakeičiantis jokio revizionistinių klausimų nuosekliai įgyvendinantis bet kurios politinės pakraipos partijos vadovybės nurodymus, pasižymintis kuklumu ir draugiškumu, Sniečkus daugeliui Kremliaus vadovų kėlė simpatijas. Išsilaikyti daug metų valdžioje jam taip pat padėjo pareigingumas, administratoriaus savybės, valingas būdas, griežtumas, puiki atmintis ir ryžtingumas. Turėdamas gerą politinę nuovoką, jis visada laiku sugebėdavo persiorientuoti, pakreipti įvykius sau palankia linkme. Tai patvirtino stalininis laikotarpis Lietuvoje. Kada lietuvių tautai iškilo fizinio egzistavimo grėsmė, Sniečkus ne tik kad nesipriešino šiam procesui, bet atvirai - palaikė ir net skatino partinių ir represinių struktūrų vykdomas genocido akcijas, visada rėmė "liaudies priešų" ar "socialiai svetimų" represavimo politiką. Tai liudija jo pranešimai partiniuose pasitarimuose bei asmeniniai parašai, sankcionuojantys represinės politikos realizavimą įvairių žmonių ar socialinių grupių atžvilgiu. Sniečkus skatino partizanų teismų viešuosius procesus. Už ryžtingą ir nuoseklų VKP(b) politinio kurso vykdymą 1944-1953 m. Lietuvoje Sniečkus buvo apdovanotas 6 ordinais.

Po Stalino mirties, atsižvelgdamas į politinę konjunktūrą, Sniečkus keitėsi, netgi pradėjo paisyti Lietuvos interesų, tačiau jis visada buvo ištikimas bolševizmo tradicijoms. Visą laiką jis buvo negailestingas tautiniam pagrindžiui, disidentams ar kitaip maštantiems žmonėms. Jo dėka išlikę gyvi tremtiniai ir kaliniai vėliausiai grįžo į tėvynę (1958 m.), daliai iš viso buvo uždrausta atvykti į Lietuvą. Iki pat gyvenimo pabaigos jis liko ištikimas Maskvai, draudė bet kokias politines iniciatyvas, slopino visuomenėje kylančias priešiškas nuotaikas valdančiajam režimui. Vadovaudamasis VKP(b) - SSKP direktyvomis ir laiku reaguodamas į besikeičiančią situaciją Sovietų Sąjungoje, Sniečkus ir jo aplinka visada stengėsi nepaleisti ir kontroliuoti politinius procesus Lietuvoje. Tai padėjo jam išlikti ilgus metus LSSR administracijos vadovu (1940-1974).

1.6. LKP(b) ir represinių struktūrų santykių specifika

Sovietų Sąjungoje viena iš svarbiausių sovietinio režimo atramų buvo ne kariuomenė ar teisingumo sistema, bet represinės struktūros (NKVD-MVD, NKGB-MGB, prokuratūra, specialieji teismai). Jų valdymas arba partinis vadovavimas joms buvo labai svarbi komunistinio režimo ar komunistų partijos politinio egzistavimo sąlyga. Pokario Lietuvoje šios struktūros, vykdydamos VKP(b) CK Politbiuro ir SSRS centrinių represinių žinybų misiją, įgijo didelę politinę įtaką, nes nuo jų veiklos, t.y. dėl kasdieninės kovos su lietuvių tautos pasipriešinimu, faktiškai priklausė sovietų valdžios ir konkrečiai komunistų partijos egzistavimas Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, LSSR valdžia rūpinosi represinių struktūrų vadovaujančių darbuotojų buitimi, skirstė jiems butus ir kitas nomenklatūrines privilegijas. Iškilus problemoms, LKP(b) CK ir

asmeniškai A.Sniečkus tapdavo paskutine instancija Lietuvoje, kuri sprendavo materialinio aprūpinimo klausimus (dok. Nr. 1.14).*

Kaip ir visoje stalininėje SSRS represinės struktūros formaliai (plačiaja prasme) buvo pavaldžios partijai - VKP(b). Lietuvoje LKP(b) CK tvirtindavo vadovaujančių darbuotojų nomenklatūrą, pavyzdžiui, 1950 11 01 LKP(b) CK biuras patvirtino LSSR MGB 42 ir LSSR MVD 24 skyrių viršininkus ir jų pavaduotojus (dok. Nr. 1.33. L.35.37)*, kai kuriems pareigūnams skirdavo partines nuobaudas, kartu su jų vadovais svarstydavo Lietuvos gyventojų trėmimo, kovos su ginkluotu pogrindžiu ir kitų akcijų planus, nutarimus, direktyvas. Sniečkus, Gedvilas, LKP(b) CK II sekretoriai asmeniškai (visiškai slaptai) buvo informuojami apie jų veiklos planus ir rezultatus, tačiau faktiškai LKP(b) šiems struktūroms administraciškai nevadovavo. LSSR NKVD (MVD) ir LSSR NKGB (MGB) tiesiogiai priklausė SSRS centrinėms žinyboms Maskvoje, o 1944-1947 m. dar ir VKP(b) CK Lietuvos biurui. Kai kurie archyviniai dokumentai rodo (pvz., dok. Nr.1.11*), kad LKP(b) vadovybė bandė vadovauti represinių struktūrų vadovams (jie buvo LKP(b) CK biuro nariai), tačiau faktiškai ji neturėjo politinės galios pajungti sau visą represinį aparatą. LKP(b) vadovavimas šiems institucijoms buvo daugiau politinio-ideologinio pobūdžio. LKP(b) CK biuro nutarimai ir LKP(b) CK plenumų rezoliucijos įpareigodavo represines struktūras vykdyti bendrą sovietinio režimo stiprinimo ir valstybinio teroro politiką, tačiau kaip tai bus daroma, buvo jau ne LKP(b) kompetencijos ribose. LKP(b) faktiškai negalėjo kontroliuoti jų veiklos. Analogiškai santykiai susiklostė tarp vietos partinių ir represinių struktūrų. Pvz., 1948 12 06 LKP(b) Kėdainių apskrities komitetas pripažino, kad valsčių partinės organizacijos nekontroliuoja valsčių saugumo organų, o dauguma jų viršininkų “užėmė nusikalstamą antipartinę poziciją” (dok. Nr.1.12)*.

Apie šių struktūrų autonomiškumą Lietuvoje 1953 m. LKP CK VI plenumė kalbėjo LSSR MVD ministro pavaduotojas L.Martavičius: “Iki šio laiko dėl operatyvinio darbo ir pagal galiojančią nuostatą MVD organai (1953 m. vidaus reikalų ir valstybės saugumo ministerijos buvo sujungtos į vieną MVD - V.T.) visada atsiskaitydavo betarpiškai SSRS MVD, ir nebuvo tokios tvarkos, jog visi siunčiami dokumentai į Maskvą būtų derinami su Lietuvos SSR partiniais organais”.¹⁸

Sovietinėje politinėje sistemoje komunistų partija, kaip vadovaujanti politinė jėga, buvo nekritikuotina. Tačiau jos žemesnius padalinius

---

* **Dok. Nr. 1.14.** 1945 m. rugsėjo 29 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl NKVD-NKGB darbuotojų ir karininkų aprūpinimo butais Vilniuje. LYA. F.1771. Ap.8. B.179. L.113.

* **Dok. Nr. 1.33.** Ištrauka iš 1950 m. lapkričio 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimo dėl represinių struktūrų darbuotojų nomenklatūrinių etatų. LYA. F.1771. Ap.90. B.121. L.35, 37.

* **Dok. Nr. 1.11.** 1946 m. vasario 20 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl MGB ir MVD vadovavimo Marijampolės apskrityje likviduojant buržuazinį-nacionalistinį pogrindį ir jo ginkluotas gaujas”. LYA. F. 1771. Ap.190. B.5. L.12.

* **Dok. Nr.1.12.** 1948 m. gruodžio 6 d. LKP(b) Kėdainių apskrities komiteto biuro nutarimas “Dėl MGB apskrities ir valsčių skyrių darbo kovojant su banditizmu Kėdainių apskrityje”. LYA. F.749. Ap.749-8. B.1. L.92-93.

respublikose, remiantis Lietuvos patirtimi, pavaldus Maskvai valstybės saugumas galėjo kritiškai vertinti tiek LKP(b) vadovus, tiek eilinius narius. Pokario metais tarp LKP(b) ir NKVD-NKGB-MGB nuolat vyko politinė polemika dėl metodų ir priemonių kaip sovietizuoti Lietuvą ir palaužti rezistenciją. Šios institucijos nuolat pasikeisdavo kritikuojančiais raštais, kuriuose partiečiai ir saugumiečiai vieni kitus kaltindavo “socialistinio ar revoliucinio teisėtumo pažeidimais”, nuolaidžiavimu “liaudies priešams”, girtuokliavimu, plėšimais, žudynėmis ir pan. Antai 1945 m. lapkričio 16 d. LSSR NKGB komisaras D.Jefimovas rašte Suslovui, Sniečkui ir Gedvilui nurodė, kad Panevėžio ir Biržų apskrityse partinės-sovietinės organizacijos pažeidžia “revoliucinį teisėtumą” (dok. Nr. 1.17)*. Šeduvos valsčiaus partorgo Grinkevičiaus nurodymu už laiku nepristatytus grūdus valstybei suimta 40 valstiečių, kitame Panevėžio valsčiuje LKP(b) CK įgaliotinio Binkio nurodymu suimti 29 žmonės. 1945 m. lapkričio 17 d. D.Jefimovas kritikavo Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių ir Lazdijų apskričių vietos partinės-sovietinės administracijos vadovybę, lapkričio 21 – Vilniaus, Alytaus, Trakų, lapkričio 29 – Klaipėdos, Kretingos, Tauragės, Pagėgių apskričių vadovus.¹⁹ “Faktai rodo, - rašė Jefimovas. - kad politinis darbas su didele gyventojų dalimi nedirbamas...”. Kai kurie sovietiniai ir partiniai darbuotojai “sistemiškai girtauja, plėšikauja ir nepadoriai elgiasi (tvoriai različnyje besčinstva), ir taip griaua partinių-sovietinių organų autoritetą” (dok. Nr.1.18)*.

Kai kurių apskričių saugumiečiai atsisakydavo dalyvauti komunistų suorganizuotose represijose arba joms tiesiog nepritarė. 1945 m. sausio mėn. Šakių apskr. vietos valdžios nurodymu buvo konfiskuojamas ne tik suimtų, bet ir esančių laisvėje žmonių turtas. Žmonės per 24 val. buvo nurodyta palikti savo namus. Utenos apskr. NKGB atsisakė dalyvauti konfiskuojamojo turto komisijose. Partijos komitetas saugumiečius apkaltino “minkštakūniškumu ir susitaikėliškumu liaudies priešų atžvilgiu” (dok.Nr.1.19)*.

Represinių struktūrų vadovai, žemesnių padalinių viršininkai neretai tiesiog atvirai ignoruodavo partinius komitetus, ne visada su komunistais pasidalindavo operatyvine informacija apie pagrindį arba dėl savo saugumo sumetimų slėpdavo planus apie rengiamas akcijas, elgėsi akiplėšiškai. Pripažindamas tik Kremliaus vadų autoritetą ypač įžūliai vietos partiečių atžvilgiu elgėsi SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje I.Tkačenka

---

* **Dok. Nr. 1.17.** 1945 m. lapkričio 16 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas gen. mjr. D.Jefimovo raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui, LSSR MT pirmininkui M.Gedvilui ir LSSR NKGB sekretoriui “Dėl sovietinio teisingumo pažeidimų Panevėžio ir Biržų apskrityse vykdant grūdų paruošas”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.23. L.140-141.

* **Dok. Nr. 1.18.** 1945 m. lapkričio 17 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas gen. mjr. D.Jefimovo raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui, LSSR MT pirmininkui M.Gedvilui ir LSSR NKGB sekretoriui “Dėl politinio- masinio darbo trūkumų ir politiškai nepatikimų elementų užterštumo Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių ir Lazdijų sovietinėse ir ūkinėse organizacijose. LYA. F.k-1. Ap.10. B.23. L.142-147.

* **Dok. Nr.1.19.** 1945 m. sausio 27 d. LSSR NKGB komisaro A. Guzevičiaus spec. pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui “Dėl kai kurių LKP(b) apskričių partijos ir vykdomųjų komitetų vadovaujančių darbuotojų neteisėtų veiksmų”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.12.L.40.

(dokumentai Nr.1.13)* Tarp saugumiečių praslysdavo mintis, kad užsitęsios ginkluotos kovos su pogrindžiu viena iš priežasčių yra ta, kad LKP vadovybė pakankamai tolerantiška “nacionalistų” atžvilgiu, o kai kurie lietuviai komunistai patys nacionalistiškai nusiteikę (pvz., J.Paleckis, LSSR AT Prezidiumo aparato darbuotojai; dok. Nr.1.15*).

Pirmais pokario metais VKP(b) CK nebuvo visiškai patenkinta lietuviškąja LKP(b) dalimi. Nors didelių išdavysčių nebuvo, išskyrus J.Vaišnorą ryšius su partizanaujančiu broliu, tačiau lietuviai komunistai tada dar nerodė tokio ryžtingumo, kokio norėjo atsiųstieji komunistai, vietos NKVD-NKGB atstovai bei Suslovo vadovaujamas VKP(b) CK Lietuvos biuras. Be to, buvo įtariama, kad žemutinėse LKP(b) grandyse esantys lietuviai komunistai, ypač tie, kurie buvo pasilikę vokiečių okupacijos metais Lietuvoje (iki 1950 m. tokių išaiškinta 1400),²⁰ gali būti politiškai nepatikimi. Nors komunistų partijos narių patikimumas turėjo būti jos pačios reikalas, tačiau šituo užsiėmė valstybės saugumas. Vykdydamas SSRS NKGB komisaro pavadootojo B.Kobulovo įsakymą, 1945 m. liepos mėn. LSSR NKVD-NKGB Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkas P.Kapralovas sau pavaldiems Utenos, Ukmergės, Švenčionių, Zarasų NKVD-NKGB skyrių viršininkams nurodė ne vėliau kaip iki 1945 m. liepos 19 dienos pabaigos skubiai per pasiuntinius pristatyti medžiagą apie apskričių ir valsčių partinių, sovietinių bei kitų įvairių įstaigų ir organizacijų “užterštumą antisovietiniais ir kitais politinio pasitikėjimo neturinčiais darbuotojais” (dok. Nr.1.26)*. Tokie nurodymai turėjo būti nusiųsti ir kitų operatyvinių sektorių viršininkams. B.Kobulovas buvo ir prieš partinio-sovietinio aktyvo apginklavimą. 1945 m. LKP(b) CK rugpjūčio plenumo jis sakė: “Kas dėl apylinkių sovietinio-partinio aktyvo apginklavimo, aš galvoju, šiam reikalui dabar suteikti platų užmojį yra netikslinga (...) Jūs patys esate kai kurios mūsų žemiausios aktyvo grandies išdavikų išaiškinimo liudininkais. Išdavikams mes negalime duoti ginklų”. Sniečkus buvo priešingos nuomonės: “Toks požiūris turi būti atmestas”²¹.

Žinoma, nereikia pervertinti LKP(b) ir represinių struktūrų santykių. Jos, valdomos iš Maskvos, dirbo tą patį lietuvių tautai pragaištingą darbą. Nesutarimai tarp jų kildavo dėl valdžios viršenybės ir asmeninių ambicijų (pvz., nekokie santykiai buvo tarp A.Sniečkaus ir MGB vadų D.Jefimovo, P.Kapralovo, I.Tkačenos).

Per visą pokario laikotarpį LKP(b) siekė pati tiesiogiai vadovauti ginkluoto pogrindžio sutriuškinimui, o represines struktūras (ypač Valstybės saugumo ministeriją) pajungti savo valiai. 1945 m. LKP(b) CK VII plenumo,

---

* **Dok. Nr. 1.13.** 1944 m. gruodžio 23 d. LKP(b) Vilniaus apskrities komiteto sekretoriaus N.Fedorenkos skundas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui “Dėl NKVD valstybės saugumo komisaro drg. Tkačenos neteisingų veiksmų”. LYA. F.425. Ap.425. B.18. L.14.

* **Dok. Nr.1.15.** 1950 m. lapkričio 27 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo darbuotojų Svičiulio ir Veržbavičiaus kompromituojančių duomenų”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.133.

* **Dok. Nr. 1.26.** 1945 m. liepos mėn. LSSR NKVD-NKGB Utenos operatyvinio sektoriaus viršininko gen. mjr. P.Kapralovo skubus pranešimas Utenos, Ukmergės, Švenčionių ir Zarasų apskričių NKVD-NKGB skyrių viršininkams dėl partinių, sovietinių ir kitų organizacijų užterštumo antisovietiniais elementais. LYA. F.K-1. Ap.18. B.39. L.75.

kuriame iš LSSR NKGB komisaro pareigų buvo atleistas lietuvis gen. A.Guzevičius, A.Sniečkus atkreipė dėmesį į tai, kad partinės organizacijos nevadovauja rezistencijos slopinimui, o užsiima tik “politmasiniu” darbu. Jo manymu, partinės organizacijos apskrityse turi pačios organizuoti ir operatyviai vadovauti kovai su “buržuaziniais nacionalistais”. Jis taip pat akcentavo, kad daugelis partinių organizacijų nedalyvauja tremiant partizanų šeimas.²² LKP(b) CK biuras ir apskričių komitetai priėmė įvairių nutarimų, kritikuojančių šių struktūrų darbą daugiausia dėl šiurkščių “socialistinio teisėtumo” pažeidimų (beginklių, nekaltų žmonių areštų, žudynių, plėšimų, girtuokliavimo ir pan.) ir dėl nusišalinimo nuo aktyvios kovos su partizanais. Šių nusikaltimų išdavoje istorijai liko gausūs dokumentiniai pasakojimai apie šių komunistinio režimo struktūrų nusikalstamą veiklą. Tačiau labiausiai buvo piktinamasi, kad saugumiečiai neklauso partijos. A.Sniečkus ir M.Suslovas gaudavo iš įvairių žmonių, taip pat iš tų pačių komunistų, skundų apie nežabotą enkavėdistų ar saugumiečių elgesį, pavyzdžiui Tauragės apskrityje. (dok. Nr.1.16)*. Tokių dokumentų yra daug. Be to, stalinizmo metais saugumiečiai, be vietos partijos komitetų žinios, galėjo suimti jiems neįtikusius žmones. Netgi A.Sniečkus gaudavo pranešimų, kad vienas ar kitas Lietuvai žinomas asmuo jau duoda parodymus MGB rūmuose.

1946 m. LKP(b)CK XI plenumo Sniečkus stipriai kritikavo represinių struktūrų kovą su pogrindžiu. Jis teigė, kad MVD ir MGB veikia lėtai ir neoperatyviai, jų darbuotojai nedrausmingi. Sniečkus nepabijojo juos apkaltinti bailumu, pabrėžė, kad nėra “planingos puolamosios kovos”, o dažniausiai jie tik ginasi ir kovoja “tik po teroristinių aktų”.²³ 1947 m. LKP(b) CK XII plenumo Sniečkus pažymėjo, kad šių organų sistemoje sklendo kalbos, jog lietuviai nepalaiko jų kovos su partizanais. Pavyzdžiui, apie tai prasitarė Kauno apskrities MVD skyriaus viršininkas Galickis. “Tai labai žalinga teorija”, - kalbėjo A.Sniečkus.²⁴ 1950 m. sausio 24 d. LKP(b) CK VI plenumo A.Sniečkus dėl “sovietinio teisėtumo pažeidimų” atvirai sukritikavo LSSR MGB ministrą P.Kapralovą ir nurodė, kad komunistų partija vadovauja viskam: “Dėl kiekvieno sovietinio teisėtumo pažeidimo MGB organai turi atsakyti prieš partinius organus taip, kaip partijos narys, sovietinis pilietis dėl sovietinio teisėtumo pažeidimo atsako prieš atitinkamus organus. Ir čia nuolaidų negali būti”.²⁵ Tai nebūdinga to meto kalba. Apie partijos vaidmenį santykiuose su saugumo vadais buvo stengiamasi nutylėti.

Komunistinis režimas buvo amoralus ir tuo, jog slapta buvo sekami ne tik eiliniai piliečiai, bet ir savi aukšti valdžios pareigūnai - idėjiniai komunistai, kolaborantai. Apie juos slaptai buvo renkama kompromituojanti medžiaga, sufabrikuojamos bylos, ir, reikalui esant, turima informacija panaudojama prieš juos.

Amžininkų liudijimu (A.Štromas ir kt.) A.Sniečkui ir jo aplinkai iškilo grėsmė netekti valdžios apie 1950 metus - Lietuvoje brendo nauji valymai. Tą patvirtina archyviniai dokumentai. P.Kapralovas 1950 m. liepos 28 d. jis nusiuntė LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui (Sniečkus, matyt, atostogavo)

* **Dok. Nr. 1.16.** 1946 m. birželio 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl revoliucinio teisėtumo faktų pažeidimo Tauragės apskrityje”. LYA.F.1771. Ap.190. B.4. L.78.

slaptą raštą “Dėl Lietuvos SSR ministerijų ir Mokslų Akademijos kai kurių vadovaujančių darbuotojų užterštumo”, kuriame buvo pateiktas politiškai nepatikimų 32 žmonių sąrašas. Politinis nepasitikėjimas buvo pareikštas 5 ministrams, 7 ministrų pavaduotojams ir kt. Tarp šių žmonių buvo Sniečkaus bendražygiai, idėjiniai komunistai (A.Drobnys, M.Meškauskienė, J.Blieka, A.Knyva, mokslinių institucijų vadovai - J.Balčikonis, K.Daukšas, V.Girdzijauskas ir kt.) (dok. Nr.1.20)*. 1950 m. spalio 24 d. Kapralovas LKP(b) CK sekretoriui V.Niunkai atsiuntė Vilniaus ir Klaipėdos sričių švietimo įstaigų darbuotojų (mokyklų direktoriai ir kt.) 36 nepatikimų žmonių sąrašą.²⁶ 1950 m. gruodžio mėn. “už kenkėjišką veiklą” suimtas Pedagoginio kabineto direktorius A.Iešmanta (dok. Nr.1.21)*. 1951 m. sausio 9 d. politinis nepasitikėjimas buvo pareikštas teisingumo ministrai J.Bliekai²⁷ (dok. Nr.1.52),* o vasario 17 d. - buvusiam LSSR švietimo ministrai (1943-1948), esamam LSSR mokslų akademijos viceprezidentui J.Žiugždai²⁸. Jis buvo kaltinamas tuo, jog jo nurodymu Lietuvos mokyklose rusų kalbos mokymuisi buvo skiriama mažiau laiko nei kitose respublikose (dok. Nr.1.22)*. 1951 m. spalio 29 d. politinis nepasitikėjimo šešėlis krito ant kultūros veikėjų E.Mieželaičio, K.Kubilinsko (partizanų išdaviko), A.Baltrūno (dok. Nr.1.23)*. Kadangi P.Kapralovas nepateikė rimtos kompromituojančios medžiagos, Sniečkui tuo metu pavyko apsaugoti juos nuo represijų (daugeliui teko tik pakeisti darbo vietas). Be to, 1952 m. balandžio mėn. P.Kapralovas (spėjama, kaip Abakumovo žmogus) buvo perkeltas į žemesnes pareigas - paskirtas į Primorės MGB valdybą. 1950-1951 m. Sovietų Sąjungoje brendo ir jau vyko komunistų partijos ir valstybės saugumo vadovaujančių darbuotojų valymas (SSRS MGB vadovo Abakumovo, Leningrado, Gruzijos partiečių represavimo bylos). Tad teigti apie gerus LKP(b) ir MGB santykius Lietuvoje nėra pagrindo.

Represiniuose organuose beveik nebuvo lietuvių, nes jais buvo nepasitikima. 1948 m. iš 456 LSSR vidaus reikalų ir valstybės saugumo vadovaujančių darbuotojų, priklausančių LKP(b) CK nomenklatūrai, dirbo 36 lietuviai (7,7 proc.). Ypač mažai vietos gyventojų buvo žemiausioje grandyje: 1948 m. iš 299 valsčių skyrių viršininkų buvo tik 18 lietuvių.²⁹ B.Kobulovas 1945 m. rugpjūčio 24 d. LKP(b) CK VII plenumo Lietuvos komunistams

---

***Dok. Nr.1.20.** 1950 m. liepos 28 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui “Dėl Lietuvos SSR ministerijų ir Mokslų Akademijos kai kurių vadovaujančių darbuotojų užterštumo”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62.L.99-115.

***Dok. Nr. 1.121.** 1951 m. vasario 6 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui dėl respublikinio pradžios kabineto direktoriaus A.Iešmantos arešto. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62.L.233.

* **Dok. Nr. 1.52.** 1951 m. sausio 9 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl Lietuvos SSR teisingumo ministro J.Bliekos”. LYA. F.k-1. Ap.10. B.62. L.158-160.

* **Dok. Nr. 1.22.** 1950 m. vasario 6 d. LSSR MGB ministro pav. A. Leonovo spec. pranešimas SSRS MGB 5 valdybos viršininkui plk. A.Volkovui dėl LSSR Mokslų akademijos viceprezidento J.Žiugždos politinio nepasitikėjimo. LYA. F.K-1. Ap.10. B.100. L.235-237.

* **Dok. Nr. 1.23.** 1951 m. spalio 29 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl E.Mieželaičio, K.Kubilinsko ir A.Baltrūno politinio nepasitikėjimo. LYA. F.K-1. Ap.10. B.135. L.92-93.

paaiškino, kad lietuviai negali dirbti saugumo organuose, nes nėra tam pasiruošę.³⁰

LKP(b) vadovybė skyrė daug jėgų, kad būtų supriešta Lietuvos visuomenė. Politiniais tikslais mėginta sudaryti “klasių kovos” regimybę ir stengtasi parodyti, kad politinė ir ginkluota konfrontacija vyksta tarp pačių Lietuvos gyventojų. A.Sniečkus visą pokarį ragino Maskvą kurti įvairias lietuviškas ginkluotas ir represines struktūras, sulietuvinti vidaus reikalų ir valstybės saugumo aparatą. Kovai su partizanais buvo norima suformuoti gerai ginkluotus ir mechanizuotus karinius dalinius. Buvo įsteigti strībų (“liaudies gynėjų”) būriai, apginkluotas partinis-sovietinis aktyvas, tačiau toliau nebuvo nueita. VKP(b) CK neleido steigti lietuviškų represinių karinių formuočių. Netgi buvo likviduotos lietuviškosios 16-oji ir 50-oji šaulių divizijos. Ši problema labai tiksliai atskleidė okupacinio režimo vaizdą bei beviltiškas vietos kolaborantų pastangas atstovauti savo tautai. Okupantai nepasitikėjo vietos gyventojais (nes matė akivaizdų ir rimtą pasipriešinimą), o ir patys gyventojai nepalaikė okupacinės administracijos. Maskva siekė išspręsti ginkluoto pasipriešinimo problemą tik karine jėga, savo karinėmis-represinėmis struktūromis, ištikimiams lietuviams palikdama tik komunistinio režimo įforminimo funkciją.

1.7. Kolaboravimas

Kolaborantas - tai okupantų talkininkas, tėvynės išdavikas, centrinės ir vietinės okupacinės valdžios (administracijos) pareigūnas, valdininkas ar tarnautojas, vykdamas okupantų nurodymus (politiką) ir prievarta verčiantis savo piliečius (tėvynainius) paklusti okupantų valiai. Tradiciškai kolaborantais laikomi buvusios nepriklausomos šalies piliečiai, dažniausiai dėl politinių ir ideologinių įsitikinimų išdavę Tėvynę, jos nepriklausomybę ir ėmę savanoriškai bendradarbiauti su okupantais. Kolaborantus galima skirstyti į dvi grupes: aukščiausiosios ir vietinės valdžios pareigūnus. Vieni, užimdami vadovaujančias pareigas, turėjo valdingus administracinius įgaliojimus ir parašo teisę. Kiti, turėdami pareigūno statusą (pvz., strībai, milicininkai), turėjo valdžios įgaliojimus versti žmones (ir fizine prievarta) vykdyti jų nurodymus.

Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai Lietuvoje okupacinės administracijos centrinėse ir vietos valdžios struktūrose (LKP(b) CK, LSSR LKT (MT), LSSR AT, vietos partiniuose ir vykdomuosiuose komitetuose ir kitur daugeliu atveju vadovauti šioms struktūroms buvo paskirti ne okupantai, o buvę Lietuvos piliečiai, dažniausiai komunistai, kurie dėl ideologinių įsitikinimų ar politinių interesų rėmė Sovietų Sąjungą. Lietuvių kolaborantai buvo prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę ir už vieningą bei nedalomą Sovietų Sąjungą. Politine prasme jie Lietuvos ateities nematė be amžinų ryšių su Rusija. LKP(b) CK I sekretorius A.Sniečkus, LSSR LKT (MT) pirmininkas M.Gedvilas, LSSR AT Prezidiumo pirmininkas J.Paleckis, LSSR NKGB komisaras A.Guzevičius, LKP(b) CK sekretoriai V.Niunka, K.Preikšas ir daugelis kitų tapo svarbiausiais Maskvos politinių ir ideologinių direktyvų vykdytojais, represijų organizatoriais (visi jie buvo LKP(b) CK biuro nariai).

Kadangi jie gynė ne Lietuvos, o SSRS, t.y. okupantų interesus, jų veiklą galima vertinti kaip bendradarbiavimą, talkininkavimą arba kolaboravimą.

Pačiu žymiausiu per visą sovietmetį lietuvių kolaborantu galima laikyti LKP(b) CK I sekretorių Antaną Sniečką. Nors už antivalstybinę veiklą jam Lietuvos pilietybė buvo atimta 1933 m., vis dėlto jis buvo Lietuvos piliečiu. Skirtingai nuo J.Bartašiūno, K.Liaudžio ir kt., kurie beveik nemokėjo lietuvių kalbos ir negyveno Lietuvoje, Sniečkus buvo tikras lietuvis, suvalkietis. Jis gerai pažinojo savo tėvynę ir tautiečius, žinojo, kaip lietuviai brangina nepriklausomybę. Tačiau 1940-1941 m. ir pokario metais jis pademonstravo tokią ištikimybę Maskvai, jog jos užteko išlikti savo poste iki mirties 1974 m.

1944-1953 m. LKP(b) vadovai lietuviai pasirašinėjo dokumentus, kurie įpareigojo žemesnius pavaldinius represuoti kovojančius už tautos laisvę ir kitaip mąstančius, priklausančius “socialiai priešiškiems sluoksniams” - “buožes”, dvasininkiją, buvusius nepriklausomos Lietuvos politikus, valstybės vadovus, tarnautojus ir kt. Pavyzdžiui, A.Sniečkus, M.Gedvilas, K.Preikšas pasirašė dokumentus, kurie įpareigojo pavaldinius organizuoti gyventojų trėmimus ir konfiskuoti jų turtą. Sovietiniai kolaborantai nespriešino rusinimui, stengėsi naikinti viską, kas priminė nepriklausomą Lietuvą. Tačiau kolaboravimas ėjo ir “iš apačios”. Pavyzdžiui, 1944 m. rudenį daugelio apskričių ir valsčių partinių ir vykdomųjų komitetų vadovai kreipėsi į LKP(b) CK, prašydami išstremti partizanų šeimas, o jų turtą konfiskuoti.³¹ Šie kolaborantai geriausiai žinojo konkrečių žmonių gyvenimą, jų nuotaikas bei pažiūras. Ne visi, tačiau nemažai jų, rengė trėmimų sąrašus, padėjo greičiau likviduoti rezistenciją ir kt. Prie kolaborantų priskirtini sribai, ginkluoti partiniai-sovietiniai aktyvistai, represinėse struktūrose dirbę pareigūnai bei kiti žmonės, kurie tiesiogiai prisidėjo prie komunistų partijos vykdomų nusikaltimų tautai ir žmoniškumui. LKP(b) propagandiniais tikslais skelbė, kad būtent jie yra tikrieji Lietuvos, t.y. socialistinės tėvynės, patriotai, kad jų kova prieš “banditus”, “buožes”, “buržuazinius nacionalistus” yra teisinga. Tačiau pagrindinė teisinė, politinė ir moralinė atsakomybė už kolaboravimą tenka ne pavaldiniams, o aukščiausiosios valdžios pareigūnams, kurie, tiesiogiai bendradarbiaudami su okupantais, numatydamo konkrečius būdus jų nurodymams ir direktyvoms įgyvendinti.

Žinoma, reikia skirti politinį kolaboracionizmą nuo vadovaujančios veiklos ūkinėje ar socialinėje srityje. Totalitarizmo sąlygomis daugelį vadovaujančių nomenklatūros darbuotojų ekonomikos ar kultūros sferoje vienijo partijos narystė, jie privalėjo būti ištikimi okupantams. Bet jie nėra visiškai atsakingi už politikų veiksmus, už LKP(b) vadovų politinį kolaboracionizmą. Jų atsakomybė prieš tautą dėl okupantų nurodymų vykdymo daugiau turi moralinį aspektą.

Išvados

1. 1944 m. prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, svarbiausia ir vienintelė oficiali politinė struktūra bei politinio režimo ramstis Lietuvoje vėl tapo komunistų partija - Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų). Jos

sudedamoji dalis - Lietuvos komunistų partija (bolševikų) - buvo teritorinė VKP(b) organizacija, atlikusi okupacinės administracijos valdžios funkcijas. LKP(b) neturėjo visuomenėje jokio autoriteto ir politinės galios be SSRS karinių ir represinių struktūrų išlaikyti valdžią. LKP(b) Lietuvos visuomenės buvo vertinama kaip lietuvių tautai svetima ir priešiška organizacija. Komunisto vardas dažniausiai buvo siejamas su lietuvių tautos siekiu išdavimu, todėl komunistai, pakliuvę į partizanų rankas, dažnai buvo sušaudomi vietoje.

2. LKP(b) lietuviai sudarė mažumą (1947 m. -18 proc., 1953 m. 38 proc.). Beveik visi partiniai renginiai vykdavo rusų kalba, raštvedyba, didžioji dalis partinės literatūra buvo rengiama rusų kalba. LKP(b) tapo Lietuvos rusinimo šerdimi.

3. Pagrindinė LKP(b) funkcija buvo besąlygiškas ir nesvarstytinas VKP(b) CK, VKP(b) CK Politbiuro ir J.Stalino direktyvų įgyvendinimas. Į LKP(b) siūlymus buvo atsižvelgiama tais atvejais, jeigu jie atitikdavo Kremliaus interesus: ištremti partizanų šeimas, iš SSRS atsiųsti specialistų ir pan. Svarbiausi LKP(b) uždaviniai ir tikslai buvo Lietuvos sovietizacija ir komunistinio režimo stiprinimas, kovos su tautiniu pagrindžiu organizavimas ir stalininės kadro politikos vykdymas.

4. Svarbiausias partinių struktūrų uždavinys buvo kasdieninė “liaudies ar klasinių priešų” paieška ir jų represavimo organizavimas. Galima išskirti 4 kategorijas žmonių ar socialinių grupių, kurios tapo VKP(b) – LKP(b) represijų politikos aukomis Lietuvoje: 1. - partizanai ir pagrindžio organizacijų nariai, jų rėmėjai (buržuaziniai nacionalistai), 2. - ūkininkai (buožės), 3. - įstaigų tarnautojai, mokytojai, inteligentai ir kt. (politiškai ir socialiai nepatikimi elementai), 4. - katalikų dvasininkai (reakcingoji katalikų dvasininkija). Visi šie žmonės buvo suiminėjami, įkalinami, tremiami ar žudomi. Tai buvo didžiausioji ir svarbiausioji LKP(b) nusikalstamos veiklos sritis. Kitose sferose (pvz., prievartiniuose rinkimuose, rusinimo, dvasinės prievartos, karingojo ateizmo (tikinčiųjų ir Bažnyčios persekiojimo), tendencingo teisingumo vykdymo, antisemitizmo, ekonominio teroro ir kt.) LKP(b) veiklai buvo būdinga žmonių politinio diskriminavimo požymiai, turintys tam tikrą nusikalstamą pobūdį.

5. LKP(b) nariai sudarė menkai išsilavinusių žmonių socialinę grupę. Bendrųjų krikščioniškosios visuomenės moralinių vertybių ignoravimas ir net jų niekinimas turėjo įtakos komunistų amoraliam elgesiui ir beprasmiam žiaurumui.

6. Visa komunistų partijos politika įtvirtinant sovietinį režimą Lietuvoje buvo vykdoma visiškoje paslapyje. Nuo visuomenės buvo slepiamos ne tik planuojamos represijos ar teroro akcijos, bet ir elementarus kasdieninio gyvenimo klausiniai. Buvo stebimas ne tik viešas, bet ir privatus žmogaus gyvenimas.

7. Remiama represinių struktūrų, LKP (b) per trumpą laiką (1944-1945 m.) įsitvirtino Lietuvos centruose. Sunkiausiai sekėsi išplėsti savo valdžios tinklą kaime. Čia atsiųsti partorgai, tapdavo aukščiausios vietos politine valdžia. Jie buvo vietos represijų iniciatoriai ir organizatoriai., pasižymėjo brutaliu

elgesiu, antihumaniškais veiksmais ir amoraliu gyvenimo būdu. 1948 m. juos pakeitė partinių organizacijų sekretoriai.

8. Karo metais lietuviškoji LKP(b) dalis tikėjosi nuosaikesnės VKP(b) politikos Lietuvoje, tačiau prasidėjus tautiniam pasipriešinimui Kremlius siekė dar labiau susitrinti represijų mastą. VKP(b) CK vietininkai ėmė net šantažuoti LKP(b) CK vadovybę, grasinti jai dėl neva neryžtingos ir susitaikėliškosios pozicijos "nacionalistų", o tiksliau inteligentijos atžvilgiu. Norėdami įsiteikti atvykėliams, bijodami jų ar iš idėjinių paskatų, dauguma lietuvių komunistų ėmė demonstruoti nihilistinį požiūrį į savo tautą, tradicijas, bendrąsias tautos vertybes. Keršydami partizanams, jie nuoširdžiai pritarė antihumaniškom priemonėms prieš savo tautą: trėmimams ir teroro akcijoms. Dalyvavimas stalinizmo nusikaltimuose, jiems tapo gyvenimo norma, jie neįtardė jokių sąžinės skrupulų. Vėliau niekas iš jų dėl savo nusikalstamoms veiklos neapgailėstavo. Tarp vadovaujančią darbuotojų buvo komunistų, ypač inteligentų, kurie stengėsi švelninti stalininių jėgų puolimą, padėjo artimiesiems, gelbėjo pažįstamus, kritikavo kai kuriuos Maskvos sprendimus, bet tai retos išimtys, neturėjusios jokios įtakos Lietuvos politiniam gyvenimui ir LKP(b) nusikalstamai veiklai.

9. Iš LKP(b) Maskva pirmaisiais pokario metais reikalavo spartinti sovietizaciją ir sugriežtinti represavimo politiką. Siekdama įbauginti Lietuvos komunistus, ypač lietuvius, VKP(b) CK 1944 - 1946 m. priėmė tris nutarimus, kuriuose griežtai kritikavo LKP(b) dėl nepakankamų veiksmų sovietizuojant Lietuvą. Šių nutarimų įgyvendinimą kontroliavo VKP(b) CK Lietuvos biuras ir LKP(b) CK biuras. Iš jų 1944 - 1953 m. išsirutuliojo LKP(b) CK biuro ir LKP(b) CK plenumų nutarimai ir rezoliucijos, kuriuose apstu šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų. Dokumentuose atkreipiamas dėmesys į įvairias sovietų valdžiai priešiškas žmonių grupes ar sluoksnius ("buržuazinius nacionalistus", "buožes", "reakcingąją dvasininkiją", "socialiai svetimus elementus" ir pan.). Šių žmonių atžvilgiu nutarimai numatė represines priemones arba jie buvo įtraukti į politiskai nepatikimų žmonių ratą.

10. Patikrinti, kaip vykdomi VKP(b) CK nutarimai, į Lietuvą buvo siunčiamos įvairios komisijos, inspekcinės brigados, kurios buvo negailestingos ir patiems komunistams: už neefektyvų darbą ir uolumo trūkumą vieni buvo atleidžiami iš pareigų, kiti žeminami pareigose. Tačiau represinių priemonių prieš lietuvius komunistus (išskyrus J.Vaišnorą) nebuvo imtasi. Tokios priemonės padėjo VKP(b) CK visiškai kontroliuoti LKP(b) vadovybę ir ją nukreipti sau norima linkme. Lietuvos komunistai dėjo visas pastangas, kad pateisintų Maskvos lūkesčius. 1946 – 1953 m. VKP(b) CK daugiau nesvarstė LKP(b) darbo.

11. Stengiantis sustiprinti VKP(b) CK nurodymų realizavimo kontrolę, nuo 1944 m. beveik visose LKP(b) grandyse partijos komitetų II sekretoriais buvo skiriami ne lietuvių tautybės žmonės (1952 m. lietuvių šiose pareigose buvo 2 proc.). Jie dažniausiai prižiūrėjo lietuvių I sekretorių darbą, stebėjo kontroliuojamoje teritorijoje bendrą politinę padėtį, formavo kadro politiką. Antrųjų sekretorių institucija buvo viena iš ryškesnių VKP(b) CK politinės kontrolės ir vietos komunistų priežiūros ypatybių pokario Lietuvoje.

12. Kartu su visa sovietine politine sistema į Lietuvą buvo perkelta stalininė kadrų politika - partinės nomenklatūros formavimo praktika, padėjusi komunistų partijai per trumpą laiką išplėsti savo įtaką visoms valstybinėms, ūkinėms, kultūrinėms ir kitoms įstaigoms. Nomenklatūrai priklausantys žmonės - LSSR partinių ir sovietinių administracinių įstaigų vadovaujantys darbuotojai bei specialistai sudarė privilegijuotą Lietuvos valdininkų sluoksnį, kurio sudėtį ir kiekį neviešai reguliavo VKP(b) CK ir LKP(b) CK. Iš viso Lietuvoje 1952 m. buvo daugiau kaip 42 tūkst. nomenklatūrinių pareigybių. Pusė nomenklatūrininkų buvo ne lietuviai, daugiausia rusakalbiai, atsiųsti VKP(b) CK.

13. Kadrų politika, grindžiama darbuotojų "politinių ir dalykinių" savybių patikimumu, buvo antidemokratinio, antitautinio, diskriminacinio ir nusikalstamo (jeigu darbuotojai dėl politinio nepasitikėjimo būdavo įkalinami) pobūdžio. Nomenklatūrininkai partiniuose komitetuose buvo skiriami į pareigas ar šalinami iš jų slapta, visuomenei nieko nežinant. Žmogus, užėmęs nomenklatūrinį postą, buvo priverstas vykdyti visus partijos nurodymus. Suformuota partinė nomenklatūra kartu su represinėmis struktūromis tapo svarbiausia sovietinio režimo atrama Lietuvoje.

14. Nomenklatūros formavimąsi lydėjo šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai. VKP(b) CK ir LKP(b) CK organizavo masines, daugiausia lietuvių darbuotojų šalinimo iš darbo dėl politinių motyvų kampanijas. Šie žmonės neteisėtai buvo atleidžiami iš pareigų, specialiai trukdoma jiems įsidarbinti kitur, suimami, tardomi ir neretai įkalinami. 1945 m. iš įvairių įstaigų buvo atleisti 7 128 darbuotojai, iš jų dėl politinių priežasčių daugiau kaip 4 tūkst., 1946 m. buvo atleista atitinkamai 6 639 ir 2 535 žmonės.¹⁵ Represinių struktūrų duomenimis, per visus pokario metus (1944-1953) buvo suimti 6 267 tarnautojai, nors daugiausia areštuota buvo kadrų valymo metu: 1945-1947 m. – 5 190 žmonių.

Apginti teisme savo darbo teises ir patį save nuo politinio persekiojimo buvo neįmanoma, nes teisėjai taip pat buvo nomenklatūros sąrašuose ir vykdė vietos partijos komiteto valią.

15 Viena iš svarbiausių LKP(b) CK aparato struktūrų buvo LKP(b) CK biuras, kuris sprendė ne tik politinio pobūdžio (pvz., kaip sutriuškinti rezistenciją ar ištremti žmones), bet ir daugelio LSSR administracijos ūkiniu, socialiniu ir kt. klausimų, nors 1944 -1947 m. svarbiausiais politiniais sprendimais jį pakeitė VKP(b) CK Lietuvos biuras, vadovaujamas M.Suslovo ir V.Ščerbakovo. Pastarieji ir kiti VKP(b) CK atstovai, nuolatos dalyvaudami LKP(b) CK biuro posėdžiuose, pakreipdavo jo darbą Maskvai reikalinga kryptimi. LKP(b) CK biuro priimti nutarimai buvo privalomi visoms LSSR partinėms ir valstybinėms struktūroms.

16. Biure buvo daug stalinistinių pažiūrų lietuvių komunistų: A.Sniečkus, V.Niunka, K.Preikšas, G.Zimanas, J.Bartašiūnas. Tačiau realią valdžią turėjo atvykę iš SSRS: LKP(b) CK II sekretoriai, valstybės saugumo ministrai, ilgametis LSSR MT pirmininko I pavaduotojas V.Pisarevas ir kt. Šiek tiek nuosaikesnės linijos laikėsi J.Paleckis ir M.Gedvilas, nors pastarasis tiesiogiai organizavo ir dalyvavo represijose. Biuro nariai buvo ypač

nepakantūs kitaminčiams. Šiems žmonėms tenka didžiausia (kartu su visa VKP(b) CK vadovybe) politinė atsakomybė ir kaltė dėl sovietinės okupacijos padarinių, prievartinės sovietizacijos, įvykdytų antihumaniškų ir antilietuviškų genocido akcijų.

17. LKP(b) CK I sekretorius Antanas Sniečkus - sovietinės santvarkos kūrėjas, svarbiausias lietuvių kolaborantas, ištikimas Maskvos vietininkas Lietuvoje. Įtikėjęs komunizmo idealais ir bolševikų partijoje išauklėtas žmogus, jis visą gyvenimą išliko ištikimas marksistinio dogmatizmo, paklusnumo, nepakantumo priešingai nuomonei, tradicijoms. 1944 -1953 m. su jo vardu sietinas prievartinis Lietuvos sovietizavimas ir rusinimas, kovos su tautiniu pagrindžiu organizavimas, masiniai nekaltų žmonių trėmimai, įkalinimai, kitaminčių ir Katalikų bažnyčios persekiojimas, tautinės kultūros žlugdymas. Tai liudija jo pranešimai partiniuose pasitarimuose bei asmeniniai parašai, sankcionuojantys represinės politikos realizavimą. Už ryžtingą ir nuoseklų VKP(b) CK politinio kurso vykdymą pokario metais jis buvo apdovanotas 6 ordinais.

18. SSRS viena iš svarbiausių komunistinio režimo atramų buvo represinės struktūros (NKVD-MVD, NKGB-MGB, prokuratūra, specialieji teismai). Pokario Lietuvoje šios struktūros, vykdydamos VKP(b) CK ir SSRS centrinių represinių žinybų misiją, įgijo didelę politinę įtaką, nes nuo jų veiklos, t.y. dėl kasdieninės kovos su lietuvių tautos pasipriešinimu, faktiškai priklausė sovietų valdžios ir konkrečiai komunistų partijos egzistavimas Lietuvoje.

19. Kaip ir visoje stalininėje SSRS represinės struktūros formaliai (plačiąja prasme) buvo pavaldžios partijai - VKP(b), tačiau Lietuvoje LKP(b) faktiškai šioms institucijoms administraciškai nevadovavo. LKP(b) CK neturėjo politinės galios pajungti sau visą represinį aparatą, nors per visą pokario laikotarpį to siekė. Visos šios struktūros tiesiogiai priklausė SSRS centrinėms žinyboms Maskvoje. Jose beveik nebuvo lietuvių, nes jais buvo nepasitikima. LKP(b) vadovybė dėjo daug pastangų sulietuvinti šias institucijas, sukurti karinius-represinius lietuviškus dalinius, tačiau Maskva siekė išspręsti ginkluoto pasipriešinimo problemą tik savo karine-represine galia, ištikimiams lietuviams palikdama tik komunistinio režimo įforminimo funkciją. LKP(b) vadovavimas buvo daugiau politinio-ideologinio pobūdžio.

20. LKP(b) CK biuro ir CK plenumų nutarimai įpareigodavo represines struktūras vykdyti bendrą sovietinio režimo stiprinimo ir valstybinio teroro politiką. Tačiau LKP(b) įvairių lygių grandys neturėjo galimybių kontroliuoti šių struktūrų veikios. Visais pokario metais tarp LKP(b) ir saugumiečių vyko politinė polemika dėl priemonių ir metodų kaip sovietizuoti Lietuvą ir palaužti pasipriešinimą. Šios abejos institucijos nuolat pasikeisdavo kritikuojančiais raštais, kuriuose partiečiai ir saugumiečiai vieni kitus kaltindavo įvairiais "pažeidimais", nuolaidžiavimu "liaudies priešams", plėšimais, žudynėmis ir pan. Represinių struktūrų vadovai neretai tiesiog atvirai ignoruodavo partinius komitetus, ne visada su komunistais pasidalindavo operatyvia informacija apie pagrindį ar rengiamas represines akcijas, elgėsi akiplėšiškai. Tarp saugumiečių praslysdavo mintis, kad užsitęsios kovos su pagrindžiu viena iš priežasčių

yra ta, kad LKP(b) vadovybė pakankamai tolerantiška "nacionalistų" atžvilgiu, o kai kurie lietuviai komunistai patys nacionalistiškai nusiteikę (pvz., J.Paleckis, LSSR AT Prezidiumo aparato darbuotojai) Antra vertus, LKP(b) vadovai visą nesėkmę dėl pasipriešinimo nuslopinimo suversdavo represinėms struktūroms, kaltino jas šiurkščiais "socialistinio teisėtumo" pažeidimais (beginklių, nekaltų žmonių areštais, žudynėmis, plėšiniais, girtuokliavimu ir pan.) ir nusišalinimu nuo aktyvios kovos su partizanais. Labiausiai buvo piktinamasi, kad saugumiečiai neklauso partijos. Šių nesutarimų išdavoje istorijai liko nemažai archyviškai dokumentuotų nusikaltimų aprašymų.

Vis dėlto LKP(b) ir represinių struktūrų nesutarimai buvo neesminiai sovietizuojant Lietuvą. Visos šios okupacinės administracijos institucijos valdomos iš Maskvos, dirbo tą patį lietuvių tautai pragaištingą darbą. Nesutarimai tarp jų kildavo dėl valdžios viršenybės ir asmeninių ambicijų (pvz., nekokie santykiai buvo tarp A.Sniečkaus ir D.Jefimovo, P.Kapralovo, I.Tkačenkos).

21. Komunistinis režimas buvo amoralus ir tuo, jog slapta buvo sekami ne tik eiliniai piliečiai, bet ir savi aukšti valdžios pareigūnai - idėjiniai komunistai, kolaborantai. Apie juos buvo renkama kompromituojanti medžiaga, fabrikuojamos bylos. 1950 m. LSSR MGB "atskleidė" 32 politiškai nepatikimus LSSR vadovaujančius darbuotojus, daugiausia komunistus. Vėliau į saugumo akiratį pakliuvo kiti žymūs Lietuvos komunistai, tačiau jiems pavyko išvengti represijų. Amžininkų nuomone, juos užtarė A. Sniečkus.

22. 1944 m. LSSR okupacinės administracijos centrinėse ir vietos valdžios institucijose į vadovaujančias pareigas buvo paskirti ne okupantai, bet buvę Lietuvos piliečiai, dažniausiai komunistai, kurie dėl ideologinių įsitikinimų ar politinių interesų rėmė Sovietų Sąjungą. Jie savanoriškai bendradarbiavo su okupantais, turėjo valdingus administracinius įgaliojimus versti savo tėvynainius paklusti Maskvos nurodymams. Lietuvių komunistai buvo prieš nepriklausomą Lietuvą ir už vieningą bei nedalomą Sovietų Sąjungą. A.Sniečkus, M.Gedvilas, J.Paleckis, A.Guzevičius, V.Niunka, K.Preikšas ir daugelis kitų žymių komunistų tapo svarbiausiais Maskvos politinių ir ideologinių direktyvų vykdytojais, represijų organizatoriais. Kadangi jie gynė ne Lietuvos, o SSRS, t.y. okupantų interesus, jų veikla vertinama kaip bendradarbiavimas, talkininkavimas arba kolaboravimas.

Literatūra ir šaltiniai

1. Zalepūga Z. LKP vadovavimas tarybinių organų atkūrimui ir veiklai respublikoje 1944-1951 m. Dis. ist. m. kand. laipsniui įgyti. VU. 1975. L. 91.
2. Lietuvos Komunistų partija skaičiais. 1918-1975. V.,1976. P. 67, 120-121. (toliau LKP skaičiais).
3. LKP skaičiais. P.116.
4. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais. K., 1996. P.165 (toliau Lietuvos partizanų kovos).

5. Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža. T.3. V., 1985. P.222 (toliau LKP istorijos apybraiža).
6. 1945 m. liepos 28 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo kalba LKP(b) CK VI plenumė. LYA. F.1771.Ap.8.B.10.L.304.
7. LKP istorijos apybraiža. P.231
8. Kašauskienė V. Siekiai ir galimybės // Tiesa, 1989 vasario 9.
9. Grigalavičius J. Kai Lietuvoje šeiminkavo stalinistai. V., 1991, P.43.
- 9a. Atamukas S. Lentelė Nr.29.
10. 1951 m. liepos 13 d. LKP(b) CK biuro posėdžio protokolas. LYA. F.1771.Ap.112.B.76.L.12.
11. Truska L. Lietuva 1938-1953 m. K., 1995. P. 136.
12. Antanaitis K. Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra. K., 1998. P.11
13. 1946 03 15 LKP(b) CK biuro posėdžio protokolas. LYA. F.1771.Ap.9.B.55.L.33.
14. 1945 08 23 VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko kalba LKP(b) CK VII plenumė. LYA. F.1771.Ap.8.B.14.L.26.
15. Atamukas S. Lietuvos KP veikla vykdant TSKP kadru politiką (1940-1975 m.) Dis. ist.dr. laipsniui įgyti. V., 1977.L.171-174
16. 1945 04 10-12 Gamybinės kooperacijos valdybos viršininko N.Kalugino kalba LKP(b) CK V plenumė. LYA.F.1771.Ap.8.B.3.L.198
17. LYA.F.1771.Ap.1771.B.171.L.153-154
18. 1953 m. liepos 13-14 d. LSSR MVD ministro pavaduotojo L.Martavičiaus kalba LKP CK VI plenumė. LYA. F.1771.Ap.131.B.189.L.115.
19. 1945 m. lapkričio mėn. LSSR NKGB komisaro D.Jefimovo ataskaitos Suslovui, Sniečkui, Gedvilui ir LSSR NKGB sekretariatui. LYA.F.K-1.Ap.10.B.23.L.142-185
20. LKP istorijos apybraiža. P.235.
21. LYA.F.1771.Ap.8.B.14.L.154,170.
22. LYA.F.1771.Ap.8.B.14.L.170.
23. LYA.1771.Ap1771.B.167.L.48-49.
24. LYA F.1771.Ap.1771.B.332.L.210.
25. LYA. F.1771.Ap.90.B.4.L.371.
26. LYA.F.K-1.Ap.10.B.62.L.118,133.
27. LYA. F.K-1.Ap.10. B.62.L.158.
28. LYA. F.K-1.Ap.10.B.100.L.235-237;
29. Atamukas S. Lietuvos KP veikla... Lentelė Nr.27. Sniečkaus pranešimas LKP(b) CK XVIII plenumė. LYA. F.1771.Ap.11.B.21.L.218.
30. LYA. F.1771.Ap.8.B.14.L.153.
31. Truska L. Lietuva 1938-1953 m. P.147.

2. VKP(b) CK Lietuvos biuras

VKP(b) CK Lietuvos biuras – SSRS politinė struktūra Lietuvoje, sudėtinė VKP(b) CK aparato dalis, aukščiausia okupacinės LSSR

administracijos institucija (1944-1947 m.). Įsteigtas VKP(b) CK nutarimu 1944 m. lapkričio 11 d., o pirmasis jo posėdis įvyko gruodžio 21 d. (dok. Nr.2.2)* Pagrindiniai nariai buvo M.Suslovas (1944-1946) ir V.Ščerbakovas (1946-1947) - pirmininkai, valstybės saugumo komisarai I.Tkačenka ir D.Rodionovas - SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniai Lietuvos SSR (atsakingi už represinių struktūrų veiklą), F.Kovaliovas ir V.Pisarevas (atsakingi už ekonomiką). Biuras turėjo savo sekretoriata, kitas struktūras. Čia atskiras funkcijas vykdė darbuotojai A.Černyšovas, F.Budagovskis, V.Suchininas, S.Ogurcovas, E.Teterevas, S.Kočetkovas, V.Potapovas, E.Belokrynkinas, N.Kopytovas, J.Brazul, I.Švedovas ir kt. Į Biuro darbą nuolatiniais nariais buvo įtraukti LKP(b) CK I sekretorius A.Sniečkus ir LSSR LKT pirmininkas M.Gedvilas. Per šiuos asmenis Biuras galėjo tiesiogiai vadovauti LSSR administracijai ir ją kontroliuoti. Analogiški biurai buvo įsteigti Estijoje, Latvijoje ir Moldavijoje, t.y. tuose kraštuose, kuriuos SSRS 1940 m. okupavo ir aneksavo.

VKP(b) CK Lietuvos biuro rankose buvo sutelkta reali politinė valdžia Lietuvoje. Be jo žinios ir išankstinio aprobavimo negalėjo savarankiškai veikti nė viena okupacinės administracijos institucija Lietuvoje. Biuro nariai dalyvaudavo LKP(b) CK biuro (dok. Nr. 2)*, LKP(b) CK plenumų (dok. Nr.2.1)* ir LSSR LKT posėdžiuose, kur jų pareikštos mintys turėjo direktyvinį pobūdį. Biuras buvo pavaldus ir atskaitingas tik VKP(b) CK. Faktiškai jis turėjo neribotus įgaliojimus, kišosi į visas gyvenimo sritis, net į smulkius ūkinius reikalus (pvz., 1945 m. Biuras sustabdė LSSR LKT sprendimą dėl druskos paskirstymo Lietuvos gyventojams)¹ galėjo kritiškai vertinti LKP(b) vadovų darbą. Pvz., 1945 m. rugsėjo mėn. LSSR žemdirbystės komisaras J.Laurinaitis šio Biuro “aparate” prasarė, kad LSSR valstiečiai skursta. Dėl to jis neteko komisaro posto (žr. psl.). Biuro narys I.Tkačenka 1945 m. lapkričio 12 d. pranešė Sniečkui apie politiškai netinkamą LKP(b) CK atstovo Girdžiaus kalbą Biržuose (dok. Nr. 2.10)*. Tokių Biuro veiklos pavyzdžių yra daugiau.

Pagrindiniai Biuro tikslai buvo kuo greičiau sovietizuoti Lietuvą, integruoti ją į SSRS, įtvirtinti komunistinį režimą, palaužti Lietuvos gyventojų pasipriešinimą okupacijai ir įgyvendinti stalininę kadrų politiką.

VKP(b) CK Lietuvos pirmininkas M.Suslovas atvyko į Lietuvą 1944 m. gruodžio mėn. Jis tapo faktiškuoju LSSR administratoriumi. Svarbiais klausimais valdžios institucijų vadovai adresuodavo savo raštus ne Sniečkui, o Suslovui arba abiem kartu, tik Suslovo, o vėliau V.Ščerbakovo pavardė būdavo pirma (būdavo ir išimčių). M.Suslovui vadovaujant įvyko pirmieji pokario gyventojų trėmimai, partizanų ir beginklių žmonių žudynės, kitos represinės

---

* **Dok. Nr. 2.2.** 1944 m. gruodžio 21 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžio 1-asis protokolas. / Rusijos naujausios istorijos archyvinė dokumentų saugojimo ir tyrimo centras (toliau RADC). F.597. Ap.1. B.1. L.1-5.

* **Dok. Nr.2.** 1945 m. liepos 6 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo kalbos ištrauka iš LKP(b) CK biuro posėdžio. LYA. F.1771. Ap.8. B.79. L.7.

* **Dok. Nr. 2.1.** 1945 m. gruodžio 6 d. LKP(b) CK VIII plenumo dalyvių sąrašas. VKP(b) CK Lietuvos biurą atstovavo 11 žmonių. LYA. F.1771. Ap.8. B.20. L.1.

* **Dok. Nr.2.10.** 1945 m. lapkričio 12 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl mjr. Girdžiaus politiškai netinkamo pranešimo.

akcijos. Prieš kiekvieną didesnę organizuojamą politinę kampaniją ar represinę akciją jis, be Biuro posėdžių, rengdavo vadinamuosius “Pasitarimus pas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininką”, tuo pabrėždamas savo vadovaujantį vaidmenį. Kaip politikas, M.Suslovas buvo klastingas, bet atsargus, veikdavo nuosekliai ir ryžtingai. Būdamas bolševikinių įsitikinimų, jis visais būdais kovojo prieš kitaminčius, buvo prievartos ir represijų šalininkas, nepripažino kompromisų. Viešajame gyvenime buvo oficialus, griežtas, bet korektiškas.

Biuras buvo pagrindinis iniciatorius rengiant svarbiausius to meto politinius dokumentus, tokius kaip: “Į Lietuvos tautą” (1945 02 10), “Su šaknimis išrausime pikčiausius lietuvių tautos priešus - lietuviškai vokiškuosius nacionalistus” (1945 05 25) ir kt. Šių dokumentų projektai buvo Suslovo redaguoti ir vizuoti, jų turinys ir pateikimo visuomenei formos būdavo aptariamose Biuro posėdžiuose.

Biuras kuravo visus svarbiausius Lietuvoje vykstančius politinius procesus. Jam prižiūrint įvyko pirmieji pokario prievartiniai rinkimai į SSRS ir LSSR aukščiausiąsias tarybas (apie tai išvadų skyrelyje “Prievartiniai rinkimai”), jis koordinavo prievartinę Lietuvos vyrų mobilizaciją į Raudonąją armiją SSRS karo su Vokietija metu (mobilizuota 108 tūkst., iš jų 82 tūkst. lietuvių, kare žuvo apie 25 tūkst.).

M.Suslovas nepasitikėjo vietos komunistais, net lojaliais sovietiniam režimui žmonėmis, organizavo lietuviškų kadru valymus, buvo vienas aktyviausių Lietuvos rusinimo iniciatorių. 1944 m. gruodžio 27 d. LKP(b) CK IV plenumė jis apkaltino LKP(b) vadovybę dėl nuosaikaus požiūrio į “buržuazinius” lietuvių specialistus (“Lietuvos KP(b) CK nė karto nesvarstė kurio nors darbuotojo elgesio, savo darbe reiškiančio buržuazines nacionalistines pažiūras...”)² . Prasidėjo kadru valymai (plačiau apie tai išvadose “Partinė nomenklatura”). Suslovas, M.Šumausko žodžiais tariant “vadovas ir auklėtojas”, kartu su V.Ščerbakovu su lietuvių komunistais elgėsi kaip su mokiniais (dok. Nr.2.3)*.

M.Suslovo ir kitų radikaliai nusiteikusių komunistų dėka surusėjusi LKP(b) greitai tapo stalininio tipo partine organizacija, kuri ignoruodama ir smerkdama Lietuvos inteligentijos pastangas išsaugoti tautines vertybes ir tradicijas (pvz., V.Kudirkos “Tautinę giesmę”, lietuvišką švietimo sistemą, tautinę kultūrą, ir kt.), ryžtingai vykdė VKP(b) politiką visais Lietuvos sovietizavimo klausimais.

Svarbiausias Biuro uždavinys buvo likviduoti rezistenciją. M.Suslovas reguliariai informuodavo J.Staliną ir L. Beriją apie represinių struktūrų atliktą darbą kovojant su “lietuviškais vokiškais nacionalistais”, apie politinę padėtį ir nuolat siūlė plėsti represijas ir stiprinti NKVD-NKGB struktūras. Kiti Biuro nariai LSSR represiniams, partiniams ar sovietiniams organams rengė įvairias instrukcijas ar direktyvas. Pvz., 1945 m. sausio 29 d. D.Rodionovo parengtoje instrukcijoje NKVD ir NKGB apskričių skyrių viršininkams pabrėžiama, kad partizanų sutriuškinimas priklauso nuo agentūrinio darbo ir kariuomenės tinkamo panaudojimo.³

---

* **Dok. Nr. 2.3.** Ištrauka iš 1945 m. LKP(b) CK rugpjūčio plenumo medžiagos. LYA. F.1771. Ap.8. B.14. L.58-59, 185.

Per savo veikimo metus Biuras priėmė visą eilę antipartizaninio pobūdžio nutarimų, kurie tapo svarbiausiais direktyviniais dokumentais slopinant pasipriešinimą ir organizuojant pirmuosius pokario trėmimus. 1945 m. gegužės 24 d. Biuras priėmė garsųjį nutarimą “Dėl buržuazinių nacionalistinių gaujų veiklos suaktyvėjimo ir kovos su jomis stiprinimo”. Dokumente nurodyta “pačiais glausčiausiais terminais išaiškinti ir likviduoti pagrindines nacionalistines organizacijas”. Tam reikėsia pasiųsti į Lietuvą darbuotojus NKVD ir NKGB valsčių skyrių viršininkų pareigoms užimti, padidinti NKVD kariuomenę, išstremti ir kiekvienos apskrities po 50 - 60 partizanų šeimų, rengti atvirus parodomuosius partizanų teismus ir kt. (dok.Nr.2.4)*.

1945 m. rugsėjo 17 d. nutarime “Dėl VKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimo dalies, liečiančios lietuviškai vokiškojo nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą”, ir 1945 m. spalio 15 d. nutarime “Dėl politinės padėties respublikoje” Biuras kritikavo partines organizacijas ir nurodė sunaikinti partizanus Rokiškio, Utenos, Kėdainių, Ukmergės, Marijampolės, Raseinių, Švenčionių, Joniškio ir Panevėžio apskrityse, “ryžtingais atsikratyti nusiramino ir geraširdiškumo nuotaikų”, apginkluoti partinį aktyvą ir kt. (dok. Nr.2.5* ir dok. Nr. 2.6)*. 1945 m. spalio 17 d. Biuras uždraudė apskrityse vietos valdžiai savavališkai konfiskuoti partizanų šeimų ūkius. Buvo numatyta jų turtą konfiskuoti būsimų masinių trėmimų metu. I.Tkačenka patikslino, kad ūkius konfiskuoti jis leis, jeigu bus suimti visi suaugę šeimos nariai. 1945 m. liepos mėn. M.Suslovas pranešime Stalinui rašė apie 30 899 ūkių visišką ar dalinį konfiskavimą.⁴

Biuras nuolatos skatino plėsti represinių struktūrų aparatą. 1945 m. lapkričio 10 d. buvo svarstytas klausimas “Dėl papildomo Lietuvos SSR NKVD ir NKGB valsčių skyrių sudarymo ir stiprinimo”. Nutarime prašyta VKP(b) CK įsteigti NKVD skyrius visuose 320 valsčių, šiems skyriams ir NKVD operatyviniams punktams komplektuoti atsiųsti iš SSRS centrinių ir rytinių sričių per VKP(b) CK kadru valdybą 470 geriausių NKVD ir NKGB operatyvinių darbuotojų (dok. Nr.2.7)*. Nuo 1944 iki 1946 m. sausio mėn. LSSR NKVD darbuotojų paaugėjo nuo 2 184 iki 9 957.⁵

M.Suslovas stengėsi pabrėžti Biuro reikalingumą Lietuvai. 1945 m. birželio 20 d. jis išsiuntė išsamią 36 lapų ataskaitą Stalinui apie Biuro nuveiktą darbą 1944 - 1945 metais. Suslovas akcentavo, kad būtent Biuro veikimo laikotarpiu Lietuvoje buvo suimti 22 554 žmonės, užmušti 6 514 partizanų,

---

* **Dok. Nr. 2.4.** Ištraukos iš 1945 m. gegužės 24 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimas “Dėl buržuazinių-nacionalistinių gaujų suaktyvėjimo ir kovos su jomis priemonių stiprinimo”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.100.

* **Dok. Nr. 2.5.** Ištraukos iš 1945 m. rugsėjo 17 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo “Dėl VKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimo dalies, liečiančios lietuviškai vokiškojo nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.137-139.

* **Dok. Nr. 2.6.** Ištraukos iš 1945 m. spalio 15 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo “Dėl politinės padėties respublikoje”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.140.

* **Dok.Nr.2.7.** Ištrauka iš 1945 m. lapkričio 10 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo “Dėl papildomo Lietuvos SSR NKVD ir NKGB valsčių skyrių sudarymo ir stiprinimo”. RADC. F.597. Ap.1. B.1.L.142.

pradėtos tremti partizanų šeimos(dok. Nr.2.8)*. Remiantis naujausiais duomenimis, 1944-1946 m., aktyviausiais Biuro veiklos metais, NKVD (MVD) kariuomenė Lietuvoje per 25 488 karines baudžiamąsias operacijas nužudė ar mūšiuose nukovė 14 409,⁶ ištrėmė 9 214 žmonių⁷

Biuras prižiūrėjo teismų darbą. Siekdamas įbauginti visuomenę, Biuras ragino organizuoti parodomuosius partizanų teismų procesus (dok. Nr.2.9* ir Nr.2.11*). Asmeniškai Suslovui, o vėliau V.Ščerbakovui buvo siunčiamos ataskaitos apie NKVD karo tribunolų, SSRS ir LSSR Aukščiausiųjų teismų, NKVD Ypatingojo pasitarimo priimtus nuosprendžius rezistencijos dalyviams ar žydšaudžiams. Vien NKVD karo tribunolai 1944 m. iki 1946 m. birželio 1 d. pagal RFSSR baudžiamojo kodekso 58 straipsnį nubaudė 8 265 žmones. Iš 4 927 žmonių, kurie 1945 m. sausio-rugsėjo mėn. pateko į karinio tribunolo rankas, 468 buvo paskirta mirties bausmė, 1 157 - katargos darbai ir kt.(dok. Nr.4.2). Suslovas 1946 m. pradžioje ataskaitoje G.Malenkovui tuo nepasitenkino. Jo nuomone, “atsižvelgiant į politinę padėtį, šios baudžiamosios politikos (...) anaipol negalima laikyti griežta - greičiau atvirkščiai”.⁸

Paskutinėje savo ataskaitoje VKP(b) CK sekretoriui G.Malenkovui 1946 m. sausio 30 d. Suslovas rašė: “(...) Atsižvelgiant į politinę padėtį respublikoje, visą laiką reikėjo imtis griežtų, iš jų ir kraštutinių, priemonių”.⁹ Sprendžiant iš šio rašto, galima daryti išvadą, jog Suslovas gerai suvokė Biuro nusikalstamą vaidmenį, kuris prievarta, žiauriomis priemonėmis stengėsi įtvirtinti sovietų valdžią Lietuvoje.

Atšaukus Suslovą į Maskvą, Biuro pirmininku tapo V.Ščerbakovas. Tai buvo ambicingas, tipiškąs to meto stalininės nomenklatūros atstovas. Jausdamasis svarbiausiu Maskvos vietininku Lietuvoje, neretai čia elgėsi kaip savo valdų šeimininkas, buvo garbėtroška. Dėl vienvaldiškumo tendencijų ir šiurkštaus administravimo buvo nepopuliarus net tarp vietos komunistų, (ignoravo kai kuriuos LKP(b) CK ir LSSR vyriausybės priimtus nutarimus). Ščerbakovas visur ieškojo “liaudies priešų”, “nacionalistų”, ypač menkino lietuvių inteligentiją, tautinę kultūrą, buvo vienas iš svarbiausių rusifikavimo iniciatorių, didelis rusakalbių atvykėlių gynėjas. Tačiau, palyginti su pirmtaku Suslovu, jo įtaka Lietuvos politiniams procesams buvo daug menkesnė. Jis neturėjo svarios paramos Maskvoje, retsykais konfliktavo su represinių struktūrų vadovais, kurie dėl savo autonomiškumo nenorėjo visiškai paklusti Lietuvos partinėms struktūroms.

1946 m. gegužės mėn. Ščerbakovas rašte VKP(b) CK sekretoriui A.Ždanovui skundėsi “prastu MGB ir MVD darbu”. Jis pripažino jų daromus nusikaltimus: “MVD ir MGB nevykdo puolamosios kovos, neturi geros agentūros. (...). Girtavimas, plėšikavimas, chuliganiški išpuoliai, revoliucinio teisėtumo pažeidimas (neteisėti areštai, suimtųjų mušimas ir t.t.) (...) tapo

* **Dok. Nr. 2.8.** Ištraukos iš 1945 m. birželio 20 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo ataskaitos J.Stalinui apie Biuro nuveiktą darbą 1944 – 1945 m. (36 psl.). RADC. F.597. Ap.1. B.2. L.18-21.

* **Dok. Nr. 2.9.** 1945 m. liepos 24 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimas “Dėl viešųjų teismų procesų organizavimo”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.135-136.

* **Dok. Nr. 2.11.** Ištrauka iš VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo kalbos 1945 m. liepos 28 d. LKP(b) CK VI plenumo. LYA. F.1771. Ap.8. B.9. L.291.

dažnu reiškiniu (...) Neveiklumas ir baimė slepiami neteisėtais areštais (...)”. Ščerbakovui rūpėjo iki 1946 m. pavasario likviduoti pagrindį ir matydamas, jog planas žlunga, jis kaltino MGB ir MVD.¹⁰

V.Ščerbakovo vadovavimo metais vyko tolesnis Lietuvos sovietizavimas, kovos su partizanais, trėmimai, kadru valymai (1946 m. iš darbo atleisti 6 639 žmonės, iš jų 2 535 dėl politinių motyvų)¹¹. Ščerbakovo vadovaujama LSSR administracija pradėjo plačią valstiečių ekonominio puolimo kampaniją: buvo didinami mokesčiai, ūkiai apdedami įvairiomis produktų duoklėmis valstybei, tęsėsi “išbuožinimo” kampanija. 1947 m. LSSR vadovybė, vykdydama Biuro nurodymus, uždraudė LSSR konstitucijos leidžiamą smulkia privačią prekybą ir verslą (1945 m. liepos mėn. privataus kapitalo dalis pramonėje sudarė 10, prekyboje - 31 proc.).

1947 m. kovo 24 d. VKP(b) CK nutarimu VKP(b) VK Lietuvos biuras buvo paleistas. Daugumo jo narių išvyko iš Lietuvos. V.Ščerbakovas tapo VKP(b) Kaliningrado srities komiteto I sekretoriumi. V.Pisarevas buvo paskirtas LSSR MT pirmininko I pavaduotoju.¹²

Išvados

1. VKP(b) CK Lietuvos biuras (1944 11 11 – 1947 03 24) – SSRS politinė struktūra Lietuvoje, sudėtinė VKP(b) CK aparato dalis, aukščiausia okupacinės LSSR administracijos institucija, kurios rankose buvo sutelkta reali politinė valdžia Lietuvoje pirmaisiais pokario metais. Jis turėjo neribotus įgaliojimus ir buvo atskaitingas tik VKP(b) CK. Biuro pirmininkai buvo M.Suslovas ir V.Ščerbakovas, o nuo Lietuvos administracijos į Biurą įėjo LKP(b) CK I sekretorius A.Sniečkus ir LSSR LKT pirmininkas M.Gedvilas. Per šiuos lietuvių kolaborantus Biuras galėjo tiesiogiai vadovauti LSSR administracijai ir ją kontroliuoti.

2. Per visą savo veiklos laikotarpį Biuras, kaip VKP(b) CK organizacinis padalinys, siekė kuo greičiau sovietizuoti Lietuvą. Visi svarbiausi to meto Lietuvos gyvenimą reglamentuojantys dokumentai pirmiausia buvo parengiami ar aprobuojami Biure. Su Suslovu ir kitais Biuro nariais buvo derinami visi svarbiausi klausimai, todėl Biurui, kaip ir LKP(b), tenka visa politinė atsakomybė už visas veikas, susijusias su politinėmis represijomis, nekaltų žmonių žudynėmis bei kitomis genocido akcijomis.

3. Vienas pagrindinių Biuro uždavinių buvo palaužti lietuvių tautos pasipriešinimą sovietinei okupacijai, iš Lietuvos gyventojų sąmonės ištrinti laisvės ir nepriklausomybės siekį. Kaip tik Biuro vadovavimo metais pokario Lietuvoje vidutiniškai per metus buvo daugiausia suimama, įkalinama ir nužudoma žmonių (masiniai trėmimai vyko vėliau).

4. Biuras buvo politinis-idėjinis represijų organizatorius, nuolat skatino plėsti represinių struktūrų aparatą, inspiravo viešuosius parodomuosius karo tribunolų teisinius procesus prieš partizanus ir kadru valymus, sankcionavo pirmuosius pokario trėmimus, prižiūrėjo rinkimus ir prievartinę vyrų mobilizaciją į Raudonąją armiją, buvo Lietuvos rusinimo iniciatorius. Biuras

reikalavo iš partinių ir represinių struktūrų vadovų kovoti su ginkluotu pogrindžiu ryžtingai ir negailestingai.

5. Biurui nepavyko nuslopinti tautinio ginkluoto ir pasyvaus pasipriešinimo, tačiau Lietuva iš esmės buvo sovietizuota.

Literatūra ir šaltiniai

1. LYA.F.1771.Ap.8.B.14.L.20.
2. LYA.F.1771.Ap.7.B.11.L.172.
3. Šadžius H. VKP(b) CK Lietuvos biuro veikla organizuojant tautinio pasipriešinimo slopinimą // Lietuvos istorijos metraštis 1997 metais. V., 1998. P.252-253. (Toliau Šadžius H.).
4. Anušauskas A. P.255.
5. Šadžius H. P.259.
6. Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais. V., 1996. P.279 (toliau Anušauskas A. Lietuvių tautos...)
7. Grunskis E. Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais. V., 1996. P.189.
8. Anušauskas A. Lietuvių tautos....L.266.
9. Šadžius H. P.266.
10. Anušauskas A. Lietuvių tautos... P.275.
11. Atamukas S. Lietuvos KP veikla vykdant SSKP kadro politiką 1940-1975 m. (daktaro disertacija). L.171-175.
12. Tininis V. Grėsmingas Maskvos įrankis // Politika. 1990. Nr.22-24.

3. Komjaunimas

Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga (LLKJS) - Visasąjunginės LKJS sudedamoji dalis, SSRS politinė struktūra, komunistų partijos pagalbininkas ir jos rezervas. LLKJS įkurta 1919 m.

1944-1953 m. LLKJS pagrindiniai tikslai buvo padėti LKP(b) sovietizuoti Lietuvos jaunimą ir kovoti su pogrindžiu bei parengti būsimą komunistų rezervą.

1944 m. vasarą kartu su sovietine kariuomene atvyko komjaunimo iniciatyvinės grupės, kurios ėmėsi atkurti savo politines struktūras. Jų pagrindą sudarė grįžę komjaunimo darbuotojai, sovietiniai partizanai, demobilizuoti kariai ir iš Maskvos atsiję VLKJS rusakalbiai darbuotojai, kurie buvo skiriami į atsakingas LLKJS aparato pareigas. Iki 1945 m. balandžio jų atvyko 1 439.¹ Jie privalėjo užtikrinti LLKJS veiklos integravimą į VLKJS sistemą ir kontroliuoti, kaip Lietuvos komjaunimas vykdo VKP(b) politinį kursą.

1944 m. spalio 5 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą "Dėl Lietuvos LKJS CK darbo", kuriame buvo skatinama sparčiau plėsti komjaunimo organizacijas (dok. Nr.3.1*). 1944 m. buvo atkurti LLKJS CK, miestų ir apskričių komitetų skyriai, atitinkantys pagrindines komjaunimo veiklos kryptis: agitacijos ir propagandos, kadru, valstiečių jaunimo, karinis-fizkultūrinis, mokyklų. Kur nebuvo komjaunimo organizacijų, buvo skiriami komsorgai (1945 m. valsčiuose jų buvo 235), administraciškai steigiami komjaunimo valsčių komitetai. Vėliau kartu su prievartine kolektyvizacija imta kurti kolūkių komjaunimo organizacijas, nors ši veikla ėjosi sunkiai. Apskritai komjaunimo organizacijos buvo kuriamos dirbtinai, LKP(b) CK ir LLKJS CK nutarimais, jos neturėjo jokio gyvo, tiesioginio ryšio su vietos jaunimu.

Kaip ir LKP(b), LLKJS Lietuvoje pirmais pokario metais buvo negausi ir nepopuliari organizacija (1945 m. sausio 1 d. 3 806 nariai). Lietuvos jaunimas niekino komjaunuolius už jų dalyvavimą represijose ir už kitaip mąstančių žmonių persekiojimą, tautinių vertybių niekinimą laikė šią organizaciją svetima Lietuvai. Netgi sribus reikėjo agituoti, jog stotų į šią organizaciją. Labiausiai komjaunimą ignoravo studentija ir mokytojai: 1944-1945 m. į komjaunimą įstojo 1 studentas, 1946 m. - 46; 1948 m. iš 4 tūkst. komjaunuoliško amžiaus mokytojų VLKJS nariais buvo tik 180 mokytojų.² Jaunimo nenoras stoti į komjaunimą buvo viena iš pasyvaus pasipriešinimo sovietiniam režimui formų.

Siekdama turėti patikimų kadru rezervą partijos ir valdžios struktūrose, LKP(b) vadovybė reikalavo didinti LLKJS gretas. Antra vertus, LKP(b) siekė išplėsti politinę komjaunimo įtaką Lietuvos jaunimui. 1945 m. vasario mėn. Sniečkus, kalbėdamas komjaunimo aktyvo susirinkime pažymėjo, jog komjaunimo skaičiaus didinimas turi būti svarbiausias komjaunimo organizacijų uždavinys.³ LLKJS CK I sekretorius A.Raguotis 1946 m. LKP(b) CK lapkričio plenumo pranešė, jog iš 424 tūkst. komjaunuoliško amžiaus Lietuvos jaunuolių tik 5,7 tūkst. "susiejo savo gyvenimą su komjaunimu". Tuo

* Dok. Nr. 3.1. 1944 m. spalio 5 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl Lietuvos LKJS darbo". LYA. F.1771. Ap.7. B.46. L.70-72.

metu gimnazijose ir progimnazijose iš 13,5 tūkst. moksleivių buvo tik 1,4 tūkst., o aukštosiose ir specialiosiose vidurinėse mokyklose - vos 352 LLKJS nariai, tie patys dažniausiai nelietuviai. Kauno universitete 1947 m. iš 2 tūkst. studentų tik 13 buvo komjaunuoliai.⁴

Komjaunimo struktūros ėmėsi įvairių neteisėtų priemonių komjaunuolių skaičiui padidinti. Pvz., Kauno apskrities komjaunimo organizacija 1948 m. stengėsi padidinti savo gretas verbavimu, administravimu ir prievarta (dok. Nr.3.6*). 1951 m. lapkričio 3 d. LSSR MGB ministras P.Kapralovas nusiuntė Sniečkui raštą, kuriame pateikė daug pavyzdžių, kaip jaunuoliai prievarta verčiami stoti į komjaunimą (dok. Nr.3.7*). 1951 m. LLKJS VI suvažiavime buvo pareikalauta padidinti komjaunuolių skaičių švietimo sistemoje. LKJS CK sekretorius A.Šelepinas (būsimas SSRS KGB vadas) pareikalavo greičiau pabaigti “su nenormaliu ir gėdingu Lietuvai reikalu”, kad net 349 mokyklose nėra komjaunimo organizacijų, o 630 mokyklų neįkurtos pionierių organizacijos. Jis palygino besimokančiųjų komjaunuolių skaičių Armėnijoje, kuri sudarė 90 proc., tuo metu Lietuvoje - 23 proc.⁵ Nuolat spaudžiama Maskvos ir LKP(b) CK, Lietuvos komjaunimo organizacija padidino narių skaičių 1953 m. iki 100 tūkst. (1953 m. sausio 1 d. - 99 094). LLKJS tapo tipiška Sovietų Sąjungos politine struktūra ir Maskvos imperinės politikos įrankiu Lietuvoje.

Lietuvos komjaunimas buvo pusiau rusiška organizacija. 1946 m. lietuvių buvo 51 proc., 1948 m. - 49 proc.. Nuo 1950 m. lietuvių skaičius dėl prievartinio komjaunimo organizacijų narių skaičiaus didinimo mokyklose ėmė augti ir 1953 m. pasiekė 63 proc.⁶ Kai kuriose komjaunimo organizacijose (Vilniaus apskrityje, mieste) nebuvo nė vieno darbuotojo, mokančio lietuviškai. LLKJS CK nomenklatūrai priklausantys darbuotojai lietuviai 1947 m. sudarė 41 proc., iš jų LLKJS CK darbuotojai (vadovybė) - 41 proc., miestų komitetų sekretoriai - 13 proc.⁷ VLKJS CK ir LLKJS CK nutarimuose nuolatos buvo akcentuojama pagarbos rusų tautai ugdymo svarba. 1945 m. gegužės 18 d. VLKJS CK biuro nutarime “Dėl Lietuvos LKJS CK darbo” įpareigojo komjaunimo organizacijas sukurti būrelius rusų kalbai studijuoti, o rusams mokytis lietuvių kalbos.⁸ Lietuvių kalbos beveik niekas nesimokė, todėl tapo privaloma mokėti rusų kalbą. Dauguma komjaunimo renginių (plenumai, aktyvo pasitarimai ir pan.) vyko rusų kalba, todėl dokumentai buvo rašomi irgi rusiškai.

Esant visuotinio nepasitikėjimo aplinkai, 1945-1947 m. lietuviai komjaunimo darbuotojai neretai buvo kaltinami “nacionalistinėmis klaidomis, “klasinio budrumo praradimu”, atleidžiami iš pareigų. 1945-1946 m. Maskva VLKJS CK nutarimais ir nuolatinėmis inspekcijomis siekė įbauginti lietuviškąją LLKJS CK vadovybės dalį, kad ji besąlygiškai vykdytų visus

---

* **Dok. Nr. 3.6.** Ištrauka iš 1948 m. balandžio 1 d. LLKJS CK biuro nutarimo “Dėl šurkščių pažeidimų priimant į VLKJS narius Kauno apskrities komjaunimo organizacijoje”. LYA. F.4421. Ap.1. B.76. L.158

* **Dok. Nr. 3.7.** 1951 m. lapkričio 3 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl prievartos taikymo stojantiems į komjaunimą. LYA. F.K-1. Ap.10. B.135. L.236-240.

nurodymus, ypač dėl komjaunimo kadro. Komjaunimo vadovaujantys darbuotojai turėjo būti ištikimi ir ryžtingi komunistų partijos pagalbininkai. 1945 m. gegužės 18 d. VLKJS CK biuro nutarime “Dėl Lietuvos LKJS CK darbo” buvo kartojami to meto tradiciniai kaltinimai: “silpnai kovojama su lietuvių buržuaziniais nacionalistais, nepakankamai aiškinama jaunimui, kad nacionalistai yra lietuvių tautos didžiausi priešai” ir pan. (dok. Nr.3.5*). Visi kaltinimai 1945 m. rugpjūčio 26 d. buvo apsvarstyti respublikiniame komjaunimo aktyvo susirinkime. Rezoliucija skelbė, jog “komjaunimo organizacijos neveda sistemingo darbo auklėjant jaunimą SSRS tautų draugystės ir pagarbos didžiajai rusų tautai dvasia, nediegia meilės jausmo lietuvių liaudies išvadotojai Raudonajai armijai” (dok. Nr. 3.4*).

Nuo 1945 m. vasaros pabaigos prasidėjo VLKJS CK inspekcijos. 1945 m. rugpjūčio 30 d. Suslovo iniciatyva iš pareigų buvo atleistas LLKJS CK II sekretorius M.Kenevičius (1959 m. nusišovė). Jo vietą užėmė Archangelsko srities VLKJS komiteto I sekretorius N.Kulakovas - tipiškas to meto stalinistas. Jis sudarė savo informatorių grupę CK aparate, palaikė glaudžius ryšius su D.Šupikovu ir V.Ščerbakovu. Užsitikrines jų paramą, ėmėsi komjaunimo “kadro valymo” (daugiausia buvo atleista ir net areštuota Kauno komjaunimo organizacijoje). LLKJS CK vadovybėje susiformavo dvi grupuotės: Kulakovo ir LLKJS CK I sekretoriaus J.Macevičiaus (buvęs sovietinis partizanas, vėliau akademikas). 1946 m. gegužės 18 d. LLKJS III suvažiavime balsuojant už būsimus CK narius, iš 430 delegatų prieš Kulakovą balsavo 84.⁹

1946 m. vasarą kartu su VKP(b) CK V.Žavoronkovo vadovaujama inspekcija (tikrino LKP(b) CK darbą) į Vilnių atvyko VLKJS CK grupė, vadovaujama Aleksandrovos. Patikrinimo rezultatus 1946 m. rugpjūčio 26 d. Maskvoje apsvarstė VLKJS CK biuras ir priėmė nutarimą “Dėl LLKJS CK biuro darbo”, kurį 1946 m. spalio 1 d. Vilniuje svarstė LLKJS CK II plenumas. Priimtame nutarime buvo konstatuotos LLKJS vadovybės klaidos: vykdė neteisingą kadro politiką, nevedė jaunimo ideologinio auklėjimo ir, svarbiausia, “Lietuvos LKJS CK biuras nesiėmė būtinų priemonių didinti komjaunimo ir jaunimo aktyvumą kovojant su buržuaziniais nacionalistais - mūsų partijos priešais, sovietinės santvarkos priešais”. Plenumas iš pareigų ir CK narių pašalino J.Macevičių, E.Mieželaitį, M.Martinaitį, J.Buivydą. Išpėtas buvo ir Kulakovas, kuris laiku “neinformavo VLKJS CK apie neteisingus drg. Macevičiaus darbo metodus” (dok. Nr.3.8*) . Naujuoju LLKJS CK I sekretoriumi buvo paskirtas ypač radikalių pažiūrų A.Raguotis (jo devizas: “Jei priešas nepasiduoda, jį reikia sunaikinti”).

Naujasis sekretorius daug “priešų” rado mokymo įstaigose, švietimo darbuotojus kaltino apolitiškumu, Vakarų mėgdžiojimu ir pan.¹⁰ Vykdydamas naują kursą, neva dėl silpnos kovos su nacionalizmu ir politinių klaidų, 1947

*Dok. Nr.3.5. Išrašas iš 1945 m. gegužės 18 d. LLKJS CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos LKJS CK darbo”. LYA. F.4421. Ap.1. B.20. L.41.

* Dok. Nr. 3.4. Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 26 d. Lietuvos SSR respublikinio komjaunimo aktyvo susirinkimo. LYA. F.4421. Ap.1. B.16. L.70.

* Dok. Nr. 3.8. 1946 m. spalio 1 d. LLKJS CK II plenumo protokolas. LYA. F.4421. Ap.1. B.27. L.1-3.

m. jis pakeitė nemažai apskričių komjaunimo darbuotojų, o komjaunimo komitetų II sekretoriais paskyrė daugiausia atvykusius rusakalbius. Po šių Lietuvos komjaunimo organizacijos vidinių pertvarkymų vėliau didesnių politinių pretenzijų LLKJS vadovybei Maskva neturėjo (išskyrus lėtą komjaunuolių skaičiaus augimą).

1948 m. LKP(b) CK XVIII plenumo LSSR MGB ministras D.Jefimovas pripažino, kad tautinio pagrindžio didžiausią dalį sudaro jaunimas iki 25 metų.¹¹ Todėl vienas iš svarbiausių LLKJS uždavinių buvo įbauginti Lietuvos jaunimą, kad jis nedalyvautų pagrindžio veikloje, ir dalį jo net įtraukti į kovą su partizanais. Komjaunimas besąlygiškai vykdė visus komunistų partijos nurodymus ir dalyvavo visose pokario prievartinėse ūkinėse ir politinėse kampanijose, represijose ir teroro akcijose. Komjaunuoliai kovojo su partizanais, sudarė nemažą stribų ir partinio-sovietinio aktyvo dalį, buvo gyventojų trėmimo vykdytojų gretose, padėjo LKP(b) demaskuoti “liaudies priešus” įvairiose įstaigose ir organizacijose, buvo aktyvūs ekonominio teroro prieš valstiečius vykdytojai ir kolūkinės santvarkos kūrėjai.

Komjaunuoliai kartu su komunistais ir represinių struktūrų darbuotojais tapo įvykdytų nusikaltimų bendrininkais. Konkretus komjaunuolių vaidmuo nusikaltimuose buvo jų dalyvavimas stribų būriuose, įkurtuose 1944 m. liepos 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimu “Dėl NKVD naikintųjų batalionų sukūrimo Lietuvos SSR teritorijoje, išvaduotoje iš vokiškųjų fašistinių grobikų”. Nutarime nurodyta, kad į šiuos batalionus galima įtraukti partijos, sovietinio aktyvo ir komjaunimo narius (dok. Nr.3.2*). 1945 m. šiose represinėse struktūrose dalyvavo apie 1600 komjaunuolių, 1948 m. - 2 052, 1953 m. - 3 728.¹² LKP(b) CK nuolat ragino komjaunuolius siųsti į MGB ir MVD mokyklas.

1945 07 24 LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl naikintųjų batalionų stiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties gerinimo”. Nutarime daug dėmesio skirta komjaunimui. 3 punktas skelbė, kad valsčių komjaunimo aktyvas privaloma tvarka turi būti įtrauktas į stribų būrius (dok. Nr.3.9*).

Lietuvos komjaunimas dubliavo daugelį VLKJS CK ir LKP(b) CK nutarimų, rėmė visas politines kampanijas. Pavyzdžiui, 1949 m. LLKJS CK sausio plenumas pritarė kolektyvizacijai, ragino kurti komjaunuoliškus kolūkius. 1952 m. LLKJS CK rugsėjo plenumas svarstė klausimą “Apie priemones vykdant Lietuvos KP(b) CK XIII plenumo nutarimus dėl darbo su kadrais” ir t.t.

Lietuvos komjaunimo organizacija vykdė visus LKP(b) CK nutarimus, nukreiptus prieš ginkluotą pagrindį. Atsižvelgdamas į 1947 m. gruodžio 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimą dėl kovos su tautiniu pagrindžiu (plačiau apie tai skyrelyje “Ginkluotojo pasipriešinimo slopinimas), 1947 m. gruodžio 16 d.

---

* **Dok. Nr. 3.2.** 1944 m. liepos 24 d. LKP(b) CK nutarimas “Dėl NKVD naikintųjų batalionų sudarymo grobikų vokiečių fašistų išlaisvintoje Lietuvos sovietų socialistinėje respublikos teritorijoje”. LYA. F.1771. Ap.7. B.36. L.1.

* **Dok. Nr. 3.9.** 1945 m. liepos 24 d. Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl naikintųjų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo”. LYA. F.1771. AP.8. B.83. L.25-27.

LLKJS CK biuras priėmė nutarimą “Dėl Lietuvos komjaunimo darbo sustiprinimo kovojant su buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis” (dok. Nr.3.3^{*}). Šis dokumentas, pasižymėjęs radikaliomis nuostatomis, įpareigojo visas komjaunimo organizacijas “aktyviai įsijungti į kovą”, “siųsti komjaunuolius į liaudies gynėjų būrius”, “skiepyti komjaunuoliams ir jaunimui neapykantą ir panieką liaudies priešams” ir pan.. Nutarimas “įpareigojo apskričių, miestų ir valsčių komjaunimo komitetus ir pirmines komjaunimo organizacijas teikti maksimalią pagalbą MGB organams ir partinėms organizacijoms trumpiausiu laiku likviduojant buržuazinį-nacionalistinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas”. 2 punkto antra pastraipa skelbė: “Visi galintys nešioti ginklą komjaunuoliai privalo dalyvauti ginkluotose grupėse”. Biuras nutarė pasiųsti 100 komjaunuolių į MGB valsčių skyrių aparato darbą ir 150 į respublikinę MGB mokyklą (visi turėjo mokėti lietuviškai). Nutarimo 9 punktas įpareigojo “ryžtingai demaskuoti kai kurių studentų, moksleivių ir mokytojų antisovietinę veiklą” ir tokius šalinti iš mokymo įstaigų. Faktiškai komjaunuoliai įgijo teisę persekioti mokytojus ir dėstytojus. Ypač aktyviai šią veiklą vykdė komsorgai. Kai kurios iš jų partijos komitetai buvo priversti net stabdyti.

Privalomas, t.y. prievartinis, komjaunuolių vertimas dalyvauti ginkluotose grupėse buvo nusikalstamo pobūdžio. Tai turėjo būti tik savanoriškas reikalas. Daug lietuvių į komjaunimą buvo priimta prievartos ar tam tikro spaudimo būdu, ir dalis jų stengėsi apeiti šį reikalavimą, tačiau nemažai jų buvo prieš savo valią įtraukta į sribų ar ginkluoto partinio-sovietinio aktyvo grupes. Taip LKP(b) CK ir LLKJS CK pavyko supriešinti dalį Lietuvos jaunimo ir įpainioti jį į brožudišką kovą. Žinoma, buvo ir lietuvių komjaunuolių, kurie iš idėjinių sumetimų pasirinko šią organizaciją. Jie, kaip ir komunistai, dalyvaudami stalinizmo nusikaltimuose buvo įsitikinę savo veiklos teisumu.

1949 m. liepos 5 d. LLKJS CK biuras, remdamasis 1949 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuro antipartizaniniu nutarimu, priėmė eilinį kovos su pagrindžiu dokumentą “Dėl Lietuvos SSR komjaunimo organizacijos dalyvavimo kovojant su nacionalistinio pagrindžio ir ginkluotųjų gaujų likučiais, kuriantis kolūkiams respublikoje” (dok. Nr. 3.11^{*}). Nutarime pabrėžiama didelė komjaunimo parama partinėms organizacijoms ir MGB kovojant su partizanais. Nutarimas įpareigojo komjaunimo struktūras toliau teikti pagalbą MGB ir kurti ginkluotas grupes kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose, MTS ir apylinkių administracijose. Nutarta per vieną mėnesį komjaunuoliais galutinai sukoplektuoti visus sribų būrius, jų kovotojus tvirtinti apskričių komjaunimo komitetuose, o politvadovus – apskričių partijos komitetuose.¹³

---

^{*}**Dok. Nr. 3.3.** 1947 m. gruodžio 16 d. LLKJS CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos komjaunimo darbo sustiprinimo kovojant su buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis”. LYA. F.4421. Ap.1 B.53. L.240-244.

^{*}**Dok. Nr. 3.11.** Ištrauka iš 1949 m. birželio 6 d. LLKJS CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR komjaunimo organizacijos dalyvavimo kovojant su nacionalistinio pagrindžio ir ginkluotųjų gaujų likučiais, kuriantis kolūkiams respublikoje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.29.

Komjaunuoliai dalyvavo visose komunistų partijos suorganizuotose prievartinėse ūkinėse kampanijose: valstiečių skolų valstybei išmušinėjimo, privalomų valstybės paskolų (obligacijų) išigijimo, privalomuose miško paruošų ir kitų darbų, kolūkių steigimo ir kt. Kartu su sribais ir kitais “aktyvo” atstovais jie reiduose į kaimą grasinimais reikalaudavo iš gyventojų vykdyti visus sovietų valdžios nurodymus.

Jaunimo dvasinio gyvenimo ideologizavimas buvo paremtas suvulgarinta materialistine pasaulėžiūra ir marksizmo-leninizmo ideologija. Komjaunimo ideologinė veikla buvo siejama su socialinės ir politinės įtampos didinimu Lietuvoje. Tai ne tik lengvino sovietizacijos procesą, bet ir padėjo komunistų partijai vykdyti represijas. Įvairių politinių kampanijų (rinkimų, laiškų pasirašymo, stachanovininkų judėjimo ir pan.), sovietinių švenčių metu ar po trėmimų buvo rengiami prievartiniai mitingai sovietų valdžiai paremti. Juose idėjiniai komjaunuoliai pagauti jaunatviško maksimalizmo niekino tautos laisvės siekius ir ragino imtis dar griežtesnių priemonių, ypač prieš dvasininkus, “buožes”, tautiškai nusiteikusius mokytojus. Vietos komjaunimo organizacijos rengė jaunimo susirinkimus, kuriuose aiškino SSRS politinės sistemos “privalumus”, liaupsino komunistinę santvarką ir komunistų partiją. Moksleiviai ir studentai buvo verčiami studijuoti SSRS konstituciją, VKP(b) ir VLKJS istoriją, sovietinių rinkimų nuostatus ir pan. .

Ypač daug rūpesčių partinėms ir komjaunimo organizacijoms kėlė besimokančio jaunimo ideologinis apdorojimas. Moksleiviai ir studentai tapo kone aktyviausiais pasipriešinimo okupacijai dalyviais, todėl mokyklos buvo ypač stebimos.

Kaimas aktyviai dalyvavo pasipriešinyje, todėl LKP(b) ir LLKJS labai stengėsi išplėsti savo įtaką jaunimui kaimo vietovėse. 1947 m. birželio mėn. iš 21 034 VLKJS narių tik 1 335 (6,5 proc.) sudarė valstiečiai. 1947 06 10 LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl Lietuvos komjaunimo organizacijų darbo su valstiečių jaunimu”, kurį birželio 13-14 d. apsvarstė LLKJS CK plenumas (dok. Nr.3.10)*. Remiantis klasiniais visuomenės skirstymo principais, kaimo jaunimas buvo padalytas į tris dalis: varguomenę ir samdinius, vidutiniuosius ir buožių atstovus. Tokiu skirstymu buvo siekiama dirbtinai supriešinti jaunimą.

Išvados

1. Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga (LLKJS) - sudedamoji VLKJS dalis, SSRS politinė struktūra, komunistų partijos pagalbininkas ir jos rezervas. 1944 -1953 m. LLKJS pagrindiniai tikslai buvo padėti LKP(b) padėti sovietizuoti Lietuvos jaunimą, kovoti su pogrindžiu ir parengti būsimą Lietuvos komunistų rezervą.

2. Lietuvos jaunimas niekino komjaunuolius už jų dalyvavimą represijose ir už kitaip mąstančių žmonių persekiojimą, tautinių vertybių

---

* **Dok. Nr. 3.10.** Ištrauka iš 1947 m. birželio 13-14 d. LLKJS CK IV plenumo, svarsčiusio LKP(b) CK biuro nutarimą “Dėl Lietuvos komjaunimo organizacijų darbo su valstiečių jaunimu”. LYA. F.4421. Ap.1. B.44. L.2-5.

niekinimą, laikė šią organizaciją svetima Lietuvai. Labiausiai komjaunimą ignoravo studentija ir mokytojai. Jaunimo nenoras stoti į komjaunimą buvo viena iš pasyvaus pasipriešinimo sovietiniam režimui formų.

3. Maskva ir LKP(b) vadovybė reikalavo didinti LLKJS gretas. Komjaunimo organizacijos ėmėsi įvairių neteisėtų priemonių (verbavimo, administravimo, šantažo, prievartos) komjaunuolių skaičiui padidinti. 1953 m. komjaunuolių skaičius išaugo iki 100 tūkst. narių. Žinoma, buvo ir idėjinių komjaunuolių, kurie stoji į šią organizaciją ne dėl prievartos ar karjeros sumetimų, bet iš ideologinių paskatų.

4. LLKJS buvo pusiau rusiška organizacija. 1946 m. lietuvių buvo 51 proc., 1948 m. - 49 proc., 1953 m. - 63 proc. Dauguma komjaunimo renginių vyko rusų kalba, beveik visi dokumentai rašomi rusiškai.

5. Komjaunimas besąlygiškai vykdė visus LKP(b) nurodymus ir dalyvavo visose pokario prievartinėse ūkinėse ir politinėse kampanijose, represijose ir teroro akcijose. Komjaunuoliai kovojo su partizanais, sudarė nemažą strībų ir partinio-sovietinio aktyvu dalį buvo gyventojų trėmimo vykdytojų gretose, padėjo LKP(b) demaskuoti "liaudies priešus" įstaigose ir organizacijose, buvo aktyvūs ekonominio teroro prieš valstiečius vykdytojai ir kolūkinės santvarkos kūrėjai. Kartu su strībais ir kitais "aktyvo" atstovais jie reiduose į kaimą grasinimais reikalavė iš gyventojų vykdyti visus sovietų valdžios nurodymus.

6. LKP(b) CK savo nutarimuose vertė visus vyrus komjaunuolius dalyvauti ginkluotoje kovoje su pogrindžiu. Privalomas, t.y. prievartinis, komjaunuolių vertimas dalyvauti ginkluotose grupėse buvo nusikalstamo pobūdžio. Daug lietuvių į komjaunimą buvo priimti prievartos ar tam tikro spaudimo būdu. Šitaip LKP(b) CK ir LLKJS CK pavyko supriešinti dalį Lietuvos jaunimo ir įpainioti jį į brolių kova.

7. Maskva ne visados pasitikėjo LLKJS vadovybe. 1945 -1947 m. lietuviai komjaunimo darbuotojai buvo kaltinami "nacionalistinėmis klaidomis", "klasinio budrumo praradimu" ir pan. Maskva VLKJS CK nutarimais ir nuolatinėmis inspekcijomis siekė įbauginti lietuviškąją LLKJS CK dalį, kad ji besąlygiškai vykdytų visus nurodymus. 1946 m. iš pareigų pašalino Lietuvos komjaunimo vadovą J.Macevičių ir artimiausius jo bendražygius. Naujuoju LLKJS CK I sekretoriumi tapo radikalių pažiūrų A.Raguotis.

Literatūra ir šaltiniai

1. Bagušauskas J.R. Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas. V., 1999. P.250 (toliau Bagušauskas J.).
2. Bagušauskas J. p.260, 256.
3. Bagušauskas J. P.252.
4. Truska L. Lietuva 1938-1953 metais. V.,1995. P.152.
5. LYA.F.4421.Ap.8.B.2.L.138-142.
6. LKP apybraiža,t.3.p.551
7. Bagušauskas J. P.282.

8. LYA. F.4421.Ap.1.B.20.L.44.
- 9.LYA. F.4421.Ap.15.B.1.L.179-180.
10. Tininis V. Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai. V., 1994. P.238-240.
11. LYA. F.1771.Ap.51.B.21.L.91.
- 12.Pakėnienė O. L.159.
13. LYA. F.4421.Ap.6.B.12.L.64-70.

Antra dalis

OKUOTOS LIETUVOS POLITINIŲ STRUKTŪRŲ VAIDMUO STIPRINANT SOVIETINIŲ REŽIMĄ IR VYKDANT NUSIKALTIMUS

4. Pasipriešinimo sovietinei okupacijai slopinimas

1944 - 1953 m. lietuvių tauta ginklu gynė savo laisvę ir siekė atkurti nepriklausomą valstybę. Sovietų Sąjunga, naudodama karinę jėgą, nuslopino šį pasipriešinimą. Kovai su ginkluotu ir neginkluotu pagrindžiu vadovavo VKP(b) CK ir SSRS represinės struktūros, kurios direktyviniais dokumentais organizavo pasipriešinimo slopinimą, koordinavo vietas (respublikinio pavaldumo) partinių, represinių ir kitų struktūrų veiklą. 1944 – 1946 m. VKP(b) CK priėmė tris nutarimus dėl nepatenkinamo LKP(b) darbo kovojant su ginkluotu pasipriešinimu. 1944-1954 m. buvo likviduotas 38 141 ginkluoto pagrindžio dalyvis, iš jų 20 138 užmušti, 18 003 suimti ir įkalinti. Dar 38 621 žmogus, priklausęs šiam pagrindžiui, buvo priverstas slapstytis, o vėliau legalizuotis. Iš viso Lietuvos SSR valstybės saugumo duomenimis 1944 – 1954 m. ginkluotam pagrindžiui priklausė 76 762 žmonės (dok. Nr.4.*). Panaši ginkluoto pagrindžio statistika atsispindi ir kituose saugumo dokumentuose (dok. Nr. 4.21*, dok. Nr. 4.22*). 1952 m. gruodžio mėn. LSSR MGB ministro P.Kondakovo pažymoje nurodyta, kad 1944 – 1952 m. iš viso buvo nužudyta, suimta ir legalizavosi 120 570 rezistentų (jie nepriklausė tremtinių tremtinių kategorijai), iš jų 62 tūkst. buvo suimti (tarp suimtų 14 850 neginkluoto pagrindžio narių), 20 093 nužudyti, 38 106 legalizavosi (dok. Nr. 4.21). Tai buvo vienas didžiausių komunistų partijos suorganizuotų ir įvykdytų nusikaltimų lietuvių tautai. Svarbiausias genocido organizatorių ir vykdytojų personalijas tvirtino VKP(b) CK (dok. Nr.4. 4.23)*.

Visą pokarį LKP(b) partizaninį karą stengėsi vaizduoti kaip klasių kovą, tačiau patys partijos vadovai gerai žinojo jog taip nėra. 1946 m. gegužės 28 d. V.Ščerbakovui ir A.Sniečkui pateikti MVD karinio tribunolo pirmininko Chaliavino duomenys apie socialinę nuteistųjų rezistentų sudėtį rodo, kad

---

* **Dok. Nr.4.** 1954 m. gruodžio 30 d. LSSR MVD 4 valdybos 2 skyriaus viršininko kpt. L.Martavičiaus pažyma. LYA. F.K-1. Ap.3. B.530. L.38.

* **Dok. Nr. 4.21.** 1952 m. gruodžio mėn. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo pažyma “Apie Lietuvos SSR MGB organų darbo rezultatus kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo gaujomis. LYA. F. K-1. Ap.3. B.407. L.264-265.

* **Dok. Nr. 4.22.** 1953 m. spalio 25 d. LSSR MVD 4 valdybos viršininko P.Raslano pažyma “Apie Lietuvos SSR MVD organų darbo rezultatus ir nacionalistinius išpuolius nuo 1944 07 15 iki 1953 10 25. LYA. F. K-1. Ap.3. B.441. L.1-2.

* **Dok. Nr. 4.23.** 1946 m. spalio 26 d. SSRS MVD ministro gen. plk. S.Kruglovo raštas LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos viršininko pav. pplk. B.Burylinui.

1944-1946 m. pogrindyje daugiausia dalyvavo vidutinieji ir vargingieji valstiečiai bei inteligentai (92,5 proc.) (dok. Nr.4.2)*.

1944 - 1953 m. LKP(b) CK, vykdydama VKP(b) CK ir VKP(b) CK Lietuvos biuro nurodymus, priėmė nemažą politinių nutarimų, rezoliucijų ar direktyvų, turinčių antihumanišką ir nusikalstamą pobūdį. VKP(b) vadovybė reikalavo, anot M.Suslovo, įvykdyti “svarbiausią iš svarbiausių uždavinių - ku greičiau likviduoti banditizmą” (1945 m.).¹ Maskva ignoravo bet kokius galimus politinius kontaktus su pogrindžiu, galinčius bent kiek sušvelninti karinę konfrontaciją. Partizanai, vadinami banditais, turėjo būti sutriuškinti ginkluota jėga, be jokių kompromisų, kad ir kiek tai kainuotų gyvybių abiejoms pusėms. O tie, kurie rėmė partizanus arba buvo susiję su jais giminystės ryšiais, privalėjo būti represuoti. Antipartizaninių represinių dokumentų rengimo iniciatyva kildavo represinėse ir komunistų partijos struktūrose. Pvz., 1944 m. lapkričio mėnesį LSSR prokuroras M.Baliasnikovas prašė SSRS prokuroro K.Goršenino legalizuoti pasipriešinimo dalyvių šeimų trėmimus (dok. Nr.4.4*). Šie siūlymai būdavo įtraukiami į VKP(b) CK Lietuvos biuro, LKP(b) CK biuro ar LKP(b) CK plenumų nutarimus.

LKP(b) CK nuolatos deklaruodavo apie politinę būtinybę sutriuškinti pogrindį ir ėmėsi tą įgyvendinti. Lietuvos partinė organizacija veikė dviem kryptimis: pirma, organizavo visos Lietuvos mastu Maskvai pavaldžių represinių struktūrų veiklą, stengėsi joms vadovauti, antra, kūrė ir stiprino sau pavaldžius ginkluotus vienetus – sribų būrius ir ginkluotas partinio-sovietinio aktyvo grupes, kitas struktūras (“trejetus”, “penketus”).

1944 m. liepos 24 ir gruodžio 3 d., 1947 m. lapkričio 14 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimus dėl istrebitelių (naikintojų, sribų “liaudies gynėjų”) būrių sudarymo ir jų stiprinimo (1945 m. juose buvo 10 314 žmonių, vėliau jų skaičius sumažėjo).² Anot B.Kobulovo, “Naikintojų batalionai – tai būsiamasis Lietuvos komunistų kovinis branduolys”.³ LKP(b) CK biuras reikalavo, kad šiuose batalionuose būtinai dalyvautų partorgai ir komsorgai, jų organizavimo ir komplektavimo klausimai būtų svarstomi miestų ir apskričių p/k ir NKVD skyriuose. Bataliono vado pavaduotojas politiniams reikalams privalėjo užimti ne žemesnes nei apskr. partijos komiteto skyriaus vedėjo pareigas. Stribams komunistų partija skyrė materialinę ir socialinę paramą (žr. sk. “Komjaunimas” dok. 3.2 ir 3.9)*. 1945 m. rugsėjo mėn. buvo pradėtas “partinio-sovietinio

---

* **Dok. Nr. 4.2.** 1946 m. gegužės 28 d. LSSR MVD karinio tribunolo pirmininko plk. Chaliavino ataskaita VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V.Ščerbakovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie nuteistuosius Lietuvos rezistentus. LYA. F.1771. Ap.9. B.269. L.73-75.

* **Dok. Nr.4.4.** LSSR prokuroro M.Baliasnikovo papildomas pranešimas SSRS prokurorui K.Goršeninui dėl partizanų šeimų ištrėmimo. Ne anksčiau kaip 1944 m. lapkričio 13 d. LYA. F.1771. Ap.7. B.92. L.43.

* **Dok. Nr. 3.2.** 1944 m. liepos 24 d. LKP(b) CK nutarimas “Dėl NKVD naikintojų batalionų sudarymo grobikų vokiečių fašistų išlaisvintoje Lietuvos sovietų socialistinėje respublikos teritorijoje”. LYA. F.1771. Ap.7. B.36. L.1.

* **Dok. Nr. 3.9.** 1945 m. liepos 24 d. Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo”. LYA. F.1771. AP.8. B.83. L.25-27.

aktyvo” apginklavimas (dok. Nr.4.9*). 1950 m. jų buvo 7 245 žmonės, tačiau per trėmimus jų skaičius išaugdavo iki 12-14 tūkst.⁴ Tai buvo visų lygių partijos komitetų sekretoriai ir vykdomųjų komitetų pirmininkai, partorgai, komsorgai, eiliniai komunistai, komjaunuoliai ir kt. Partizanai nukovė jų 1924, o daugumą iš 345 paimtų į nelaisvę ar dingusių be žinios taip pat galima priskirti prie žuvusiųjų.⁵ Šie “aktyvistai”, kuriuos patvirtindavo apskričių partijos komitetai, savo brutaliu elgesiu neretai pranokdavo net sribus. Dauguma jų buvo vietos gyventojai - lietuviai. Kartu su sribais jie tapo svarbiausiu LKP(b) propagandiniu argumentu kalbant apie komunistinės valdžios įtvirtinimą kaime. Jais remiantis vėliau buvo sukurtas mitas, kad pati lietuvių tauta nugalėjo “buržuazinius nacionalistus ir jų ginkluotas gaujas”.

Represinių operacijų operatyvumui ir slaptumui užtikrinti, prie valsčių partijos komitetų buvo pasitelkti “trejetai”, o prie apskričių - “penketai”: visiškai slapti partinių-sovietinių ir represinių struktūrų vadovų pasitarimai, apie kurių veiklą šiandien mažai žinoma. “Trejetus” greičiausiai įsteigė VKP(b) CK Lietuvos biuras. Yra archyvinis liudijimas. 1945 m. rugpjūčio 23 d. LKP(b) CK plenumo Trakų apskrities partijos komiteto I sekretorius M.Afoninas teigė, kad “trejetus”, kuriuos sudarė apskrities partijos I sekretorius, NKVD ir NKGB apskrities skyrių viršininkai, įsteigė VKP(b) CK Lietuvos biuras.⁶ Antai 1947 m. rugpjūčio 27 d. LKP(b) Panevėžio apskrities komiteto biuras priėmė nutarimą “Dėl politinės padėties Šeduvos valsčiuje”.(4.10)*. Dokumente nurodyta, kad valsčiaus partijos komitetas po kiekvieno partizanų išpuolio nerengė “trejeto” pasitarimo. “Trejetų” ar kokių nors specialiųjų komisijų steigimui, skirtų vadovauti kovai su pogrindžiu, nepritarė B.Kobulovas. 1945 m. rugpjūčio mėn. LKP(b)CK VII plenumo jis paragino glaudžiau bendradarbiauti vietos NKVD-NKGB skyrių viršininkams ir partijos komitetų sekretoriams.⁷

“Penketus” įkūrė LKP(b) apskričių partijų komitetai. Juos sudarė minėti pareigūnai ir apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas ir apskrities partijos komiteto II sekretorius. Šios struktūros slaptuose pasitarimuose ne rečiau kaip kartą per mėnesį partijos komitete aptardavo reikalus, susijusius su kovos su partizanais ir represavimo politika.⁸ Pvz., 1946 m. liepos 22 d. vadovaujant LKP(b) Kėdainių apskr. p/k I sekretoriui J.Piligrimui, įvykęs visiškai slaptas “penketo” pasitarimas (dalyvavo 4 žmonės), numatė surengti liepos 22-osios naktį pasala partizanams. Operacijoje turėjo dalyvauti apie 400 karių ir partinio aktyvo (dok. Nr.4.11)*.

Pagrindinė jėga slopinusi ginkluotąjį pasipriešinimą buvo represinės struktūros, o ne LKP(b) suorganizuoti ginkluoti būriai. NKVD –MGB kariuomenė neretai veikdavo pakankamai savarankiškai ir savo karinių

* **Dok. Nr. 4.9.** 1945 m. rugsėjo 15 d. gen. mjr. P.Kapralovo telegrama visiems NKVD-NKGB Ukmergės, Zarasų, Švenčionių ir Utenos skyrių viršininkams dėl sovietinio-partinio aktyvo apginklavimo. LYA. F.K-1. Ap.18. B.39. L.168.

* **Dok. Nr. 4.10.** 1947 m. rugpjūčio 27 d. LKP(b) Panevėžio apskrities komiteto biuro nutarimas “Dėl politinės padėties Šeduvos valsčiuje. LYA. F.801. Ap.801-15. B.1. L.45-46.

* **Dok. Nr. 4.11.** 1946 m. liepos 22 d. vadovaujamo LKP(b) Kėdainių apskrities p/k I sekretoriaus J.Piligrimo “penketo” pasitarimas “Dėl politinės padėties apskrityje”. LYA. F.749. Ap.749-8. B.1. L.23.

operacijų nederindavo su žemutinėmis partinėmis institucijomis. Tai sukeldavo tam tikrų prieštaravimų, todėl LKP(b) vadovybė nuolatos deklaruodavo, kad kovai su partizanais turi vadovauti kompartija. Šiuo klausimu LKP(b) CK pokario metais priėmė dešimtis nutarimų, įpareigojančius partines ir represines struktūras imtis įvairių priemonių prieš pogrindį, iš kurių veiksmingiausi buvo ne tiek ginkluotos jėgos panaudojimas, bet antihumaniškos akcijos prieš beginklius žmones - partizanų gimines - "rėmėjus" ir vadinamus "buožes".

Iki 1947 m. pavasario kovai prieš partizanų sąjūdį ir pogrindžio organizacijas tiesiogiai vadovavo VKP(b) CK Lietuvos biuras (plačiau apie tai skyrelyje "VKP(b) CK Lietuvos biuras"). LKP(b) atliko tik organizacines funkcijas, nors neretai VKP(b) CK ar M.Suslovas visą kaltę už pogrindžio sutriuškinimo nesėkmę ir "neveiklumą" suversdavo LKP(b) CK ir vietos partinėms struktūroms. 1944-1946 m. šiuo klausimu svarbiausius direktyvinius nutarimus priėmė VKP(b) CK Lietuvos biuras, kurio posėdžiuose dalyvaudavo ir LKP(b) vadovybė. Tad atsakomybė už partizanų ir beginklių žmonių žudynes, masinius areštus ir įkalinimus tenka abiejoms pusėms. Šiuo laikotarpiu LKP(b) CK biuras vykdė VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimus, kuriuos iš karto pasiūsdavo savo žemesnėms struktūroms. LKP(b) CK plenuose priimtos politinės rezoliucijos įpareigodavo visas Lietuvos SSR partines ir valstybines institucijas vykdyti VKP(b) CK ir VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimus. VKP(b) CK Lietuvos biuro vadovavimo laikotarpiu A.Sniečkus kartu su represinių struktūrų vadais raštuose į Maskvą prašė pritarti represijų stiprinimui, rengė specialias direktyvas (instrukcijas), kurios savo reikšme prilygo LKP(b) CK biuro nutarimams.

Kovodama su ginkluotu pasipriešinimu, komunistų partija nevengė antihumaniškų priemonių: politinio šantažo ir nieko neprasikaltusių okupacinei valdžiai žmonių trėmimo ir įkalinimo. Pagrindinis politinių represijų smagalybė buvo nukreipiamas ne tik į sunkiai pasiekiamus partizanus, bet ir į jų šeimų narius ar gimines – kalba eina apie jų trėmimą iš Lietuvos, turto konfiskavimą ar net gyvybę. Partizanai buvo pastatyti prieš vieną pasirinkimą: legalizuotis arba rizikuoti savo šeimomis.

1944 m. gruodžio 28 d. LKP(b) CK IV plenumo rezoliucijoje buvo suformuluota viena iš pirmųjų politinių direktyvų be teismo sprendimų taikyti represines sankcijas partizanų šeimoms: "(...) Plenumas įpareigoja partinius ir tarybinius organus greitai ir ryžtingai vykdyti visos žemės ir turto konfiskavimą tuose ūkiuose, kurių šeimų nariai dalyvauja buržuazinėse nacionalistinėse gaujose..." (dok. Nr.4.5)*. Iki 1945 m. spalio 20 d. buvo konfiskuoti 2 424 partizanų ir jų rėmėjų ūkiai - 21 351 ha (dok. Nr. 4.20)*. Tai buvo įžanga į 1945 m. prasidėjusias represijas (trėmimus ir įkalinimus) prieš partizanų šeimas - t.y. žmonių, kurių dauguma rėmė partizanus materialiai, palaikė dvasiškai, tačiau asmeniškai niekuo nenusikalto okupacinei valdžiai, nekovojo prieš ją..

---

* **Dok. Nr. 4.5.** Ištrauka iš 1944 m. gruodžio 30 d. LKP(b) CK IV plenumo rezoliucijos. LYA. F.1771. Ap.7. B.9.L.9.

* **Dok. Nr. 4.20.** 1945 m. spalio mėn. LSSR NKGB mjr. Jermakovo pažyma apie partizanų ir jų rėmėjų konfiskuotus ūkius iki 1945 m. spalio 20 d. LYA. F.K-1. Ap.10. B.21. L.257.

1945 m. birželio 4 d. po pasitarimų su M.Suslovu ir LKP(b) vadais B.Kobulovas, A.Apolonovas ir I.Tkačenka parengė L.Berijai tarnybinių pranešimą “Dėl priemonių kovai su banditizmu ir antisovietiniu pagrindžiu Lietuvos SSR sustiprinti”, kuriame jie siūlė ištremti iš Lietuvos 20 000 šių šeimų narių.⁹ Pagal 1945 06 16 SSRS NKVD direktyvą buvo išvežta 6320 žmonių.¹⁰ 1945 09 20 M.Suslovas ir A.Sniečkus rašte L.Berijai ir V.Merkulovui pranešė, kad krašte dar liko neišvežtų šeimų ir siūlė jas ištremti. Rugsėjo 29 d. L.Berija kreipėsi į I.Staliną, kur nurodė, kad, remiantis 1945 08 15 VKP(b) CK ir 1945 08 24 LKP(b) CK VII plenumo nutarimais, 300 partizanų vadų šeimų turtas konfiskuotas, o jų savininkus reikia ištremti: “Su šiuo pasiūlymu sutinka VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas drg. Suslovas ir Lietuvos KP(b) CK sekretorius drg. Sniečkus. Prašome Jūsų sutikimo”. Sutikimas buvo gautas. 1946 m. vasario mėn. buvo deportuoti 2 082 žmonės.¹¹

Rezistentus tremtinius ir jų šeimų narius komunistinė valdžia skirstė į 5 grupes: “banditai ir nacionalistai”, “banditų ir nacionalistų šeimų nariai”, “banditų rėmėjai”, “rėmėjų šeimų nariai”, “buožės nacionalistai su šeimomis”. Šie žmonės tremtyje buvo išlaikyti ilgiausiai (iki 1958 m. pabaigos). Jų bylos buvo formaliai peržiūrimos ir prašymai paleisti iš tremties atmetami.¹⁵

1946 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XI plenumo VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas V.Ščerbakovas nurodė, kad partizanai turi būti sutriuškinti iki 1947 m. vasario mėn. A.Sniečkus ir V.Ščerbakovas pripažino, jog Lietuvoje pagyvėjo partizanų veikla.¹² 1946 m. gruodžio 7 d. A.Sniečkus ir SSRS MVD-MGB įgaliotinis Lietuvoje I.Tkačenka parengė direktyvą LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, LSSR MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams. Joje be amoralių politinių nurodymų buvo numatytos represinės priemonės: “(...) Būtina visiško (partizanų ūkių -V.T.) konfiskavimo sąlyga - suaugusių šeimos narių, ypač vyrų, areštas, kad jie neišeitų į gaujas. (...) Konkrečių šios direktyvos vykdymo priemonių planus apsvarstyti uždaruose LKP(b) apskričių komitetų biurų, dalyvaujant MVD-MGB apskričių skyrių viršininkams, posėdžiuose” (dok. Nr.4.6, 10 punktas)*.

1947 m. kovo mėn. panaikinus VKP(b) CK Lietuvos biurą, partizanų pasipriešinimo slopinimo politinio organizavimo funkcijos perėjo tiesiogiai LKP(b) CK žinion. 1947 m. balandžio 14 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl kovos priemonių su buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis sustiprinimo” (dok. Nr. 4.1)*. Dokumente konstatuota, kad antroje kovo pusėje daugiausia partizanų išpuolių būta Ukmergės, Rokiškio, Biržų, Tauragės, Lazdijų, Marijampolės, Raseinių ir Panevėžio apskrityse. Siekdamas greičiau palaužti pasipriešinimą, Biuras nutarė vykdyti “buožių ekonominio apribojimo priemones”, “katalikų dvasininkijos skaldymo

---

* **Dok. Nr.4.6.** 1946 m. gruodžio 7 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A. Sniečkaus ir SSRS MVD-MGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos direktyva LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, LSSR MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams dėl priemonių ir metodų likviduoti partizaninį sąjudį. LYA. F.1771. Ap.9. B.241. L.79-81.

* **Dok. Nr. 4.1.** Ištrauka iš 1947 m. balandžio 14 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl kovos priemonių su buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis sustiprinimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.5. L.95.

darbą”, kurti ginkluotas partinio-sovietinio aktyvo grupes, sustiprinti MGB lietuviais.

Baigėsi visi terminai, o Lietuvos partizanų sąjūdis, kad ir patyręs skaudžių nuostolių, nebuvo palaužtas. 1947 m. gruodžio 12 d. buvo priimtas naujas antipartizaninis 27 punktų Sniečkaus pasirašytas dokumentas “Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo” (dok. Nr.4.7)*. Nutarimo tikslas toks kaip ir ankstesniųjų - pasiekti, kad “artimiausiu metu būtų likviduotas buržuazinis nacionalistinis pagrindis”. Tačiau nuo kitų dokumentų skyrėsi tuo, jog atskleidė LKP(b) vadovybės siekį MGB kariuomenės karą prieš partizanus pavaizduoti kaip “klasių kovą”, sudaryti regimybę, kad su partizanais kovoja patys lietuviai.¹³ Tuo tikslu partijos komitetai buvo įpareigoti kartu su MGB ir MVD apskričių skyriais bei valsčių poskyriais iš prosovietiskai nusiteikusių vietos gyventojų organizuoti ginkluotas grupes, bent iš dalies sulietuvinti MGB aparatą ir net prašyti VKP(b) CK leidimo kurti MGB vidaus kariuomenės lietuviškus dalinius (8 punktas). 18 punktas skelbė: “(...) atsakant į įvykdytus teroristinius aktus, 1947 m. gruodžio mėn. išstremti už Lietuvos SSR ribų maksimalų kiekį banditų šeimų ir gaujų rėmėjų buožių šeimų”. 1947 m. pabaigoje buvo išstremti 2 782 žmonės. Remiantis 1953 m. spalio 25 d. LSSR MVD 4 valdybos viršininko mjr. P. Raslano pažyma, 1944-1953 m. partizanų rėmėjų buvo suimta 12 259 žmonės, o išstremta “nacionalistų” šeimų (“atsakant į teroro aktus”, t.y. partizanų išpuolius - 7 499 šeimos (dok. Nr. 4.22)*. Visų šių žmonių kaltė buvo ta, kad jie buvo artimiausi partizanų giminės.

Ne visi nutarimo punktai buvo įgyvendinti (pvz., neleista steigti lietuviškų MGB kariuomenės dalinių), tačiau trėmimai ir įkalinimai, kaip sudedamoji komunistinio teroro dalis, ir toliau liko viena iš ginkluoto pagrindžio likvidavimo priemonių. 1945 - 1947 m. išstremta apie 11 tūkst., 1948 m. - 41 136, 1949 m. - 33 500 žmonių. Iš viso 1947-1949 m. buvo išstremta per 80 tūkst., o lageriuose įkalinta apie 54 tūkst. Lietuvos gyventojų.¹⁴ Visuose LKP(b) CK priimtuose trėmimų dokumentuose akcentuojams partizanų šeimų ir jų rėmėjų – “buožių” trėmimo būtinumas, kap viena iš pagrindinių ginkluoto pasipriešinimo likvidavimo sąlyga. Šiose genocido akcijose dalyvavo visa LKP(b) - nuo vadovybės, kuri organizavo trėmimus, iki eilinių narių (plačiau apie tai skyrelyje “Trėmimai”). 1948 m. sausio mėn. A.Sniečkus ataskaitoje A.Ždanovui suformulavo pagrindines LKP(b) kryptis likviduojant ginkluotą pagrindį: 1. komunistinės propagandos stiprinimas, diskredituojant partizanus, niekinant katalikų bažnyčią ir pateisinant trėmimus; 2. kaimo “aktyvo” apginklavimas, t.y. vietos gyventojų įtraukimas į ginkluotą kovą (visuomenės supriešinimo politika); 3. tolesnis gyventojų trėmimas; 4. represinio aparato stiprinimas (pageidautina lietuviais) (dok. Nr. 4.8)*.

* **Dok. Nr. 4.7.** 1947 m. gruodžio 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo”. LYA. F. 1771. Ap.190. B.5. L.179-187.

* **Dok. Nr. 4.22.** 1953 m. spalio 25 d. LSSR MVD 4 valdybos viršininko mjr P.Raslano pažyma apie Lietuvos SSR MVD organų darbo rezultatus 1944 07 15 – 1953 10 25. LYA. F. K-1. Ap.3. B.441.L.1.

* **Dok. Nr. 4.8.** Ištrauka iš 1948 m. sausio mėn. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus ataskaitos VKP(b) CK sekretoriui A.Ždanovui. LYA. F.1771. Ap.11. B.215. L.9-17.

1948 m. birželio 18 d. LKP(b) CK biuras priėmė eilini antipartizaninį nutarimą “Dėl politinio darbo su gyventojais stiprinimo ir buržuazinių nacionalistinių gaujų likučių likvidavimo”. Dokumente konstatuota, kad trėmimai žymiai pakirto pagrindžio “bazę”, tačiau “kai kuriose apskrityse buržuaziniai nacionalistiniai elementai dėl vietinių MGB-MVD organų nuolaidžiavimo žudo vietos gyventojus”. Dėl to kaltos ir daugelis partinių organizacijų, kurios, “nepaisydamos daugkartinių LKP(b) CK nurodymų, vis dar nesuprato, kad kovos su banditizmu sėkmė priklauso nuo to, kaip yra sėkmingai vykdomos suderintos operatyvinės-čekistinės priemonės ir kasdieninis politinis darbas su gyventojais”. 11 punktas įpareigojo apskr. p/k ir MGB organus panaudoti ginkluoto aktyvo grupes kovojant su partizanais. “Šias grupes steigti kolūkiuose, sovchozuose ir MTS” (dok. Nr. 4.12)*.

Patikrinti, kaip vykdomi Biuro nutarimai, į apskritis ir valsčius buvo siunčiamos LKP(b) CK brigados ar atstovai. Pavyzdžiui, po ką tik minėto nutarimo, 1948 m. liepos mėn., tikrintojų brigada konstatavo, kad Varėnos apskr. “apleistas politinis darbas su gyventojais ir prastas MGB ir MVD organų čekistų darbas...”. Už amoralų elgesį, sovietinių įstatymų nepaisymą buvo kritikuoti sribai (Rūdnios valsč. sribų vado padėjėjas Ignatenka grasino gyventojams, girtuokliavo), Merkinės ir Varėnos valsč. p/k sekretoriai persekiojo legalizavusiuosius partizanus ir kt. (dok. Nr.4.15)*.

1948-1949 m. pirmoje pusėje LKP(b) pastangos nugalėti ginkluotąjį pagrindį baigėsi nesėkme (nepadėjo masiniai trėmimai, čekistų operacijos ir prievartinė kolektyvizacija). 1949 m. birželio 1 d. įvyko svarbiausių partinių ir represinių žinybų vadovų pasitarimas, kuriame buvo aptartos priemonės pasipriešinimui likviduoti. Pvz., Vetrovas siūlė stambinti karinius vienetus (dok. Nr.4.16)*. Po šio pasitarimo 1949 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuras priėmė dar vieną antipartizaninį nutarimą “Dėl kovos su banditizmo ir buržuazinio nacionalistinio pagrindžio likučiais stiprinimo ryšium su kolūkių kūrimu respublikoje” (dok. Nr. 4.17)*. Čia ir vėl buvo raginama MGB greičiau sunaikinti partizanus, sustiprinti pasų režimą, visuose kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose, apylinkėse ir MTS kurti ginkluotas “aktyvo” grupes, kiekvieną partizanų išpuolį svarstyti apskrities p/k biuro posėdyje, MGB “sustiprinti” lietuviais ir kt. Remiantis šio nutarimo 16 punktu, 1949 07 09 turėjo įvykti visų

---

* **Dok. Nr. 4.12** 1948 m. birželio 18 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl politinio darbo su gyventojais stiprinimo ir buržuazinių nacionalistinių gaujų likučių likvidavimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.64-68.

* **Dok. Nr. 4.15.** 1948 m. liepos mėn. LKP(b) CK inspekcinės brigados (Urazovo, Butnevičiaus ir Stasiūno) pažyma LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui “Dėl LKP(b) Varėnos apskrities komiteto darbo vykdant 1948 m. birželio 18 d. LKP(b) CK biuro nutarimą “Dėl politinio darbo su gyventojais stiprinimo ir buržuazinių nacionalistinių gaujų likučių likvidavimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.127130.

* **Dok. Nr. 4.16.** Ištrauka iš 1949 m. birželio 1 d. partinių ir represinių struktūrų vadovų pasitarimo “Dėl priemonių likviduojant nacionalistinio pagrindžio ir gaujų likučius vykstant kolektyvizacijai”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.39-46.

* **Dok. Nr. 4.17.** 1949 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl kovos su banditizmo ir buržuazinio nacionalistinio pagrindžio likučiais stiprinimo ryšium su kolūkių kurimu respublikoje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.22-28.

LKP(b) apskričių p/k I sekretorių ir MGB-MVD apskričių skyrių viršininkų pasitarimas. (Kol kas apie šį pasitarimą dokumentų nerasta – V.T.)

Be bendrų nutarimų, liečiančių visų apskričių partines struktūras, LKP(b) CK biuras daug kartų svarstė konkrečių apskričių p/k darbą kovojant su pogrindžiu. Faktiškai per 1944-1953 metus buvo svarstyti visų apskričių partijos komitetai, o kai kurie iš jų ir po kelis kartus (priklausomai nuo partizanų aktyvumo). Pvz., 1946 m. gegužės 14 d. Biuras nagrinėjo LKP(b) Panevėžio apskr. p/k darbą ir konstatavo, kad partijos ir represinių struktūrų vadovai “leido atsirasti nusikalstamam nerūpestingumui ir nusiramino nuotaikoms”. Biuras įpareigojo juos per trumpiausią laiką likviduoti ginkluotąjį pogrindį (dok. Nr.4.13)*.

LKP(b) CK biuras nuolat buvo informuojamas apie vietos komunistų veiklą kovojant su partizanais. Pranešimuose pakankamai kritiškai būdavo nušviečiama politinė padėtis apskrityse ir valsčiuose. Vietos komunistai dažniausiai buvo kritikuojami keliais aspektais: dėl politinio pasyvumo, blogo darbo organizavimo likviduojant pogrindį, “revoliucinio teisėtumo pažeidimų” (nusikaltimų) ir amoralaus elgesio. Pvz., 1946 m. gegužės 8 d. Sniečkui buvo pranešta, kad Lazdijų apskr. p/k 1946 m. tik vieną kartą svarstė kovos su partizanais (“banditizmu”) klausimą ir vieną kartą - “revoliucinio teisėtumo pažeidimus”, tačiau “jokių priemonių su šia blogybe nesiimta” (dok. 4.14)*. Ištrėmus ir įkalinus aktyviausius partizanų rėmėjus, sumažėjo pogrindžio rėmėjų socialinė bazė, materialinė parama. Analogiškai nuo 1950 m. smarkiai sumažėjo ir kovotojų skaičius. Todėl LKP(b) CK specialiai daugiau neberengė antipartizaninių bendro pobūdžio nutarimų, o pagrindinį dėmesį skyrė konkrečiose apskrityse, kuriose aktyviausiai reišėsi rezistentai. Be to, LKP(b) tapo labai neparankus MGB kariuomenės jėgos demonstravimas kaimo vietovėse. Atsižvelgdamas į tai, 1951 m. rugpjūčio 31 d. P.Kapralovas įpareigojo savo pavaldinius karinių operacijų metu maksimaliai slėpti savo veiksmus, o ne viešai juos demonstruoti, kaip, pvz., tai darė MGB Daugų saugumiečiai. P.Kapralovas atkreipė dėmesį į tai, kad tai “sudaro sąlygas rasti įvairiems klaidingiems gandams ir nesveikoms nuotaikoms” (dok. Nr.4.18)*.

Paskutinis antipartizaninio pobūdžio nutarimas, jau neturėjęs svarbios politinės reikšmės, buvo priimtas 1953 m. gruodžio 31 d. “Dėl kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir gaujų likučiais priemonių sustiprinimo respublikoje”. (dok.Nr.4.19)*.

---

* **Dok. Nr. 4.13.** 1946 m. gegužės 14 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl 1945 m. rugpjūčio 15 d. VKP(b) CK nutarimo dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis ir 1945 m. spalio 26 d. LKP(b) CK biuro nutarimo šiuo klausimu vykdymo Panevėžio apskrityje”. LYA. F. 1771. Ap. 190. B.4. L.42-44.

* **Dok. Nr. 4.14.** 1946 m. gegužės 8 d. LKP(b) CK inspektoriaus pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie politinę padėtį Lazdijų apskrityje. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.58.

* **Dok. Nr. 4.18.** 1951 m. rugpjūčio 31 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo įsakymas Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos sričių MGB valdybų viršininkams ir LSSR MGB rajonų skyrių viršininkams dėl karinių operacijų slėpimo nuo vietos gyventojų. LYA. K-1. Ap.3. B.390. L.25.

* **Dok. Nr. 4.19.** Ištrauka iš 1953 m. gruodžio 31 d. LKP CK biuro nutarimo “Dėl kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir gaujų likučiais priemonių sustiprinimo respublikoje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.9. L.36-41.

Išvados

1. Kovai su pokario rezistencija vadovavo VKP(b) CK ir SSRS represinės struktūros Maskvoje, kurios direktyviais dokumentais organizavo pasipriešinimo slopinimą, koordinavo vietas (respublikinio pavaldumo) partinių, represinių ir kitų struktūrų veiklą. SSRS komunistinė vadovybė nepripažino jokių nuolaidų ir kompromisų pagrindžiai. Rezistencija turėjo būti nugalėta SSRS karine galia. LSSR valstybės saugumo duomenimis, 1944 – 1953 m. buvo nužudyta, suimta ir legalizavosi 120 tūkst. rezistentų, iš jų 62 tūkst. suimti ir įkalinti, 20 tūkst. nužudyta, o 38 tūkst. legalizavosi.

2. Nuo 1944 iki 1947 m. pavasario kovai prieš pagrindį tiesiogiai vadovavo VKP(b) CK Lietuvos biuras. LKP(b) atliko organizacines ir iš dalies vykdomąsias funkcijas. Nuo 1947 iki 1953 m. partizanų pasipriešinimo slopinimo politinio organizavimo funkcijos tiesiogiai perėjo LKP(b) CK žinion. 1947 m., 1948 m., 1949 m. ir 1953 m. LKP(b) CK biuras priėmė visiškai slaptus taikomus visai Lietuvai antipartizaninius dokumentus, kurie įpareigojo visas partines ir represines struktūras visomis priemonėmis (neteisėtomis, antihumaniškomis) nuslopinti pasipriešinimą sovietų valdžiai. Stengdamasi vadovauti kovai su pagrindžiu, LKP(b) CK organizavo partinių ir represinių struktūrų vadovų pasitarimus.

3. Kovodama su pagrindžiu LKP(b) dėjo įvairias pastangas supriešinti lietuvių tautą. LKP(b) organizavo specialias lietuviškas partines ir ginkluotas struktūras bei joms vadovavo - sribų ("liaudies gynėjų") būriams, partinio - sovietinio aktyvo ginkluotoms grupėms. Kovai su partizanais buvo sukurtos visiškai slaptos specialios partinės-represinės struktūros - valsčiuose 'trejetai' ir apskrityse "penketai".

4. Svarbiausias LKP(b) kovos su pagrindžiu būdas buvo ne ginkluota jėga (ji priklausė Maskvai), o antihumaniškos priemonės: politinis šantažas ir partizanų šeimų narių ar giminių, niekuo neprasikaltusių okupacinei valdžiai, trėmimo ir įkalinimo, bei jų turto konfiskavimo organizavimas. Šie žmonės (visų Lietuvos socialinių sluoksnių atstovai) sudarė atskirą tremiamų asmenų politinę kategoriją. Tai prieštaravo komunistų deklaruojamai klasių kovos teorijai. 1944 -1953 m. šių asmenų buvo suimta 12 259, išstremta 7 499 šeimos.

5. Nuo 1950 m. (išskyrus 1953 m.) LKP(b) CK neberengė antipartizaninių nutarimų, taikomų visai Lietuvai, o pagrindinį dėmesį skyrė koknretiems rajonams, kuriuose aktyviausiai reiškėsi rezistentai.

Literatūra ir šaltiniai

1. LYA. F.1771.Ap.8.B.16.L.93.
2. Pocius M. Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1953 m.: represinių struktūrų nuostoliai ir civilių gyventojų netektys // Lietuvos istorijos metraštis 1997 m. V., 1998. P.204.
- 3.. 1945 08 23 B.Kobulovo kalba LKP(b) CK VII plenumė. LYA.F.1771.Ap.8.B.14.L.153.

4. Starkauskas J. Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir sukarinti daliniai // Genocidas ir rezistencija, 1999. Nr.1.P.42,59.
5. Pocius M. Antisovietinis...p.221.
- 6.LYA.F.1771.Ap.8.B.14.L.53.
- 7.. LYA.F.1771.Ap.8.B.14.L.153.
8. Starkauskas J. Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti sukarinti dariniai // Genocidas ir rezistencija. 1999. Nr.1.P.52.
9. Šadžius H. 1944-1945 metai: sovietinė prievartos mašina prieš ginkluotą pagrindį Lietuvoje // Lietuvos rytas, 1994 03 12. P. 19.
10. Grunskis E. Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais. V.,1996.P.72.
11. Grunskis. P.72-74
12. Truska L. Antipartizaninė 1946 m. gruodžio 7 d. Sniečkaus ir gen. Tkačenkos direktyva // Darbai, 1996. Nr.2.P.117-120.. LYA. F.1771.Ap..9.B.19.L.224,,226,230-231.
13. Truska L. Lietuvos komunistų partijos pastangos likviduoti partizanų sąjūdį // Genocidas ir rezistencija, 1998. Nr.1.P.107-114
- 14 Anušauskas . P.283-284.
15. Anušauskas. P. 396.

5. Trėmimai

Vienas svarbiausių komunistų partijos nusikaltimų prieš Lietuvos žmones buvo trėmimai - prievartinis ir masinis žmonių perkėlimas iš jų nuolatinių gyvenamųjų vietų į tolimuosius SSRS šiaurės ir rytų regionus. Trėmimais buvo siekiama pašalinti aktyviausias, sąmoningiausias, opozicines gyventojų grupes ir išstisus socialinius sluoksnius, atimti ir užvaldyti jų turta, įbauginti lietuvių tautą ir užgniaužti bet kokį pasipriešinimą okupaciniam režimui.¹

Visi Lietuvos gyventojų trėmimai buvo žiaurūs, įvykdyti staigiai ir klastingai. LSSR MGB – KGB duomenimis 1945-1952 m. buvo “išskeldinta” 106 – 108 tūkst. žmonių arba 29 230 šeimų (dok. Nr.5, dok. 5.1*, dok. Nr. 5.19,* dok. Nr. 4.21*, dok. Nr.4.22*). Lietuvos istorikų skaičiavimai skiriasi: vienais išstremta apie 112 tūkst.², kitais - 118 tūkst.³, trečiais – 140-160 tūkst.⁴ žmonių.

---

* **Dok. Nr. 5.1.** 1958 m. gegužės 13 dm. LSSR MT pirmininko pav. K.Preikšo pažyma LKP CK I sekretoriui A.Sniečkui apie tremtinius. LYA. F.1771. Ap.190. B.11. L.122-130.

* **Dok. Nr. 5.19.** 1953 m. balandžio 14 d. SSRS MVD 1 vyr. valdybos 8 skyriaus viršininko gen. ltn. Žukovo pažyma “Dėl išskeldintųjų kontingentų iš Lietuvos SSR 1945 – 1953 m.”. LYA. F.K-1. Ap.3. B.439. L.247-249.

* **Dok. Nr. 4.21.** 1952 m. gruodžio mėn. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo pažyma apie Lietuvos SSR MGB organų kovos su nacionalistiniu pagrindžiu ir ginkluotais būriais rezultatus nuo 1944 07 15 iki 1952 12 15. LYA. F. K-1. Ap.3. B.407. L.264-265.

* **Dok. Nr. 4.22.** 1953 m. spalio 25 d. LSSR MVD 4 valdybos viršininko mjr. P.Raslano pažyma dėl LSSR MVD organų darbo ir nacionalistinių išpuolių rezultatus 1944 07 15 – 1953 10 25. LYA. F.K-1. Ap.3. B.441. L.1-2.

1945-1953 m. trėmimus Lietuvoje organizavo ir vykdė Sovietų Sąjungos partinės, valstybinės ir represinės struktūros. Pokario deportacijos vykdytos remiantis direktyviniais VKP(b) CK, SSRS LKT (MT) ir SSRS NKVD-MGB nutarimais. Juose buvo nurodyta, kokios gyventojų grupės turi būti išstremtos, jų kiekis, tremties ir žmonių įdarbinimo vietos. 1945-1948 m. gyventojų vežimas buvo vykdomas remiantis SSRS NKVD ir SSRS MGB direktyvomis. Nuo 1949 m. nutarimus dėl deportacijų pagal SSRS vyriausybės nutarimus priimdavo LKP(b) CK ir LSSR MT. Taigi atsirado Maskvos direktyvų patvirtinimo respublikinė procedūra, kurią pirmiausiai aprobuodavo LKP(b) CK. (dok. Nr. 5)*.

Trėmimus kartu su NKVD (MGB) organizavo, vadovavo ir už juos asmeniškai buvo atsakinga LKP(b) CK vadovybė bei visi Lietuvos miestų ir apskričių bei valsčių partijos komitetų sekretoriai. Deportacijoms organizuoti ir vykdyti į Lietuvą buvo siunčiami SSRS NKVD ir MGB pareigūnai. Trėmimus vykdė SSRS vidaus, pasienio ir konvojinės kariuomenės daliniai, vietos sribai, milicija. Deportacijose aktyviai dalyvavo ir daug iniciatyvos rodė visos Lietuvos komunistų partijos struktūros ir joms pavaldžios valdžios institucijos. Deportacijų išvakarėse LKP(b) CK ir LSSR LKT (MT) priimdavo specialius visiškai slaptus nutarimus ir instrukcijas dėl tremtinių turto perėmimo. Pavyzdžiui, 1948 m. gegužės 18 d. LKP(b) CK ir LSSR MT priėmė nutarimą “Dėl priemonių iškeldinant banditų ir gaujų rėmėjų-buožių šeimas” (dok. Nr.5.2)*.

Lietuvoje trėmimus organizavo LKP(b) CK biuras, kuriam vadovavo CK pirmasis sekretorius A.Sniečkus. Jis pasirašė dalį svarbių trėmimų dokumentų. Pvz., 1948 m. gegužės 25 d. LKP(b) CK biuro nutarime, pasirašytame Sniečkaus, konstatuojama, kad LSSR MGB teisingai atrinko ir organizuotai ištrėmė 12 tūkst. šeimų (dok. Nr.5.13)*. 1949 m. LKP(b) VI suvažiavime Sniečkus pabrėžė, kad 1948 m. “buožių iškeldinimas atliko teigiamą vaidmenį”.⁵ 1949 m. LKP(b) CK IV plenumo, turėdamas galvoje 1949 m. deportacijas, Sniečkus priminė komunistams, jog “kovos sėkmė su buržuaziniais nacionalistais visada priklausė ir dabar priklauso nuo visų kovos formų derinimo - politinių, administracinių, represinių ir kt.”.⁶ 1949 m. kovo 29 d. jis dėkojo SSRS MGB už “didelę pagalbą” tremiant žmones (dok. Nr.5.14)*. 1951 m. rugsėjo 28 d. jis pasirašė LKP(b) CK biuro nutarimą, kuris nurodė LSSR MGB ištrėmti 4 000 “buožių su šeimomis” (dok. Nr. 5.12)*. Sniečkus taip pat prašė Kremliaus ištrėmti rezistentų šeimas (žr. sk. “Ginkluoto pasipriešinimo slopinimas”).

---

* **Dok. Nr. 5.** 1988 m. gegužės 12 d. LSSR KGB pažyma LKP CK apie 1941-1952 m. ištrėmtus Lietuvos gyventojus. LYA. F.3377. Ap.58. B.916. L.1-3.

* **Dok. Nr. 5.2.** 1948 m. gegužės 18 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl priemonių iškeldinant banditų ir gaujų rėmėjų-buožių šeimas”. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.36-37.

* **Dok. Nr. 5.13.** 1948 m. gegužės 25 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl 12 tūkstančių šeimų ištrėmimo. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.60.

* **Dok. Nr. 5.14.** 1949 m. kovo 29 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl 1949 m. kovo 25-28 d. gyventojų trėmimo iš Lietuvos rezultatus. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.21.

* **Dok. Nr. 5.12.** 1951 m. rugsėjo 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos”. LYA. F.1771. Ap.190. B.8. L.139.

Kiekvienai apskrīčiai, iš kurios turėjo būti vežami žmonės, buvo skiriamas specialus LKP(b) CK ir LSSR LKT (MT) patvirtintas įgaliotinis. Paprastai tai būdavo įvairias pareigas užimantys LKP(b) centro komiteto ir liaudies komisariatų pareigūnai: pvz., Telšių apskrīčiai paskirtas finansų ministras A.Drobnys, Jonišio – teisingumo ministras J.Blieka (dok. Nr.5.10)*, Pasvalio – Petraitis (dok. Nr.5.5)*, Biržų – Aukščiausiojo Teismo pirmininkas K.Didžiulis (dok. Nr.5.11)* ir kt. Jie kartu su apskrīčių partijos komitetų sekretoriais ir vykdomųjų komitetų pirmininkais buvo asmeniškai atsakingi už partinio aktyvo dalyvavimą trėmimuose ir turto konfiskavimą. Jie padėdavo sudaryti tremtinų žmonių sąrašus, organizuodavo išvežtų žmonių palikto turto surašymą ir perėmimą (konfiskavimą). Įgaliotiniai kartu su vietos represinių struktūrų atstovais instruodavo vietos partinį-sovietinį aktyvą kaip elgtis trėmimo metu. Įgaliotiniai buvo įpareigoti rūpintis tremtinių turto perėmimu ir paskirstymu.

Keturių – penkių apskrīčių įgaliotinių grupei 1948 m. vadovavo aukščiausieji LSSR administracijos pareigūnai: LKP(b) CK kadru sekretorius D.Šupikovas prižiūrėjo Kėdainių, Prienų, Kaišiadorių ir Kauno apskrīčių įgaliotinius, LSSR MT pirmininko pavaduotojas M.Šumauskas – Alytaus, Lazdijų, Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių, LSSR MT pirmininko pavaduotojas P.Oleka - Telšių, Klaipėdos, Kretingos, Plungės, Mažeikių ir kt. (dok.Nr.5.3)*. Šiai vadovaujančiai grupei taip pat priklausė kiti LSSR MT pirmininko pavaduotojai: E.Ozarskis, A.Sokolovas, K.Liaudis ir K.Preikšas. Dauguma jų dar buvo ir LKP(b) CK biuro nariai. 1950 m., pasikeitus Lietuvos administraciniam padalijimui, už trėmimus tapo atsakingi keturi LKP(b) sričių komitetų I sekretoriai: Vilniaus – D.Šupikovas (1950-1952), F.Bieliauskas (1952-1953), Kauno – E.Ozarskis, Šiaulių – M.Šumauskas, Klaipėdos – K.Liaudis.

Trėmimų metu įgaliotiniai paskirtose apskrityse laikinai tapdavo aukščiausia vietos valdžia. Jiems buvo pavaldūs ne tik pirmieji sekretoriai ir vykdomųjų komitetų pirmininkai, bet ir NKVD-NKGB (MGB) skyrių viršininkai. 1945 m. LKP(b) CK tarybinių ūkių (sovchozų) skyriaus instruktorius V.Sakalauskas ataskaitoje LKP(b) CK prašė į Raseinių apskrītį atsiųsti įgaliotinį, kuris čia nutrauktų NKVD karių vykdomą ištremtųjų turto

---

***Dok. Nr. 5.10.** 1948 m. birželio 5 d. LSSR teisingumo ministro, LKP(b) CK ir LSSR MT įgaliotinio J.Bliekos ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimų rezultatus Jonišio apskrityje. LYA. F.1771. Ap.11. B.257. L.58.*

* **Dok. Nr. 5.5.** 1948 m. sausio 6 d. LKP(b) CK atstovo Petraičio ir LKP(b) Pasvalio apskrities komiteto I sekretoriaus Mikalausko ataskaita LKP(b) CK “Dėl iškeldinimo iš mūsų apskrities banditų šeimų ir jų pagalbininkų”. LYA. F.1771. Ap.11. B.237. L.14-15.

* **Dok. Nr. 5.11.** 1945 m. liepos 19 d. LSSRAukščiausiojo teismo pirmininko, LSSR LKT ir LKP(b) CK įgaliotinio K.Didžiulio ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie Trakų apskrities gyventojų trėmimą. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.81.

* **Dok. Nr. 5.3.** 1948 m. LSSR MT ir LKP(b) CK aukščiausiųjų LSSR pareigūnų trėmimų įgaliotinių apskrityse sąrašai. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.53-54. 1 egz.

grobstymą (dok. Nr.5.8)*. Tačiau vagystėse dalyvavo ne tik saugumiečiai, bet ir komunistai, komjaunuoliai, sribai ir kt. (dok. Nr.5.6)*. Tokių dokumentų daug.

Ypatingą statusą šiose antihumaniškose akcijose turėjo ginkluotas miesto ir kaimo vadinamasis partinis -sovietinis aktyvas. Pvz., 1948 01 08 LKP(b) Kupiškio apskrities partijos komiteto I sekretorius Grigėnas pranešė Sniečkui, kad 1947 12 29 partijos komitetas ir MGB-MVD atsakingi darbuotojai surengė uždara valsčių vadovų, aktyvo ir MGB-MVD darbuotojų susirinkimą. Tą pačią dieną 135 žmonių aktyvas buvo apginkluotas ir nusiųstas į valsčius tremti žmonių (dok. Nr.5.17)*. LKP(b) Kėdainių apskrities partijos komiteto I sekretorius Piligrimas informavo Sniečką, kad 1948 m. gegužės 21 d. mieste ir visuose valsčiuose įvyko pasitarimai su partiniu-sovietiniu aktyvu. Operacijoje dalyvavo 162 „aktyvistai“. (dok. Nr.5.15)*. Kaip geriau žinantys vietos sąlygas ir gyventojus, jie padėjo vykdyti trėmimus, o po jų inventorizuoti konfiskuotą turtą. Į kaimą taip pat buvo siunčiamas miesto „aktyvas“. Pvz., 1948 m. gegužės 8 d. LKP(b) Klaipėdos miesto partijos komitetas pasiuntė 330 žmonių (dok. Nr.5.16)*.

Trėmimų planai ir jų organizavimas buvo laikomi didžiausioje paslapyje. Apie juos žinojo tik aukščiausia LKP(b) vadovybė. Apie operacijos pradžią eiliniai partiečiai ir „aktyvas“ buvo informuojami paskutiniu momentu. 1945 m. CK įgaliotinis J.Stimburys informavo LKP(b) CK, kad Šiaulių apskrityje partinis aktyvas nebuvo informuotas apie trėmimą (dok. Nr.5.4)*. 1948 m. gegužės 27 d. Joniškio apskrities partijos komiteto sekretorius Kunčinas rašė Sniečkui, kad valstiečiai neįtartų, jog vyks trėmimai, į valsčius nusiųstas partinis aktyvas buvo įpareigotas spręsti gyvulininkystės produktų pristatymo valstybei spartinimo klausimus.⁷ Sniečkus iš pavaldinių reikalavo į LKP(b) CK siųsti neištremtų (tuo metu nebuvo namuose ar pabėgusių) žmonių vardinius sąrašus. Buvo norima konkrečiai įsitikinti, kokie gyventojai liko nerepresuoti. Antai 1948 05 28 LKP(b) Kauno miesto I sekretorius K.Gabdankas Sniečkui atsiuntė 57 tokių žmonių sąrašą (dok. Nr.5.7)*.

---

* **Dok. Nr.5.8.** 1945 m. LKP(b) CK tarybinių ūkių skyriaus instruktoriaus ataskaita LKP(b) CK apie trėmimą Raseinių apskrityje. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.80.

* **Dok. Nr. 5.6.** 1948 m. birželio 24 d. LKP(b) Radviliškio apskrities komiteto sekretoriaus Goriunovo ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimą Radviliškio apskrityje. LYA. F.1771. Ap.11. B.257. L.64.

* **Dok. Nr. 5.17.** 1948 m. sausio 8 d. LKP(b) Kupiškio apskrities komiteto I sekretoriaus Grigėno ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimą Kupiškio apskrityje. LYA. F.1771. Ap.11. B.236. L.102-104.

* **Dok. Nr. 5.15.** 1948 m. gegužės 21 d. LKP(b) Kėdainių apskrities komiteto I sekretoriaus J.Piligrimo ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimą Kėdainių apskrityje. LYA. F.749. Ap.749-8. B.1. L.111-112.

* **Dok. Nr. 5.16.** 1948 m. gegužės 8 d. LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A.Smironovo informacija LKP(b) CK apie partinio-sovietinio aktyvo dalyvavimą trėmimuose. LYA. F.1771. Ap.11. B.235. L.21-22.

* **Dok. Nr. 5.4.** 1945 m. liepos 30 d. LKP(b) CK įgaliotinio J.Stimburio ataskaita apie trėmimą Šiaulių apskrityje. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.92.

* **Dok. Nr. 5.7.** 1948 m. gegužės 28 d. LKP(b) Kauno miesto I sekretoriaus K.Gabdanko pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie neištremtus žmones. LYA. F.1771. Ap.11. B.235. L.7-9.

Po trėmimų kiekviename valsčiuje buvo atliekamas “platus aiškinamasis darbas”: prievarta suvarytuose mitinguose žmonės klausydavo įgaliotinių bei vietos valdžios atstovų kalbų apie trėmimų reikalingumą ir teisingą komunistų partijos ir vyriausybės politiką. Vėliau ataskaitose įgaliotiniai ar apskričių partijos komitetų sekretoriai atvirai meluodavo, kad “pagrindinė gyventojų masė” pritaria vežimams, taip pat pateikdavo pavyzdžių, kuriuose vietiniai žmonės džiaugėsi “buožių ir banditų šeimų išskeldinimu” (dok. Nr.5.9*, Nr.5.18*).

Išgašdinti žmonės, matyt, norėdami pasirodyti paklusnūs ir lojalūs sovietinei santvarkai, po trėmimų stengėsi vykdyti visus valdžios nurodymus. 1948 05 28 LKP(b) Kėdainių apskrities komiteto I sekretorius Piligrimas gyrėsi Sniečkui, kad iš karto po trėmimų privalomieji žemės ūkio produktų pristatymai valstybei išaugo 3-5 kartus, o priėmimo punktai nespėja dirbti (dok. Nr.5.15). Teisingumo ministras J.Blieka 1948 06 05 informavo Sniečkų, kad po trėmimo Joniškio “apskirtyje pastebimas noras stoti į kolūkius” ir tą progą reikia išnaudoti (dok. Nr.5.10).

Kad į trėmimų sąrašus nepakliūtų artimi partijos ir sovietinių funkcionierių giminaičiai, 1949 m. kovo 5 d. LKP(b) CK I sekretorius Sniečkus ir LSSR MGB ministras N.Gorlinskis pasirašė potvarkį, kuriame partijos apskričių komitetų sekretoriams nurodė, kad pakliuvus į tremiamųjų sąrašus atsakingųjų sovietinių, mokslo ir kitų nusipelnusių darbuotojų artimiems giminaičiams, “kiekvienam atskiru atveju reikia spręsti atskirai ir pateikti Lietuvos KP(b) CK sankcionuoti”.⁸ Šiuo potvarkiu pasinaudojo žinomi genocido vykdytojų K.Didžiulio, D.Rociaus ir kt. giminės.

Išvados

1. Sovietų Sąjungos komunistų partija Lietuvoje pokario metais masiniais gyventojų trėmimais siekė dvejopų tikslų - sunaikinti pasipriešinimo dalyvių socialinę rėmėjų bazę ir - likviduoti ekonomiškai nuo sovietų valdžios nepriklausomus stiprius ūkininkus, vadinamus buožėmis, ir taip paruošti Lietuvos kaimą prievartinei kolektyvizacijai.

2. Trėmimai buvo vykdomi remiantis SSRS aukščiausiosios partinės ir valstybinės valdžios (VKP(b) CK, SSRS MT, SSRS NKVD - MGB) direktyviniais nurodymais. Deportacijoms organizuoti Lietuvoje tarnavo marionetinės okupacinės administracijos struktūros - LKP(b) CK, LSSR MT, LSSR NKVD-NKGB-MGB - su savo vietos padaliniais.

3. 1945 - 1948 m. trėmimai buvo vykdomi tiesiogiai vadovaujantis Maskvos nurodymais, o nuo 1949 iki 1953 m. atsirado direktyvų patvirtinimo respublikinė procedūra, kurią pirmiausiai apribodavo LKP(b) CK. Deportacijų išvakarėse LKP(b) CK biuras priimdavo specialius visiškai slaptus

* **Dok. Nr. 5.9.** 1945 m. liepos 31 d. LKP(b) CK tarybinių ūkių vedėjo pavaduotojo Poliakaus pranešimas LKP(b) CK apie trėmimą Mažeikių apskrityje. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.26.

* **Dok. Nr. 5.18.** Ištrauka iš 1945 m. liepos 23 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos pranešimo apie trėmimus Utenos ir Vilniaus operatyviniuose sektoriuose. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.98-102.

nutarimus ir instrukcijas dėl trėmimų organizavimo ir tremtinių turto perėmimo valstybės nuosavybėn.

3. Trėmimams vykdyti LKP(b) CK biuras kiekvienai apskrīčiai skyrė specialų LKP(b) CK ir LSSR LKT (MT) įgaliotinį, o 4 - 5 apskrīčių įgaliotinių grupei vadovavo LSSR administracijos pareigūnai, užimantys LKP hierarchijoje aukščiausius postus. Šie įgaliotiniai trėmimų metu tapdavo aukščiaisia vietos valdžia, kuriems turėjo paklusti ir vietos valstybės saugumo viršininkai.

4. Įgaliotiniams talkino vietos partinės struktūros, komjaunimo organizacijos, sribai bei partinio-sovietinio aktyvo ginkluotos grupės.

5. LKP(b) CK ir vietos partijos vadovai po kiekvienų trėmimų, slėpdami savo nusikalstamą veiklą, propagandiniuose prievarta suvartų gyventojų susirinkimuose įrodinėjo trėmimų reikalingumą, o ataskaitose aukštesniajai valdžia atvirai meluodavo, kad gyventojai pritaria trėmimams.

6. Bendra trėmimų tvarka nelietė atsakingų sovietų valdžios darbuotojų artimųjų giminių.

Literatūra ir šaltiniai

1. Grunskis E. Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais. V., 1996. P.7-8. (toliau Grunskis E.).
2. Grunskis E. P.189.
3. Anušauskas A. P.327.
4. Starkauskas J. Sribai. V., 2001. P.199.
5. LYA. F.1771.Ap.51.B.215.L.106.
6. LYA. F.1771.Ap.51.B.262.L.65.
7. LYA. F.1771.Ap.11.B.236.L.27-29.
8. Grunskis E. P.95.

6. Prievartiniai rinkimai

Komunistų partija visada skrė didelį dėmesį sovietinės valdžios “legitimumui” - neva “teisėtam” jos funkcionavimui. Siekiant sudaryti regimybę, jog valstybinė valdžia yra atstovaujama “darbo žmonių” arba “liaudies masių”, pokario metais beveik kasmet buvo organizuojami prievartiniai rinkimai į aukščiausiuosius SSRS ir LSSR valstybinės ir vietos valdžios organus. Rinkimai į LSSR Aukščiausiąją Tarybą bei miestų, apskrīčių, miestelių, valsčių ir apylinkių “darbo žmonių deputatų tarybas” buvo sudedamoji Lietuvos sovietizacijos dalis. Jais komunistų partija stengėsi pabrėžti SSRS politinės sistemos “demokratinį” pobūdį bei lietuvių tautos pritarimą sovietinei santvarkai ir jos “laisvanoriškam” buvimui SSRS. Rinkimai turėjo ir praktinę svarbą - komunistų partija savo narius ir šalininkus šitaip oficialiai įtraukdavo į valstybinę valdžią.

Visi komunistų partijos suorganizuoti rinkimai į visų lygių tarybas (sovietus) buvo nedemokratiški, prievartiniai, fiktyvūs, diskriminaciniai ir nusikalstamo pobūdžio. Žmonės, kurie agituodavo balsuoti prieš ar iš viso nebalsuojantys už komunistus buvo vertinami kaip sovietinės santvarkos priešai. Jie patirdavo arba galėjo patirti represijas, tapdavo saugumiečių persekiojimo objektais – “vziat v razrobotku” (dok. Nr.6.1)*. Pagal 1940 m. LSSR konstitucijos 113 str. komunistų partijai rinkimuose buvo suteiktas monopolinis vaidmuo (dok. Nr.6.2)*. Propagandiniais sumetimais Centrinės rinkimų komisijos pirmininku buvo skiriamas gerai Lietuvai žinomas žmogus. 1946 m. spalio 11 d. LKP(b) CK biuras juo paskyrė žymų rašytoją P.Cvirką, tačiau realiai visus reikalus tvarkė šios komisijos sekretorius E.Ozarskis – LKP(b) CK kadru sekretorius, kuriam pagal pareigas priklausė rūpintis kadru, t.y. visų deputatų, politinio patikimumo reikalais (dok. Nr. 6.3)*. Partija reguliavo deputatų partiškumą (nepartinių turi būti ne mažiau kaip 20-25 proc.), vyrų ir moterų skaičių (moterų turi būti ne mažiau kaip 30 proc.) (dok. Nr.6.4)*.

Be partinių komitetų sutikimo nė vienas pilietis negalėjo tapti deputatu. Visi rinkimai vyko be alternatyvių kandidatūrų. Buvo šiurkščiai pažeidžiamos piliečio teisės. Ne visi žmonės buvo lygūs prieš įstatymus, iš anksto į balsuotojų sąrašus nebuvo įtraukiamos tam tikros žmonių kategorijos, nors “Rinkimų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą nuostatų” 2 str. deklaravo, kad “(...) visi 18 metų sulaukę TSRS piliečiai, nežiūrint rasinės ir tautinės priklausomybės, lyties, tikybos, mokslo cenzos, sėslumo, socialinės kilmės, turtinės padėties ir praeities veikimo, turi teisę dalyvauti deputatų į RRSR Aukščiausiąją Tarybą rinkimuose (...)”¹

1945 m. lapkričio 11 d. VKP(b) CK Lietuvos biuras svarstė klausimą “Dėl kai kurių Lietuvos SSR gyventojų grupių neįtraukimo į rinkėjų sąrašus” ir nusprendė iš rinkėjų išbraukti visas suregistruotas partizanų, nužudytų ir suimtų žmonių šeimas, nacių okupacijos metais politinėse struktūrose dirbusius asmenis ir jų šeimos narius, pasiturinčių valstiečių (vadintų “buožėmis”), netekusių dalies ar visos žemės (dėl sovietinės “žemės reformos”), vokiečių tautybės asmenis ir jų šeimas bei užsirašiusiųjų repatrijuoti į Lenkiją šeimas. Iš viso nuo rinkimų buvo nušalinti apie 300 tūkst. žmonių.² 1945 m. lapkričio 12 d. M.Suslovas ir A.Sniečkus prašė G.Malenkovo patvirtinti jų sprendimą (dok.

---

* **Dok. Nr. 6.1.** 1945 m. gruodžio 17 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas gen. mjr. D.Jefimovo pažyma SSRS NKGB komisarui Merkulovui, SSRS NKGB 2 valdybos viršininkui gen. ltn. Fedotovui, SSRS NKGB komisaro pav. Ogoļcovui dėl antisovietinės veiklos ir agentūrinių-operatyvinių priemonių rengiantis rinkimams į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.K-1. Ap.10. B.23. L.55.

* **Dok. Nr.6.2.** Ištrauka iš 1940 m LSSR Konstitucijos.

* **Dok. Nr.6.3.** 1946 m. spalio 15 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl LSSR centrinės rinkimų komisijos pirmininko ir sekretoriaus paskyrimo rinkimuose į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.118.

* **Dok. Nr.6.4.** 1946 m. lapkričio 14 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl kandidatų į LSSR Aukščiausiąją Tarybą deputatus. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.122.

Nr.6.9)*. VKP(b) CK patvirtinus Suslovo parengtą nutarimą, LKP(b) CK vykusiuose pasitarimuose A.Sniečkus ir LSSR AT Prezidiumo sekretorius S.Pupeikis nurodė neįrašyti į rinkimų sąrašus antisovietškai nusiteikusių asmenų.³ Viskas buvo laikoma didžiausioje paslapyje. 1945 m. gruodžio 6-7 d. įvykusiame LKP(b) CK VIII plenumo “Dėl partinių organizacijų uždavinių ryšium su rinkimais į SSRS Aukščiausiąją Tarybą” apie kai kurių gyventojų grupių neįtraukimą į rinkimus buvo net neužsiminta.

Pasiruošimai rinkimams vykdavo nedemokratinėje, grubios prievartos aplinkoje. Kandidatui į deputatus P.Rotomskiui lankantis Tauragės apskrityje, Vainuto valsčiaus partorgas pareiškė: “Nieko, mes juos (valstiečius - V.T.) priversime balsuoti už tarybų valdžią”.⁴ LKP(b) Zarasų apskrities komiteto I sekretorė E.Kasnauskaitės žiniomis, Zarasų miesto agitatorė, mokytoja P. pokalbiuose su rinkėjais aiškino: “Kokie čia rinkimai, visa tai daroma dėl akių. Už iškeltą kandidatą verčia balsuoti ginklo pagalba”. Imbrado valsčiaus Kadagikių kaimo agitatorius A.Novikovas, kalbėdamasis su kaimo žmonėmis nurodė, “kad balsavimo metu galima užėiti į kabiną ir užbraukti tarybų valdžios iškeltų deputatų pavardes”. E.Kasnauskaitės nuomone, šie žmonės skleidė “antitarybines nuotaikas”.⁵ Informacijoje LKP(b) CK sekretoriui K.Preikšui nurodoma, kad Rokiškio apskrities Kamajų valsčiaus mokytoja rinkiminiame susirinkime kalbėjo: Rinkite komunistus, nelieskite nepartinių”. Valstietis K.Bačiulis iš Kamajų valsčiaus sakė: “Rusai mus okupavo, tegul rusai vadovauja”.⁶

Rinkimų organizavimo problemas kiekvieną kartą sprendavo LKP(b) CK plenumai. Juose partijos miestų ir apskričių vadams buvo duodamos politinės direktyvos. Antai 1947 m. LKP(b) CK XV plenumo LKP(b) CK sekretorius K.Preikšas, perskaitęs pranešimą apie rinkimus į vietines Tarybas, pabrėžė, kad “partinių organizacijų darbas rinkimuose bus vertinamas pagal rinkimų rezultatus”.⁷ Tai buvo rimtas įspėjimas ir aiškus nurodymas siekti geresnių rezultatų.

Rinkimų rezultatų falsifikavimas - pagrindinis komunistinių rinkimų bruožas. Rinkimų niekas nekontroliavo, kadangi nebuvo politinių oponentų ar visuomeninių stebėtojų. Rinkimų komisijų nariai buvo pačių partijos komitetų paskirti, todėl rinkimų dienos pabaigoje nepanaudoti balsavimo biuleteniai neretai atsidurdavo balsadėžėse. Taip buvo pasiekiamas norimas rezultatas, kuris beveik dažnai siekdavo 99 – 100 proc. Pvz., 1947 m. rinkimuose į LSSR AT Zarasų apskrityje balsuoti “atvyko” 99,9 proc. rinkėjų, kandidatus “palaikė” taip pat 99,9 proc. rinkėjų. Bene labiausiai “nesėkmingi” rinkimai buvo 1946 m. į SSRS AT. Oficialiais duomenimis rinkimuose “dalyvavo” 91,5 proc. ir “balsavo” už komunistų kandidatus 95,5 proc. rinkėjų. Sprendžiant iš galutinių rezultatų, rinkimų falsifikavimas vyko rinkimų apylinkėse ir LKP(b) Centro komitete, kuris keitė pirminius duomenis. Pvz., Marijampolės apskrityje CK duomenimis, balsavo 75,5 proc. , o pagal NKVD kariuomenės štabo, kurio žmonės ne tik saugojo rinkimų apylinkes, bet ir dalyvavo skaičiuojant

* **Dok. Nr. 6.9.** 1945 m. lapkričio 12 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo ir LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus raštas VKP(b) CK sekretoriui G.Malenkovui dėl kai kurių LSSR gyventojų grupių neįtraukimo į rinkėjų sąrašus. LYA. F.1771. Ap.190. B.3. L.128-129.

duomenis, suvestines balsavo 54 proc., atitinkamai Alytaus apskr. - 83,7 proc. ir 32 proc., Lazdijų apskr. - 84,5 proc. ir 38 proc. (dok. Nr.6.5* ir Nr.6.6*). J.Paleckis demagogiškai tvirtino, jog "lietuvių tauta dar kartą, kaip ir 1940 bei 1941 m. rinkimuose, pareiškė savo tvirtą pasiryžimą eiti tarybiniu keliu".⁸

Kadangi rinkimų falsifikavimo nepavyko nuslėpti Alytaus apskrityje, 1946 m. kovo 5 d. LKP(b) CK biuras nubaudė vadovus Matačinską ir Lydį, skirdamas jiems atitinkamai "papeikimą" ir "griežtą papeikimą su įrašymu į asmens bylą". Lydis dar buvo atleistas iš komiteto propagandos sekretoriaus pareigų (dok. Nr.6.7)*. Dabar neaišku už ką baudė – ar už tai, kad Alytaus komunistai elgėsi per daug sąžiningai ir nepadarė taip, kaip Vilniaus, Joniškio, Klaipėdos apskričių, Vilniaus, Ukmergės, Švenčionių, Rokiškio miestų partijos komitetai, kurių darbo rezultatai buvo 100 proc. dalyvavusių rinkimuose žmonių. 1947 m. rinkimuose į LSSR AT tokių ekscesų ir nesusipratimų nebepasitaikė. Partijos komitetai gerai suprato kaip reikia balsuoti: rinkimuose dalyvavo 97 proc. rinkėjų, balsavo už komunistus 98 proc.

Svarbią funkciją rinkimuose atlikdavo agitatoriai, kurie, apsilankę rinkėjų namuose, privalėjo užtikrinti jiems priskirtų rinkėjų atvykimą. Nors buvo skelbiama, kad rinkimai slapti, tačiau rinkimų apylinkėse į įrengtas balsavimo kabinas retas užeidavo. 1945 m. LKP(b) CK VIII plenumo LSSR AT Prezidiumo pirmininkas J.Paleckis apskričių partiniams vadovams nurodė, kad rinkėjai vengtų naudotis šiomis kabinomis: "Visiškai neabejojantis žmogus paims biuletenį ir nueis tiesiai prie balsadėžės, o į kabiną užeis tik tas, kuris nori išbraukti".⁹ 1946 m. rinkimuose oficialiais duomenimis vis dėlto tokių žmonių, išdrįsusių išbraukti "kandidatus", oficialiais duomenimis, buvo daugiau kaip 54 tūkst.¹⁰ Lietuvos kaime vyravo vienkiemiai. Kaimo žmonės vengė tokių rinkimų, todėl rinkimų komisijų nariai, lydimi sribų ir enkavėdistų, su balsavimo urnomis patys važiuodavo pas vienkiemių gyventojus. Taigi atsakyti balsuoti ar išbraukti kandidatą tokiomis sąlygomis buvo neįmanoma.

Iki pat ginkluotosios rezistencijos pabaigos nė vienai komunistų organizuotai priemonei nebuvo taip stipriai priešinama, kaip rinkimams. Visi gerai suprato politinę šios akcijos svarbą. 1946 m. partizanų dokumente rašoma: "Kadangi šie rinkimai nesutampa su demokratizmo principais ir yra paisyčiojimas iš žmogaus teisių, mūsų užduotis yra kaip galima stipriau pakenkti ir trukdyti rinkimų kampanijai".¹¹ Partizanai įvairiais būdais ragino nebalsuoti, užpuldavo arba apšaudydavo rinkimų apylinkes, naikindavo sąrašus ir kt. Vien tik per 1946 m. rinkimų kampaniją žuvo 667 partizanai. Atsižvelgdama į tai, LKP(b) organizavo šių apylinkių karinę apsaugą, kurią vykdė NKVD daliniai, sribai ir partinis-sovietinis aktyvas. Rinkimus kontroliavo LSSR NKVD kariuomenės operatyvinis štabas, kuriam buvo

* **Dok. Nr. 6.5.** 1946 m. vasario 10 d. LSSR NKVD kariuomenės vyriausiojo karinio viršininko gen. mjr. P.Vetrovo ir operatyvinio štabo viršininko Pankino pranešimas LSSR NKVD komisarui gen. mjr. J.Bartašiūnui apie rinkimų rezultatus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.K-1. Ap.3. B.104. L.53-54.

* **Dok. Nr. 6.6.** Ištrauka iš 1947 m. LKP(b) CK ataskaitos VKP(b) CK dėl 1946 10 05 VKP(b) CK mutarimo "Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo" įgyvendinimo. LYA. F.1771. Ap.9. B.242. L.47.

* **Dok. Nr. 6.7.** 1946 m. kovo 5 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl rinkimų nuostatų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą pažeidimų Alytaus apskrityje". LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.29.

pavaldūs iki 20 tūkst. karių, kurie pasiskirstę po 8 - 12 saugojo visas rinkimų apylinkes.¹² “Rengiantis rinkimams karinės dalys mums teikia neblogą pagalbą”, - tvirtino Tauragės apskrities partijos komiteto I sekretorius P.Murauskas. Tačiau jis išreiškė susirūpinimą, jog parenkant rinkimų komisijų narius - komunistus, dauguma jų yra NKVD ir NKGB darbuotojai.¹³ Vėlesniuose rinkimuose kariuomenės skaičius buvo mažinamas. 1951 m. rinkimuose į LSSR AT “priedangoje” dalyvavo 13 064 kariai (dok. Nr.6.8)*.

Visi pokario rinkimai vyko ginkluotos kovos, politinės prievartos ir teroro sąlygomis. Eiliniai Lietuvos žmonės susidūrė su komunistinės valdžios grasinimais, sovietų karinės jėgos demonstravimu, represinių struktūrų akcijomis ir partizanų raginimais, įspėjimais boikotuoti rinkimus. Bet kokie tokiomis sąlygomis rinkimų rezultatai buvo neobjektyvūs ir neteisingi.

VKP(b) vadovybei rinkimai Lietuvoje, kaip ir visame Pabaltije, į SSRS AT 1946 m., į LSSR AT 1947 m. ir į vietines Tarybas 1948 m. buvo svarbūs dviem politiniais aspektais. Pirma, formaliai buvo užbaigtas Lietuvos sovietizacijos etapas, antra, Maskva dabar galėjo pasauliui demonstruoti, jog lietuviai po karo patys pasirinko Sovietų Sąjungą ir jos politinę santvarką. Vėlesniaisiais metais vykę pakartotini rinkimai į šias tarybas nebeteko politinės reikšmės, palaipsniui komunistų partija atsisakė specialiųjų politinių ir fizinio spaudimo priemonių rinkėjams. Žmonės, išgąsdinti raudonojo teroro, atvirai neprieštaravo ir dalyvavo rinkimuose.

Išvados

1. Visi Sovietų Sąjungoje komunistų partijos organizuoti rinkimai į visų lygių tarybas (sovietus) Lietuvoje buvo prievartiniai, nedemokratiški, fiktyvūs, diskriminaciniai ir nusikalstamo pobūdžio.

2. Žmonės, kurie agituodavo balsuoti prieš ar iš viso nebalsuojantys už komunistus, buvo vertinami kaip sovietinės santvarkos priešai. Jie patirdavo ar galėjo patirti represijų, tapdavo saugumiečių persekiojimo objektais.

3. Komunistų partija rūpinosi deputatų politinio patikimumo reikalais, be partinių komitetų sutikimo nė vienas pilietis negalėjo tapti deputatu.

4. Ne visi žmonės buvo lygūs prieš sovietinius įstatymus. Iš anksto į balsuotojų sąrašus nebuvo įtraukiamos tam tikros žmonių kategorijos. 1945 m. nuo rinkimų buvo nušalinti apie 300 tūkst. žmonių.

5. Pagrindinis komunistinių rinkimų bruožas - rinkimų rezultatų falsifikavimas. Rinkimų niekas nekontroliavo, kadangi nebuvo politinių oponentų ar visuomeninių stebėtojų. Rinkimų dienos pabaigoje likę balsavimo biuleteniai atsidurdavo balsadėžėse. Taip buvo pasiekiamas norimas rezultatas, kuris siekdavo 99 - 100 proc.

6. Rinkėjams buvo nepatartina apsilankyti balsavimo kabinoje - tai sukeldavo rinkiminės komisijos įtarimą. Kaimo žmonės vengė tokių rinkimų,

* **Dok. Nr. 6.8.** 1951 m. vasario 16 d. LSSR MGB 2 valdybos 2 skyriaus viršininko Čachavos pažyma apie karinių jėgų išdėstymą Lietuvoje rinkimuose į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.K-1. AP.3. B.387. L.103.

todėl pas juos atvykdavo rinkinių komisijos nariai, lydimi ginkluotos apsaugos. Atsisakyti balsuoti ar išbraukti kandidatą tokiomis sąlygomis buvo neįmanoma.

7. Visi pokario rinkimai vyko ginkluotos kovos, politinės prievartos ir teroro sąlygomis. Eiliniai Lietuvos žmonės susidūrė su komunistinės valdžios grasinimais, sovietų karinės jėgos demonstravimu, represinių struktūrų akcijomis ir partizanų raginimais, įspėjimais boikotuoti rinkimus. Bet kokie tokiomis sąlygomis rinkimų rezultatai buvo neobjektyvūs ir neteisingi.

8. VKP(b) vadovybei rinkimai Lietuvoje į SSRS AT 1946 m., į LSSR AT 1947 m. ir į vietines Tarybas 1948 m. buvo svarbūs dviem politiniais aspektais. Pirma, formaliai buvo užbaigtas Lietuvos sovietizacijos etapas, antra. Maskva dabar galėjo pasauliui demonstruoti, jog lietuviai po karo patys pasirinko SSRS ir jos politinę santvarką.

Literatūra ir šaltiniai

1. Tiesa, 1945 10 13.
2. Šadžius H. VKP(b) CK Lietuvos biuro veikla...P.246. Anušauskas Lietuvių tautos... P.267.
3. Lietuvos partizanų kovos...P.31.
4. LYA. F.913.Ap.913-2.B4.L.62
- 5.LYA. F.1771.Ap.1771-60.B.3.L.158,160.
6. LYA. F.1771.Ap.1771.B.360.L.15.
7. Lietuvos partizanų kovos...p.31.
8. Tiesa, 1946 02 27.
9. LYA. F..1771.Ap.8.B.19.L.108.
10. LVA.F..R-348.Ap.1.B.48.L.152-154.
11. Lietuvos partizanų kovos...P.31. Žebenkštis rinktinės štabo pareigūno Vacio laiškas būrio vadui Ežeriečiui.
12. Ten pat. P.33
- 13.LYA. F.1771. Ap.8.B.19.L.53-54.

7. Rusinimas

Po karo VKP(b) savo veikloje vadovavosi ne tik marksizmo-leninizmo ideologija, bet ir rusų didžiavalstybiniu šovinizmu. Bolševikų vidaus ir užsienio politika, pridengta komunistinėmis idėjomis, rėmėsi senąja Rusijos imperine tradicija. Stalino kuriamos valstybės modelis buvo galinga komunistinė valstybė, kurioje neva visos tautos lygios, bet joms vadovauja “didžioji rusų tauta”. Jau 1937 m. gruodžio 1 d. VKP(b) CK Politinis biuras priėmė keletą nutarimų “Dėl tautinių mokyklų”, “Dėl nacionalinių rajonų ir kaimo tarybų likvidavimo” ir “Dėl rusiškų laikraščių leidybos Ukrainoje”, kuriuose buvo ribojamos nacionalinių mažumų teisės. (dok. Nr.7.1)*. 1938 m.

---

* **Dok. Nr. 7.1.** 1937 m. gruodžio 1 d. VKP(b) CK Politbiuro nutarimai “Dėl tautinių mokyklų” ir “Dėl nacionalinių rajonų ir kaimo tarybų likvidavimo” ir “Dėl rusiškų laikraščių leidybos Ukrainoje”. RNIDSTC. F.17. Ap.3. B.983, 994, 1004.

kovo 13 d. VKP(b) CK ir SSRS LKT priėmė nutarimą “Dėl privalomo rusų kalbos mokymosi nacionalinėse respublikose ir srityse” (dok. Nr.7.2)*. Rusų kalba tapo privaloma visoje SSRS. Po karo šis reikalavimas buvo perkeltas į Lietuvos švietimo sistemą.

1944 m. sausio 1 d. Stalinas patvirtino naują SSRS himną, kuriame nuskambėję žodžiai “Laisvųjų respublikų sąjungą amžiams subūrė tvirtai didi Rusų tauta” tapo sovietų imperinės galybės ir rusinimo simboliu. 1944 m. sausio 7 d. LKP(b) CK biuras pritarė poeto A.Venclovos išverstam į lietuvių kalbą šio himno tekstui, kuris tapo oficialiu Lietuvos SSR himnu (dok. Nr.7.3)*. Stalininė pokario VKP(b) politika užtikrino rusų ar rusakalbių viešpatavimo visoje Sovietų Sąjungoje privilegijuotumą. Lietuvos visuomenei Rusija buvo vaizduojama kaip vienas iš pagrindinių europinės civilizacijos šaltinių, nuolat patirdavusi jai priešišką kaimyninių tautų užpuolimus, bet visada šioms nešusi švietimą, kultūrą ir išsivadavimą iš kitų priespaudos.

Lietuvoje rusinimas vyko planingai ir keliomis kryptimis: per kadru politiką (apie tai išvadų skyrelyje “Partinė nomenklatūra”), pasitelkiant mokslo, švietimo sistemą (jaunuomenė nuo pat vaikystės turėjo privalomai mokytis rusų kalbos), kultūros įstaigas (teatrus, kino teatrus, bibliotekas ir kt.) bei šaukiant vyrus į sovietinę kariuomenę. Svarbiausi rusinimo židiniai Lietuvoje buvo LKP(b) CK aparatas (ypač agitacijos ir propagandos skyrius), Glavlitas, represinės struktūros, respublikinis karinis komisariatas, sąjunginio pavaldumo žinybos, įmonės ir organizacijos.

Rusinimas tapo “socialistinės kultūrinės revoliucijos” sudedamąja dalimi, nors nebuvo įteisinta kokiais nors dokumentais ar nutarimais. Komunistų partija rusinimą įvardijo “proletariniu internacionalizmu”: SSRS visos tautos lygios, bet lygiausia iš visų yra rusų tauta, “vyresnysis brolis”, teikiantis kitoms nesavanaudišką pagalbą. Rusų kalba brovėsi į Lietuvos viešąjį gyvenimą ne tik kaip kanceliarinė, bet ir kaip bendrinė kalba.

Kritiškai vertinti rusinimą buvo griežtai draudžiama. Dėl to žmonės buvo kaltinami “buržuaziniu nacionalizmu”, už tai grėsė įvairios bausmės arba tai galėjo tapti papildomu kaltinimu.

Pokario metais Lietuvoje visose aukštesnėse valdžios įstaigose labai greitai įsigalėjo rusų kalba. Atvykę į Lietuvą partiniai funkcionieriai aiškino lietuviams, kad rusų tauta yra vadovaujanti Sovietų Sąjungos jėga. Laikraščio “Sovietskaja Litva” redaktoriaus nuomone (1945 m. LKP(b) CK VII plenumas), Lietuvos inteligentija nesuprato istorinės rusų tautos misijos Sovietų Sąjungoje: “Tarp visų mūsų šalies tautų visuotini pripažinimą nusipelnė rusų tauta, kaip vadovaujanti Sovietų Sąjungos jėga.(...) Ši pripažinimą rusų tauta iškovojė nepaliumama pagalba, kuri rodoma visoms kitoms tautoms... Kaip vyresnysis brolis sovietinių tautų šeimoje ji padėjo savo

---

* **Dok. Nr. 7.2.** 1938 m. kovo 13 d. VKP(b) CK ir SSRS LKT nutarimas “Dėl privalomo rusų kalbos mokymosi nacionalinėse respublikose ir srityse”. RNIDSTC. F.17. Ap.3. B.998.

* **Dok. Nr. 7.3.** Išrašas iš 1944 m. sausio 7 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Sovietų Sąjungos himno išvertimo į lietuvių kalbą”. LYA. F.1771. Ap.7. B.20. L.1-10.

broliams kurti naują gyvenimą, plėtoti kultūrą...” (dok. Nr.7.4)*. A.Fedotovas apgailestavo, kad Vilniuje neatsispindi Kutūzovo, Suvorovo, Puškino gyvenimas. Po šios kalbos greitai Vilniuje atsirado ne tik Suvorovo gatvė, Kutūzovo aikštė ir Puškino paminklas Gedimino kalno papėdėje, bet ir buvo įamžinti kitų rusų kultūros veikėjų vardai sostinėje ir visoje Lietuvoje. LKP(b) CK biuras kasmet svarstydavo žymių rusų ir lietuvių veikėjų gimimo ar mirties jubiliejų privalomo šventimo planus ir programas. Pavyzdžiui, 1944 m. buvo nutarta surengti I.Krylovo, 1945 m. – M.Kutūzovo, po du kartus V.Lenino, K.Ušinskio, V.Kapsuko ir Žemaitės respublikinio lygio minėjimus.Pagerbtas buvo ir I.Černiachovskis. 1951 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuras nutarė Lietuvoje įamžinti M.Gorkį: Vilniuje pastatyti paminklą, jo vardu pavadinti gatves Vilniuje ir Kaune ir Šiaulių mokytojų institutą (dok. Nr.7.11)*.

Formuojantis baimės ir įtarumo atmosferai, vadovaujantieji švietimo ir kultūros darbuotojai pradėjo baimintis, kad lietuvių tautos ir kultūros tradicijose rusakalbiai išvelgs nacionalizmo apraiškų arba istorijos faktai sukels asociacijų su to meto dienomis. Glavlitas uždraudė skelbti V.Kudirkos satyras, Tautišką giesmę, o istorikams (J.Jurginiui, J.Žiugžda) Žečpospolitos padalijimas ir Lietuvos prijungimas prie Rusijos tapo pozityviais istorijos reiškiniiais. 1952 m. LKP(b) VII suvažiavime J.Žiugžda pabrėžė, kad “istorijos faktų analizė rodo, (...) jog esant daug aukštesnei rusų tautos kultūros įtakai vystėsi lietuvių tautos kultūra. (...) Lietuvos prijungimas prie Rusijos, nepaisant žiauraus carizmo jungo, sudarė visas prielaidas (...) konsoliduotis lietuvių nacijai, susiformuoti lietuvių nacionalinei kalbai...” (dok. Nr.7.12)*. Mokyklose buvo įvestas privalomas rusų kalbos mokymasis, pagal valandų skaičių lygus lietuvių kalbos mokymuisi: 1944/1945 m. - 1176 val. Tiek pat priklausė ir rusų mokykloms mokytis lietuvių kalbos (dok. Nr.7.5* ir dok. Nr.7.6*), tačiau rusakalbiai lietuviškai taip ir neišmoko.

Ypač aktyviai rusinimo politika buvo vykdoma daugiataučiaame Lietuvos pietryčių regione, Vilniaus ir Klaipėdos miestuose. Nuo 1950 m. lenkų bendrojo lavinimo mokyklose pradėta dėstyti rusų kalba, čia sunkiai sekėsi steigti lietuviškas mokyklas. J.Paleckis ir M.Gedvilas kėlė šį klausimą LKP(b) vadovybėje, tačiau buvo apkaltinti lietuviškuoju nacionalizmu ir nutildyti. 1953 m. LKP CK V plenumo (L.Berijos politinės įtakos laikotarpiu) Sniečkus buvo priverstas pripažinti, kad “politiniame masiniame darbe dažnai ignoravome gimtąją kalbą”.¹

---

* **Dok. Nr. 7.4.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 23 d. LKP(b) CK VII plenumo pasakytos laikraščio “Sovietskaja Litva” atsakingojo redaktoriaus A.Fedotovo kalbos. LYA. F.1771. Ap.8. B.14. L.69-71.

* **Dok. Nr. 7.11.** 1951 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl priemonių didžiojo proletarinio rašytojo M. Gorkio 15-osioms mirties metinėms paminėti”. LYA. F.1771. Ap.112. B.75. L.43-44.

* **Dok. Nr. 7.12.** 1952 m. rugsėjo 22 d. ištrauka iš LSSR Mokslų akademijos viceprezidento J.Žiugždos kalbos LKP(b) VII suvažiavime. LYA. F.1771. Ap.131. B.1. L.497.

* **Dok. Nr. 7.5.** 1944/1945 mokslo metų lietuvių gimnazijų mokymo planas. LYA. F.1771. Ap.7. B.46. L.47a.

* **Dok. Nr. 7.6.** 1944/1945 mokslo metų rusų gimnazijų mokymo planas. LYA. F. 1771.Ap.7. B.46. L.49.

LSSR centrinės statistikos valdybos duomenimis, 1946-1950 m. į Lietuvą iš SSRS atvyko 247 406, daugiausia rusakalbiai, žmonės.² Lietuvos visuomenė, ypač inteligentija, skaudžiai išgyveno spartų Lietuvos rusinimą, tačiau, priblokšta valstybinio teroro politikos ir represijų, neturėjo jėgų priešintis šiam procesui. Lietuvos rusinimą slaptuose partiniuose posėdžiuose ar susirinkimuose pripažino aukšti LSSR administracijos pareigūnai J.Paleckis ir M.Gedvilas. Pastarasis 1953 m. LKP CK plenume kalbėjo: “Beveik visose įstaigose, į kurias jam (lietuviui - V.T.) tekdavo kreiptis - sostinėje, apskrityje ir net iš dalies valsčiaus centre, pareigūnai atsakydavo nelietuviškai”.³

Į jų vietas Maskva siuntė savo žmones, dažniausiai rusų tautybės ar rusakalbius ir neretai priešiškus Lietuvai. Iki 1945 04 01 su VKP(b) CK kelialapiais į Lietuvą atvyko 6 116 darbuotojų (dok. Nr.7.7)*, o iki 1947 m. rudens su SSRS įstaigų bei žinybų kelialapiais atvyko 12 258 įvairių sričių specialistai.⁴ Atvykusieji užimdavo vadovaujančias pareigas, taip pat tapdavo lietuvių vadovų pavaduotojais. Jų nurodymai buvo privalomi ir nesvarstylini. Toks specialus vadovaujančių darbuotojų “internacionalizavimas” sudarė sąlygas geriau kontroliuoti vietos valdininkus, didinti jų tarpusavio nepasitikėjimą ir vykdyti visos Lietuvos okupacinės administracijos rusinimą.

Dėl tokios kadru politikos labai surusėjo valstybinės įstaigos, kuriose lietuviai sudarė apie pusę darbuotojų (plačiau apie tai sk. “Partinė nomenklatūra”). Tačiau tas santykis įvairaus rango įstaigose buvo nevienodas: rajonų valdžios įstaigose lietuviai sudarė 59,3 proc., miestų – 45,8 proc., o respublikinėse aukščiausiosios valdžios įstaigose - 40,8 proc. vadovaujančių darbuotojų.⁵ (Iš respublikinių valdžios įstaigų lietuviškiausias buvo LSSR AT Prezidiumas, kurio ne tik pirmininkas J.Paleckis, bet ir abu pavaduotojai bei sekretorius visą laiką (1944-1953) buvo lietuviai (ši įstaiga beveik nieko nesprendė). Tuo tarpu iš Ministrų Tarybos M.Gedvilo pavaduotojų 6-ojo dešimtmečio pradžioje net 3 buvo rusai. 1952 m. iš 54 aukščiausiosios valdžios įstaigų vadovų lietuvių buvo 30, o iš 132 pavaduotojų - tik 52 lietuviai. Rusai buvo skiriami ne tik pavaduotojais, bet ir ministrais, vyriausybės lygio valdybų ir komitetų pirmininkais. Pvz., vietinės pramonės liaudies komisaru dirbo F.Teriošinas (1944-1945), S.Škodinas (1945-1947), N.Kaluginas (1949-1951), miškų pramonės - A.Ponamoriovas (1945-1948), žuvies - A.Zasypkinas (1945-1949), statybiniu medžiagų - N.Liubimcevas (1946-1953), statybos - P.Šeremetjevas (1946-1948), V.Kotovas (1948-1950), miško - A.Ponomariovas (1948-1949), komunalinio ūkio - J.Svisčiovas (1945-1957) ir t.t.

Tačiau daugiausia rusų dirbo represinėse struktūrose, jų vadovais buvo skiriami tik rusai. 1945 m. LKP(b) CK VII plenumo SSRS NKGB komisaro pavaduotojas B.Kobulovas aiškino: “(...) Lietuvos respublika neturi tinkamų kadru ir lietuviai negali vadovauti apskričių skyriams” (saugumo - V.T.).⁶ 1945 m. nušalinus iš pareigų valstybės saugumo liaudies komisarą A.Guzevičių, šį postą iki 1953 m. užėmė rusai generolai: D.Jefimovas (1945-1949), N.Gorlinskis (1949), P.Kapralovas (1949-1952), P.Kondakovas (1952-1953). LSSR MGB aparate iš 676 saugumiečių lietuvių buvo 70, o iš 1505

* Dok. Nr. 7.7. LKP(b) CK kadru skyriaus pažyma apie 1944 – 1945 04 01 atvykusius į Lietuvą iš SSRS darbuotojus. LYA. F.1771. Ap.8. B.272. L.1.

MVD darbuotojų – 216 lietuvių.⁷ LSSR prokurorais buvo M.Baliasnikovas (1944-1946), D.Salinas (1947-1948), G.Bacharovas (1948-1957). 1948 m. iš 43 aukščiausiųjų prokuratūros darbuotojų lietuvių buvo 46,5 proc., 1950 m. - 44,4 proc.⁸ Labai stiprias pozicijas iš Maskvos atsiųstieji kadrai turėjo partinės valdžios įstaigose. 1944 m. iš 76 LKP(b) CK aparato darbuotojų lietuvių buvo 62 proc., o 1952 m. (iš 109) - 40 proc. Tačiau iš jų tik 20 proc. mokėjo lietuvių kalbą⁹

1944 m. balandžio 26 d. ir 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimus dėl lietuvių kalbos (dok. Nr.7.8* ir Nr.7.9*). Juose buvo nurodyta atvykusiems išmokyti lietuvių kalbos, tačiau niekas šių nutarimų nevykdė. 1946 m. rugsėjo 10 d. LKP(b) CK mokyklų skyriaus vedėjas pavadootojas Uogintas informavo Sniečkų, kad miestų ir apskričių partijos komitetai “nekovoją dėl šio nutarimo įgyvendinimo”, o CK aparate net 81 žmogus nemoka lietuvių kalbos. (dok. Nr.7.10)*.

Vėlesniais metais (iki 1953 m.) lietuvių kalbos mokymosi klausimas nebuvo daugiau aktualinamas. Rusakalbiai nesimokė, o lietuviai komunistai, pataikaudami ar bijodami būti apkaltinti nacionalizmu, šios problemos iš esmės nekėlė. Neviešas LKP(b) CK aparato reikalavimas gerbti rusakalbius greitai persimetė į visas LSSR centrinės administracijos įstaigas. Lietuvoje sparčiai vykusį rusinimo procesą nutraukė Stalino mirtis ir nauja VKP(b) CK (Berijos) politika 1953 m.vasarą.

Per nepilnus 10 metų rusinimo rezultatai buvo akivaizdūs. Didžioji dalis jaunuomenės ir vidutiniojo amžiaus žmonės laisvai arba beveik laisvai kalbėjo ir rašė rusiškai, daugumoje respublikinio pavaldumo valdiškose įstaigose buvo kalbama ir rašoma rusiškai (Vilniuje ir Klaipėdoje beveik visose įstaigose), miestuose ir kai kuriose kitose vietovėse dauguma informacinių skelbimų ar reklaminių užrašų buvo užrašomi tik rusiškai, rusų veikėjų vardais pervadintos daugelio miestų centrinės gatvės, statomi jų garbei paminklai ir kt. Atvykėliui iš pirmo žvilgsnio galėjo pasirodyti, kad Lietuva – tai Rusijos dalis.

Išvados

1. Per visą savo veiklos laikotarpį Sovietų Sąjungos komunistų partija (RKP(b), VKP(b), SSKP) vadovavosi marksizmo-leninizmo ideologija ir rusų didžiavalstybiniu šovinizmu. Palaiapsniui SSRS gyvenančios tautos turėjo būti asimiliuotos. 1938 m. rusų kalbos mokymasis tapo privalomas visoje SSRS. Po karo šis reikalavimas buvo perkeltas į Lietuvos švietimo sistemą. Komunistų partija rusinimą įvardijo "proletariniu internacionalizmu" : SSRS visos tautos lygios, bet lygiausia iš visų yra rusų tauta, teikianti kitoms nesavanaudišką pagalbą.

* **Dok. Nr. 7.8.** Išrašas iš 1944 m. balandžio 26 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR darbuotojų mokymosi lietuvių kalbos”. LYA. F.1771. Ap.7. B.28. L.16.

* **Dok. Nr. 7.9.** 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl komunistų mokymosi lietuvių kalbos”. LYA. F.1771. Ap.8. B.118. L.28.

* **Dok. Nr.7.10.** 1946 m. rugsėjo 10 d. LKP(b) CK mokyklų skyriaus vedėjo pav. Uoginto pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK nutarimo “Dėl nemokančių lietuvių kalbos komunistų mokymosi” vykdymo”. LYA. F.1771. Ap.9. B.243. L.68.

2. Rusinimas tapo "socialistinės kultūrinės revoliucijos" sudedamąja dalimi, nors nebuvo įteisinta kokiais nors dokumentais ar nutarimais. Lietuvoje rusinimas vyko planingai ir keliomis kryptimis: per kadru politiką, pasitelkiant švietimo, mokslo ir kultūros įstaigas bei sovietinę kariuomenę. Svarbiausi rusinimo židiniai Lietuvoje buvo LKP(b) CK aparatas (ypač agitacijos ir propagandos skyrius), Glavlitas, represinės struktūros, respublikinis karinis komisariatas, sąjunginio pavaldumo žinybos, įmonės ir organizacijos.

3. Aktyviausia rusinimo politika buvo vykdoma kadru srityje. Motyvuojant nepakankama darbuotojų kvalifikacija arba kaltinant juos nacionalizmu, lietuviai buvo keičiami rusakalbiais (1946-1950 m. atvyko beveik 250 tūkst. žmonių). Atvykusieji užimdavo vadovaujančias pareigas, taip pat tapdavo lietuvių vadovų pavaduotojais. 1951 m. sausio 1 d. iš 2,5 tūkst. vadovaujančių LSSR darbuotojų, 54 proc. buvo lietuviai. Rajonų valdžios įstaigose lietuviai sudarė apie 60 proc., miestuose - 41 proc. darbuotojų Labiausiai surusėjusios buvo LKP(b) ir represinės struktūros, įskaitant ir prokuratūrą.

4. Per nepilnus 10 metų rusinimo rezultatai buvo akivaizdūs. Didžioji dalis jaunuomenės ir vidutiniojo amžiaus žmonės laisvai arba beveik laisvai kalbėjo ir rašė rusiškai, daugumoje respublikinio pavaldumo valdiškose įstaigose buvo kalbama ir rašoma rusiškai (Vilniuje ir Klaipėdoje beveik visose įstaigose), miestuose ir kai kuriose kiotose vietovėse dauguma informacinių ir reklaminių užrašų buvo užrašomi tik rusiškai, rusų veikėjų vardais buvo pervadintos daugelio miestų centrinės gatvės, statomi jų garbei paminklai ir kt.

5. Križiškai vertinti rusinimą buvo griežtai draudžiama. Dėl to žmonės buvo kaltinami "buržuaziniu nacionalizmu", už tai grėsė įvairios bausmės arba tai galėjo tapti papildomu kaltinimu.

6. 1944 ir 1945 m. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimus dėl lietuvių kalbos, kurią turėjo išmokti atvykusieji. Tačiau tai buvo formalūs sprendimai. Rusakalbiai nesimokė, o lietuviai komunistai (išskyrus keletą - J.Paleckį, M.Gedvilą, K.Banį, J.Laurinaitį, J.Bulavą), pataikaudami ar bijodami būti apkaltinti nacionalizmu, šios problemos iki Stalino mirties nekėlė. LKP(b) vadovybė oficialiai pritarė ir teigiamai vertino visus Kremliaus sprendinius dėl Lietuvos rusinimo.

Literatūra ir šaltiniai

1. LYA. F.1771.Ap.131.B.179.L.36-37.
2. Domarkas V. Lietuvos gyventojai valstybinės statistikos duomenimis 1940-1960 m. // Lietuvos archyvai. Straipsnių ir dokumentų rinkinys. V., 1995. P.84.
3. Truska L. Lietuva 1938-1953 metais. K., 1995. P.140.
4. Surblys K. Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida. V., 1985. P.116.
5. Truska L. Lietuva 1938-1953 metais. P.137.
6. LYA.F.1771.Ap.8.B.14.L.153.
7. Truska L. Lietuva 1938-1953 metais. K., 1995.P.139.
8. Atamukas S. Lietuvos KP veikla...Lentelė Nr.27.

8. Antisemitizmas

Po II pasaulinio karo Sovietų Sąjungoje Stalino vadovaujama komunistų partija įgyvendino valstybinę antisemitizmo politiką. 5 dešimt. pabaigoje – 6 dešimt. pradžioje VKP(b) CK kurstė politines ir ideologines antisemitines kampanijas, griebėsi represijų. Antisemitizmas, oficialiai įvardytas kaip kova su “sionizmu”, “kosmopolitizmu” ir “masonrybe”, prasidėjo 1949 m. pirmaisiais mėnesiais, nors jo ištakos siekė 1939 m. (SSRS suartėjimas su fašistine Vokietija). Prieškario Lietuvoje kai kurie žydai dėl to prieštaravo, todėl buvo šalinami iš komunistų partijos (dok. Nr.8.10.L.2)*. 1946-1948 m. VKP(b) CK sekretoriaus A.Ždanovo kaltinimai inteligentijai dėl “keliaklūpsčiavimo prieš Vakarus” buvo vienas iš signalų pradėti antisemitinę

---

* **Dok. Nr. 8.10.** 1950 m. vasario 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Vilniaus valstybinio universiteto marksizmo-leninizmo pagrindų dėstytojo Fridmano B.Ch.”. LYA. F.1771. Ap.90. B.45. L.190.

kampaniją. 1948 m. lapkričio 21 d. Maskvoje buvo paleistas Antifašistinis žydų komitetas. Žydams buvo inkriminuojami nebūti nusikaltimai, jie atleidžiami iš darbo, neleidžiama užimti vadovaujančių postų, teisiams ir įkalinami, o kai kurie ir nužudomi.. Tačiau tai nebuvo antirasistinė žydų tautos naikinimo politika. VKP(b) vadovybė stengėsi išstumti žydus iš valstybės valdymo ir aktyvaus visuomenės gyvenimo. Žydų persekiojimas ir jų represavimas vyko visoje Sovietų Sąjungoje ir komunistinėse Rytų Europos šalyse.

Po karo dėl holokausto ir kitų priežasčių žydų Lietuvoje liko nedaug (1946 m. pradžioje apie 10 tūkst.). Jie dirbo įvairiose partinėse, sovietinėse, represinėse, ūkinėse, kultūros ir kitose įstaigose bei organizacijose. Dalis jų LSSR administracijoje ėjo aukštas pareigas (mokėjo lietuvių kalbą): G.Zimanas, E.Bilevičius, M.Bordonaitė, Ch.Aizenas, L.Šausas, S.Gutmanas ir kai kurie kiti. Grupė vietos ir atsiųstų žydų dirbo represinėse struktūrose, Glavlite. Žinomiausi A.Slavinas, N.Dušanskis, D.Todesas ir kt. 1945 m. žydų komunistų buvo 238 (6,7 proc.), 1953 m. - 2 055 (5,6 proc.).¹ Kaip partijos nariai, dalyvaudami represinėse akcijose prieš lietuvius, kitų tautybių žmones ir net prieš pačius žydus, jie buvo sovietų Lietuvos žmonės, o ne žydų veikėjai, praktiškai jie žydų gyvenime nedalyvavo ir jiems neatstovavo.²

Lietuvoje VKP(b) antisemitinę politiką vykdė LKP(b) CK ir LSSR MGB. Pastaroji turėjo atskirą savo veiklos barą, kurio specializacija buvo žydų persekiojimas, jų agentūros formavimas (dok. Nr.8.2)*. Nuo 1945 m. rugpjūčio 15 d. iki - 1946 m. rugpjūčio 15 d už “sionistinę veiklą” buvo suimta 111 žmonių³, 1946 - 1948 m. - 188 žmonės (dok. Nr.8.1)*. Jie buvo kaltinami pagrindine veikla, ryšiais su Vakarais, nelegaliu bėgimu iš SSRS ir jo organizavimu. Pvz., 1946 m. sausio mėn. ties SSRS ir Lenkijos siena LSSR MGB sulaukė 96 žydus (dok. Nr.8.1). Antisemitinių kampanijų metu ypač uoliai stengėsi laikytis partijos politinio kurso laikraščio “Sovietskaja Litva” redakcija.

1951-1952 m. LSSR MGB suėmė ir įkalino poetus H.Ošerovičių ir J.Lacmaną, Vilniaus gelžbetonio dirbinių gamyklos direktorių Š.Liubeckį, buvusį sovietinį partizaną P.Padisoną (dok. Nr.8.11.L.246)* ir kt. 1951 m. žydų valymas įvykdytas LSSR radioinformacijos komitete (dok. Nr.8.3)*, kai kurie žydai buvo atleisti iš darbo Kaune (dok. Nr.8.4)*, 1952 m. Panevėžyje (dok.

---

* **Dok. Nr. 8.2.** 1945 m. spalio 13 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos įsakymas visiems operatyvinių sektorių viršininkams per 3 dienas pateikti operatyvinius duomenis apie NKGB žydų agentūrą. LYA. F.K-1. Ap.18. B.40. L.118.

* **Dok. Nr. 8.1.** Ištrauka iš 1949 m. sausio 26 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. D.Jefimovo ataskaitos LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie LSSR MGB agentūrinius duomenis dėl Lietuvos žydų pagrindinės veiklos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.79-89.

* **Dok. Nr.8.11.** Ištrauka iš 1953 m. balandžio 4 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus kalbos. LYA. F.1771. Ap.131. B.172. L.246.

* Dok. Nr. 8.3. 1951 m. kovo 30 d. l.e. LSSR MGB ministro pareigas plk. A.Leonovo spec. pranešimas LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui dėl Radijo komiteto prie LSSR Ministrų Tarybos užterštumo socialiai-svetimais ir politiškai nepatikimais asmenimis. LYA. F.K-1. Ap.10. B.134. L.104-106.

* **Dok. Nr. 8.4.** 1951 m. birželio 4 d. LSSR MGB ministro P.Kapralovo pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Trofimovui dėl “žydų buržuazinių nacionalistų” grupės arešto. LYA. F.K-1. Ap.10. B.134. L.287-288.

Nr.8.5)* ir kitur. LKP(b) vadai įrodinėjo, kad kai kurie žydai sąmoningai kenkia socializmo kūrimui. Nors nuolat bendraudamas su žydais Sniečkus išsiugdė pagarbos jausmą jiems, tačiau 5-ojo dešimtmečio pabaigoje jis taip pat puolė ieškoti “sionistų-masonų” arba “žydų nacionalistų” Lietuvoje. 1952 m. LKP(b) CK birželio plenumo jis sakė, kad žydų ir lietuvių nacionalistai, prasiskverbę į vadovaujančius postus, apsisuodavo reikiama žmonėmis, grobstydavo valstybinę turtą ir finansuodavo antisovietines grupes.⁴ 1953 m. balandžio 4 d. LKP CK plenumo Sniečkus tvirtino, kad “sionistai visada buvo ir yra pikčiausi liaudies priešai, imperializmo agentai, amerikiečių šnipai” (dok. Nr.8.11. L.242)*.

Masiniai lietuvių trėmimai palietė ir žydus. 1950 m. vasario 4 d. LKP CK biuro posėdyje A.Sniečkus kritikavo tuos žydų komunistus, kurie buvo nepatenkinti Vilniaus ir Kauno žydų “išėivių iš buržuazijos” ištrėmimu (dok. Nr.8.10.L.197).

Pokario Lietuvoje žydams buvo uždrausta turėti savo mokyklas, spaudą, buvo persekiojama tikyba, uždaromos sinagogos, pervardinamos žydų vardais pavadintos gatvės, naikinamos kapinės. 1949 m. likviduotas Žydų muziejus. 1949 m. sausio 26 d. LSSR MGB ministras P.Kapraloovas rašte Sniečkui aiškino, kad 1948 m. Paneriuose pastatytas paminklas žydų žudynių vietoje yra grynai religinio stiliaus “ir nieko tarybiško jis neturi” (dok. Nr.8.1)*. 1952 m. šis paminklas buvo nugriautas, o holokausto aukos visur oficialiai įvardijamos kaip sovietinių piliečių aukos. Atsiliepdama į antisemitinę VKP(b) politiką, SSRS - LSSR MGB stengėsi politiškai suaktualinti ir sureikšminti šią problemą Lietuvoje. A.Sniečkui ir LKP(b) CK II sekretoriui V. Aronovui LSSR MGB siuntė daug informacijos apie “tarybinės liaudies” nepasitenkinimą “kenkėjiška žydų veikla”. Daugiausia tai buvo ištraukos iš valstybės saugumo konfiskuotų laiškų, agentų užfiksuoti gyventojų antisemitiniai pokalbiai. Saugumiečiai ėmė įtarinėti ir persekioti net žydų komunistus, ištikimus sovietinės valdžios šalininkus ir idėjinius komunistus. 1952 m. balandžio 17 d. LSSR MGB ministras P.Kapraloovas pranešė Sniečkui apie Vilniaus srities laikraščio “Raudonoji žvaigždė” skyriaus vedėją komunistą M.Liubeckį, kaip nepatikimą darbuotoją (dok. Nr.8.6)*. Šitaip MGB siekė įrodyti, kad žydai yra politiškai nepatikimi ir prieš juos LKP(b) turi imtis veiksmų, kurie pagrįstų politinį žydų represavimo būtinumą. Už “žydų buržuazinį nacionalizmą” 1950 m. vasario 24 d. LKP(b) CK biuro posėdyje iš darbo ir VKP(b) narių buvo pašalintas Vilniaus universiteto dėstytojas, Ekonomikos fakulteto partorgas B.Fridmanas

---

* **Dok. Nr. 8.5.** 1952 m. gruodžio 31 d. LSSR MGB ministro pav. L.Martavičiaus pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl žydų klerikalų ir sionistų veiklos Panevėžyje”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.152. L.102-106.

* **Dok. Nr. 8.10.** 1950 m. vasario 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Vilniaus valstybinio universiteto marksizmo-leninizmo pagrindų dėstytojo Fridmano B.Ch.”. LYA. F.1771. Ap.90. B.45. L.197.

* **Dok. Nr. 8.1.** Ištrauka iš 1949 m. sausio 26 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. D.Jefimovo ataskaitos LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie LSSR MGB agentūrinius duomenis dėl Lietuvos žydų pagrindinės veiklos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.89.

* **Dok. Nr. 8.6.** 1953 m. balandžio 17 d. LSSR MVD ministro gen. mjr. P.Kondakovo pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl SSKP nario Liubeckio M.K.”. LYA. F.k-1. Ap.10. B.151. L.181-183.

(dok. Nr.8.10)*. Kaip buvęs “fašistinės žydų partijos” narys buvo suimtas komunistas, Tuberkuliozės instituto gydytojas Rubiņšteinas (dok. Nr.8.12)*.

1953 m. pradžioje Maskvoje prasidėjusi “gydytojų žudikų” byla (tarp gydytojų buvo daugiausia žydų) greitai susilaukė atgarsio ir Lietuvoje. LSSR MGB vadovybė, norėdama dar labiau sureikšminti šią bylą ir išpūsti antisemitizmą, vėl siuntė Sniečkui išrašus iš konfiskuotų laiškų (dok. Nr.8.7* ir Nr.8.8)*. 1953 m. kovo 17 d. LSSR MVD ministro pavaduotojo Martavičiaus pasirašytoje pažymoje “Dėl agentūrinio-operatyvinio darbo Lietuvos SSR medicinos įstaigose” nurodyta, kad šioje sistemoje dirbo 10 178 medicinos darbuotojai, iš kurių LSSR MGB turi daugiau kaip 1000 žmonių kompromituojančios medžiagos, o 84 žmonės aktyviai sekami (dok. Nr.8.9)*. Čia nurodyta, kad 1953 m. vasarį buvo suimtas gydytojas L.M.Koganas (buvęs sveikatos apsaugos ministras 1940 m.). Jis buvo kaltinamas tuo, jog palaikė ryšius su Maskvoje suimtais garsiais medikais profesoriais Pletniovu ir Šereševskiu, teikė prioritetą Vakarų mokslui, blogai gydė partinius ir sovietinius darbuotojus. 1953 m. vasarį atleistas iš sveikatos apsaugos ministro pavaduotojo pareigų V.Micelmacheris buvo apkaltintas ryšiais su Vakarais, antisovietinėmis kalbomis. Panašūs kaltinimai buvo pateikti kitiems gydytojams žydams K.Liuksemburgui, E.Ivarterui, A.Arašui, lietuviams LSSR sveikatos apsaugos ministro pavaduotojui F.Lazutkai, buvusiam LSSR sveikatos apsaugos liaudies komisarui (1940-1945 m.) V.Girdzijauskui ir kt. Gydytojas karaimas K.Lopata buvo įtariamas vaikų žudymu (numarinimu), “nes 1949-1952 metais buvo didelis mirtingumo procentas”. L.Martavičius atkreipė dėmesį, kad “yra pagrindo įtarti kenkėjiška veikla kitus medicinos darbuotojus”. Agentūriniais duomenimis, jis suabejojo dėl ankstyvos rašytojo P.Cvirkos mirties 1947 m. (labai panaši analogija dėl ankstyvos A.Ždanovo mirties – V.T.), dėl didelio vaikų mirtingumo Kauno respublikinėje ligoninėje. Martavičius nurodė, kad norint pagerinti saugumiečių darbo kokybę demaskuojant priešiškus elementus tarp medikų, kovo – gegužės mėnesiais medicinos įstaigose bus sukurtas kvalifikuotas agentūrinis aparatas, o antisovietinio elemento valymą turi organizuoti partiniai organai.

Visa “gydytojų kenkėjų” byla Lietuvos žydams padarė didelę moralinę ir dvasinę žalą. Tačiau pokario Lietuvoje antisemitizmo reiškiniai neįgijo tokių mastų, kaip Maskvoje ir Leningrade. Nauja SSRS vadovybė 1953 m. nutraukė

---

* **Dok. Nr. 8.10.** 1950 m. vasario 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Vilniaus valstybinio universiteto marksizmo-leninizmo pagrindų dėstytojo Fridmano B.Ch.”. LYA. F.1771. Ap.90. B.45. L.190.

* **Dok. Nr.8 12.** Ištrauka iš LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus kalbos LKP(b) CK VII suvažiavime 1952 m. rugsėjo 25 d. LYA. F.1771. Ap.131. B.1. L.541.

* **Dok. Nr. 8.7.** 1953 m. sausio 21 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo spec. pranešimas LKP CK II sekretoriui A.Aronovui apie Lietuvos gyventojų nuotaikas dėl “gydytojų-kenkėjų” bylos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.152. L.135-139.

* **Dok. 8.8.** 1953 m. vasario 27 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo spec. pranešimas LKP CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl “žydų, nuodijančių gyventojus maisto produktais ir medikamentais”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.152. L.262.

* **Dok. Nr. 8.9.** 1953 m. kovo 17 d. LSSR MVD ministro pav. plk. L.Martavičiaus pranešimas SSRS MVD 5 valdybos viršininko pav. plk. Cholejevui S.I. :Dėl agentūrinio-operatyvinio darbo Lietuvos SSR medicinos įstaigose”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.149. L.187-207.

Stalino inicijuotą žydų persekiojimą, nors ir vėliau būta žydų atleidimų iš vadovaujančių postų, perkėlimo į žemesnes pareigas, trukdymo kilti karjeros laiptais ir pan. Visa tai buvo daroma su partijos žinia.

Išvados

1. 5-čio pabaigoje ir 6-čio pradžioje Sovietų Sąjungos komunistų partija įgyvendino valstybinę antisemitizmo politiką. VKP(b) kurstė politines ir ideologines antisemitines kampanijas, griebėsi represijų. Antisemitizmas oficialiai buvo įvardytas kaip kova su "sionizmu", "kosmopolitizmu" ir "masonrybe". Žydams buvo inkriminuojami nebūti nusikaltimai., jie atleidžiami iš darbo, neleidžiama užimti vadovaujančių postų, teisiami ir įkalinami, o kai kurie ir nužudomi. Tačiau tai nebuvo antirasistinė žydų tautos naikinimo politika. VKP(b) vadovybė stengėsi išstumti žydus iš valstybės valdymo ir aktyvaus visuomenės gyvenimo. Žydų persekiojimas ir jų represavimas vyko visoje SSRS ir komunistinėse Rytų Europos šalyse. Pokario Lietuvoje žydams buvo uždrausta turėti savo mokyklas, spaudą, buvo persekiojama tikyba, uždaromos sinagogos, naikinamos kapinės ir kt. 1949 m. likviduotas Žydų muziejus. 1952 m. nugriautas holokausto aukų paminklas Paneriuose, apskritai ignoruojama holokausto problema.

2. Po karo dėl holokausto ir kitų priežasčių žydų Lietuvoje liko nedaug. Jų bendruomenę papildydavo atvykę iš SSRS (1946 m. gyveno apie 10 tūkst.). Jie dirbo įvairiose institucijose, dalis jų ėjo aukštas pareigas LSSR administracijos įstaigose, represinėse struktūrose. Pastarieji, kaip partijos nariai, dalyvaudami represijose prieš lietuvius, kitų tautybių žmones ir net prieš pačius žydus, jie buvo sovietų Lietuvos žmonės, o ne žydų veikėjai, praktiškai jie žydų gyvenime nedalyvavo ir jiems neatstovavo.

3. Lietuvoje antisemitinę politiką vykdė LKP(b) CK ir LSSR MGB. LKP vadai įrodinėjo, kad kai kurie žydai sąmoningai kenkia socializmo kūrimui. Partinis aparatas CK plenuose ar kituose partiniuose susirinkimuose ruošė politinę antisemitizmo dirvą, tačiau plataus masto politinių represijų nesiėmė. Labiausiai suaktualinti šią problemą stengėsi LSSR MGB. Saugumiečiai, norėdami išpūsti ir sureikšminti antisemitizmą, informuodavo LKP(b) vadovybę apie "tarybinės liaudies" nepasitenkinimą "kenkėjiška žydų veikla". Daugiausia tai buvo ištraukos iš MGB konfiskuotų laiškų, agentų užfiksuoti gyventojų antisemitiniai pokalbiai. Saugumiečiai ėmė įtarinėti ir persekioti net žydų komunistus, ištikimus sovietinės valdžios šalininkus ir idėjinius komunistus. Šitaip MGB siekė įrodyti, kad žydai politiškai nepatikimi ir prieš juos LKP(b) turi imtis veiksmų, kurie pagrįstų politinį žydų represavimo būtinumą.

4. Didžiausia politinį atgarsį sukėlė 1953 m. "gydytojų žudikų" byla. LSSR MGB vadovybė, sekdamas Maskvos pavyzdžiu, taip pat bandė surasti "priešų". Falsifikuodami įkalčius, saugumiečiai bandė įrodyti, kad Lietuvos sveikatos apsaugos sistema užteršta priešiškais elementais, daugiausia žydais. Visa "gydytojų kenkėjų" byla Lietuvos žydams padarė didelę moralinę ir dvasinę žalą.

5. Pokario Lietuvoje antisemitizmo reiškiniai neįgijo tokių mastų, kaip Maskvoje ir Leningrade. Čia daug lėmė pakankamai nuosaikus LKP(b) lietuvių vadovų ir ypač A.Sniečkaus požiūris į šią problemą. Nauja SSRS vadovybė 1953 m. nutraukė atvirą žydų persekiojimą, nors ir vėliau būta žydų diskriminacijos.

Šaltiniai ir literatūra

1. LKP skaičiais. P.120-121.
2. Atamukas S. Lietuvos žydų kelias. V., 1998. P..292, 295-296, 307.
3. LSSR MGB ministro D.Jefimovo pažyma apie LSSR MGB 1944 07 – 1946 08 15 suimtų žmonių skaičių // Lietuvos partizanų kovos...P.232.
4. LYA.F.1771.Ap.131.B.24.L.38

9. Sovietine teisingumo sistema

Teisė Sovietų Sąjungoje beveik visada gynė ne piliečio, o komunistinės valstybės interesus. Bet kokia komunistų partijos ir sovietų valdžios kritika buvo draudžiama. Už tai grėsė didelės bausmės, kurias skirdavo komunistų partijos kontroliuojami teismai ir prokuratūra. Visi teisėjai ir prokurorai priklausė partinei nomenklatūrai, jų darbas buvo svarstomas komunistų partijos komitetų posėdžiuose.

Pokario Lietuvoje veikusi sovietinė teisingumo sistema turėjo dvi pagrindines funkcijas: ir slopinti pasipriešinimą sovietinei okupacijai stiprinti komunistinį režimą (totalitarinę valstybę). Atsižvelgiant į tai, 1944-1953 m. Lietuvoje veikė dvi kategorijos teismų: specialieji ir paprastieji.

Specialieji teismai – tai SSRS represinės struktūros: Ypatingasis pasitarimas prie SSRS NKVD (MVD), LSSR NKVD (MVD) kariuomenės

karo tribunolas, SSRS transporto teismai – Lietuvos geležinkelio karo tribunolas Vilniuje ir Nemuno baseino vandens tribunolas Kaune. Pastarieji teismai 1946 m. buvo pertvarkyti į Lietuvos geležinkelio linijinių teismą, rengiantį nuolatinės sesijas Vilniuje, Šiauliuose ir Kaliningrade, bei Nemuno linijinių teismą. Šios teisminės-represinės institucijos administracine tvarka buvo tiesiogiai pavaldžios Maskvai ir daugiausia nagrinėjo politines bylas, teisė Lietuvos ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo dalyvius, dvasininkus ir kt.

Tokiai SSRS ir LSSR teismų sandarai pagrindą davė 1934 m. liepos 10 d. VKP(b) CK Politbiuro nutarimas “Dėl teismų ir prokuratūros darbo”. Dokumente nurodyta, kad respublikų Aukščiausiųjų teismų kompetencijai priklausė bylos, susijusios su “valstybiniais nusikaltimais ir nusikaltimais valdžiai”. Kariniams tribunolams – bylos dėl “tėvynės išdavystės, špionažo, teroro, sprogdinimo, padegimų, diversijų”, transporto teismams – visi nusikaltimai, įvykdyti transporte. Visos kitos bylos priklausė paprastiems respublikų teismams. LSSR Aukščiausiojo teismo sprendimai dėl mirties bausmės buvo tvirtinami VKP(b) CK Politkomisijoje (dok. Nr.9.1)*. Toks teismų suskirstymas ir jų priklausymas vietos ar centrinei valdžiai Makvoje nustatė teismų pavaldumo vietos administracinei valdžiai ribas.

LKP(b) CK aparatas palaikė labai glaudžius ryšius su SSRS specialiaisiais teismais, kurių vadovaujantys pareigūnai priklausė LKP(b) CK nomenklatūrai (dok. Nr.1.33. L.34. – žr. sk. 1.3 “Partinė nomenklatūra ir kadru valymai”). Jie siuntė Sniečkui informacinius pranešimus (ketvirtines ataskaitas) apie nuteistuosius rezistentus, rengė parodomuosius partizanų teismų procesus ir kt. Pavyzdžiui, LSSR MVD karo tribunolo pirmininkas Chaliavinas 1946 m. liepos 21 d. nurodė, kad per I ketvirtį jų buvo 37, nors tik 7 - dalyvaujant civiliams gyventojams, o kiti - kariniuose daliniuose (dok. Nr.9.3)*. Šių teismų darbui LKP(b) vadovybė priekaištų neturėjo (nepavyko rasti archyvinių liudijimų, kuriuose LKP(b) CK kritikuotų arba ragintų dar labiau sugriežtinti bausmių skyrimą. Atvirkščiai, šie teismai, ypač karinis tribunolas, kreipdamasis į LKP(b) CK, ragino dar labiau sustiprinti represijų politiką, kritikavo LSSR teisingumo ministeriją ir jai pavaldžių teismų darbą dėl pasitaikančių apolitiškų nuotaikų, teismo darbo objektyvumo, politiškai nepatikimų teismų darbuotojų “užterštumo” ir pan. 1946 m. birželio mėn. Chaliavinas skundėsi VKP(b) CK Lietuvos biuro ir LKP(b) CK vadovams dėl nepatenkinamo LSSR teismų darbo konfiskuojant šio Tribunolo nuteistųjų rezistentų ir jų šeimų turtą. 1945 m. iš 7092 nuteistų už “kontrevoliucinius” nusikaltimus teismai priėmė sprendimus atimti turtą 5410 žmonių (76 proc.), 1946 pirmajame pusmetyje iš 1958 nuteistųjų konfiskuotas tik 69 rezistentų turtas. (dok. Nr.9.14)*. Viena, kuo

---

* **Dok. Nr. 9.1.** 1934 m. liepos 10 d. VKP(b) CK Politbiuro nutarimas “Dėl teismų ir prokuratūros darbo”. RNIDSTC. F.17. Ap.3. B.948. L.95.

* **Dok. Nr. 9.3.** 1946 m. liepos 21 d. išrašas iš LSSR MVD karo tribunolo pirmininko Chaliavino pranešimo “Dėl Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos kariuomenės karo tribunolo darbo 1946 m. I ketvirtyje”. LYA. F.1771. Ap.9. B.269. L.68.

* **Dok. Nr. 9.14.** 1946 m. birželio mėn. LSSR MVD kariuomenės karo tribunolo pirmininko Chaliavino pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V.Ščerbakovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl nepatenkinamo LSSR teismų darbo. LYA. F.1771. Ap.9. B.269. L.110-112.

LKP(b) CK buvo nepatenkintas, tai tuo, kad šie teismai mažai rengė atvirų partizanų teismo procesų.

1946 m. gegužės 31 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl lietuviško-vokiško nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų dalyvių atvirų teismo procesų”. Nutarime akcentuota, kad apskričių partijos komitetai, LSSR MVD, LSSR MGB MVD kariuomenės teisminiai organai ir prokuratūra neįvertina šių procesų reikšmės. Šios struktūros buvo įpareigosios padidinti tokių teismų skaičių, ypač Alytaus, Marijampolės, Tauragės, Lazdijų, Šiaulių, Kėdainių ir Raseinių apskrityse ir juos organizuoti tuose valsčių centruose, kuriuose, “įvykdyti nusikaltimai”. Kadangi šiuose karo tribunoluose lietuvių beveik nebuvo, nutarimo 3 punktas pavedė LKP(b) CK kadru skyriui surasti lietuvių komunistų ir paskirti ji “MVD kariuomenės tribunolo nariu” (buvo paskirtas J.Rugienis). 4 punktas “įpareigojo apskričių partijos komitetus kontroliuoti atvirų teismų procesus, užtikrinti darbo žmonių masinį dalyvavimą” (dok. Nr.9.4)*. LKP(b) CK biuras priėmė ir daugiau tokių nutarimų, pavyzdžiui, 1951 m. rugsėjo 28 d. (dok. Nr.9.2)*.

Represinės struktūros nebuvo suinteresuotos šiais teismais, nes jie neretai diskredituodavo sovietų valdžios represinę politiką, atskleisdavo jos įvykdytus nusikaltimus. 1946 m. lapkričio 19 d. Lazdijų apsk., Leipalingyje įvyko rezistento A.Vaškevičiaus, nušovusio partorgą Benediktovą, teismas. Jame dalyvavo prievarta suvaryti vietos gyventojai, 7-8 klasių mokiniai. Sniečkui buvo pranešta, kad teismas “iš esmės virto antisovietine demonstracija. Teisiamasis elgėsi ypač įžūliai, iššaukiančiai, viso proceso metu darė išpuolius prieš sovietų valdžią, o pirmininkaujantis drg. Rugienis nesugebėjo jo pažaboti”¹.

Dėl tokių nesėkmių specialieji teismai kritiškai vertindavo LKP(b) propagandinį darbą, jos nesugebėjimą patraukti į savo pusę “varginguosius ir vidutiniuosius valstiečius”, kurie sudarė didžiausią rezistentų dalį. 1946 m. gegužės 28 d. minėtas Chaliavinas rašte V.Ščerbakovui ir A.Sniečkui nurodė, kad tik 7,5 proc. nuteistųjų yra buožės, dvarininkai ir dvasininkai. “...Prašau Jūsų duoti nurodymą sustiprinti darbo liaudies auklėjamąjį darbą, siekiant apsaugoti varginguosius valstiečius, vidutiniokus, namudininkus, inteligentus ir moksleivius nuo buožių, dvarininkų ir dvasininkų įtakos” (dok. Nr.4.2)*. Remiantis 1954 m. gegužės 22 d. LSSR KGB apskaitos-archyvo skyriaus viršininko pavaduotojo Mylnikovo pažyma, specialieji teismai 1944-1954 m. už “kontrevoliucinius nusikaltimus” nuteisė 34 012 žmonių (dok. Nr.9.15)*.

---

* **Dok. 9.4.** 1946 m. gegužės 31 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl lietuviško-vokiško nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų dalyvių atvirų teismo procesų”. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.62-63.

* **Dok. 9.2.** 1951 m. rugsėjo 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl atvirų teismo procesų medžiagos parengimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.8. L.142.

* **Dok. Nr. 4.2.** 1946 m. gegužės 28 d. LSSR MVD kariuomenės karinio tribunolo pirmininko plk. Chaliavino ataskaita VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V.Ščerbakovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie nuteistuosius Lietuvos rezistentus. LYA. F.1771. Ap.9. B.269. L.73-75.

* **Dok. Nr.9.15.** 1954 m. gegužės 22 d. LSSR KGB apskaitos-archyvinio skyriaus viršininko pav. pplk. Mylnikovo pažyma LSSR KGB komiteto pirmininkui K.Liaudžiui “Dėl skaičiaus iškeltų bylų asmenims, nuteistiems už kontrevoliucinius nusikaltimus 1944-1954 m., kuriuos areštavo Lietuvos SSR MGB-MVD. LYA. F.K-1. Ap.6. B.229. L.18.

Paprastieji - miestų, jų rajonų, apskričių teismai ir LSSR Aukščiausiasis teismas buvo tiesiogiai pavaldūs LKP(b) CK ir vietos miestų-apskričių partijos komitetams bei Teisingumo ministerijai. Šie teismai daugiausia sprendė civilines, administracines ir baudžiamąsias bylas, kurios turėjo stiprinti komunistinį režimą. Išimtis buvo LSSR Aukščiausiasis teismas, kuriam buvo patikėta sąlygiškai maža politinių bylų dalis. 1944-1954 m. jis nuteisė už “valstybinius nusikaltimus” 2 385 žmones (dok. Nr. 9.15). Vykstant kadrų valymo kampanijoms, LKP(b) CK, ypač apskričių partijos komitetai, kaltino teismų darbuotojus apolitiškumu ir teisėjų politiniu nepatikimumu bei pataikavimu “buožėms”. Pavyzdžiui, Aukščiausiojo teismo sprendimais 1946 m. liepos mėn. LKP(b) CK X plenumo buvo pasipiktinusi LKP(b) Zarasų p/k I sekretorė E.Kasnauskaitė (dok. Nr.9.9)*, eilinių teisėjų darbu buvo nepatenkinti LKP(b) CK inspektoriai, pavyzdžiui 1946 m. gegužės mėn. LKP(b) CK instruktorius Kozlovas (dok. Nr.9.11)*. 1946 m. pradžioje LKP(b) CK pradėjo tikrinti teismų darbo rezultatus.

1946 m. vasario 22 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl Lietuvos SSR Aukščiausiojo teismo civilinių bylų kolegijos darbo iškraipant partijos politiką”. Buvo konstatuota, jog ši “kolegija 1945 m. antroje pusėje atšaukė arba sušvelnino beveik visus respublikos liaudies teismų kaltinimus buožių atžvilgiu. Savo politiškai neteisingais vertinimais (...) kolegija dezorientavo respublikos liaudies teismus ir susilpnino kovą prieš buožinius elementus, sabotuojančius valstybinių užsakymų vykdymą”. Teismo pirmininko pavaduotojas Medžys buvo atleistas iš pareigų. Švietimo ministras J.Žiugžda buvo įpareigotas Medžį taip pat pašalinti iš Vilniaus universiteto dekanu pareigų. LKP(b) CK kadrų skyriui pavesta parinkti tris naujus LSSR Aukščiausiojo teismo narius (dok. Nr.9.6)*.

1946 m. rugpjūčio 31 d. LKP(b) CK biuras apsvaistė klausimą “Dėl respublikos liaudies teismų sustiprinimo” ir įpareigojo LSSR teisingumo ministrą K.Domaševičių iki 1946 m. gruodžio 1 d. pateikti LKP(b) CK biurui tvirtinti liaudies teisėjų sąrašus. Nutarime buvo akcentuojama, kad “tais atvejais, kai dirbantys liaudies teisėjai neatitinka dalykinių ir politinių savybių, parinkti naujas kandidatūras, prieš tai aptarus apskričių ir miestų partijos komitetų biurų posėdžiuose” (dok. Nr.9.7)*. Nauji paskirti teisėjai turėjo būti komunistinių pažiūrų ir ištikimi sovietų valdžiai.

Agrarinėje komunistų partijos politikoje, ypač ruošiantis kolektyvizacijai, labai svarbią vietą užėmė kova su “buožėmis” ir mokesčių nemokėtojais. Jau nuo 1945 m. už prievolių valstybei neįvykdymą laiku “buožes” (per 20 ha turėję žemės) teismai baudė kalėjimu iki 2 metų konfiskuojant turtą. Apskritai LKP(b) vykdoma ekonominio teroro politika

* **Dok. Nr. 9.9.** Ištrauka iš LKP(b) Zarasų apskrities komiteto I sekretorės E. Kasnauskaitės kalbos 1946 m. liepos 9 d. LKP(b) CK X plenumo. LYA. F.1771. Ap.9. B.13. L.122-123.

* **Dok. Nr. 9.11.** 1946 m. gegužės 28 d. LKP(b) CK instruktoriaus P. Kozlovo ataskaita LKP(b) CK “Apie politinę padėtį Lazdijų apskrityje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.59-61.

* **Dok. Nr. 9.6.** 1946 m. vasario 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR Aukščiausiojo teismo civilinių bylų kolegijos darbo iškraipant partijos politiką”. LYA. F.1771. Ap.9. B.36. L.55-56.

* **Dok. Nr. 9.7.** 1946 m. rugpjūčio 31 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl respublikos liaudies teismų sustiprinimo”. LYA. F.1771. Ap.9. B.144. L.92.

turėjo ekonomiškai palaužti valstietiją, sudariusią pasipriešinimo socialinę ir materialinę atramą.

1946 m. lapkričio 12 d. LKP(b) CK biuras, apsvarstęs finansinius klausimus, įpareigojo LSSR prokurorą M.Balisnikovą ir LSSR teisingumo ministrą K.Domaševičių pasitelkus prokuratūrą ir teismus pagalba imtis neatidėliotinių priemonių prieš mokesčių “pažeidėjus” (dok. Nr. 9.8)*. K.Domaševičius ne kartą buvo kritikuojamas dėl LSSR teismų “užterštumo”. 1947 m. jis buvo iš ministro pareigų atleistas. Vietoj jo buvo paskirtas LSSR Aukščiausiojo teismo pirmininkas J.Blieka, o į pastarojo vietą - patyręs partizanų šeimų trėmimo apskrityse organizatorius K.Didžiulis. Teisingumo ministras J.Blieka 1948 m. buvo atsakingas už gyventojų trėmimus Jonišio apskrityje (žr. sk. Trėmimai, dok. Nr.5.10).

Tačiau J.Blieka nepateisino vilčių. 1950 m. rugsėjo mėn. į Sniečkų kreipėsi svarbiausių teisminių-represinių institucijų Lietuvoje vadovai (Bylinskis, G.Bacharovas, Grimovičius, K.Didžiulis), kurie apkaltino Teisingumo ministerijos vadovybę politinėmis klaidomis ir tarpusavio nesutarimais (dok. Nr.9.16)*. 1951 m. rugsėjo 7 d. LKP(b) CK biuras pašalino J.Blieką iš pareigų (dok. Nr.9.17)*. Be to, dar 1951 m. sausio 9 d. politinį nepasitikėjimą jam pareiškė LSSR MGB vadovybė.²

LKP(b) CK iš teismų reikalavo laikytis “klasinės linijos”. 1947 m. liepos 12 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl Lietuvos SSR liaudies teismų darbo pagerinimo”, kuriame buvo kritikuojami teismai, iškraipantys partijos klasinę politiką (dok. Nr.9.5)*. Bausmės dydis (pvz., dėl mokesčių nemokėjimo) turėjo priklausyti nuo teiamojo socialinės kilmės ar padėties.

LKP(b) ekonominis terorizmas privedė prie to, kad kasmet didinamų mokesčių bei pyliavų valstiečiai atiduoti neįstengė. Įsiskolinę ūkiai buvo aprašomi, o skolininkai teisiami. Pavyzdžiui, nuo 1946 m. liepos 25 iki rugsėjo 20 d. buvo iškeltos 923 bylos, areštuoti 569 žmonės (dok. Nr. 9.10)*. 1948 - 1950 m. vien už piniginių mokesčių skolas (trūksta trečdalis apskričių ataskaitų) buvo aprašyta 103 tūkst. ūkininkų, iš kurių 45 tūkst. buvo perduoti teismui.³ 1953 m. LKP CK V plenumo LSSR valstybės kontrolės ministras A.Jefremovas nurodė, kad pokario metais už žemės ūkio mokesčių nemokėjimą buvo nubausti 107 876, o už valstybinių prievolių nevykdymą - 33 019

* **Dok. Nr. 9.8.** 1946 m. lapkričio 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl LSSR finansų ministerijos darbo”. LYA. F.1771. Ap.9. B.1771. L.31-34.

* **Dok. Nr. 9.16.** Ištrauka iš 1951 m. rugsėjo 15 d. LKP(b) CK Administracinio skyriaus vedėjo Bylinskio ?, LSSR prokuroro G.Bacharovo, LSSR MVD pasienio kariuomenės karinio prokuroro S.Grimovičiaus ir LSSR Aukščiausiojo teismo pirmininko K.Didžiulio raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl netinkamo LSSR teisingumo ministerijos vadovybės ir teismų darbo”. LYA. F.1771. Ap.112. B.101. L.69-80.

* **Dok. Nr. 9.17.** Ištrauka iš 1951 m. rugsėjo 7 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR teisingumo ministerijos darbo”. LYA. F.1771. Ap.112. B.101. L.60-61.

* **Dok. Nr. 9.5.** Ištrauka iš 1947 m. liepos 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR liaudies teismų darbo pagerinimo”. LYA. F.1771. Ap.10. B.139. L.19.

* **Dok. Nr. 9.10.** 1946 m. rugsėjo mėn. (ne anksčiau) LSSR MVD OBCHSS milicijos valdybos viršininko mjr. Motinovo pažyma “Dėl milicijos organų suimtų ir pradėtų bylų už žemės ūkio produktų pristatymo valstybei sabotажą Lietuvos SSR 1946 07 25 – 1946 09 20”. LYA. F.K-1. Ap.3. B.103. L.136.

žmonių.⁴ Paprastieji teismai tapo komunistų partijos vykdomos prieš Lietuvos kaimą ekonominio teroro politikos represinėmis struktūromis.

Teisminiai procesai specialiuose teismuose ir dažnai LSSR administracijai tiesiogiai pavaldžiuose teismuose vykdavo rusų kalba. 1953 m. J.Paleckis užrašuose pasižymėjo: “Tardymas dažnai vedamas ne lietuvių ir ne lietuvių kalba. Nesilaikoma Konstitucijos straipsnio apie teisminių procesų vedimą lietuvių kalba”.⁵

Siekdama teismams suteikti demokratijos regimybę, komunistų partija organizuodavo priverstinius teisėjų ir tarėjų rinkimus. 1949 m. sausio 9-16 d. rinkimuose, be alternatyvių kandidatūrų, oficialiais duomenimis dalyvavo 99,58 proc. rinkėjų, balsavo “už” 99,72 proc. Didelių nesklaidumų nebuvo, tačiau LKP(b) Kauno apskr. p/k padarė klaidą – 40 rinkimų apygardoje buvo išskirti du kandidatai į vieną vietą (dok. Nr.9.12)*.

Komunistų partija kontroliavo prokuratūros darbą. 1938 m. lapkričio 17 d. VKP(b) CK ir SSRS LKT nutarime buvo nustatyta, kad visus prokurorus, prižiūrinius tardymus, kuriuos vykdo NKVD organai, turi teisę tvirtinti VKP(b) CK, kuriam teikia “nacionalinės kompartijos” ir SSRS prokuroras (dok. Nr.9.13)*. Visi prokurorai priklausė LKP(b) CK nomenklatūrai (žr. sk. “Partinė nomenklatūra ir kadru valymai”, dok. Nr. 1.33.L.34). Kaip ir teismų, Lietuvoje veikė dvi kategorijos prokuratūrų: 1. LSSR prokuratūra, tiesiogiai pavaldi LKP(b) CK Administracinių organų skyriui ir SSRS prokurorui; 2. LSSR NKVD -MVD kariuomenės karinė prokuratūra ir Vakarų apygardos geležinkelio prokuratūra, tiesiogiai pavaldžios centrinėms žinyboms Maskvoje. Apie pastarųjų veiklą žinoma nedaug.

LSSR prokuratūra inspiravo Lietuvos gyventojų represijas, ragino LKP(b) vadovybę imtis politinių veiksmų organizuojant partizanų ir jų rėmėjų šeimų trėmimus (žr. sk. “Trėmimai” dok. Nr. 4.3 ir Nr.4.4). Apie pusę prokuratūros darbuotojų buvo rusakalbiai, atsiųsti iš SSRS. LSSR prokurorais dirbo F.Girko (1944 m.), M.Baliasnikovas (1944-1946 m.), D.Salinas (1947-1948 m.), G.Bacharovas (1948-1957 m.). Visi jie kartu pritarus LKP(b) CK biurui sankcionavo Lietuvos gyventojų represavimo akcijas.

Išvados

1. Teisė Sovietų Sąjungoje beveik visada gynė ne piliečio, o komunistinės valstybės interesus. Bet kokia komunistų partijos ir sovietų valdžios kritika buvo draudžiama. Partija kontroliavo teismus ir prokuratūrą. Visi teisėjai ir prokurorai priklausė partinei nomenklatūrai, jų darbas buvo svarstomas partijos komitetų posėdžiuose.

---

* **Dok. Nr. 9.12.** Ištrauka iš 1948 m. gruodžio 19 d. LKP(b) CK partinių, profsajunginių ir komjaunimo organų skyriaus vedėjo S.Filipavičiaus pažymos VKP(b) CK partinių, profsajunginių ir komjaunimo organų skyriui “Dėl Lietuvos SSR liaudies teismų rinkimų pasirėngimo”. LYA. F.1771. Ap.11. B.215. L.40-48.

* **Dok. Nr.9.13.** 1938 m. lapkričio 17 d. LSSR LKT ir VKP(b) CK nutarimas “Dėl areštų, prokurorinės priežiūros ir tardymo”. RNIDSTC. F.17. Ap.3. B.1003.

2. Pokario Lietuvoje teisingumo sistema atliko dvi pagrindines funkcijas: padėjo slopinti pasipriešinimą sovietinei okupacijai ir stiprino komunistinį režimą (totalitarinę valstybę). Atsižvelgiant į tai, 1944-1953 m. Lietuvoje veikė dvi kategorijos teismų: specialieji ir paprastieji.

3. Specialieji teismai - tai SSRS represinės struktūros Lietuvoje: Ypatingasis pasitarimas prie SSRS NKVD (MVD), LSSR NKVD (MVD) kariuomenės karo tribunolas, SSRS transporto teismai administracine tvarka buvo tiesiogiai pavaldūs Maskvai ir daugiausia nagrinėjo politines bylas, teisė Lietuvos rezistentus, dvasininkus ir kt., faktiškai buvo vieni iš svarbiausių pasipriešinimo slopinimo įrankių. 1944-1954 m. šie teismai už "kontrevoliucinius nusikaltimus" nuteisė 34 012 žmonių. Visos kitos bylos priklausė paprastiems respublikų teismams ir jų aukštesnejai instancijai - LSSR Aukščiausiajam teismui.

4. LKP(b) CK aparatas palaikė labai glaudžius ryšius su specialiaisiais teismais., kurių vadovaujantys pareigūnai priklausė LKP(b) CK nomenklatūrai (lietuvių šiuose teismuose beveik nebuvo). Jie siuntė Sniečkui informacinius pranešimus apie nuteistuosius rezistentus, rengė parodomuosius partizanų teismų procesus. Šių teismų darbui LKP(b) vadovybė didelių priekaištų neturėjo, praktiškai pritardavo visiems jų siūlymams, tik ragino daugiau rengti atvirų teismo procesų. Represinės struktūros nebuvo labai suinteresuotos tokiais teismais, nes jie neretai diskredituodavo sovietų valdžios represinę politiką, atskleisdavo jos įvykdytus nusikaltimus. Dėl tokių nesėkmių specialiųjų teismų vadovai kritiškai vertindavo LKP(b) propagandini darbą, jos nesugebėjimą patraukti | savo pusę "varginguosius ir vidutiniuosius" valstiečius, kurie sudarė didžiausią rezistencijos dalį. Šie teismai, ypač karinis tribunolas, ragino dar labiau sustiprinti represijas, kritikavo LSSR teisingumo ministeriją ir jai pavaldžių teismų darbą dėl pasitaikančių apolitiškų nuotaikų, dar pasitaikančio teismų darbo objektyvumo, politiškai nepatikimų teismų darbuotojų "užterštumo" ir pan.

5. Paprastieji - miestų, jų rajonų, apskričių teismai ir LSSR Aukščiausiasis teismas buvo tiesiogiai pavaldūs LKP(b) CK ir vietos miestų-apskričių partijos komitetams bei LSSR Teisingumo ministerijai. Šie teismai daugiausia sprendė civilines, administracines ir baudžiamąsias bylas, kurios turėjo stiprinti komunistinį režimą. Išimtis buvo LSSR Aukščiausiasis teismas, kuriam buvo patikėta sąlygiškai maža politinių bylų dalis. 1944 -1954 m. jis nuteisė už "valstybinius nusikaltimus" 2 385 žmones. Vykstant kadru valymo kampanijoms, LKP(b) CK, ypač partijos apskričių komitetai, kaltino teismų darbuotojus apolitiškumu ir teisėjų politiniu nepatikimumu bei pataikavimu "buožėms". Nauji paskirti teisėjai turėjo būti komunistinių pažiūrų ir negailestingi klasiniams priešams, ypač valstiečiams.

6. Paprastieji teismai tapo komunistų partijos vykdomos prieš Lietuvos kaimą ekonominio teroro politikos represinėmis struktūromis. 1944-1953 m. už žemės mokesčių nemokėjimą buvo nubaustii 107 876, o už valstybinių prievolių nevykdymą - 33 019 žmonių. LKP(b) CK iš teismų reikalavo laikytis "klasinės linijos", todėl bausmės dydis turėjo priklausyti nuo teisiąmojo socialinės kilmės ir padėties.

7. Teisminiai procesai specialiuose ir dažnai paprastuose teismuose vykdavo rusų kalba.

8. Komunistų partija kontroliavo prokuratūros darbą. Visi prokurorai priklausė LKP(b) CK nomenklatūrai. Pokario metais Lietuvoje veikė dvi kategorijos prokuratūrų: 1. LSSR prokuratūra, tiesiogiai pavaldi LKP(b) CK ir SSRS prokurorui; 2. LSSR NKVD (MVD) kariuomenės karinė prokuratūra ir Vakarų apygardos geležinkelio prokuratūra, tiesiogiai pavaldžios centrinėms žinyboms Maskvoje. Apie pastarųjų veiklą žinoma nedaug. Visos šios prokuratūros, kaip represinės institucijos, sankcionavo Lietuvos gyventojų genocido akcijas ir politines represijas.

Literatūra ir šaltiniai

1. LYA.F.1771.Ap.190.B.4.L.146.
2. 2. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.158.
3. Truska p.163.
4. 4. LYA. F.1771. Ap.131.B.179.L.181-185.
1. Justas Paleckis: “Ieškota priešų ten, kur jų nėra” // Tiesa, 1988 12 31.

10. Dvasinė prievarta

Sovietų Sąjunga per savo valdžios aparatą, ypač per partines struktūras, kontroliavo Lietuvos visuomenės kultūrą ir dvasinį gyvenimą, drastiškomis priemonėmis persekiojo kitaminčius. Lietuvos gyventojams buvo primesta svetima komunistinė marksizmo-leninizmo ideologija ir privaloma materialistinė pasaulėžiūra. Lietuvių inteligentija buvo verčiama vadovautis komunistine ideologija ir įrodinėti sovietinės santvarkos pranašumus, rusų tautos išskirtinumą, jos ypatingą misiją pasaulyje ir Lietuvoje. Komunistinė ideologija gynė SSRS imperinę politiką, tautinę kultūrą traktavo kaip svetimą socializmo interesams reiškinį. Buvo skelbiama, kad kultūra yra “nacionalinė savo forma ir socialistinė savo turiniu”, ji turėjo stiprinti sovietinį režimą. VKP(b) politika, nukreipta prieš lietuvių tautos tradicijų puoselėjimą ir pasaulinės kultūros pažinimą, buvo vadinama “kultūrine revoliucija”. Jos tikslai buvo sovietizuoti, rusifikuoti ir ideologizuoti dvasinį žmonių gyvenimą, slopinti tautinę bei religinę sąmonę ir iškiepyti bolševikinę nepakantumo bendrosioms žmonijos vertybėms ideologiją. Komunistų partija lietuvių tautą vertino kaip kultūriškai atsilikusią ir religingai prietaringą. 1944 m. lapkričio 24 d. LKP(b) CK biuras nutarė skleisti visuomenėje materialistinę pasaulėžiūrą ir organizuoti Lietuvos gyventojų “kultūros lygio kėlimą” (dok. Nr.10.19)*.

Lietuvoje visas kultūros ir švietimo sritis kontroliavo ir griežtai administravo LKP(b) CK aparatas, kuriam padėjo valstybinės įstaigos, vadovaujančios tam tikrai kultūros sferai. Rašytojus, dailininkus,

---

* **Dok. Nr. 10.19.** 1944 m. lapkričio 24 d. LKP(b) CK nutarimas “Dėl Lietuvos SSR gyventojų mokslinės-švietėjiškosios propagandos organizavimo”. LYA. F.1771. Ap.7. B.61. L.37.

kompozitorius ir teatralus prižiūrėjo Meno reikalų valdyba, bibliotekas, muziejus, kultūros namus - Kultūros ir švietimo įstaigų komitetas, mokyklas - Švietimo ministerija, o visas jas - LKP(b) CK kultūros ir mokslo bei agitacijos ir propagandos skyrius. LKP(b) CK aparate didelę įtaką kultūriniam ir moksliniam gyvenimui turėjo vietiniai komunistai K.Preikšas, V.Niunka, G.Zimanas, J.Žiugžda, A.Venclova.

Lietuvių inteligentija, priešingai negu buvo tikėtasi (aktyviausioji inteligentijos dalis pasitraukė į Vakarus), neragino Lietuvos žmonių atvirai priešintis sovietinei okupacijai, beveik nedalyvavo (išskyrus mokytojus) nelegalioje pogrindžio veikloje, tačiau dauguma ir nešlovino, nepalaikė komunistų valdžios, užėmė “tylenių” poziciją. Tokia inteligentijos pozicija kėlė Maskvos ir radikalių pažiūrų lietuvių komunistų nepasitenkinimą.

Daugelis iš Maskvos atsiųstų pareigūnų nepasitikėjo “buržuazine” lietuvių inteligentija ir norėjo ja visa atsikratyti. Tačiau oficiali komunistų partijos nuostata, kurią rėmė Sniečkus, M.Gedvilas, taip pat ir M.Suslovas, buvo tos nuomonės, kad “senąją inteligentiją reikia perauklėti ir panaudoti socializmo statyboje”. Buvo reikalinga, kad žymūs žmonės viešais pareiškimais ar eiliniai mokytojai pamokose pritarėtų sovietų valdžiai. Tautos auklėjimui buvo skirti LKP(b) CK plenumai, įvairūs inteligentų suvažiavimai ir pasitarimai. 1945 m. kovo 21 d. LKP(b) CK biuras nutarė sušaukti įvairių jų veiklos krypčių pasitarimus: 1.rašytojų ir žurnalistų, 2. artistų, režisierių ir muzikantų, 3. dailininkų, 4. švietimo darbuotojų. Pagrindinis jų tikslas – inteligentai turėjo pasmerkti tautos pasipriešinimą ir pritariti komunistų partijos politikai (dok. Nr.10.1)*. 1945 m. liepos 11 d. sušauktas Lietuvos inteligentijos suvažiavimas parodė, kad komunistų partija netoleruos inteligentų pasyvumo ir kai kurių jų kritiško valdžios vertinimo. 1945 m. liepos 13 d. LSSR NKGB komisaras A.Guzevičius nusiuntė M.Suslovui specialųjį pranešimą apie delegatų prieštaringas nuotaikas dėl sovietų valdžios Lietuvoje ir J.Paleckio pranešimo (dok.Nr. 10.2)*. Kitame rašte į Maskvą Guzevičius (liepos 28 d.) atskleidė saugumiečių indėlį išaiškinant delegatų antisovietines nuotaikas. Jis rašė, kad suvažiavime oficialiai LSSR NKVD-NKGB atstovų nebuvo, tačiau ten veikė 64 civiliais rūbais apsilikę slapti agentai: “Kaip pranešė agentūra, delegatams susidarė įspūdis, kad galima visiška veiksmų ir pranešimų laisvė ir dalis delegatų buvo tuo maloniai nustebinta, nes baimintasi, kad ne tik nebus leidžiama laisvai kalbėti, bet net grės kalėjimas ar Sibiras”. Suvažiavime buvo nustatyti 27 “antisovietiskai nusiteikę” žmonės, iš kurių du buvo suimti (dok. Nr.10.3)*.

---

* **Dok. Nr. 10.1.** 1945 m. kovo 21 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR inteligentų suvažiavimo sušaukimo. LYA. F.1771. Ap.8. B.50. L.18.

* **Dok. Nr. 10.2.** 1945 m. liepos 13 d. LSSR NKGB komisaro gen. mjr. A.Guzavičiaus spec. pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui apie Lietuvos inteligentų suvažiavimo delegatų nuotaikas. LYA. F. K-1. Ap.10. B.12. L.149-154.

* **Dok. Nr. 10.3.** Ištraukos iš 1945 m. liepos 28 d. LSSR NKGB komisaro gen. mjr. A.Guzevičiaus ir LSSR NKGB 2 skyriaus viršininko plk. Izotovo pažymos SSRS NKGB 2 valdybos viršininkui gen. ltn. Fedotovui P.V “Dėl I-ojo Lietuvos SSR inteligentų suvažiavimo”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.125-135.

“Tyleniai”, nešlovinantys partijos ir sovietinio režimo, nenorintys daryti kompromisų su sąžine, buvo barami, gąsdinami ir baudžiami. Ypač čia pasižymėjo VKP(b) CK Lietuvos biuras ir jo pirmininkas V.Ščerbakovas, LKP(b) CK agitacijos ir propagandos skyrius ir jo vedėjas K.Preikšas. 1946 m. spalio 1-2 d. Vilniuje įvykusiame Lietuvos rašytojų susirinkime, skirtame direktyvinės VKP(b) CK sekretoriaus A.Ždanovo kalbos svarstymui, K.Preikšas reikalavo “apsivalyti nuo beidėjiškumo šiukšlių”.¹ Pasyvumu ir apolitiškumu buvo apkaltinti J.Graičiūnas, E.Matuzevičius, A.Miškinis, J.Paukštelis, P.Vaičiūnas, B.Sruoga ir kiti rašytojai. LKP(b) CK 1946 m. lapkričio plenumo K.Preikšas vėl puolė rašytoją B.Sruogą, poetus E.Mieželaitį ir A.Miškinį, dailininką J.Vienožinskį, dailėtyrininkę H.Kairiūkštytę, istorikus A.Janulaitį ir I.Jonyną. Šiame plenumo Sniečkus konstatavo, kad “žymi lietuvių inteligentijos dalis dar nesurado savo vietos vykstančios klasių kovos sąlygomis, svyruoja, stovi kryžkelėje. Dalis lietuvių inteligentijos pakančiai žiūri į buržuazinius nacionalistus arba pati laikosi priešišku sovietų valdžiai pozicijų” (dok. Nr. 10.4)*. Vėliau jo politinė nuostata tapo griežtesnė ir paprastesnė. 1949 m. birželio mėn. įvykusiame Lietuvos komunistų ir represinių struktūrų vadovų pasitarime Sniečkus pabrėžė: “Reikia griauti tylėjimo sieną ir vyti visus, kas ne su mumis (...). Reikia sudaryti sąlygas inteligentijai susiskaldyti, kad matytume, kas su mumis, o kas prieš mus” (dok. Nr. 4.16.L.46)*.

Vėliau už tylėjimą bei kitas “nuodėmes” LKP(b) CK plenuose, suvažiavimuose ir kituose partiniuose pasitarimuose buvo linksniuojamos menininkų pavardės ir smerkiami jų kūriniai. A.Martinkaus duomenimis, 1940-1953 m. buvo suimta, išstremta, nužudyta ar kitaip nubausta 91 literatas.² Gulaguose atsidūrė K.Inčiūra, K.Boruta, A.Miškinis, P.Juodelis, V.Drazdauskas, E.Viskanta ir kiti rašytojai. Daug faktų rodo, kad poetą K.Jakubėną saugumiečiai nužudė. Buvo uždrausta spausdinti B.Sruogos “Dievų mišką”, nors ši knyga būtų buvusi pirmas tokio žanro kūrinys ne tik lietuvių, bet ir pasaulinėje literatūroje.

Vykdamas 1948 m. VKP(b) CK nutarimą “Dėl dramos teatrų repertuaro ir priemonių jam pagerinti” buvo labai sugriežtinta teatrų repertuaro cenzūra: scenose daugiausia buvo statomos rusų klasikų ir sovietinių autorių pjesės. Už “tylėjimą” buvo kritikuojami kompozitoriai J.Bendorius, A.Kačanauskas, E.Laumenskienė, J.Nabažas; formalistais paskelbti J.Gruodis ir S.Vainiūnas. Dekadentiška buvo išvadinta M.K. Čiurlionio kūryba, jo vardą norėta ištrinti iš tautos atminties ir kultūros istorijos. 1948 m. už ryšius su pogrindžiu buvo išstremtas dainininkas A.Kučingis. Kūrybinės sferos darbuotojai privalėjo būti labai budrūs, kad juos LKP(b) ar MGB neįtartų antisovietine veikla.

* **Dok. Nr. 10.4.** Ištrauka iš 1946 m. lapkričio 22 d. LKP(b) CK I sekretoriaus pranešimo LKP(b) CK XI plenumo. LYA. F.1771. Ap.9. B.21. L.26.

* **Dok. Nr. 4.16.** Ištrauka iš 1949 m. birželio 1 d. partinių ir represinių struktūrų vadovų pasitarimo “Dėl priemonių likviduojant nacionalistinio pogrindžio ir gaujų likučius, ryšium su kolektyvizacija”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.46.

Pavyzdžiui, 1951 m. už tai, kad “blogai” filmavo buvo suimtas ir įkalintas žymus prieškarinio kino kronikininkas S.Uzdonas (dok. Nr.10.5)*.

Dėl ideologinio ir politinio teroro daugelis menininkų tapo konformistais, jie gyveno ir kūrė pagal politinę konjunktūrą. Ypač aktyvūs komunizmo ir SSRS šalininkai buvo literatai J.Baltušis, P.Cvirka, L.Gira, T.Tilvytis, A.Venclova ir kt. LKP(b) vadovybė skatino menininkus, prisidedančius prie komunistinės ideologijos propagavimo. Pvz., 1947 m. LKP(b) CK XV plenumo Sniečkus gyrė kompozitorių A.Račiūno ir J.Tallat-Kelpšos kantatas apie Staliną, ir kt.³

1948 m. prasidėjo organizuotas Lietuvos mokslininkų puolimas, kurį organizavo LKP(b) CK Mokslo ir aukštųjų mokyklų skyriaus vedėjas S.Lazutka (dok. Nr.10.22)*, LKP(b) CK sekretorius V.Niunka (dok. Nr.10.23)* ir LSSR Mokslų akademijos viceprezidentas J.Žiugžda (žr. sk. “Rusinimas”, dok. Nr.7.12). Žymiausi Lietuvos mokslininkai - J.Balčikonis, K.Daukšas (žr. sk. “Lietuvos komunistų partija”, dok. Nr.1.20), A.Janulaitis, P.Pakarklis, J.Lebedys, A.Purėnas, V.Girdzijauskas (dok. Nr.10.6)*, T.Ivanauskas, V.Lašas, V.Kairiūkštis, V.Ruokis - buvo kaltinami “vergišku keliaklupsčiavimu prieš pūvantį Vakarų mokslą”, “priešakinio rusų ir tarybinio mokslo vaidmens ignoravimu”, “buržuaziniu objektyvizmu”, pasidavimu “vieningosios srovės teorijai” ir kitomis nuodėmėmis. Prasidėjus kovai su “tamsybininkais mendelininkais-morganistais”, nukentėjo J.Dagys, M.Natkevičaitė-Ivanauskienė, P.Šivickis bei kiti biologai. Buvo uždrausta genetika ir kibernetika. Išstremti filosofai L.Karsavinas ir V.Sezemanas, ekonomistas D.Cesevičius, architektas S.Stulginskis, agronomas J.Aleksa ir kiti. Pagal politinės konjunktūros reikalavimus peržiūrimos mokymo programos. Pavyzdžiui, 1949 m. spalio 28 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl šiurkščios politinės klaidos vidurinių mokyklų geografijos programoje”. Konstatuota, kad Švietimo ministerija dėl politinio budrumo stokos 9 klasės geografijos mokomojoje programoje politiškai neįvertino “fašistinio-gestapinio Tito klikos režimo” Jugoslavijoje (dok. Nr.10.21)*.

1944-1953 m. represinės struktūros suėmė 1 651 kūrybinės ir mokslinės inteligentijos atstovą (į šį skaičių neįeina 6 267 tarnautojai) (dok. Nr. 1.47)*.

---

* **Dok. Nr. 10.5.** 1951 m. kovo 21 d. l.e. LSSR MGB ministro pareigas plk. A.Leonoovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl kinooperatoriaus S.Uzdono arešto. LYA. F.K-1. Ap.10. B.134. L.59-60.

* **Dok. Nr. 10.22.** Ištrauka iš LKP(b) CK mokslo ir aukštųjų mokyklų skyriaus vedėjo S.Lazutkos kalbos LKP(b) VII suvažiavime 1952 m. rugsėjo 22-25 d. LYA. F.1771. Ap.131. B.1. L.291,297.

* **Dok. Nr. 10.23.** Ištrauka iš LKP(b) CK sekretoriaus V.Niunkos kalbos 1949 m. liepos 14 d. LKP(b) CK IV plenumo. LYA. F.1771. Ap.51. B.261. L.189-190.

* **Dok. Nr. 10.6.** 1953 m. kovo 24 d. LSSR MGB ministro P.Kondakovo pažyma asmeniškai LKP CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl asmenų, apie kuriuos MGB turi kompromituojančios informacijos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.151. L.135-141.

* **Dok. Nr. 10.21.** 1949 m. spalio 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl šiurkščios politinės klaidos vidurinių mokyklų geografijos programoje”. LYA. F.1771. Ap.51. B.430. L.181.

* **Dok. Nr. 10.7.** 1953 m. gegužės 7 d. l.e. LSSR MVD I spec skyriaus viršininko pareigas pplk. Jefimovo ir 2 skyriaus viršininko mjr. Vasevo pažyma apie 1944-1953 m. areštuotus inteligentus ir tarnautojus. LYA. F.K-1. Ap.6. B.161. L.59.

Apie Lietuvos mokslininkų ar kitų kultūros darbuotojų „auklėjimą“ LKP(b) vadovybė nuolatos atsiskaitydavo VKP(b) CK.

Iš visos LKP(b) vadovybės kai kuriuos inteligentus, Lietuvos istorijos aspektus, tautinės kultūros apraiškas, lietuvių kalbos vartojimą bandė ginti J.Paleckis. Dėl to jam teko patirti daug kritikos, o 1952 m. LKP(b) CK nariams atgailauti, pripažinti kad klydo. Visuomenė apie tai beveik nieko nežinojo.

Komunistų partija tiesiogiai kontroliavo kiekvieną spausdintą žodį. 1944 m. rudenį prasidėjo bibliotekų „valymas“. 1944 m. spalio 26 d. Sniečkus, Gedvilas, Guzevičius ir Bartašiūnas įsakė visiems apskričių partijos komitetų sekretoriams, vykdomųjų komitetų pirmininkams ir NKGB-NKVD skyrių viršininkams nedelsiant surinkti iš mokyklų, įstaigų ir gyventojų „fašistines“ bei kitokias „antisovietines“ knygas. Asmenis, nuslėpusius „priešišką“ literatūrą, traukti griežton atsakomybėn (dok. Nr.10.8)*. Bibliotekų valymu bei knygų naikinimu ir cenzūravimu rūpinosi Vyriausioji literatūros ir leidyklų valdyba (Glavlitas). Ši tarnyba nepriėmė nė vieno svarbesnio nutarimo, negavusi LKP(b) pritarimo. 1945 m. IV ketvirčio darbo ataskaitoje rašoma: „Visus svarbiausius politinius klausimus Glavlitas derina su LKP(b) CK propagandos ir agitacijos reikalams sekretoriumi arba jo pavaduotojais, kai kada konsultuojasi VKP(b) CK Lietuvos biure. Atskirus klausimus taip pat aptaria su LKP(b) CK pirmuoju sekretoriumi, kuris dažnai asmeniškai domisi cenzūros reikalais (...). Glavlitas taip pat palaiko ryšį su NKGB ir NKVD“ (dok. Nr.10.9.L.22)*.

1945 02 16 LKP(b) CK biuras Glavlito darbą įvertino nepatenkinamai (iš vadovo pareigų atleido M.Jofę ir paskyrė A.Malyginą) ir pareikalavo užbaigti karo metais leistos literatūros išėmimą (3 669 000 knygų), t.y. naikinimą, įkurti specialiuosius knygų saugojimo fondus Vilniuje ir Kaune, sukomplektuoti cenzorių aparatą ir kt. (dok.Nr. 10.10.*). Išimti „žalingas“ knygas 1945 m. rugpjūčio mėn. LKP(b) CK VII plenumė ragino A.Sniečkus (dok. Nr.10.11)*. Lietuvos nepriklausomybės metais išleista literatūra buvo išimama iš bibliotekų pagal Glavlito parengtus ir LKP(b) CK patvirtintus sąrašus (dok. Nr.10.12)*. 1944 – 1945 m. jos buvo išimta apie 545 tūkst. knygų.⁴ Iš viso 1944-1951 m. iš bibliotekų buvo išimta per 600 tūkst. knygų, kurių nedidelė dalis buvo perduota specialiesiems fondams, o visos kitos sunaikintos.⁵

---

* **Dok. Nr. 10.8.** 1944 m. spalio 26 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus, LSSR LKT pirmininko M.Gedvilo, LSSR NKGB ministro A.Guzevičiaus ir LSSR NKVD ministro J.Bartašiūno nurodymas LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, vykdomųjų komitetų pirmininkams, NKGB ir NKVD skyrių viršininkams dėl fašistinės ir antisovietinės literatūros konfiskavimo iš Lietuvos gyventojų. LYA. F.1771. Ap.7. B.81. L.35.

* **Dok. Nr. 10.9.** Ištraukos iš 1946 m. sausio 10 d. LSSR Glavlito prie LKT viršininko A.Malygino ataskaitos LKP(b) CK sekretoriui K.Preikšui. LYA. F.1771. Ap.9. B.278. L.11,21-23.

* **Dok. Nr. 10.10.** 1945 m. vasario 16 d. LKP(b) CK biuro nutarimas „Dėl Lietuvos SSR Glavlito darbo“. LYA. F.1771. Ap.8. B.40. L.75-76.

* **Dok. Nr. 10.11.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 24 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus kalbos LKP(b) CI VII plenumė. LYA. F.1771. Ap.8. B.14. L.178.

* **Dok. Nr. 10.12.** Ištraukos iš 1947 m. sausio 29 d. LSSR Glavlito viršininko A.Malygino ataskaitos už 1946 m. IV ketvirtį LKP(b) CK sekretoriui K.Preikšui. LYA. F.1771. Ap.9. B.278. L.1, 9-10.

LKP(b) CK Glavlito pagalba kontroliavo visas kultūros įstaigas: nuo respublikinio radijo iki muziejų – visuomenė galėjo žinoti tik komunistų partijos aprobuotą informaciją (dok. Nr.10.24)*.

Atvykusius iš SSRS ir lietuvių komunistus piktino nepriklausomos Lietuvos laikais statyti paminklai, esantys beveik kiekviename apskrityje ir valsčiaus centre. Minėtame plenumo Sniečkus irgi ragino juos griauti. Jis nurodė, kad artimiausiu laiku CK agitacijos ir propagandos skyrius turi parengti konkretų paminklų pašalinimo planą (dok. Nr.10.11). 1946 m. LKP(b) CK lapkričio plenumo VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas V.Ščerbakovas taipogi priekaištavo, jog miesteliuose stovi nepriklausomybės metų paminklai, kuriuos lietuviai pagerbia tautinių švenčių dienomis (dok. Nr.10.13)*. 1948 m. prasidėjo masinis paminklų griovimas. 1950 m. Kaune buvo susprogdinta Laisvės statula, Nežinomojo kareivio kapas bei kitos skulptūros Karo muziejaus sodelyje. 1950 m. nuo Vilniaus arkikatedros buvo nuimtos ir susprogdintos šventųjų skulptūros. 1952 m. barbariškai susprogdinti monumentalūs Trys kryžiai. 5-ojo dešimt. pab. - 6-ojo dešimt. pr. buvo nugriauti beveik visi istoriniai, ypač susiję su kovomis už Nepriklausomybę, paminklai. Iš viso per sovietmetį, tačiau daugiausia stalinizmo metais, buvo sunaikinta, išniekinta ar suniokota 526 paminklai, skulptūros ir smulkiosios architektūros darbai.⁶ Nugriautųjų vietoje buvo statomi nauji, įamžinantys kovą dėl sovietų valdžios, įžymiausius rusų tautos žmones ir sovietų valstybės vadovus. Vilniuje atsirado I.Černiachovskio, V.Lenino, J.Stalino, A.Puškinio paminklai. Dabar dauguma jų Varėnos raj. sovietinių skulptūrų Grūto parke.

Buvo visiškai likviduota nepriklausomybės metais sukurta Lietuvos švietimo sistema, bendrojo lavinimo mokyklos buvo paverstos komunistinės ideologijos skleidimo židiniais. Iš gimnazijų (1949 m. pavadintos vidurinėmis mokyklomis) buvo pašalintas tikybos dėstymas, įvestas privalomas SSRS konstitucijos ir rusų kalbos mokymas. Mokytojai, įtariamai “nacionalistine ar antitarybine” veikla, buvo šalinami iš darbo. Mokytojų likimą galėjo spręsti net mokyklų komjaunimo organizacijos.

LKP(b) CK ir VKP(b) CK Lietuvos biuras stengėsi, kad tarp būsimų inteligentų neatsirastų priešišku režimui asmenų. Kandidatus į aukštąsias mokyklas parinkdavo specialios priėmimo komisijos, kurias kontroliavo vietos partijos komitetas. Komisijos tikrindavo kandidatų socialinę kilmę ir pirmenybę teikdavo jaunuoliams, kurių tėvai rėmė sovietų valdžią, buvo samdiniai ar vargingieji valstiečiai, darbininkai. Dėl to į aukštąsias mokyklas negalėjo patekti daug gabių jaunuolių. 1945 m. liepos 6 d. LKP(b) CK biuras ir LSSR LKT priėmė nutarimą “Dėl studentų priėmimo į aukštąsias mokyklas 1945/1946 m.” ir patvirtino specialiąją anketą. Joje reikėjo atsakyti į tokius klausimus, kurie buvo užduodami stojant į komunistų partiją ar komjaunimą : pvz., “Ką veikė tėvai iki 1941 m., kokį turi ūkį, ar buvo užsienyje, kur dirbta iki 1940 m. , partiškumas” ir pan. Pateikus melagingus duomenis, grėsė

* **Dok. Nr. 10.24.** 1950 m. lapkričio 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl valstybinės paslapties atskleidimo faktų muziejuose pašalinimo priemonių. LYA. F.1771. Ap.90. B.121. L.5-6.

* **Dok. Nr. 10.13.** Ištrauka iš VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko V.Ščerbakovo kalbos 1946 m. lapkričio 22 d. LKP(b) CK XI plenumo. LYA. F.1771. Ap.9. B.19. L.228.

pašalinimas iš aukštosios mokyklos ir patraukimas teisminėn atsakomybėn. Nutarimas įpareigojo kiekvienoje aukštojoje mokykloje sudaryti priėmimo komisijas, į kurias privalėjo įeiti partorgas ir komjaunimo atstovas (dok. Nr.10.14)*. Liepos 6 d. A.Guzevičius pasiūlė dar labiau sugriežtinti atrankos kriterijus: “Kokiose dalyvavo organizacijose iki 1940 m.”, “Ar turi užsienyje giminių ir kokius su jais palaiko ryšius” ir kt. (dok. Nr.10.15)*.

LKP(b) ir LSSR vyriausybės sprendimais buvo likviduoti Vilniuje nuo seno veikiantys tautinių bendrijų kultūros židiniai. 1946 m. likviduotas baltarusių, 1949 m. - žydų, 1951 m. karaimų muziejus. Tautinių bendrijų kultūros niokojimas skaudžiai žalojo jų tautinę savimonę. Didžiausią moralinę skriaudą lietuviai patyrė, panaikinus senąją Lietuvos himną (V.Kudirkos “Tautišką giesmę”). 1945 m. rugsėjo 28 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą “Dėl Lietuvos SSR valstybinio himno” ir sudarė 7 žmonių komisiją naujam LSSR himnui sukūrti (dok. Nr.10.16)*. Naujasis LSSR himnas buvo patvirtintas LKP(b) CK biuro posėdyje 1950 m. kovo 29 d. Čia nuskambėjo žodžiai: Į laisvę mums Leninas nušvietė kelią, Padėjo kovoj didi rusų tauta. Mus Stalinas veda į laisvę ir galią...” (dok. Nr. 10.20)*. Specialaus sprendimo dėl Lietuvos himno uždraudimo LKP(b) CK biuras nepriėmė (nepavyko rasti tokio dokumento – V.T.), tačiau “Tautiškos giesmės” giedojimas tapo politiškai ir ideologiškai netoleruotinas.

Išvados

1. Sovietų Sąjunga per savo valdžios aparatą, ypač per partines struktūras, kontroliavo Lietuvos visuomenės kultūrą ir dvasinį gyvenimą, drastiškomis priemonėmis persekiojo kitaminčius. Lietuvos gyventojams buvo primesta svetima komunistinė marksizmo-leninizmo ideologija ir privaloma materialistinė pasaulėžiūra. Lietuvių inteligentija buvo verčiama vadovautis komunistine ideologija ir įrodinėti sovietinės santvarkos pranašumus, rusų tautos išskirtinumą, jos ypatingą misiją pasaulyje ir Lietuvoje. Komunistinė ideologija gynė SSRS imperinę politiką, tautinę kultūrą traktavo kaip svetimą socializmo interesams reiškinį. Buvo skelbiama, kad kultūra yra “nacionalinė savo forma ir socialistinė savo turiniu”, ji turėjo stiprinti sovietinį režimą.

2. Lietuvos dvasinės kultūros laimėjimai bei istorinis palikimas 1944-1953 m. buvo naikinamas arba transformuojamas į totalitarinės valstybės ir komunistinės visuomenės kultūros vertybių sistemą. Kadangi lietuvių profesionaliosios kultūros kūrėjai buvo priversti paklusti sovietiniam režimui ir ideologiniam diktatui, todėl jų kūryba neatspindėjo lietuvių tautos dvasinio

---

* **Dok. Nr. 10.14.** 1945 m. liepos 6 d. LKP(b) CK ir LSSR MT nutarimas “Dėl studentų priėmimo į aukštąsias mokyklas 1945/1946 m.m. LYA. F.1771. Ap.8. B.79. L.70,75-76.

* **Dok. Nr. 10.15.** 1945 m. liepos 6 d. LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl anketos, stojantiesiems į aukštąsias mokyklas, papildymo. LYA. F.1771. Ap.8. B.79. L.73.

* **Dok. Nr. 10.16.** 1945 m. rugsėjo 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR valstybinio himno”. LYA. F.1771. Ap.8. B.109. L.127.

* **Dok. Nr. 10.20.** 1950 m. kovo 29 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR himno teksto projekto patvirtinimo”. LYA. 1771. Ap.90. B.53. L.76,77,83,85.

gyvenimo, tragiško pokario žmonių likimo. Kūryba buvo paversta agresyvios komunistų partijos politikos priedėliu, visuomenės ideologinio apdoravimo įrankiu. Administraciniai ir direktyviniai LKP(b) valdymo metodai, atotrūkis nuo pasaulinės kultūros ir mokslo laimėjimų, nuo tautinių ištakų stabdė lietuvių tautinės kultūros ir Lietuvos mokslo raidą, eliminavo bendražmogiškųjų vertybių įprasminimą. Dėl to kai kurie pozityvūs reiškiniai lietuvių kultūroje ir moksle negalėjo kompensuoti jai stalinizmo metais padarytos žalos.

3. VKP(b) politika, nukreipta prieš lietuvių tautos tradicijų puoselėjimą ir pasaulinės kultūros pažinimą, buvo vadinama "kultūrine revoliucija". Jos tikslai buvo sovietizuoti, rusifikuoti ir ideologizuoti dvasinį žmonių gyvenimą, slopinti tautinę bei religinę sąmonę ir iškiepyti bolševikinę nepakantumo bendrosioms žmonijos vertybėms ideologiją. Komunistų partija lietuvių tautą vertino kaip kultūriškai atsilikusią ir religingai prietaringą.

4. Lietuvoje visas kultūros ir švietimo sritis kontroliavo ir griežtai administravo LKP(b) CK aparatas, kuriam padėjo valstybinės įstaigos, vadovaujančios tam tikrai kultūros sferai. Rašytojus, dailininkus, kompozitorius ir teatralus prižiūrėjo Meno reikalų valdyba, bibliotekas, muziejus, kultūros namus - Kultūros ir švietimo įstaigų komitetas, mokyklas - Švietimo ministerija, o visas jas - LKP(b) CK kultūros ir mokslo bei agitacijos ir propagandos skyrius. LKP(b) CK aparate didelę įtaką kultūriniam ir moksliniam gyvenimui turėjo vietiniai komunistai K.Preikšas, V.Niunka, G.Zimanas, J.Žiugžda, A.Venclova.

4. Dauguma lietuvių inteligentų neragino atvirai priešintis sovietinei okupacijai, beveik nedalyvavo (išskyrus mokytojus) nelegalioje pogrindžio veikloje, tačiau ir nešlovė bei nepalaikė komunistinės valdžios. Todėl daugelis iš Maskvos atsiųstų pareigūnų nepasitikėjo inteligentija ir norėjo ją visa atsikratyti. Tačiau oficiali komunistų partijos nuostata skelbė (A.Sniečkus, M.Suslovas), kad "senąją inteligentiją reikia perauklėti ir panaudoti socializmo statyboje". Buvo reikalinga, kad žymūs žmonės viešais pareiškimais ar eiliniai mokytojai pamokose pritarėtų sovietų valdžiai.

5. Lietuvių tautos auklėjimui LKP (b) organizavo įvairius inteligentų suvažiavimus ir pasitarimus, kuriuose slapta (psitelkiant valstybės saugumo darbuotojus) stengėsi išsiaiškinti inteligentų politines nuotaikas, vėliau specialiuose LKP(b) CK plenuose buvo smerkiami žinomi Lietuvai žmonės.

6. LKP(b) organizuotas inteligentijos perauklėjimas vyko kartu su LSSR NKVD - MGB vykdytomis represijomis. 1944 -1953 m. suimtas 1 651 kūrybinės ir mokslinės inteligentijos atstovas, dauguma jų buvo ištremti ir įkalinėti, buvo nužudyti ar kitaip bausti. Vien tik literatų represuota 91 (1940-1953). Daugeliu atvejų LKP (b) CK pritarė inteligentų įkalinimui. Kai kuriuos inteligentus, Lietuvos istorijos aspektus ar tautinės kultūros apraiškas, lietuvių kalbos vartojimą bandė ginti J. Paleckis.

7. Komunistų partija kontroliavo kiekvieną spausdintą žodį. LKP(b) CK Glavlito pagalba organizavo visų Lietuvos bibliotekų "valymą". Buvo naikinami bibliotekų fondai, primenantys nepriklausomos Lietuvos laikus ir tautinės kultūros laimėjimus. Asmenys, nuslėpę konfiskuotą literatūrą, buvo traukiami griežton atsakomybėn. 1944 -1951 m. iš bibliotekų buvo išimta per

600 tūkst. knygų, kurių nedidelė dalis buvo perduota specialiesiems fondams, o visos kitos sunaikintos. Taip pat buvo sunaikinta vokiečių okupacijos metais išleista literatūra (3,7 mln. knygų).

8. LKP(b) CK organizavo daugiausia nepriklausomybės metais pastatytų paminklų griovimą. Iš viso per sovietmetį, daugiausia stalinizmo metais, buvo sunaikinta, išniekinta ar suniokota 526 paminklai, skulptūros ir smulkiosios architektūros darbai. Barbariškai buvo sunaikinti Trijų kryžių monumentas. Arkikatedros frontoninės skulptūros ir kt. Nugriautųjų ar naujose vietoje buvo statomi nauji paminklai, įamžinantys įžymiausius rusų tautos žmones ir sovietų valstybės vadovus.

9. Buvo visiškai likviduota nepriklausomybės metais sukurta Lietuvos švietimo sistema, bendrojo lavinimo mokyklos paverstos komunistinės ideologijos skleidimo židiniais. Kad tarp būsimų inteligentų neatsirastų priešiško režimui asmenų, kandidatus į aukštąsias mokyklas parinkdavo specialios priėmimo komisijos, kurias kontroliavo vietos partijos komitetas.

10. Didžiausia moraline skriauda lietuviai patyrė, uždraudus senąjį Lietuvos himną V.Kudirkos "Tautišką giesmę". Jo giedojimas tapo politiškai ir ideologiškai netoleruotinas. 1950 m. buvo patvirtintas naujas LSSR himnas. Čia nuskambėjo žodžiai, pataikaujantys rusų tautai, V.Leninui, J.Stalinui.

Šaltiniai ir literatūra

1. Už tarybinę lietuvių literatūrą. K., 1947. P.5-44.
- 2.. Literatūra ir menas. 1990 12 22.
3. LYA. F.1771.Ap.1771.B.360.L.150-157.
4. Truska L. Glavlito veikla Lietuvoje 1940-1947 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1996. V., 1997.P.226.
5. Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią. V., 1989. P.207-208.
6. Nukentėję paminklai. V., 1994. P. 1-264 (suskaičiavo E.Peikštenis).

11. Prievartinė laiško Stalinui pasirašymo kampanija 1945 m.

1945 m. artėjant “Tarybų Lietuvos” penkmečiui (1940 m. liepos 21 d. - sovietų valdžios paskelbimo diena Lietuvoje), 1945 birželio 22 d. LKP(b) CK biuras nusprendė pasiūsti Stalinui padėkos laišką nuo lietuvių tautos (dok. Nr.11.1)*. Šia akcija turėjo būti suinteresuota Maskva. 1945 m. liepos 17 d. buvo numatyta Potsdamo konferencijos pradžia, kurioje Stalinas, prireikus, būtų galėjęs pademonstruoti lietuvių “pritarimą” sovietų valdžiai. Visai priešingos nuomonės buvo dauguma Lietuvos gyventojų, kurie manė, kad laiško pasirašymas gali dar labiau sumenkinti galimybę atgauti nepriklausomybę. Todėl nuo pat laiško pasirašymo pradžios prasidėjo šios politinės kampanijos boikotas, įgavęs akivaizdžią pilietinio nepaklusnumo sovietinei okupacijai formą. Buvo imtasi prievartos priemonių, kad laišką pasirašytų bent dauguma Lietuvos gyventojų.

Ruošiantis pasirašymui, visų lygių LKP(b) komitetuose buvo sudaromi parašų rinkimo planai, numatytos gyventojų susirinkimų vietos ir laikas. Kaimo vietovėse akcijai vykdyti prie suformuotų partinio-sovietinio aktyvo grupių buvo priskirti NKVD kariai ir sribai. Miestuose prie didesnių įmonių ar įstaigų buvo priskirti komunistai, komjaunuoliai, profsajungų aktyvistai. Pvz., Kaune buvo mobilizuota 700 žmonių iš komjaunimo ir profsajungų aktyvo.¹

Iš pat pradžių parašų rinkimo kampaniją lydėjo visiška nesėkmė. Žmonės dažnai atvirai ignoruodavo atvykstančiuosius rinkti parašų. Raseinių apskrities LKP(b) komiteto I sekretorius T.Mončiunskas LKP(b) CK VI plenumo (1945 m. liepos mėn.) apgailestavo, kad viename iš susirinkimų, kuriame dalyvavo 60 valstiečių, nė vienas nepasirašė, o demonstratyviai išėjo”.² 1945 m. liepos mėn. LSSR NKGB komisaras A.Guzevičius informavo M.Suslovą, A.Sniečkę ir B.Kobulovą, kad Vilniaus universiteto studentai prieš pasirašymą kalbėjo, kad jeigu šis laiškas bus nusiųstas Stalinui, “tai pasauliui bus aišku, kad lietuvių tauta yra už sovietų valdžią, ir tada viltys apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą žlugs”. Minėtame pranešime A.Guzevičius pažymėjo, kad Vilkaviškio apskrities Žilių valsčiaus Bobių apylinkėje laišką pasirašė tik 184 žmonės, Utenos apskrities Daugailių valsčiuje visi klausytojai išėjo iš susirinkimo, Utenos sviesto įmonėje iš 15 darbininkų pasirašė tik direktorius (dok. Nr.11.2)*. Daugybė panašių faktų buvo užfiksuota visoje Lietuvoje.

Matydamas gresiančią nesėkmę, 1945 m. liepos 11 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje I.Tkačenka nusiųtė laišką asmeniškai Sniečkui ir Suslovui, kuriame pažymėjo, kad “tokio svarbaus politinio renginio organizavimo sistema tokiu pavidalu, kaip dabar daugelyje vietovių organizuojama, yra garbingo mūsų partijos ir tautų vado vardo įžeidimas”. Jis

* **Dok. Nr. 11.1.** 1945 m. birželio 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl pasirengimo Lietuvos sovietų socialistinės respublikos penkmečio minėjimui ir jo organizavimo 1945 m. liepos 21 d.”. LYA. F.1771. Ap.8. B.77. L.34-37.

* **Dok. Nr. 11.2.** 1945 m. liepos mėn. LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus spec pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui ir SSRS NKGB komisaro pavaduotojui B.Kobulovui dėl žmonių atsisakymo pasirašyti laišką J.Stalinui. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.1-2.

nurodė, kad operatyviniams sektoriams buvo duotas nurodymas areštuoti žmones, kurie trukdys pasirašyti laišką draugui Stalinui. I.Tkačenka NKVD-NKGB operatyvinių sektorių ir apskričių skyrių viršininkams įsakė “visus asmenis, žlugdančius laiško drg. Stalinui svarstymą, rengiančius kokius nors išsišokimus – areštuoti” (dok. Nr. 11.3)*. Kiek tokių žmonių buvo suimta - nežinoma.

1945 m. liepos 12 d. I.Tkačenka, B.Kobulovas ir A.Apolonovas nusiuntė beveik to pačio turinio raštą L.Berijai, kuris tą pačią dieną perdavė J.Stalinui: “Siunčiu Jums vertą dėmesio draugų Kobulovo, Apolonovo ir Tkačenkos pranešimą apie tai, kaip Lietuvos SSR gyventojai pasirašinėja laišką draugui Stalinui Sovietų valdžios respublikoje penktųjų metinių proga” (dok. Nr.11.4)*. Iš dokumento matyti, kad saugumo struktūrų vadovai kaltę už kampanijos žlugimą norėjo suversti LKP(b) CK ir partijos žemesniosioms organizacijoms (blogai organizuotas politinis-masinis ir agitacinis darbas). Laiško pasirašymo kampanijos nesėkmė, matyt, turėjo įtakos asmeniškai Stalinui. Liepos 12-13 d. L.Berija gavo Stalino leidimą pradėti pirmuosius didesnius partizanų šeimų trėnimus Lietuvoje.³

Sniečkus ir visa LKP(b) CK vadovybė greitai reagavo į susidariusią padėtį. 1945 m. liepos 18 d. LKP(b) CK biuras specialiai apsvarstė LKP(b) Utenos apskrities komiteto darbą ir priėmė nutarimą “Dėl neatsakingo požiūrio į politinio-masinio darbo organizavimą Utenos apskrityje rengiant laišką draugui Stalinui”. Dokumente konstatuota, kad Utenos apskrities komunistai ir kiti aktyvistai ėmėsi prievartos priemonių prieš žmones. Antai Vyžuonų miestelyje partijos apskrities įgaliotinis Kaminskij gyventojų susirinkime stalu užstūmė duris ir reikalavo pasirašyti po laišku. Šis LKP(b) CK biuro nutarimas buvo išsiųstas visiems apskričių ir miestų partijos komitetams (dok. Nr. 11.5)*.

Oficialiais duomenimis, iš beveik 1,5 mln. rinkimų teisę turinčių žmonių, taikant psichologinį, moralinį ir fizinį spaudimą (areštus), laišką Stalinui pasirašė 640 875 Lietuvos gyventojai.⁴ Kadangi nėra išlikusių archyviškai dokumentuotų parašų, nėra ir pagrindo tikėti ar netikėti šiais skaičiais. Tačiau archyviniai dokumentai liudija, jog Lietuvos žmonėms vienodai mieste ir kaime buvo taikoma prievarta.

Išvados

---

* **Dok. Nr. 11.3.** 1945 m. liepos 11 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl nepatenkinamo LKP(b) CK aparato darbo organizuojant laiško J.Stalinui pasirašymą. LYA. F.1771. Ap.8. B.179. L.110-112.

* **Dok. Nr. 11.4.** 1945 m. liepos 12 d. L.Berijos laiškas J.Stalinui, V.Molotovui ir G.Malenkovui dėl nepatenkinamo LKP(b) CK aparato darbo organizuojant laiško J.Stalinui pasirašymą. RFVA. F.R-9401. Ap.2. B.97. L.337-341.

* **Dok. Nr. 11.5.** 1945 m. liepos 18 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl neatsakingo požiūrio į politinio-masinio darbo organizavimą Utenos apskrityje rengiant laišką draugui Stalinui”. LYA. F.1771. Ap.8. B.83. L.4-5.

1. 1945 m. vasarą Lietuva boikotavo LKP(b) CK suorganizuotą padėkos laišką J.Stalinui nuo lietuvių tautos politinę kampaniją. Komunistų partija pasitelkusi stribus, komjaunuolius, partinį aktyvą ėmėsi prievartos priemonių, kad laišką pasirašytų bent dauguma gyventojų. Žmonės vengė pasirašinėti.

2. Matydamas Lietuvos komunistų politinę nesėkmę, 1945 m. liepos 11 d.. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje gen. I.Tkačenka savo pavaldiniams įsakė areštuoti visus, kad trukdys pasirašyti laišką. Kiek žmonių dėl to nukentėjo, nežinoma, tačiau laišką žmonės pradėjo pasirašinėti.

3. Šios akcijos metu išryškėjo represinių struktūrų ir LKP(b) vadovų nesutarimai. I.Tkačenka ir kiti, kreipdamiesi į Staliną, apkaltino LKP(b) CK ir žemesnes partines struktūras neveiklumu. Liepos 12-13 d. L-Berija gavo Stalino leidimą pradėti pirmuosius partizanų šeimų trėmimus Lietuvoje.

4. Oficialiais duomenimis, iš beveik 1.5 mln. rinkimų teisę turinčių žmonių, taikant psichologinį moralinį ir fizinį spaudimą (areštus), laišką Stalinui pasirašė 640 875 Lietuvoje (duomenys nepatikrinti).

Literatūra ir šaltiniai

1. J.Čaplikas. “Draugas Stepas – draugui Paleckiui // Pozicija, 1992 07 4-10.

2. LKP(b) Raseinių apskrities partijos komiteto I sekretoriaus Mončiunsko kalba 1945 m. liepos 26 d. LKP(b) CK VI plenumo. LYA. F.1771.Ap.8.B.10.L.137.

3. Pocius M. Vieningas lietuvių tautos atsakas J.Stalinui // Genocidas ir rezistencija. 1998. Nr.1.P.115-120.

4. Lietuvių tauta didžiajam tautų vadui draugui Stalinui // Tarybų Lietuva, 1945 07 27.

12. Represijos prieš Katalikų bažnyčią

Viena iš svarbiausių lietuvių tautos dvasinės opozicijos jėgų buvo Katalikų bažnyčia. Turėdama centralizuotą organizacinę struktūrą ir didelę tikinčiųjų paramą, ji darė nemažą poveikį Lietuvos politiniam gyvenimui. Komunistinė valdžia prieš dvasininkus ir tikinčiuosius griebėsi šiurkščios prievartos. LKP(b) pokario metais siekė eliminuoti Bažnyčią iš visuomenės gyvenimo, kišosi ir reguliavo religinių bendruomenių vidaus reikalus. Komunistinė valdžia nepripažino jokios Vatikano iniciatyvos Bažnyčios valdymo ir hierarchijos klausimais.. Svarbiausi Bažnyčios gyvenimo klausimai būdavo svarstomi LKP(b) CK biuro ar skyrių posėdžiuose, kuriuose buvo sprendžiama, kokiais būdais ir priemonėmis galima jai pakenkti, leisti ar neleisti kunigams užimti aukštas bažnytines pareigas ir kt.

Katalikų dvasininkai visada stengėsi palaikyti lietuvių tautinį orumą, ragino nepamiršti katalikiškų tradicijų, priešintis nutautinimui, moraliai rėmė tautinę rezistenciją, o kai kurie iš jų dalyvavo ir pogrindžio veikloje. Dėl stipraus pasipriešinimo sovietiniam režimui, kuriam iš esmės Bažnyčia pritarė, komunistinė valdžia prieš dvasininkus ir tikinčiuosius griebėsi brutalaus prievartos.

VKP(b) pajungus savo interesams Rusijos stačiatikių bažnyčią, paskutiniu Stalino valdymo dešimtmečiu Sovietų Sąjungos visuomenės ateizavimo tikslai buvo panaudoti imperijos įtvirtinimo labui ir nustumti į antrą vietą. Tuo metu VKP(b) CK nepriėmė nė vieno nutarimo, kuriame būtų raginama aktyviau kovoti su "religiniais prietarais".¹ Lietuvoje padėtis buvo kitokia. LKP(b) Katalikų bažnyčios nekontroliavo, todėl Maskva suteikė Lietuvos komunistams beveik visišką veiksmų laisvę, kuri vėliau dėl perdėto LKP(b) uolumo represuojant Bažnyčią Maskvoje buvo įvardyta "kairiuoju nukrypimu". Komunistinė valdžia nepripažino jokios Vatikano iniciatyvos Bažnyčios valdymo ir hierarchijos klausimais. Svarbiausi Bažnyčios gyvenimo klausimai būdavo svarstomi LKP(b) CK skyrių ar biuro posėdžiuose, kuriuose buvo sprendžiama, kokias būdais ir priemonėmis galima jai pakenkti, leisti ar neleisti kunigams užimti aukštas bažnytines pareigas ir kt. Ši praktika galiojo visą okupacijos laikotarpį.

LKP(b) pokario metais siekė eliminuoti Bažnyčią iš visuomenės gyvenimo, kišosi ir reguliavo religinių bendruomenių vidaus reikalus, su valstybės saugumo agentūros pagalba slapta rinko informaciją apie eilinių kunigų ir Bažnyčios vadovybės planus, politines nuotaikas. 1945 m. liepos mėn I.Tkačenka pripažino, kad Bažnyčia Lietuvoje turi autoritetą, ką visaip neigė LKP(b) vadai. (dok. Nr. 12.9)*. Pasitelkdama Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliotinio instituciją ir LSSR NKGB-MGB, LKP(b) CK priėmė keletą politinių antibažnytinių dokumentų, sudariusių sąlygas minėtoms struktūroms vykdyti dvasininkijos įbauginimo, šantažo, fizinės prievartos ir represijų

* **Dok. Nr. 12.9.** 1945 m. liepos mėn. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos pranešimas LSSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams. LYA. F.K-1. Ap.18. B.39. L.140.

politiką. Komunistinė valdžia bijojo Bažnyčios autoriteto, todėl saugumo tarnybos buvo įpareigosios įsiskverbti į dvasininkijos sluoksnius ir turimomis priemonėmis demoralizuoti Bažnyčią iš vidaus ir visuomenėje.

Pagrindiniai Bažnyčios represavimo iniciatoriai ir organizatoriai buvo A.Sniečkus, M.Gedvilas, K.Preikšas, RKRT įgaliotiniai A.Gailevičius (1944-1948) ir B.Pušinis (1948-1957) bei LSSR NKGB-MGB vadovai.

Pokario metais Lietuvos Katalikų bažnyčia iš vietos komunistų patyrė žymiai didesnę prievartą nei to reikalavo Maskva. Dėl to LKP(b) vadovybė buvo kritikuota, tačiau savo "klaidų" niekad nepripažino. 1960 m. gruodžio 3 d. LKP CK biuro posėdyje A.Sniečkus sakė: "Mes nedarėme nuolaidų katalikų bažnyčiai. Atvirakščiai, mes daug bažnyčių ir vienuolynų uždarėme. Savo laiku mus kaltino "kairiuoju nukrypimu", aš buvau iškviestas į SSKP CK sekretoriatą, kur man reikėjo tuo klausimu pasiaiškinti" (dok. Nr.12.1). Labai panašios, tik kur kas radikalesnės nuostatos laikėsi Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliotinis B.Pušinis. 1950 m. kovo 22 d. jis LKP(b) CK biure už savavališkus veiksmus netgi buvo kritikuotas, nors pareigas ėjo iki 1957 m. (dok. Nr.12.2. L. 80)*.

Iš pradžių komunistų valdžia Bažnyčios atžvilgiu laikėsi dvejobos, veidmainiškos politikos. 1945 m. sustiprėjus ginkluotojo pagrindžio pasipriešinimui, kovingai nusiteikę LKP(b) ir NKVD-NKGB vadovai reikalavo sustiprinti spaudimą Bažnyčiai - "kaip nacionalistinės kovos įkvėpėjai". Tačiau M.Gedvilas ir A.Gailevičius buvo tos nuomonės, jog būtina "katalikų bažnyčią panaudoti prieš banditų formuotes Lietuvos SSR teritorijoje". Pritardamas LKP(b) CK, LSSR NKGB represavimo politiką pradėjo masiniais kunigų areštais (1944-1946 m. suimti 103 kunigai)², buvo nacionalizuotas Bažnyčios turtas, uždraustas tikybos dėstymas mokyklose ir grupinis vaikų katekizavimas. Kaimo vietovėse tai padaryti sekėsi sunkiau. 1946 m. rugsėjo 24 d. LSSR švietimo ministras J.Žiugžda kreipėsi į M.Gedvilą ir A.Sniečką, prašydamas "duoti direktyvinius nurodymus atitinkamiems organams likviduoti vaikų namuose religinio kulto židinius ir iškeldinti dvasininkus" (dok. Nr.12.3)*. LKP(b) CK, jeigu ne visiškai, tai nors iki minimumo stengėsi sumažinti masinį ir viešą religinių švenčių minėjimą. Jų metu buvo bijomasi iš tikinčiųjų ir dvasininkų antisovietinių demonstracijų ir kitų valdžiai priešiškų akcijų. 1945 m. spalio 13 d. gen. I.Tkačenka savo pavaldiniams įsakė Visų šventųjų ir Vėlinių dienomis kariuomenei bei kitoms represinėms struktūroms pereiti prie kovinės parengties ir kareivinių režimo. Asmenis, siekiančius panaudoti šventes antisovietiniams tikslams, nedelsiant areštuoti (dok. Nr.12.4)*. LKP(b) CK vadovybė siekė išnaudoti Bažnyčios autoritetą kovojant

---

* **Dok. Nr. 12.2.** 1950 m. kovo 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl LKP(b) CK biuro nutarimo "Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą" vykdymo". LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.78.

* **Dok. Nr. 12.3.** 1946 m. rugsėjo 24 d. LSSR švietimo ministro raštas LSSR MT pirmininkui M.Gedvilui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl katalikų dvasininkų iškeldinimo. LYA. F.1771. Ap.9. B.278. L.139.

* **Dok. Nr. 12.4.** 1945 m. spalio 13 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos pranešimas LSSR NKVD-NKGB liaudies komisarams, operatyvinių sektorių, apskričių ir miestų skyrių viršininkams dėl Vėlinių minėjimo Lietuvoje. LYA. F.K-1. Ap.18. B.40. L.121.

su pagrindžiu. Vykdamt įbauginimo politiką bei fizinę prievartą, 1945 m. valdžiai pavyko priversti prelatą S.Jakubauskį paskelbti kreipimąsi į partizanus ir besislapstančiuosius legalizuotis. Dauguma katalikų dvasininkų tokiai valdžios ir Bažnyčios bendradarbiavimo formai nepritarė. Nepavykus priversti dvasininkus paklusti sovietų valdžiai, LKP(b) su represinėmis struktūromis sustiprino tikinčiųjų diskriminavimo, dvasininkijos kompromitavimo ir represavimo politiką, stengėsi paversti ją tautine Bažnyčia, izoliuota nuo Vatikano ir kontroliuojama komunistinės valdžios³.

1946 m. buvo pradėta privalomai registruoti visas religines bendruomenes ir kunigus. Bažnytinę tvarką galėjo keisti tik Vatikanas, todėl Lietuvos vyskupai atmetė šį reikalavimą ir uždraudė Bažnyčiai dalyvauti politiniame gyvenime. Iki 1948 m. Bažnyčia įvairiomis priemonėmis boikotavo parapijų komitetų ir kunigų registraciją, todėl prieš ją represijos buvo sustiprintos. 1946 m. ištremtas vyskupas T.Matulionis, suimtas ir sušaudytas vyskupas V.Borisevičius, įkalintas arkivyskupas M.Reinys (1953 m. mirė Vladimiro kalėjime), 1947 m. ištremtas vyskupas P.Ramanauskas. Nuo 1947 m. nesiregistruojantiems kunigams taikomos administracinės baudos. Dvasininkija buvo kaltinama bendradarbiavimu su ginkluotu pagrindžiu, todėl LKP(b) CK biuras savo antipartizaniniuose nutarimuose visada prisimindavo Katalikų bažnyčią ir represines struktūras įpareigodavo "nutraukti jos priešišką veiklą". Pvz., 1947 m. gruodžio 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimo 22 punktas skelbė: "Įpareigoti respublikos partines organizacijas ir MGB organus sustiprinti reakcingos katalikų dvasininkijos demaskavimą ir nutraukti jos priešišką veiklą, tuo pat laiku išnaudoti lojaliai nusiteikusius kunigus, kurie pamoksluose tikintiesiems demaskuotų banditizmą ir kai kuriuos reakcingus dvasininkus, padedančius gaujoms" (dok. Nr.4.7)*.

1948 m. liepos 9 d. LKP(b) CK biuras priėmė garsųjį nutarimą "Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą" (dok. Nr.12.5)*. Dokumentas įpareigojo partijos komitetus ir valstybės saugumo organus imtis represinių priemonių prieš nesiregistruojančius kunigus ir pagrindinę ar antisovietinę jų veiklą. Nutarimo 2 punktas nurodė uždaryti neregistruotas bažnyčias, 3 punktas religinėms bendruomenėms leido nuomoti iš valstybės visą nacionalizuotą Bažnyčios turtą, jeigu kunigas bus lojalus sovietų valdžiai, 4 punktas kunigams uždraudė bet kokiais būdais mokyti vaikus religijos. Priešingu atveju dvasininkams grėse teisminė atsakomybė pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 122 str. Šio nutarimo 5 punktas įpareigojo MGB išaiškinti "religines-nacionalistines pagrindžio organizacijas", o 9 punktas pavedė Lietuvos komjaunimui aktyviai "demaskuoti reakcingosios dvasininkijos antiliaudinę veiklą".

Šį LKP(b) CK biuro nutarimą apsvartė beveik visi LKP(b) miestų ir apskričių partijos komitetai (neapsvartė Ukmergės ir Radviliškio apskr. partijų

* **Dok. Nr. 4.7.** 1947 m. gruodžio 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo". LYA. F. 1771. AP.190. B.5. L.179-187.

* **Dok. Nr. 12.5.** 1948 m. liepos 9 d. LKP(b) CK biuro nutarimas. "Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą" LYA. F.1771. Ap.11. B.111. L.9-13.

komitetai, todėl buvo kritikuoti). Pavyzdžiui, 1948 m. rugpjūčio 10 d. LKP(b) Zarasų apskr. p/k nurodė apskr. vykdomajam komitetui ne vėliau kaip iki rugpjūčio 15 d. suregistruoti bažnyčias ir kunigus (2 punktą): "Kunigams, trukdantiems katalikų bendruomenių registracijai, ir nesiregistruojantiems asmeniškai, uždrausti atlikti savo pareigas bažnyčiose ir tikinčiųjų namuose, piktybiškai ignoruojančius patraukti atsakomybė ir uždaryti (užanspauduoti) neužregistruotas bažnyčias ir neatidaryti jų iki to laiko, kol jas aptarnaujantys kunigai nepateiks Kultūrų reikalų Tarybos įgaliojimo pažymos apie religinės bendruomenės ir kulto tarnautojo registraciją". 3 nutarimo punktas įpareigojo valsčių Tarybų pirmininkus iki rugpjūčio 20 d. nacionalizuoti visus valsčiuje esančius Bažnyčios statinius ir kitą turtą. Visi kiti nutarimo punktai analogiškai atkartojė LKP(b) CK biuro nutarimą (dok. Nr.12.6)*.

Prasidėjo bažnyčių uždarymo kampanija arba prievartinė registracija. Didžiausią iniciatyvą šioje veikloje rodė B.Pušinis. Dėl perdėto uolumo jis gavo ne vieną įspėjimą iš Maskvos. SSRS RKRT vadovybė (įgaliojimo I.Polianskis) buvo susirūpinusi ne tiek dėl bažnyčių uždarymo tvarkos ar pačios kampanijos, kiek dėl vis didėjančio tikinčiųjų skundų SSRS vadams (J. Stalinui, SSRS AT Prezidiumo pirmininkui N.Švernikui) srauto bei tarptautinės nuomonės. 1948 m. spalio 13 d. uždarius bažnyčią Kaune (Aukštuosiuose Šančiuose), Pušinis laiške Maskvai aiškino, jog tai buvo padaryta specialiai, siekiant palaužti Kauno kunigų atsisakymą registruotis. Jis pabrėžė, kad "ši nutarimą labai palaikė LKP(b) CK, kuris ir sankcionavo šį aktą".⁴ 1949 m. spalio 6 d. LKP(b) CK vadovybės iniciatyva, o formaliai LSSR MT nutarimu buvo uždaryta Vilniaus arkikatedra.

Pušinį palaikė A.Sniečkus, atvirai demonstravęs savo panieką ir fanatišką neapykantą Katalikų bažnyčiai. Partiniuose pasitarimuose jis nuolat kartodavo, kad jokių būdu negalima susilpninti kovos su kunigais ir religija. 1948 m. LKP(b) CK XVIII plenumo jis kalbėjo: "Mes privertėme registruoti bažnyčias, nacionalizavome jų turtą, pasiekėme didelių rezultatų nutraukiant religijos dėstymą mokyklose, uždarėme keletą dešimčių bažnyčių. Tačiau ne visada viskas ėjosi sklandžiai, gyventojai nepatenkinti tolesniu bažnyčių panaudojimu. (...) Žinoma, dienotvarkėje ir toliau pasilieka vienos kitos bažnyčios uždarymas. Bet mes turime tai daryti atsargiai, patalpas panaudojant kultūros reikmėms, pavyzdžiui, klubams, kinui".⁵

1949 m. liepos mėn. Vatikanas paskelbė šv. Oficijos dekretą, atskiriantį nuo Bažnyčios komunistus ir juos remiančius katalikus. Neaišku, kiek tai turėjo įtakos Lietuvai, tačiau apie 1950 m. bažnyčių uždarinėjimo kampanija pradėjo silpti. Kunigai, siekdami išsaugoti Bažnyčią, nusileido valdžios reikalavimams ir ėmė registruotis.

1950 m. kovo 22 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą, kuris apibendrino beveik dvejų metų komunistų partijos organizuotą Bažnyčios represavimo politiką. Pažymoje buvo sakoma, kad "patys pasinaikino 42 vienuolynai" (katalikų), maldos namų tinklas sumažėjo 12 proc., klierikų 64

* **Dok. Nr. 12.6.** 1948 m. rugpjūčio 10 d. LKP(b) Zarasų apskrities komiteto biuro nutarimas "Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą". LYA. F.913. Ap.913-3. B.2. L.155-158.

proc., vyskupijų 50 proc., o Plungės Lurdas "pats pasinaikino" (dok. Nr.12.2*, dok. Nr.12.7)*.

1944-1953 m. komunistų partijos ir represinių struktūrų diskriminacinės ir nusikalstamos politikos dėka buvo suimti ir įkalinti arba ištremti 362 kunigai ir 4 vyskupai, uždaryti visi vienuolynai (paleista apie 14 000 vienuolių) ir apie 130 bažnyčių, nacionalizuotas visas bažnyčių ir vienuolynų turtas, palikta tik viena kunigų seminarija, uždraustas tikybos mokymas ir kt. (dok. Nr.12.8)*.

Dėl represijų, politinio ir ideologinio persekiojimo dvasininkija pakeitė veiklos taktiką. Ji pradėjo ieškoti kompromisų, kai kurie kunigai ėmė įrodinėti savo lojalumą sovietų valdžiai. 1950 m. sausio 16 d. Kauno arkivyskupijos, Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojas J.Stankevičius aplinkraštyje Lietuvos kunigams patarė "pozityviai prisidėti prie kuriamojo darbo, aiškiai patardami žmonėms, viešai ir privačiai, kad jie įsijungtų į bendrą kuriamąjį socialistinį darbą"⁶

Išvados

1. Viena iš svarbiausių lietuvių tautos dvasinės opozicijos jėgų, besipriešinančių sovietizacijai, buvo Katalikų bažnyčia. Komunistinė valdžia prieš dvasininkus ir tikinčiuosius griebėsi šiurkščios prievartos. LKP(b) pokario metais siekė eliminuoti Bažnyčią iš visuomenės gyvenimo, kišosi ir reguliavo religinių bendruomenių vidaus reikalus. Komunistinė valdžia nepripažino jokios Vatikano iniciatyvos Bažnyčios valdymo ir hierarchijos klausimais.. Svarbiausi Bažnyčios gyvenimo klausimai būdavo svarstomi LKP(b) CK biuro ar skyrių posėdžiuose, kuriuose buvo sprendžiama, kokiais būdais ir priemonėmis galima jai pakenkti, leisti ar neleisti kunigams užimti aukštas bažnytines pareigas ir kt.

2. Pasitelkdama Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliojimo instituciją ir represines struktūras, LKP(b) CK priėmė keletą politinių anlibažnytinių dokumentų, sudariusių sąlygas minėtoms institucijoms vykdyti dvasininkijos įbauginimo, šantažo, fizinės prievartos ir represijų politiką. Buvo nacionalizuotas Bažnyčios turtas, uždraustas tikybos dėstymas mokyklose ir grupinis vaikų katekizavimas. iki minimumo sumažintas masinis religinių švenčių minėjimas. 1946 m. prasidėjo prievartinė religinių bendruomenių ir kunigų registracija. Dvasininkija buvo kaltinama bendradarbiavimu su pogrindžiu, todėl LKP(b) CK biuras savo antipartizaniniuose nutarimuose įpareigodavo represines struktūras "nutraukti jos priešišką veiklą". 1944-1953 m. buvo įkalinti 362 kunigai ir 4 vyskupai. Buvo uždaryta apie 130 bažnyčių ir

---

* **Dok. Nr. 12.2.** 1950 m. kovo 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl LKP(b) CK biuro nutarimo "Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą" vykdymo". LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.78,80,83.

* **Dok. Nr. 12.7.** 1950 m. kovo 22 d. pažyma LKP(b) CK biurui "Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą" vykdymo". LYA. F.1771. Ap.190. B..7. L.85-88.

* **Dok. Nr. 12.8.** Ištrauka iš 1960 m. gruodžio 7 d. LKP CK I sekretoriaus pažymos SSKP CK "Dėl katalikų bažnyčios statybos Klaipėdoje". LYA. F.1771. Ap.190. B.12. L.101-102.

visi vienuolynai (paleista apie 14 tūkst. vienuolių), palikta tik viena kunigų seminarija.

3. Pokario metais Katalikų bažnyčia iš Lietuvos komunistų patyrė žymiai didesnę prievartą nei to reikalavo Maskva. Dėl perdėto uolumo LKP(b) veikla vėliau buvo įvardyta "kairiuoju nukrypimu". A.Sniečkus ir kiti komunistai dėl to Maskvoje buvo kritikuoti, tačiau savo nusikaltimų (tada vadainamų "klaidų") jie niekad nepripažino.

4. Pagrindiniai Bažnyčios represavimo iniciatoriai ir organizatoriai Lietuvoje buvo komunistai A.Sniečkus, M.Gedvilas, K.Preikšas. A.Gailevičius, B.Pušinis bei visi LSSR NKVD NKGB-MGB vadovai.

Literatūra ir šaltiniai

1.Streikus A. SSRS - Vatikano santykiai ir sovietų valdžios politika Bažnyčios atžvilgiu Lietuvoje 1945-1978 m.// Genocidas ir rezistencija. 1999.Nr.2.P.68-69.

2.LVA. F. R-181. Ap.1. B.16. L.13.

3. Laukaitytė R. Mėginimai sovietizuoti Lietuvos bažnyčią 1944-1949 metais. // Lietuvos istorijos metraštis 1997. V., 1998. P.178-197.

4. LVA.F.R-181.Ap.1.B.22.L.88.

5. LYA. F.1771.Ap.51.B.21.L.220-221.

6.LYA.F.16895.Ap.2.B.312.L.3-4.

Bendros išvados

Sovietų Sąjungoje komunistų partija, būdama valstybės struktūros dalimi ir konstitucionavusi kaip vienintelė vadovaujanti visuomenės politinė jėga, pavertė pačią valstybę savo politinių interesų ir ideologijos instrumentu. Partijos rankose susikcentravo visa reali politinė ir valstybinė valdžia. Ji apėmė įstatymų sumanymo, jų leidimo ir vykdymo kontrolės funkcijas. Pokario Lietuvoje demokratijos ir valstybės konstitucionalizmo regimybę sudarė įprasti valstybingumo atributai - aukščiausiosios valstybinės valdžios ir valstybės valdymo institucijos, konstitucija, rinkimai, teisėsaugos organų sistema. Šių ir kitų valstybingumo elementų pagalba buvo realizuojama komunistų partijos politika ir totalinė visuomenės kontrolė, draudžiama pasaulėžiūros laisvė, grubiai pažeidžiamos žmogaus elementarios teisės ir laisvės, vykdoma nusikalstama valstybės teroro politika, represijos ir lietuvių tautos genocidas.

Visi lietuvių tautos naikinimo ar represavimo svarbiausi politiniai sprendimai buvo priimti Maskvoje, komunistų partijos vadovybėje. Lietuvoje jiems pritarė visos okupacinės administracijos valdžios struktūros ir priėmė atitinkamus nutarimus dėl jų. Lietuvos komunistų partija tapo nusikalstamos veiklos įkvėpėja, vykdytoja ir organizatorė. Ji idėjiškai grindė, teisingo ir netgi skatino dalies lietuvių tautos naikinimą, įtraukė į jį visas LSSR valstybines struktūras. Visa komunistų partijos veikla rėmėsi stalinine klasių kovos aštrėjimo teorija. Ideologiniuose komunistų renginiuose viena socialinė gyventojų grupė buvo priešpriešinama kitai, dirbtinai kurstomi žmonių nesutarimai, įrodinėjama, kad vargingiausiai gyvenanti gyventojų dalis yra pažangiausias socialinis sluoksnis ir socialistinės santvarkos atrama.

1944 – 1953 m. VKP(b) ir jos teritorinis padalinys - Lietuvos komunistų partija (bolševikų) - buvo politinių nusikaltėlių organizacija, slapta nuo visuomenės planavusi ir vykdydusi nusikaltimus žmogiškumui, lietuvių tautai ir valstybingumui. Komunistinis teroras ir represijos palietė apie pusę milijono Lietuvos gyventojų. LKP viešai neįvertino savo praeities ir nepripažino padarytų nusikaltimų.

Be Lietuvos komunistų partinės organizacijos, pokario metais Lietuvoje veikė dar kitos SSRS politinės struktūros: VKP(b) CK Lietuvos biuras ir Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga (komjaunimas). Šios organizacijos aktyviai prisidėjo prie sovietizacijos proceso, kovojo su rezistencija, dalyvavo represijose ir genocido akcijose.

DOKUMENTŲ PAVADINIMAI

1. Lietuvos komunistų partija (bolševikų)

1. **Dok. Nr.1.25.** 1945 m. liepos 23 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl kaimo sustiprinimo partiniais, komjaunimo ir tarybiniais kadrais”. LYA. F.1771. Ap.8. B.83. L.18-19.
2. **Dok. Nr.1.1.** 1945 m. vasario 2 d. LKP(b) CK orginstruktorių skyriaus instruktoriaus Jacko paaškinamasis raštas LKP(b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjui D.Šupikovui. LYA. F.1771.Ap.8.B. 265.L.30
3. **Dok. Nr. 1.2.** 1951 m. birželio 21 d. LSSR MGB sekretoriato viršininko Jermakovo raštas visiems LSSR MGB skyrių viršininkams. LYA. K-1. Ap.3. B.390.L.16.
4. **Dok. Nr.1.27.** Ištrauka iš 1945 m. liepos 31 d. LSSR NKGB komisaro pav. plk. Kolotuškino ir “V” skyriaus viršininko pplk. Makarovo mėnesio ataskaitos (už 1945 m. birželį) SSRS NKGB “V” skyriaus viršininkui gen. mjr. Smorodinskiui apie cenzūros rezultatus Lietuvoje. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.159-166.
5. **Dok. Nr.1.17.** 1945 m. lapkričio 16 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas D.Jefimovo paaškinamasis raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui, LSSR LKT pirmininkui M.Gedvilui ir LSSR NKGB sekretariatui “Dėl sovietinio teisingumo pažeidimų vykdant grūdų paruošas Panevėžio ir Biržų apskrityse. LYA. F.K-1. Ap.10. B.23. L.1401-41.
6. **Dok. Nr.1.28.** Ištrauka iš 1944 m. gruodžio 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Panevėžio apskrities pirminių partorganizacijų ir valsčių partorgų darbo”. LYA.F.1771.Ap.7.B.64.L.64.
7. **Dok. Nr.1.50.** 1947 m. vasario 7 d. LSSR prokuroso D.Salino raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui ir VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui “Dėl socialistinio teisingumo pažeidimų Lietuvos SSR”. 1 egz. LYA. F.1771. Ap.190. B.5. L.37-46.
8. **Dok. Nr.1.3.** 1944 m. liepos 15 d. LKP(b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjo D.Šupikovo pranešimas VKP(b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjui Šambergui. LYA. F.3377. Ap.58. B.854. L.1-2.
9. **Dok. Nr.1.4.** Ištrauka iš 1945 m. rugsėjo 12 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas gen. mjr. D.Jefimovo pažymos LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie Paruošų liaudies komisariato įgaliotinį **K.Banį. LYA. F.1771.Ap.8. B.118. L.64-67.**
10. **Dok. Nr.1.5 - 1.6.** 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Juozo Vaišnoro, Tomo byla”. LYA. F.1771. Ap.8. B.118. L.40; ten pat. B.116. L.10-11. **Dok. Nr. 1.9.** 1945 m. spalio 31 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko pav. Kovaliovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie LSSR MT pirmininko pav. M.Gregorausko politinį netinkamumą užimti esamas pareigas.LYA.F.K-1.Ap.10. B.23.L.106.

11. **Dok. Nr.1.10.** 1951 m. sausio 5 d. LKP(b) CK biuro nutarimas, smerkiantis LSSR AT Prezidiumo pirmininką J.Paleckį, LSSR AT Prezidiumo sekretorių S.Pupeikį ir kt. už ryšius su “antissovietine masonų organizacija”. LYA. F.1771. Ap.190. B.8. L.84.
12. **Dok. Nr.1.29.** 1945 m. rugsėjo 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Jono Laurinaičio nepartinio elgesio”. LYA. F.1771. Ap.8. B.100. L.47.
13. **Dok. Nr. 1.49.** Ištrauka iš 1953 m. vasario 25 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl politinio budrumo stokos parenkant kadrus kai kuriuose Lietuvos KP organuose”. LYA.F.1771.Ap.131.B.238.L.9-10.
14. **Dok. Nr. 1.30.** 1951 m. sausio 1 d. LSSR vadovujančių nomenklatūrinių darbuotojų suvestinė. LYA. F.1771. Ap.130. B.67. L.33.
15. **Dok. Nr.1.131.** 1952 m. sausio 1 d. LKP(b) CK kadru skyriaus pažyma apie nomenklatūrines pareigybes Lietuvoje. LYA. F.1771. Ap.130. B.124. L.4.
16. **Dok. Nr.1.32.** Ištrauka iš 1945 m. vasario 6 d. LKP(b) CK biuro nutarimo dėl naujų LKP(b) CK skyrių įsteigimo. LYA. F.1771. Ap.8. B.35. L.6.
17. **Dok. Nr.1.33.** Ištrauka iš 1950 m. sausio 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimo, patvirtinančio LKP(b) CK aparato skyrių ir nomenklatūrinių etatų sąrašus. LYA. F.1771. Ap.90. B.121. L.14.
18. **Dok. Nr. 1.34.** 1947 m. gruodžio 27 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl galiojančios socialinio buitinio aptarnavimo fondo naudojimo tvarkos panaikinimo ir aprūpinimo pinigais skyrimo vadovaujantiems sovietiniams ir partiniams darbuotojams. LYA. F.1771.Ap.190.B.5.L.190,191,195,196.
19. **Dok. Nr.1.35.** 1948 m. vasario 24 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl laikino aprūpinimo pinigais dydžio nustatymo vadovaujantiems partiniams ir sovietiniams darbuotojams. LYA.f.1771.Ap.190.B.6.L.14-15.
20. **Dok. Nr.1.36.** Ištrauka iš 1944 m. gruodžio 30 d. LKP(b) CK IV plenumo rezoliucijos. LYA. F.1771. Ap.7. B.9. L.5.
21. **Dok. Nr. 1.37.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 24 d. LKP(b) CK VII plenumo nutarimo. LYA. F.1771. Ap.8. B.12. L.8.
22. **Dok. Nr. 1.38.** Ištrauka iš 1946 m. lapkričio 24 d. LKP(b) CK XI plenumo nutarimo. LYA. F.1771. Ap.9. B.15. L.5.
23. **Dok. Nr. 1.40.** 1944 m. lapkričio 9 d. LKP(b) CK kadru sekretoriaus M.Kučinsko raštas LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams dėl tarybinių ūkių ir MTS vadovujančių darbuotojų patikimumo užimti pareigas. LYA. F.1771.Ap.7. B.81. L.37.
24. **Dok. Nr.1.43.** 1945 m. kovo 9 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl nepatenkinamo darbo su kadrais vykdant VKP(b) CK nutarimą “Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos partinio politinio darbo trūkumų ir klaidų”. LYA. F.1771. Ap.8. B.49. L.100-101.

25. **Dok. Nr.1.44.** 1945 m. kovo mėn. LKP(b) CK kadru skyriaus planas dėl Lietuvos partinio-sovietinio aparato valymo. LYA. F.1771. Ap.8. B.265. L.1.
26. **Dok. Nr.1.39.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 17 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl valsčių ir apylinkių vykdomųjų komitetų darbo pagerinimo ir jų stiprinimo kadrais”. LYA.F.1771. Ap.8. B.92.L.13.
27. **Dok. Nr.1.41.** 1945 m. spalio 3 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl komisariatų ir vyr. valdybų prie LSSR MT išvalymo nuo svetimų ir politiškai nepatikimų elementų vykdant Lietuvos KP(b) CK VII plenumo nutarimą dėl sovietinio ir ūkinio aparato išvalymo”. LYA. F.1771. Ap.8.B.112. L.24-25.
28. **Dok. Nr.1.42.** Ištraukos iš 1945 m. spalio mėn. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl LKP(b) CK V ir VII plenumų nutarimų vykdymo valant aparatą nuo svetimų ir politiškai nepatikimų elementų ir dėl darbo su kadrais Maisto pramonės komisariato sistemoje. LYA. F.1771.Ap.8. B.118. L.110-113.
29. **Dok. Nr.1.45.** 1946 m. gegužės 4 d.LKP(b) CK atsakingojo organizatoriaus Zolino ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl Tauragės, Pagėgių ir Šilutės apskričių sovietinio ir ūkinio aparato valymo”. LYA. F.1771.Ap.9. B.241. L.30.
30. **Dok. Nr.1.46.** Ištrauka iš 1946 m. vasario 25 d. LKP(b) CK kadru sekretoriaus M.Junčo-Kučinsko ataskaitos VKP(b) CK kadru valdybos atsakingajam organizatoriui Romanovičiui apie 1945 m. LKP(b) CK darbą su kadrais. LYA. F.1771. Ap.8. B.266. L.16-18.
31. **Dok. Nr. 1.47.** 1953 m. gegužės 7 d. l.e. LSSR MVD I spec. skyriaus viršininko pareigas pplk. Jefimovo ir 2 poskyriaus viršininko mjr. Vasevo pažyma apie 1944 – 1953 m. areštuotus inteligentus ir tarnautojus. LYA. F.k-1. Ap.6. B.161. L.59.
32. **Dok. Nr. 1.24.** 1945 m. vasario 16 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Zarasų apskrities partinės organizacijos neteisingo nutarimo liaudies priešų ūkininkų atžvilgiu”. LYA. F.1771. Ap.8.B.40.L.92.
33. **Dok. Nr.1.48.** Ištrauka iš 1950 m. lapkričio 16 d. LKP(b) CK VIII plenumo LKP(b) CK I sekretoriaus pasakytos kalbos. LYA. F.1771. Ap.90. B.21. L.61.
34. **Dok. Nr. 1.33.** Ištrauka iš 1950 m. lapkričio 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimo dėl represinių struktūrų darbuotojų nomenklatūrinių etatų. LYA. F.1771.Ap.90.B.121.L.35, 37.
35. **Dok. Nr. 1.11.** 1946 m. vasario 20 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl MGB ir MVD vadovavimo Marijampolės apskrityje likviduojant buržuazinį-nacionalistinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas”. LYA. F. 1771. Ap.190. B.5. L.12.
36. **Dok. 1.14.** 1945 m. rugsėjo 29 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliojimo Lietuvoje raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl NKVD-NKGB darbuotojų ir NKV kariuomenės karininkų aprūpinimo butais Vilniaus mieste. LYA. F.1771. Ap.8. B.179. L.113.

37. **Dok. Nr.1.12.** 1948 m. gruodžio 6 d. LKP(b) Kėdainių apskrities komiteto biuro nutarimas “Dėl MGB apskrities ir valsčių skyrių darbo kovojant su banditizmu Kėdainių apskrityje”. LYA. F.749. Ap.749-8. B.1. L.92-93.
38. **Dok. Nr. 1.17.** 1945 m. lapkričio 16 d. l.e. pareigas LSSR NKGB komisaro gen. mjr. D.Jefimovo raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui, LSSR MT pirmininkui M.Gedvilui ir LSSR NKGB sekretariatui “Dėl sovietinio teisingumo pažeidimų Panevėžio ir Biržų apskrityse vykdant grūdų paruošas”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.23. L.140-141.
39. **Dok. Nr. 1.18.** 1945 m. lapkričio 17 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas gen. mjr. D.Jefimovo raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui, LSSR MT pirmininkui M.Gedvilui ir LSSR NKGB sekretariatui “Dėl politinio- masinio darbo trūkumų ir politiškai nepatikimų elementų užterštumo Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių ir Lazdijų sovietinėse ir ūkinėse organizacijose. LYA. F.k-1. Ap.10. B.23. L.142-147.
40. **Dok. Nr.1.19.** 1945 m. sausio 27 d. LSSR NKGB komisaro A. Guzevičiaus spec. pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui “Dėl kai kurių LKP(b) apskričių partijos ir vykdomųjų komitetų vadovaujančių darbuotojų neteisėtų veiksmų”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.12.L.40.
41. **Dok. Nr. 1.13.** 1944 m. gruodžio 23 d. LKP(b) Vilniaus apskrities komiteto sekretoriaus N.Fedorenkos skundas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui “Dėl NKVD valstybės saugumo komisaro drg. Tkačenkos neteisėtų veiksmų”. LYA. F.425. Ap.425. B.18. L.14.
42. **Dok. Nr.1.15.** 1950 m. lapkričio 27 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo darbuotojų Svičiulio ir Veržbavičiaus kompromituojančių duomenų”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.133.
43. **Dok. Nr. 1.26.** 1945 m. liepos mėn. LSSR NKVD-NKGB Utenos operatyvinio sektoriaus viršininko gen. mjr. P.Kapralovo skubus pranešimas Utenos, Ukmergės, Švenčionių ir Zarazų apskričių NKVD-NKGB skyrių viršininkams dėl partinių, sovietinių ir kitų organizacijų užterštumo antosovietiniais elementais. LYA. F.K-1. Ap.18. B.39. L.75.
44. **Dok. Nr. 1.16.** 1946 m. birželio 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl revoliucinio teisėtumo faktų pažeidimo Tauragės apskrityje”. LYA.F.1771. Ap.190. B.4. L.78.
45. **Dok. Nr.1.20.** 1950 m. liepos 28 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui “Dėl Lietuvos SSR ministerijų ir Mokslų Akademijos kai kurių vadovaujančių darbuotojų užterštumo”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62.L.99-115.
46. **Dok. Nr. 1.121.** 1951 m. vasario 6 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui

- dėl respublikinio pradžiosinio kabineto direktoriaus A.Iešmantos arešto. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62.L.233.
47. **Dok. Nr. 1.51.** 1951 m. sausio 9 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui
48. **Dok. Nr. 1.22.** 1950 m. vasario 6 d. LSSR MGB ministro pav. Leonovo spec. pranešimas SSRS MGB 5 valdybos viršininkui plk. A.Volkovui dėl LSSR Mokslų akademijos viceprezidento J.Žiugždos politinio nepasitikėjimo. LYA. F.K-1. Ap.10. B.100. L.235-237.
49. **Dok. Nr. 1.23.** 1951 m. spalio 29 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl E.Mieželaičio, K.Kubilinsko ir A.Baltrūno politinio nepasitikėjimo. LYA. F.K-1. Ap.10. B.135. L.92-93.
50. **Dok. Nr. 1.51.** 1945 m. spalio 26 d. LSSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl 1945 m. IV ketvirčio papildomo maitinimo limitų patvirtinimo Lietuvos SSR sovietiniam-partiniam ir rajoniniam aktyvui”. LYA. F.1771. Ap.8. B.121. L.18-19, 21.

2. VKP(b) CK Lietuvos biuras

51. **Dok. Nr. 2.2.** 1944 m. gruodžio 21 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžio 1-asis protokolas. Rusijos naujausios istorijos archyvinių dokumentų saugojimo ir tyrimo centras (toliau RADC). F.597. Ap.1. B.1. L.1-5.
52. **Dok. Nr.2.** 1945 m. liepos 6 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo kalbos ištrauka iš LKP(b) CK biuro posėdžio. LYA. F.1771. Ap.8. B.79. L.7.
53. **Dok. Nr. 2.1.** 1945 m. gruodžio 6 d. LKP(b) CK VIII plenumo dalyvių sąrašas. VKP(b) CK Lietuvos biurą atstovavo 11 žmonių. LYA. F.1771. Ap.8. B.20. L.1.
54. **Dok. Nr.2.10.** 1945 m. lapkričio 12 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. lt. I.Tkačenkos raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl mjr. Girdžiaus politiškai netinkamo pranešimo.
55. **Dok. Nr. 2.3.** Ištrauka iš 1945 m. LKP(b) CK rugpjūčio plenumo medžiagos. LYA. F.1771. Ap.8. B.14. L.58-59, 185.
56. **Dok. Nr. 2.4.** Ištraukos iš 1945 m. gegužės 24 d. VKP(b) CK Lietuvoje biuro nutarimas “Dėl buržuazinių-nacionalistinių gaujų suaktyvėjimo ir kovos su jomis priemonių stiprinimo”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.100.
57. **Dok. Nr. 1.30.** 1951 m. sausio 1 d. LSSR vadovaujančių nomenklatūrinių darbuotojų suvestinė. LYA. F.1771. Ap.130. B.67. L.33.
58. **Dok. Nr.1.131.** 1952 m. sausio 1 d. LKP(b) CK kadrų skyriaus pažyma apie nomenklatūrines pareigybes Lietuvoje. LYA. F.1771. Ap.130. B.124. L.4.
59. **Dok. Nr. 2.5.** Ištraukos iš 1945 m. rugsėjo 17 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo “Dėl VKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimo

- dalies, liečiančios lietuviškai vokiškojo nacionalistinio pagrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.137-139.
60. **Dok. Nr. 2.6.** Ištraukos iš 1945 m. spalio 15 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo “Dėl politinės padėties respublikoje”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.140.
61. **Dok.Nr.2.7.** Ištrauka iš 1945 m. lapkričio 10 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo “Dėl papildomo Lietuvos SSR NKVD ir NKGB valsčių skyrių sudarymo ir stiprinimo”. RADC. F.597. Ap.1. B.1.L.142.
62. **Dok. Nr. 2.8.** Ištraukos iš 1945 m. birželio 20 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo ataskaitos J.Stalinui apie Biuro nuveiktą darbą 1944 – 1945 m. (36 psl.). RADC. F.597. Ap.1. B.2. L.18-21.
63. **Dok. Nr. 2.9.** 1945 m. liepos 24 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimas “Dėl viešųjų teismų procesų organizavimo”. RADC. F.597. Ap.1. B.1. L.135-136.
64. **Dok. Nr. 2.11.** Ištrauka iš VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo kalbos 1945 m. liepos 28 d. LKP(b) CK VI plenumo. LYA. F.1771. Ap.8. B.9. L.291.

3. Lietuvos komjaunimas

65. **Dok. Nr. 3.1.** 1944 m. spalio 5 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos LKJS darbo”. LYA. F.1771. Ap.7. B.46. L.70-72.
66. **Dok. Nr. 3.6.** Ištrauka iš 1948 m. balandžio 1 d. LLKJS CK biuro nutarimo “Dėl šiurkščių pažeidimų priimant į VLKJS narius Kauno apskrities komjaunimo organizacijoje”. LYA. F.4421. Ap.1. B.76. L.158
67. **Dok. Nr. 3.7.** 1951 m. lapkričio 3 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl prievartos taikymo stojantiems į komjaunimą. LYA. F.K-1. Ap.10. B.135. L.236-240.
68. **Dok. Nr.3.5.** Išrašas iš 1945 m. gegužės 18 d. LLKJS CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos LKJS CK darbo”. LYA. F.4421. Ap.1. B.20. L.41.
69. **Dok. Nr. 3.4.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 26 d. Lietuvos SSR respublikinio komjaunimo aktyvo susirinkimo. LYA. F.4421. Ap.1. B.16. L.70.
70. **Dok. Nr. 3.8.** 1946 m. spalio 1 d. LLKJS CK II plenumo protokolas. LYA. F.4421. Ap.1. B.27. L.1-3.
71. **Dok. Nr. 3.2.** 1944 m. liepos 24 d. LKP(b) CK nutarimas “Dėl NKVD naikintųjų batalionų sudarymo grobikų vokiečių fašistų išlaisvintoje Lietuvos sovietų socialistinėje respublikos teritorijoje”. LYA. F.1771. Ap.7. B.36. L.1.
72. **Dok. Nr. 3.9.** 1945 m. liepos 24 d. Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas “Dėl naikintųjų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo”. LYA. F.1771. AP.8. B.83. L.25-27.
73. **Dok. Nr. 3.3.** 1947 m. gruodžio 16 d. LLKJS CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos komjaunimo darbo sustiprinimo kovojant su buržuaziniu

nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis”. LYA. F.4421. Ap.1 B.53. L.240-244.

74. **Dok. Nr. 3.11.** Ištrauka iš 1949 m. birželio 6 d. LLKJS CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR komjaunimo organizacijos dalyvavimo kovojant su nacionalistinio pagrindžio ir ginkluotųjų gaujų likučiais, kuriantis kolūkiams respublikoje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.29.
75. **Dok. Nr. 3.10.** Ištrauka iš 1947 m. birželio 13-14 d. LLKJS CK IV plenumo, svarščiusio LKP(b) CK biuro nutarimą “Dėl Lietuvos komjaunimo organizacijų darbo su valstiečių jaunimu”. LYA. F.4421. Ap.1. B.44. L.2-5.

4. Pasipriešinimo sovietinei okupacijai slopinimas

76. **Dok. Nr.4.** 1954 m. gruodžio 30 d. LSSR MVD 4 valdybos 2 skyriaus viršininko kpt. L.Martavičiaus pažyma. LYA. F.K-1. Ap.3. B.530. L.38.
77. **Dok. Nr. 4.2.** 1946 m. gegužės 28 d. LSSR MVD karinio tribunolo pirmininko plk. Chaliavino ataskaita VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V.Ščerbakovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie nuteistuosius Lietuvos rezistentus. LYA. F.1771. Ap.9. B.269. L.73-75.
78. **Dok. Nr.4.4.** LSSR prokuroro M.Baliasnikovo papildomas pranešimas SSRS prokurorui K.Goršeninui dėl partizanų šeimų ištrėmimo. Ne anksčiau kaip 1944 m. lapkričio 13 d. LYA. F.1771. Ap.7. B.92. L.43.
79. **Dok. Nr. 4.9.** 1945 m. rugsėjo 15 d. gen. mjr. P.Kapralovo telegrama visiems NKVD-NKGB Ukmergės, Zarasų, Švenčionių ir Utenos skyrių viršininkams dėl sovietinio-partinio aktyvo apginklavimo. LYA. F.K-1. Ap.18. B.39. L.168.
80. **Dok. Nr. 4.10.** 1947 m. rugpjūčio 27 d. LKP(b) Panevėžio apskrities komiteto biuro nutarimas “Dėl politinės padėties Šeduvos valsčiuje”. LYA. F.801. Ap.801-15. B.1. L.45-46.
81. **Dok. Nr. 4.11.** 1946 m. liepos 22 d. vadovaujamo LKP(b) Kėdainių apskrities p/k I sekretoriaus J.Piligrimo “penketo” pasitarimas “Dėl politinės padėties apskrityje”. LYA. F.749. Ap.749-8. B.1. L.23.
82. **Dok. Nr. 4.5.** Ištrauka iš 1944 m. gruodžio 30 d. LKP(b) CK IV plenumo rezoliucijos. LYA. F.1771. Ap.7. B.9.L.9.
83. **Dok. Nr. 4.20.** 1945 m. spalio mėn. LSSR NKGB mjr. Jermakovo pažyma apie partizanų ir jų rėmėjų konfiskuotus ūkius iki 1945 m. spalio 20 d. LYA. F.K-1. Ap.10. B.21. L.257.
84. **Dok. Nr.4.6.** 1946 m. gruodžio 7 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A. Sniečkaus ir SSRS MVD-MGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos direktyva LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, LSSR MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams dėl priemonių ir metodų likviduoti partizaninį sąjūdį. LYA. F.1771. Ap.9. B.241. L.79-81.
85. **Dok. Nr. 4.1.** Ištrauka iš 1947 m. balandžio 14 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl kovos priemonių su buržuaziniu nacionalistiniu

- pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis sustiprinimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.5. L.95.
86. **Dok. Nr. 4.7.** 1947 m. gruodžio 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo”. LYA. F. 1771. AP.190. B.5. L.179-187.
87. **Dok. Nr. 4.21.** 1953 m. spalio 25 d. LSSR MVD 4 valdybos viršininko mjr P.Raslano pažyma apie Lietuvos SSR MVD organų darbo rezultatus 1944 07 15 – 1953 10 25. LYA.
88. **Dok. Nr. 4.8.** Ištrauka iš 1948 m. sausio mėn. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus ataskaitos VKP(b) CK sekretoriui A.Ždanovui. LYA. F.1771. Ap.11. B.215. L.9-17.
89. **Dok. Nr. 4.12** 1948 m. birželio 18 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl politinio darbo su gyventojais stiprinimo ir buržuazinių nacionalistinių gaujų likučių likvidavimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.64-68.
90. **Dok. Nr. 4.15.** 1948 m. liepos mėn. LKP(b) CK inspekcinės brigados (Urazovo, Butnevičiaus ir Stasiūno) pažyma LKP(b) CK II sekretoriui A.Trofimovui “Dėl LKP(b) Varėnos apskrities komiteto darbo vykdant 1948 m. birželio 18 d. LKP(b) CK biuro nutarimą “Dėl politinio darbo su gyventojais stiprinimo ir buržuazinių nacionalistinių gaujų likučių likvidavimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.127130.
91. **Dok. Nr. 4.16.** Ištrauka iš 1949 m. birželio 1 d. partinių ir represinių struktūrų vadovų pasitarimo “Dėl priemonių likviduojant nacionalistinio pogrindžio ir gaujų likučius vykstant kolektyvizacijai”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.39-46.
92. **Dok. Nr. 4.17.** 1949 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl kovos su banditizmo ir buržuazinio nacionalistinio pogrindžio likučiais stiprinimo vykstant kolūkių kurimui respublikoje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.22-28.
93. **Dok. Nr. 4.13.** 1946 m. gegužės 14 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl 1945 m. rugpjūčio 15 d. VKP(b) CK nutarimo dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis ir 1945 m. spalio 26 d. LKP(b) CK biuro nutarimo šiuo klausimu vykdymo Panevėžio apskrityje”. LYA. F. 1771. Ap. 190. B.4. L.42-44.
94. **Dok. Nr. 4.14.** 1946 m. gegužės 8 d. LKP(b) CK inspektoriaus pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie politinę padėtį Lazdijų apskrityje. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.58.
95. **Dok. Nr. 4.18.** 1951 m. rugpjūčio 31 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kapralovo įsakymas Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos sričių MGB valdybų viršininkams ir LSSR MGB rajonų skyrių viršininkams dėl karinių operacijų slėpimo nuo vietos gyventojų. LYA. K-1. Ap.3. B.390. L.25.
96. **Dok. Nr. 4.19.** Ištrauka iš 1953 m. gruodžio 31 d. LKP CK biuro nutarimo “Dėl kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir gaujų likučiais priemonių sustiprinimo respublikoje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.9. L.36-41.
97. **Dok. Nr. 4.21.** 1952 m. gruodžio mėn. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo pažyma “Apie Lietuvos SSR MGB organų darbo

rezultatus kovojant su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo gaujomis. LYA. F. K-1. Ap.3. B.407. L.264-265.

98. **Dok. Nr. 4.22.** 1953 m. spalio 25 d. LSSR MVD 4 valdybos viršininko P.Raslano pažyma "Apie Lietuvos SSR MVD organų darbo rezultatus ir nacionalistinius išpuolius nuo 1944 07 15 iki 1953 10 25. LYA. F. K-1. Ap.3. B.441. L.1-2.
99. **Dok. Nr. 4.23.** 1946 m. spalio 26 d. SSRS MVD ministro gen. plk. S.Kruglovo raštas LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos viršininko pav. pplk. B.Burylinui.

3. Trėmimai

100. **Dok. Nr. 5.** 1988 m. gegužės 12 d. LSSR KGB pažyma LKP CK apie 1941-1952 m. ištremtus Lietuvos gyventojus. LYA. F.3377. Ap.58. B.916. L.1-3.
101. **Dok. Nr. 5.1.** 1958 m. gegužės 13 d. LSSR MT pirmininko pav. K.Preikšo pažyma LKP CK I sekretoriui A.Sniečkui apie tremtinius. LYA. F.1771. Ap.190. B.11. L.122-130.
102. **Dok. Nr. 5.2.** 1948 m. gegužės 18 d. LSSR MT ir LKP(b) CK nutarimas "Dėl priemonių iškeldinant banditų ir gaujų rėmėjų-buožių šeimas". LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.36-37.
103. **Dok. Nr. 5.13.** 1948 m. gegužės 25 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl 12 tūkstančių šeimų ištremimo. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.60.
104. **Dok. Nr. 5.14.** 1949 m. kovo 29 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl 1949 m. kovo 25-28 d. gyventojų trėmimo iš Lietuvos rezultatus. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.21.
105. **Dok. Nr. 5.12.** 1951 m. rugsėjo 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos". LYA. F.1771. Ap.190. B.8. L.139.
106. **Dok. Nr. 5.10.** 1948 m. birželio 5 d. LSSR teisingumo ministro, LKP(b) CK ir LSSR MT įgalotinio J.Bliekos ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimų rezultatus Joniškio apskrityje. LYA. F.1771. Ap.11. B.257. L.58.*
107. **Dok. Nr. 5.5.** 1948 m. sausio 6 d. LKP(b) CK atstovo Petraičio ir LKP(b) Pasvalio apskrities komiteto I sekretoriaus Mikalausko ataskaita LKP(b) CK "Dėl iškeldinimo iš mūsų apskrities banditų šeimų ir jų pagalbininkų". LYA. F.1771. Ap.11. B.237. L.14-15.
108. **Dok. Nr. 5.11.** 1945 m. liepos 19 d. LSSR Aukščiausiojo teismo pirmininko, LSSR LKT ir LKP(b) CK įgalotinio K.Didžiulio ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie Trakų apskrities gyventojų trėmimą. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.81.
109. **Dok. Nr. 5.3.** 1948 m. LSSR MT ir LKP(b) CK aukščiausiųjų LSSR pareigūnų trėmimų įgalotinių apskrityse sąrašai. LYA. F.1771. Ap.190. B.6. L.53-54. 1 egz.

110. **Dok. Nr.5.8.** 1945 m. LKP(b) CK tarybinių ūkių skyriaus instruktoriaus ataskaita LKP(b) CK apie trėmimą Raseinių apskrityje. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.80.
111. **Dok. Nr. 5.6.** 1948 m. birželio 24 d. LKP(b) Radviliškio apskrities komiteto sekretoriaus Goriunovo ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimą Radviliškio apskrityje. LYA. F.1771. Ap.11. B.257. L.64.
112. **Dok. Nr. 5.17.** 1948 m. sausio 8 d. LKP(b) Kupiškio apskrities komiteto I sekretoriaus Grigėno ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimą Kupiškio apskrityje. LYA. F.1771. Ap.11. B.236. L.102-104.
113. **Dok. Nr. 5.15.** 1948 m. gegužės 21 d. LKP(b) Kėdainių apskrities komiteto I sekretoriaus J.Piligrimo ataskaita LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie trėmimą Kėdainių apskrityje. LYA. F.749. Ap.749-8. B.1. L.111-112.
114. **Dok. Nr. 5.16.** 1948 m. gegužės 8 d. LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A.Smironovo informacija LKP(b) CK apie partinio-sovietinio aktyvo dalyvavimą trėmimuose. LYA. F.1771. Ap.11. B.235. L.21-22.
115. **Dok. Nr. 5.4.** 1945 m. liepos 30 d. LKP(b) CK įgaliotinio J.Stimburio ataskaita apie trėmimą Šiaulių apskrityje. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.92.
116. **Dok. Nr. 5.7.** 1948 m. gegužės 28 d. LKP(b) Kauno miesto I sekretoriaus K.Gabdanko pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie neištremtus žmones. LYA. F.1771. Ap.11. B.235. L.7-9.
117. **Dok. Nr. 5.9.** 1945 m. liepos 31 d. LKP(b) CK tarybinių ūkių vedėjo pavaduotojo Poliakaus pranešimas LKP(b) CK apie trėmimą Mažeikių apskrityje. LYA. F.1771. Ap.8. B.194. L.26.
118. **Dok. Nr. 5.18.** Ištrauka iš 1945 m. liepos 23 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos pranešimo apie trėmimus Utenos ir Vilniaus operatyviniuose sektoriuose. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.98-102.
119. **Dok. Nr. 5.19.** 1952 m. gruodžio mėn. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo pažyma apie Lietuvos SSR MGB organų kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir ginkluotais būriais rezultatus 1944 07 15 iki 1952 12 15. LYA. F. K-1. Ap.3. B.
120. **Dok. Nr. 5.20.** 1953 m. spalio 25 d. LSSR MVD 4 valdybos viršininko mjr. P.Raslano pažyma apie LSSR MVD organų darbo ir nacionalistinių išpuolių rezultatus 1944 07 15 – 1953 10 25. LYA. F.K-1. Ap.
121. **Dok. Nr. 5.19.** 1953 m. balandžio 14 d. SSRS MVD 1 vyr. valdybos 8 skyriaus viršininko gen. ltn. Žukovo pažyma “Dėl išskeldintųjų kontingentų iš Lietuvos SSR 1945 – 1953 m.”. LYA. F.K-1. Ap.3. B.439. L.247-249.

6. Prievartiniai rinkimai

122. **Dok. Nr. 6.1.** 1945 m. gruodžio 17 d. l.e. LSSR NKGB komisaro pareigas gen. mjr. D.Jefimovo pažyma SSRS NKGB komisarui Merkulovui, SSRS NKGB 2 valdybos viršininkui gen. ltn. Fedotovui, SSRS NKGB komisaro pav. Ogolcovui dėl antisovietinės veiklos ir agentūrinių-operatyvinių priemonių rengiantis rinkimams į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.K-1. Ap.10. B.23. L.55.
123. **Dok. Nr.6.2.** Ištrauka iš 1940 m LSSR Konstitucijos. K., 1940.
124. **Dok. Nr.6.3.** 1946 m. spalio 15 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl LSSR centrinės rinkimų komisijos pirmininko ir sekretoriaus paskyrimo rinkimuose į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.118.
125. **Dok. Nr.6.4.** 1946 m. lapkričio 14 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl kandidatų į LSSR Aukščiausiąją Tarybą deputatus. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.122.
126. **Dok. Nr. 6.9.** 1945 m. lapkričio 12 d. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M.Suslovo ir LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus raštas VKP(b) CK sekretoriui G.Malenkovui dėl kai kurių LSSR gyventojų grupių neįtraukimo į rinkėjų sąrašus. LYA. F.1771. Ap.190. B.3. L.128-129.
127. **Dok. Nr. 6.5.** 1946 m. vasario 10 d. LSSR NKVD kariuomenės vyriausiojo karinio viršininko gen. mjr. P.Vetrovo ir operatyvinio štabo viršininko Pankino pranešimas LSSR NKVD komisarui gen. mjr. J.Bartašiūnui apie rinkimų rezultatus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.K-1. Ap.3. B.104. L.53-54.
128. **Dok. Nr. 6.6.** Ištrauka iš 1947 m. LKP(b) CK ataskaitos VKP(b) CK dėl 1946 m. spalio 5 d. VKP(b) CK nutarimo “Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo” įgyvendinimo. LYA. F.1771. Ap.9. B.242. L.47.
129. **Dok. Nr. 6.7.** 1946 m. kovo 5 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl rinkimų nuostatų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą pažeidimų Alytaus apskrityje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.29.
130. **Dok. Nr. 6.8.** 1951 m. vasario 16 d. LSSR MGB 2 valdybos 2 skyriaus viršininko Čachavos pažyma apie karinių jėgų išdėstymą Lietuvoje rinkimuose į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. LYA. F.K-1. AP.3. B.387. L.103.

7. Rusinimas

131. **Dok. Nr. 7.1.** 1937 m. gruodžio 1 d. VKP(b) CK Politbiuro nutarimai “Dėl tautinių mokyklų” ir “Dėl nacionalinių rajonų ir kaimo tarybų likvidavimo” ir “Dėl rusiškų laikraščių leidybos Ukrainoje”. RNIDSTC. F.17. Ap.3. B.983, 994, 1004.
132. **Dok. Nr. 7.2.** 1938 m. kovo 13 d. VKP(b) CK ir SSRS LKT nutarimas “Dėl privalomo rusų kalbos mokymosi nacionalinėse respublikose ir srityse”. RNIDSTC. F.17. Ap.3. B.998.

133. **Dok. Nr. 7.3.** Išrašas iš 1944 m. sausio 7 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Sovietų Sąjungos himno išvertimo į lietuvių kalbą”. LYA. F.1771. Ap.7. B.20. L.1-10.
134. **Dok. Nr. 7.4.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 23 d. LKP(b) CK VII plenumo pasakytos laikraščio “Sovietskaja Litva” atsakingojo redaktoriaus A.Fedotovo kalbos. LYA. F.1771. Ap.8. B.14. L.69-71.
135. **Dok. Nr.7.11.** 1951 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl priemonių didžiojo proletarinio rašytojo M. Gorkio 15-osioms mirties metinėms paminėti”. LYA. F.1771. Ap.112. B.75. L.43-44.
136. **Dok. Nr. 7.12.** 1952 m. rugsėjo 22 d. ištrauka iš LSSR Mokslų akademijos viceprezidento J.Žiugždos kalbos LKP(b) VII suvažiavime. LYA. F.1771. Ap.131. B.1. L.497.
137. **Dok. Nr. 7.5.** 1944/1945 mokslo metų lietuvių gimnazijų mokymo planas. LYA. F.1771. Ap.7. B.46. L.47a.
138. **Dok. Nr. 7.6.** 1944/1945 mokslo metų rusų gimnazijų mokymo planas. LYA. F. 1771. Ap.7. B.46. L.49.
139. **Dok. Nr. 7.7.** LKP(b) CK kadru skyriaus pažyma apie 1944 – 1945 04 01 atvykusius į Lietuvą iš SSRS darbuotojus. LYA. F.1771. Ap.8. B.272. L.1.
140. **Dok. Nr. 7.8.** Išrašas iš 1944 m. balandžio 26 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR darbuotojų mokymosi lietuvių kalbos”. LYA. F.1771. Ap.7. B.28. L.16.
141. **Dok. Nr. 7.9.** 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl komunistų mokymosi lietuvių kalbos”. LYA. F.1771. Ap.8. B.118. L.28.
142. **Dok. Nr.7.10.** 1946 m. rugsėjo 10 d. LKP(b) CK mokyklų skyriaus vedėjo pav. Uoginto pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK nutarimo “Dėl nemokančių lietuvių kalbos komunistų mokymosi” vykdymo”. LYA. F.1771. Ap.9. B.243. L.68.

8. Antisemitizmas

143. **Dok. Nr. 8.10.** 1950 m. vasario 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Vilniaus valstybinio universiteto marksizmo-leninizmo pagrindų dėstytojo Fridmano B.Ch.”. LYA. F.1771. Ap.90. B.45. L.190.
144. **Dok. Nr. 8.2.** 1945 m. spalio 13 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos įsakymas visiems operatyvinių sektorių viršininkams per 3 dienas pateikti operatyvinius duomenis apie NKGB žydų agentūrą. LYA. F.K-1. Ap.18. B.40. L.118.
145. **Dok. Nr. 8.1.** Ištrauka iš 1949 m. sausio 26 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. D.Jefimovo ataskaitos LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie LSSR MGB agentūrinius duomenis dėl Lietuvos žydų pagrindinės veiklos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.79-89.
146. **Dok. Nr.8.11.** Ištrauka iš 1953 m. balandžio 4 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus kalbos. LYA. F.1771. Ap.131. B.172. L.246.
147. **Dok. Nr. 8.3.** 1951 m. kovo 30 d. l.e. LSSR MGB ministro pareigas plk. A.Leonovo spec. pranešimas LKP(b) CK II sekretoriui

- A.Trofimovui dėl Radijo komiteto prie LSSR Ministrų Tarybos užterštumo socialiai-svetimais ir politiškai nepatikimais asmenimis. LYA. F.K-1. Ap.10. B.134. L.104-106.
148. **Dok. Nr. 8.4.** 1951 m. birželio 4 d. LSSR MGB ministro P.Kapralovo pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Trofimovui dėl “žydų buržuazinių nacionalistų” grupės arešto. LYA. F.K-1. Ap.10. B.134. L.287-288.
149. **Dok. Nr. 8.5.** 1952 m. gruodžio 31 d. LSSR MGB ministro pav. L.Martavičiaus pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl žydų klerikalų ir sionistų veiklos Panevėžyje”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.152. L.102-106.
150. **Dok. Nr. 8.10.** 1950 m. vasario 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Vilniaus valstybinio universiteto marksizmo-leninizmo pagrindų dėstytojo Fridmano B.Ch.”. LYA. F.1771. Ap.90. B.45. L.197.
151. **Dok. Nr. 8.1.** Ištrauka iš 1949 m. sausio 26 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. D.Jefimovo ataskaitos LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui apie LSSR MGB agentūrinius duomenis dėl Lietuvos žydų pagrindinės veiklos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.89.
152. **Dok. Nr. 8.6.** 1953 m. balandžio 17 d. LSSR MVD ministro gen. mjr. P.Kondakovo pažyma LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui “Dėl SSKP nario Liubeckio M.K.”. LYA. F.k-1. Ap.10. B.151. L.181-183.
153. **Dok. Nr. 8.10.** 1950 m. vasario 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Vilniaus valstybinio universiteto marksizmo-leninizmo pagrindų dėstytojo Fridmano B.Ch.”. LYA. F.1771. Ap.90. B.45. L.190.
154. **Dok. Nr. 8.12.** Ištrauka iš LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus kalbos LKP(b) CK VII suvažiavime 1952 m. rugsėjo 25 d. LYA. F.1771. Ap.131. B.1. L.541.
155. **Dok. Nr. 8.7.** 1953 m. sausio 21 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo spec. pranešimas LKP CK II sekretoriui A.Aronovui apie Lietuvos gyventojų nuotaikas dėl “gydytojų-kenkėjų” bylos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.152. L.135-139.
156. **Dok. 8.8.** 1953 m. vasario 27 d. LSSR MGB ministro gen. mjr. P.Kondakovo spec. pranešimas LKP CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl “žydų, nuodijančių gyventojus maisto produktais ir medikamentais”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.152. L.262.
157. **Dok. Nr. 8.9.** 1953 m. kovo 17 d. LSSR MVD ministro pav. plk. L.Martavičiaus pranešimas SSRS MVD 5 valdybos viršininko pav. plk. Cholejevui S.I: Dėl agentūrinio-operatyvinio darbo Lietuvos SSR medicinos įstaigose”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.149. L.187-207.

9. Sovietinė teisingumo sistema

158. **Dok. Nr. 9.1.** 1934 m. liepos 10 d. VKP(b) CK Politbiuro nutarimas “Dėl teismų ir prokuratūros darbo”. RCCHIDNI. F.17. Ap.3. B.948. L.95.
159. **Dok. Nr. 9.3.** 1946 m. liepos 21 d. išrašas iš LSSR MVD karo tribunolo pirmininko Chaliavino pranešimo “Dėl Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos kariuomenės karo tribunolo darbo 1946 m. I ketvirtyje”. LYA. F.1771. Ap.9. B.269. L.68.
160. **Dok. Nr. 9.14.** 1946 m. birželio mėn. LSSR MVD kariuomenės karo tribunolo pirmininko Chaliavino pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V.Ščerbakovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl nepatenkinamo LSSR teismų darbo. LYA. F.1771. Ap.9. B.269. L.110-112.
161. **Dok. 9.4.** 1946 m. gegužės 31 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl lietuviško-vokiško nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų dalyvių atvirų teismo procesų”. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.62-63.
162. **Dok. 9.2.** 1951 m. rugsėjo 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl atvirų teismo procesų medžiagos parengimo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.8. L.142.
163. **Dok. Nr.9.15.** 1954 m. gegužės 22 d. LSSR KGB apskaitos-archyvinio skyriaus viršininko pav. pplk. Mylnikovo pažyma LSSR KGB komiteto pirmininkui K.Liaudžiui “Dėl skaičiaus bylų, iškeltų asmenims, nuteistiems už kontrevoliucinius nusikaltimus 1944-1954 m., kuriuos areštavo Lietuvos SSR MGB-MVD. LYA. F.K-1. Ap.6. B.229. L.18.
164. **Dok. Nr. 9.9.** Ištrauka iš LKP(b) Zarasų apskrities komiteto I sekretorės E. Kasnauskaitės kalbos 1946 m. liepos 9 d. LKP(b) CK X plenumo. LYA. F.1771. Ap.9. B.13. L.122-123.
165. **Dok. Nr. 9.11.** 1946 m. gegužės 28 d. LKP(b) CK instruktoriaus P. Kozlovo ataskaita LKP(b) CK “Apie politinę padėtį Lazdijų apskrityje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.4. L.59-61.
166. **Dok. Nr. 9.6.** 1946 m. vasario 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR Aukščiausiojo teismo civilinių bylų kolegijos darbo iškraipant partijos politiką”. LYA. F.1771. Ap.9. B.36. L.55-56.
167. **Dok. Nr. 9.7.** 1946 m. rugpjūčio 31 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl respublikos liaudies teismų sustiprinimo”. LYA. F.1771. Ap.9. B.144. L.92.
168. **Dok. Nr. 9.8.** 1946 m. lapkričio 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl LSSR finansų ministerijos darbo”. LYA. F.1771. Ap.9. B.1771. L.31-34.
169. **Dok. Nr. 9.16.** Ištrauka iš 1951 m. rugsėjo 15 d. LKP(b) CK Administracinio skyriaus vedėjo Bylinskio ?, LSSR prokuroro G.Bacharaovo, LSSR MVD pasienio kariuomenės karinio prokuroro S.Grimovičiaus ir LSSR Aukščiausiojo teismo pirmininko K.Didžiulio raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl netinkamo LSSR teisingumo ministerijos vadovybės ir teismų darbo”. LYA. F.1771. Ap.112. B.101. L.69-80.

170. **Dok. Nr. 9.17.** Ištrauka iš 1951 m. rugsėjo 7 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR teisingumo ministerijos darbo”. LYA. F.1771. Ap.112. B.101. L.60-61.
171. **Dok. Nr. 9.5.** Ištrauka iš 1947 m. liepos 12 d. LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl Lietuvos SSR liaudies teismų darbo pagerinimo”. LYA. F.1771. Ap.10. B.139. L.19.
172. **Dok. Nr. 9.10.** 1946 m. rugsėjo mėn. (ne anksčiau) LSSR MVD OBCHSS milicijos valdybos viršininko mjr. Motinovo pažyma “Dėl milicijos organų suimtų ir pradėtų bylų už žemės ūkio produktų pristatymo valstybei sabotažą Lietuvos SSR 1946 07 25 – 1946 09 20”. LYA. F.K-1. Ap.3. B.103. L.136.
173. **Dok. Nr. 9.12.** Ištrauka iš 1948 m. gruodžio 19 d. LKP(b) CK partinių, profsajunginių ir komjaunimo organų skyriaus vedėjo S.Filipavičiaus pažymos VKP(b) CK partinių, profsajunginių ir komjaunimo organų skyriui “Dėl Lietuvos SSR liaudies teismų rinkimų pasirengimo”. LYA. F.1771. Ap.11. B.215. L.40-48.
174. **Dok. Nr.9.13.** 1938 m. lapkričio 17 d. LSSR LKT ir VKP(b) CK nutarimas “Dėl areštų, prokurorinės priežiūros ir tardymo”.

10. Dvasinė prievarta

175. **Dok. Nr. 10.19.** 1944 m. lapkričio 24 d. LKP(b) CK nutarimas “Dėl Lietuvos SSR gyventojų mokslinės-švietėjiškosios propagandos organizavimo”. LYA. F.1771. Ap.7. B.61. L.37.
176. **Dok. Nr. 10.1.** 1945 m. kovo 21 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR inteligentų suvažiavimo sušaukimo. LYA. F.1771. Ap.8. B.50. L.18.
177. **Dok. Nr. 10.2.** 1945 m. liepos 13 d. LSSR NKGB komisaro gen. mjr. A.Guzavičiaus spec. pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui apie Lietuvos inteligentų suvažiavimo delegatų nuotaikas. LYA. F. K-1. Ap.10. B.12. L.149-154.
178. **Dok. Nr. 10.3.** Ištraukos iš 1945 m. liepos 28 d. LSSR NKGB komisaro gen. mjr. A.Guzevičiaus ir LSSR NKGB 2 skyriaus viršininko pplk. Izotovo pažymos SSRS NKGB 2 valdybos viršininkui gen. ltn. Fedotovui P.V “Dėl I-ojo Lietuvos SSR inteligentų suvažiavimo”. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.125-135.
179. **Dok. Nr. 10.4.** Ištrauka iš 1946 m. lapkričio 22 d. LKP(b) CK I sekretoriaus pranešimo LKP(b) CK XI plenumė. LYA. F.1771. Ap.9. B.21. L.26.
180. **Dok. Nr. 10.5.** 1951 m. kovo 21 d. l.e. LSSR MGB ministro pareigas plk. A.Leonovo spec. pranešimas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl kinooperatoriaus S.Uzdono arešto. LYA. F.K-1. Ap.10. B.134. L.59-60.
181. **Dok. Nr. 10.22.** Ištrauka iš LKP(b) CK mokslo ir aukštųjų mokyklų skyriaus vedėjo S.Lazutkos kalbos LKP(b) VII suvažiavime 1952 m. rugsėjo 22-25 d. LYA. F.1771. Ap.131. B.1. L.291,297.

182. **Dok. Nr. 10.23.** Ištrauka iš LKP(b) CK sekretoriaus V.Niunkos kalbos 1949 m. liepos 14 d. LKP(b) CK IV plenumė. LYA. F.1771. Ap.51. B.261. L.189-190.
183. **Dok. Nr. 10.6.** 1953 m. kovo 24 d. LSSR MGB ministro P.Kondakovo pažyma asmeniškai LKP CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl asmenų, apie kuriuos MGB turi kompromituojančios informacijos. LYA. F.K-1. Ap.10. B.151. L.135-141.
184. **Dok. Nr. 10.21.** 1949 m. spalio 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl šiurkščios politinės klaidos vidurinių mokyklų geografijos programoje". LYA. F.1771. Ap.51. B.430. L.181.
185. **Dok. Nr. 1.47.** 1953 m. gegužės 7 d. l.e. LSSR MVD I spec skyriaus viršininko pareigas pplk. Jefimovo ir 2 skyriaus viršininko mjr. Vasevo pažyma apie 1944-1953 m. areštuotus inteligentus ir tarnautojus. LYA. F.K-1. Ap.6. B.161. L.59.
186. **Dok. Nr. 10.8.** 1944 m. spalio 26 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus, LSSR LKT pirmininko M.Gedvilo, LSSR NKGB ministro A.Guzevičiaus ir LSSR NKVD ministro J.Bartašiūno nurodymas LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, vykdomųjų komitetų pirmininkams, NKGB ir NKVD skyrių viršininams dėl fašistinės ir antisovietinės literatūros konfiskavimo iš Lietuvos gyventojų. LYA. F.1771. Ap.7. B.81. L.35.
187. **Dok. Nr. 10.9.** Ištraukos iš 1946 m. sausio 10 d. LSSR Glavlito prie LKT viršininko A.Malygino ataskaitos LKP(b) CK sekretoriui K.Preikšui. LYA. F.1771. Ap.9. B.278. L.11,21-23.
188. **Dok. Nr. 10.10.** 1945 m. vasario 16 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl Lietuvos SSR Glavlito darbo". LYA. F.1771. Ap.8. B.40. L.75-76.
189. **Dok. Nr. 10.11.** Ištrauka iš 1945 m. rugpjūčio 24 d. LKP(b) CK I sekretoriaus A.Sniečkaus kalbos LKP(b) CI VII plenumė. LYA. F.1771. Ap.8. B.14. L.178.
190. **Dok. Nr. 10.12.** Ištraukos iš 1947 m. sausio 29 d. LSSR Glavlito viršininko A.Malygino ataskaitos už 1946 m. IV ketvirtį LKP(b) CK sekretoriui K.Preikšui. LYA. F.1771. Ap.9. B.278. L.1, 9-10.
191. **Dok. Nr. 10.24.** 1950 m. lapkričio 1 d. LKP(b) CK biuro nutarimas "Dėl valstybinės paslapties atskleidimo faktų muziejuose pašalinimo priemonių. LYA. F.1771. Ap.90. B.121. L.5-6.
192. **Dok. Nr. 10.13.** Ištrauka iš VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko V.Ščerbakovo kalbos 1946 m. lapkričio 22 d. LKP(b) CK XI plenumė. LYA. F.1771. Ap.9. B.19. L.228.
193. **Dok. Nr. 10.14.** 1945 m. liepos 6 d. LKP(b) CK ir LSSR MT nutarimas "Dėl studentų priėmimo į aukštąsias mokyklas 1945/1946 m.m. LYA. F.1771. Ap.8. B.79. L.70.,75-76.
194. **Dok. Nr. 10.15.** 1945 m. liepos 6 d. LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus raštas LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl anketos, stojantiesiems į aukštąsias mokyklas, papildymo. LYA. F.1771. Ap.8. B.79. L.73.

195. **Dok. Nr. 10.16.** 1945 m. rugsėjo 28 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR valstybinio himno”. LYA. F.1771. Ap.8. B.109. L.127.
196. **Dok. Nr. 10.20.** 1950 m. kovo 29 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl Lietuvos SSR himno teksto projekto patvirtinimo”. LYA. 1771. Ap.90. B.53. L.76,77,83,85.

11. Prievartinė laiško Stalinui pasirašymo kampanija 1945 m.

197. **Dok. Nr. 11.1.** 1945 m. birželio 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl pasirengimo Lietuvos sovietų socialistinės respublikos penkmečio minėjimui ir jo organizavimo 1945 m. liepos 21 d.”. LYA. F.1771. Ap.8. B.77. L.34-37.
198. **Dok. Nr. 11.2.** 1945 m. liepos mėn. LSSR NKGB komisaro A.Guzevičiaus spec pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui, LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui ir SSRS NKGB komisaro pavaduotojui B.Kobulovui dėl žmonių atsisakymo pasirašyti laišką J.Stalinui. LYA. F.K-1. Ap.10. B.22. L.1-2.
199. **Dok. Nr. 11.3.** 1945 m. liepos 11 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje I.Tkačenkos pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M.Suslovui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl nepatenkinamo LKP(b) CK aparato darbo organizuojant laiško J.Stalinui pasirašymą. LYA. F.1771. Ap.8. B.179. L.110-112.
200. **Dok. Nr. 11.4.** 1945 m. liepos 12 d. L.Berijos laiškas J.Stalinui, V.Molotovui ir G.Malenkovui dėl nepatenkinamo LKP(b) CK aparato darbo organizuojant laiško J.Stalinui pasirašymą. RFVA. F.R-9401. Ap.2. B.97. L.337-341.
201. **Dok. Nr. 11.5.** 1945 m. liepos 18 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl neatsakingo požiūrio į politinio-masinio darbo organizavimą Utenos apskrityje rengiant laišką draugui Stalinui”. LYA. F.1771. Ap.8. B.83. L.4-5.

12. Represijos prieš Katalikų bažnyčią

202. **Dok. Nr. 12.9.** 1945 m. liepos mėn. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos pranešimas LSSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams. LYA. F.K-1. Ap.18. B.39. L.140.
203. **Dok. Nr. 12.2.** 1950 m. kovo 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą” vykdymo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.78.
204. **Dok. Nr. 12.3.** 1946 m. rugsėjo 24 d. LSSR švietimo ministro raštas LSSR MT pirmininkui M.Gedvilui ir LKP(b) CK I sekretoriui A.Sniečkui dėl katalikų dvasininkų iškeldinimo. LYA. F.1771. Ap.9. B.278. L.139.
205. **Dok. Nr. 12.4.** 1945 m. spalio 13 d. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvoje gen. ltn. I.Tkačenkos pranešimas LSSR NKVD-NKGB

- liaudies komisarams, operatyvinių sektorių, apskričių ir miestų skyrių viršininkams dėl Vėlinių minėjimo Lietuvoje. LYA. F.K-1. Ap.18. B.40. L.121.
206. **Dok. Nr. 12.5.** 1948 m. liepos 9 d. LKP(b) CK biuro nutarimas. “Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą” LYA. F.1771. Ap.11. B.111. L.9-13.
207. **Dok. Nr. 12.6.** 1948 m. rugpjūčio 10 d. LKP(b) Zarasų apskrities komiteti biuro nutarimas “Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą”. LYA. F.913. Ap.913-3. B.2. L.155-158.
208. **Dok. Nr. 12.2.** 1950 m. kovo 22 d. LKP(b) CK biuro nutarimas “Dėl LKP(b) CK biuro nutarimo “Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą” vykdymo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.78,80,83.
209. **Dok. Nr. 12.7.** 1950 m. kovo 22 d. pažyma LKP(b) CK biurui “Dėl partinių organizacijų uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą” vykdymo”. LYA. F.1771. Ap.190. B.7. L.85-88.
210. **Dok. Nr. 12.8.** Ištrauka iš 1960 m. gruodžio 7 d. LKP CK I sekretoriaus pažymos SSKP CK “Dėl katalikų bažnyčios statybos Klaipėdoje”. LYA. F.1771. Ap.190. B.12. L.101-102.